AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

AZSAYLI XALQLARIN FOLKLORU

(Oğuz-Qəbələ bölgəsinin ləzgi folkloru)

VIII

“TURAN ADVERTISING MMC”
Bakı – 2026

AMEA Folklor İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə
(16 mart 2026-ci il tarixli 5 saylı protokol) nəşr olunur.

Toplayıb tərtib edən
və ön sözün müəllifi: **Mətanət YAQUBQIZI**
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Elmi redaktor: **Oruc ƏLİYEV**
filologiya elmləri doktoru

Rəyçilər: **Afaq Xürrəm qızı RAMAZANOVA**
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Günel Kamran qızı CƏNNƏTOVA
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Mətnlərin tərcüməsi üzrə məsul şəxslər:
Qərib Ərifşah oğlu HÜSEYNOV
ləzgi mətnləri üzrə tərcüməçi və redaktor, AYB-nin üzvü, şair
Aytəkin Novruz qızı BABAYEVA
müəllim
Cavid ƏHMƏDOV
latın və kiril əlifbası üzrə mütəxəssis
Nəzakət Məmməd qızı QAZIYEVA
mühəndis

Azsaylı xalqların folkloru (Oğuz-Qəbələ bölgəsinin ləzgi folkloru), VIII kitab, Bakı, Turan Advertising MMC, 2026, 374 səh.

www.folklor.az
ISBN 978-9952-601-22-0

© Folklor İnstitutu, 2026

OĞUZ-QƏBƏLƏ BÖLGƏSİNİN ETNİK VƏ MƏDƏNİ MÜXTƏLİFLİYİ

Müxtəlif xalqların və etnik qrupların folklorunun toplanması və tədqiq edilməsi təkcə onların mədəni irsinin qorunması baxımından deyil, həm də dil, milli kimlik, sosial yaddaş və multukultural harmoniya kontekstində olduqca mühüm bir addımdır. Müxtəlif xalqların və etnik qrupların folklor irsinin toplanaraq sistemləşdirilməsi, yalnız bir mədəniyyət arxivinin formalaşması demək deyildir. Bu, həm də mədəniyyətlərarası qarşılıqlı anlaşmanın və multikultural cəmiyyət modelinin elmi əsaslarla inkişaf etdirilməsinin vacib bir mərhələsidir.

Azərbaycan tarixən müxtəlif xalqların və etnik qrupların mədəniyyətlərinin qovuşduğu bir coğrafiyada yerləşərək zəngin etnokultural müxtəlifliyi ilə daima seçilmişdir. Bu coğrafi və tarixi şərait Azərbaycanın çoxmillətli və çoxdinli cəmiyyət kimi formalaşmasına zəmin yaratmışdır. Azərbaycan respublikası ərazisində azərbaycanlılarla yanaşı ləzgilər, udilər, kürdlər, yəhudilər və digər xalqlar və etnik qruplar[1] yaşayır və bu müxtəliflik ölkənin sosial-mədəni həyatını zənginləşdirməkdədir.

---

[1] *Azərbaycan Respublikasında yaşayan xalqlar və etnik qrupların rəsmi sayı haqqında bax:* https://multikultural.az/az/read/86/ ;
Bu haqda bizə məlumatını əsirgəməyən akademik Həsən Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun "Demoqrafiya və əhali coğrafiyası" şöbəsinin elmi işçisi Bəyimxanım Əlirza qızı Hüseynovaya da öz təşəkkürümüzü bildiririk.

Azərbaycan ərazisi tarix boyu müxtəlif sivilizasiyaların və xalqların qarşılaşdığı bir məkan olmuşdur. Bu coğrafi mövqe, bölgədə etnik, dini və mədəni müxtəlifliyin yaranmasında və bu günə qədər davam etməsində mühüm rol oynamışdır. Qədim dövrlərdən bəri bu torpaqlarda müxtəlif xalqlar və etnik qruplar yaşamış və bunun nəticəsində zəngin etnokultural mozaik bir mühit formalaşmışdır.

İslam dininin yayılması və digər tarixi proseslər etnik və dini mənzərədə öz izini qoymuşdur. XVIII - XIX əsrlərdə Azərbaycan xanlıqlarının işğalı və sonrakı inzibati dəyişikliklər bölgənin etnik tərkibində də yeni proseslərə səbəb olmuşdur. Bu dövrdə rus, alman, yəhudi və digər etnoslar Cənubi Qafqaza köçürülmüş, bu da etnik müxtəlifliyin yeni mərhələsini başlatmışdır. Buna baxmayaraq, Azərbaycan ərazisində yaşayan xalqlar və etnik qruplar öz mədəniyyətlərini qoruyub saxlaya bilmişlər. O xalq böyükdür ki, öz adət-ənənələrini bu günün sərvətinə çevirə bilir.

1991-ci ildə müstəqillik qazanıldıqdan sonra Azərbaycan Respublikası multikultural və tolerant dövlət modeli qurmaq istiqamətində siyasət yürütməyə başlamışdır. Bu yeni mərhələ etnik kimliklərin daha açıq şəkildə ifadə olunduğu, mədəni müxtəlifliyin özünü daha qabarıq göstərdiyi bir dövrdür.

Azərbaycanın etnik tərkibinin zənginliyi onun mədəni mənzərəsində də özünü aydın göstərir. Ölkədə yaşayan xalqlar və etnik qruplar özlərinin dil, dini inanclar, geyim, adət - ənənələri ilə ümumi mədəni irsə böyük töhfə vermişdirlər. Bu müxtəliflik təkcə fərqlilik yaratmır, eyni zamanda

vəhdət, qarşılıqlı zənginləşmənin əsasını təşkil edir.

Azərbaycanda rəsmi dövlət dili Azərbaycan dilidir, lakin respublikamızda yaşayan müxtəlif xalqalr və etnik qruplar öz ana dilini gündəlik həyatda, təhsil və mədəniyyət sahələrində də tam şəkildə maneəsiz istifadə edə bilirlər. Azərbaycanın multikultural siyasəti çərçivəsində müxtəlif xalqlar və etnik qruplar özlərinə məxsus dini ayinləri sərbəst şəkildə həyata keçirilirlər.

Xalqlar müxtəlif olduğu kimi onların dilləri, dini inancları, adət - ənənələri də fərqlidir. Elə bu kitabda yer alan ləzgi xalqını götürək. Quba, Qusar, Oğuz, Qəbələ rayonlarında məskunlaşmış ləzgi xalqı özünün zəngin folkloru; adət-ənənələri, milli geyimləri, kulinariyası ilə özünəməxsus yer tutur.

Müxtəlif xalqlar və etnik qruplar öz mədəni irsini folklor nümunələri vasitəsilə yaşadırlar. Onların özünəməxsus toy, dəfn, bayram və s. adət - ənənələri mövcuddur. Özlərinə məxsus milli geyimləri onların milli kimliyini, milli rəqsləri onların sosial-mədəni dinamikasını simvollaşdırır.

Azərbaycanda yaşayan xalqlar və etnik qruplar musiqi xəzinəmizə əvəzsiz töhfələr vermişlər. Zurna, tulum, qaval, saz kimi musiqi alətləri etnik xüsusiyyət daşıyır, fərqli formalarda işlənir.

Hər bir xalq və etnik qrupun özünəməxsus mətbəxi vardır və bu da Azərbaycan kulinariyasının zənginliyinə rəng qatmışdır. Bu mətbəxlər artıq ümumxalq tədbirlərində də təmsil olunur.

Etnik kimlik yalnız etnik mənsubiyyətlə məhdudlaşmır, o dil, din, adət-ənənələr, sosial münasibətlər və şəxsi mənsubiyyət hissi ilə formalaşan kompleks bir anlayışdır. Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqlar və etnik qrupların kimliyi sosial, siyasi və mədəni dəyişikliklər fonunda davamlı şəkildə yenidən formalaşır.

Respublikamızda yaşayan xalqlar və etnik qruplar öz dillərini, adət - ənənələrini qorumağa çalışsalar da, zamanla assimlyasiya prosesi də qaçılmaz fakt olmuşdur. Xüsusilə də başqa yerlərə köçetmə ilə bağlı, təhsillə, işlə bağlı başqa yerlərə getmə iqtisadi miqrasiya və təhsilin əsasən dövlət dilində aparılması, sosial media, internet vasitəsilə qlobal mədəni təsirlər (musiqi, geyim, yaşam tərzi və s.) bəzən etnik mədəniyyətə təsir edir, bəzən də mədəni sintez ilə nəticələnir.

Müasir Azərbaycan cəmiyyətində bir çox fərd bir neçə kimliyi eyni anda daşıyır. Məsələn, həm ləzgi, həm yəhudi, həm kürd, həm udi, həm azərbaycanlı, həm də qlobal vətəndaş kimi özünü göstərə bilir.

Azərbaycan dövləti multikulturalizmi rəsmi siyasət səviyyəsində dəstəkləyir. Bu da etnik kimliklərin açıq şəkildə özünü ifadə etməsinə şərait yaradır. Multikulturalizm çərçivəsində etnik-mədəni irsin qorunması, ana dilində nəşrlər, mədəni tədbirlər və etnik məktəblərin dəstəklənməsi həyata keçirilir və davam etdirilməkdədir. 2016 – cı ildə Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə Bakı Media Mərkəzi tərəfindən "Bir günəş altında" sənədli filmi istehsal edilmişdir. Filmdə 17 etnik qrupun 134 nümayəndəsi iştirak edib və bu insanlar 17 müxtəlif dildə danışıb. Filmin əsas

məqsədi Azərbaycan Respublikası ərazisində yaşayan fərqli dinə, dilə, adət-ənənələrə mənsub olan müxtəlif xalqlar və etnik qrupların bir yerdə dostcasına, mehriban yaşamasıdır. Multikulturalizmi və tolerantlığı simvolizə edən bu filmdə müxtəlif xalqların və etnik qrupların həyat tərzini əks etdirən fotolar da nümayiş etdirilib. Bu filmdə iştirak edən müxtəlif xalqlar və etnik qrupların nümayəndələrinin fotoları hal- hazırda da Dənizkənarı parkda sərgilənir (Kitabın albomlar səhifəsinə əlavə edilmişdir). Bu, Azərbaycan Respublikası ərazisində yaşayan xalqlara və etnik qruplara dövlətimizin ən böyük dəstəyidir. Bu sənədli film nəinki Azərbaycanda, bütün dünyada öz sözünü demiş bir layihədir.

Azərbaycan Jurnalistlər Şəbəkəsi İctimai Birliyinin (layihənin rəhbəri jurnalist Orxan Cabbarlıdır) təşəbbüsü ilə, Azərxalça ASC, Təmiz Şəhər ASC və Mədəniyyət Nazirliyinin tərəfdaşlığı ilə 28 sentyabr 2021-ci ildə Azərxalça ASC-nin "İçərişəhər" Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğunda 44 günlük müharibədəki qələbəni simvollaşdıran, Azərbaycan xalqının həmrəyliyini nümayiş etdirən "Qarabağ ilmələri" sənədli filminin açılış mərasimi olmuşdur. 44 gün ərzində minlərlə insanın (şəhid ailələri, müharibə iştirakçıları, müxtəlif xalqlar və etnik qrupların nümayəndələrindən olan insanlar) "Çələbi" çeşnəsi əsasında "Xarı bülbül" çeşnəsi həkk olunan Qarabağ xalçasına vurduğu ilmələr "İçərişəhər" Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğundan başlayaraq işğaldan azad olmuş Şuşa şəhərində sonlandırılmışdır. Bu proses sənədli filmdə bütün təfərrüatı ilə əks etdirilmişdir. Sonunda bu xalça Xalça muzeyinə təqdim olunmuşdur (Xal-

çanın şəkli kitabın albomlar səhifəsinə əlavə edilmişdir).

Azərbaycan Respublikası ərazisində yaşayan bütün xalqlar və etnik qruplara dövlətimiz böyük hörmət və qayğı ilə yanaşır. Konstitusiyanın 25-ci və 44-cü maddələri ölkə vətəndaşlarının bərabərliyini və milli-mədəni irsini qorumaq hüququnu təmin edir. Hər kəsin öz milli mənsubiyyətini qoruma və ifadə etmə hüququ vardır. Dini və etnik ayrı-seçkiliyin qadağan olunması, xalqların və etnik qrupların hüquqlarının qorunması qanuni əsaslarla tam təmin olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm modeli tolerantlıq ənənələrinə və müasir dövlət siyasətinə əsaslanmışdır. Bu modeldə məqsəd müxtəlif xalqlar və etnik qrupların mədəni kimliklərini qorumaqla yanaşı, onları cəmiyyətin ümumi strukturuna qovuşdurmaqdır. Bu siyasət müxtəlif xalqlar arasında milli həmrəyliyin və birgəyaşayış mədəniyyətinin möhkəmlənməsinə xidmət etmişdir.

Bütün bu ənənələr ölkədə yaşayan bütün millətlərin vahid amal uğrunda birləşməsinə səbəb olmuş, bu da Azərbaycan xalqının birliyi və vətənpərvərliyinin güclənməsinə gətirib çıxarmışdır. Bu dəyərlər insanlar arasında qardaşlıq telləri yaratmış, onları Vətənin müdafiəsi uğrunda birləşdirmişdir.

Azərbaycan Respublikasında yaşayan xalqlar və etnik qruplar ta qədimdən günü bugünədək Azərbaycan xalqına dost, qardaş, dərdinə ortaq olmuşdur. Tarix boyunca haqsızlığa qarşı müxtəlif millətlərdən olan igidlərimiz ümumbəşəri dəyərlərin uğrunda çiyin-çiyinə vuruşmuş, lazım gələndə canlarını belə fəda etmişdilər. Müxtəlif millətlərlə birlikdə döyüşmək milli birliyin, xalqın gücünün və əzminin

təcəssümüdür. Qarabağ uğrunda döyüşənlərin göstərdiyi şücaət Azərbaycanın milli kimliyinin və müstəqilliyinin əsas göstəricisidir.

1988-ci ildə Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları nəticəsində müharibə başladı. 1994-cü ildə atəşkəs elan olunsa da, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ və ətraf 7 rayonu işğal altında qaldı. Bu dövrdə minlərlə insan şəhid oldu, bir milyona yaxın azərbaycanlı öz doğma torpağından didərgin düşdü.

27 sentyabr 2020-ci ildə Ermənistanın təxribatlarına cavab olaraq Azərbaycan ordusu əks-hücum əməliyyatına başladı. 44 gün davam edən bu müharibə ərzində Azərbaycan ordusu Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Şuşa və digər bölgələri işğaldan azad etdi. 10 noyabr 2020-ci ildə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa edildi. Bu döyüşlərdə müxtəlif xalqların və etnik qrupların nümayəndələri də iştirak etmişdir. Bunların bəzilərinin adlarını çəkmək yerinə düşər:

Birinci Qarabağ döyüşçüsü, Qubadlı, Laçın döyüşlərinin iştirakçısı şəhid Altay Ziyəddin oğlu Çiyniyev (milliyətcə ləzgi), II Qarabağ müharibəsində Xankəndi uğrunda döyüşlərdə şəhidlik zirvəsinə ucalan Röyal Nəsib oğlu Beydiyev (milliyyətcə ləzgi),

Birinci Qarabağ döyüşlərinin iştirakçısı, II Qarabağ müharibəsində Tərtər rayonunun Suqovuşan qəsəbəsinin azadlığı uğrunda gedən döyüşlərin iştirakçısı "Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin 10 illiyi" yubiley medalı, "Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin 90 illiyi" yubiley medalı, I, II və III dərəcəli "Qüsursuz xidmətlərə görə" medalları, "Azərbaycan

Silahlı Qüvvələrinin 95 illiyi" yubiley medalı, III dərəcəli "Hərbi xidmətdə fərqlənməyə görə" medalı, "Azərbaycan Ordusunun 100 illiyi" yubiley medalı, ölümündən sonra "Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı" medalı, "Vətən uğrunda" medalı, "Suqovuşanın azad olunmasına görə" medalları ilə təltif olunmuş şəhid polkovnik-leytenant Əfqan Ağasəf oğlu Abdurrahmanov (milliyyətcə ləzgi),

Laçının, Tərtərin Suqovuşan qəsəbəsinin azadlığı uğrunda döyüşən və ölümündən sonra "Vətən uğrunda", "Laçının azad olunmasına görə", "Suqovuşanın azad olunmasına görə" medallarına layiq görülən şəhid Xeyribəy Cəlil oğlu Səfərçinov (milliyyətcə ləzgi),

Kəlbəcərin azadlığı uğrunda, Murovdağ döyüşlərində iştirak edən ölümündən sonra "Vətən uğrunda", "Cəsur döyüşçü", "Kəlbəcərin azad olunmasına görə", Azərbaycan bayrağı ordeni medalları ilə təltif edilən Mikayıl Miğfər oğlu Mikayıllı (milliyyətcə ləzgi) və s.

Bütün bunlar yetərincə yüksək göstərici deyilmi?! Milliyyətindən asılı olmayaraq, Vətən hamı üçün Vətəndir. Əgər dara düşsə, hər bir xalq onun keşiyində durmağa hazırdır.

Qarabağ müharibəsi Azərbaycan xalqının həmrəyliyinin, igidliyinin və ədalətə olan inamının simvoludur. Bu qəhrəmanlıq salnaməsi həm bugünkü gənclərə, həm də gələcək nəsillərə Vətənə xidmətin nə dərəcədə şərəfli və müqəddəs olduğunu göstərir.

Nəticə olaraq onu deyə bilərik ki, Azərbaycan bütün xalqların və etnik qrupların Vətənidir. Azərbaycan, bu torpaqda doğulub boya-başa çatan bütün azərbaycanlıların

Vətənidir. Azərbaycanda yaşayan xalqlar və etnik qruplar bizim cəmiyyətimizin ayrılmaz hissəsidir. Bu ərazidə yaşayan bütün xalqların və etnik qrupların milli-mədəni irsi, adət - ənənələri, milli mətbəxi Azərbaycanın mədəni irsinə töhfə verən bir xəzinədir.

Bu kitabın ərsəyə gəlməsində bir çox insanların xidməti danılmazdır. Birinci növbədə kitabda yer alan mətnlərin tərcüməsində Qəbələ mətnlərinin ləzgi dilinə tərcümə və redaktə edilməsində sonsuz zəhməti keçən mütəxəssis Qərib Ərifşah oğlu Hüseynova, tərcüməçi Aytəkin Novruz qızı Babayevaya, Oğuz ləzgi mətnlərinin tərcüməsində Nəzakət Məmməd qızı Qazıyevaya, Oğuz ləzgi mətnlərinin kiril əlifbasına çevrilməsi və redaktəsində böyük rolu olan mütəxəssis Cavid Əhmədova, demoqrafik məlumatlara görə akademik Həsən Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun "Demoqrafiya və əhali coğrafiyası" şöbəsinin elmi işçisi Bəyimxanım Əlirza qızı Hüseynovaya, həmin institutun əməkdaşı Həlimə İlyas qızı Əhmədzadəyə, Oğuz rayonunun Böyük Söyüdlü kənd sakini Solmaz Seyfəddin qızı İsmayılovaya, Oğuz şəhər İcra Hakimiyyətinin İctimai-Siyasi və Humanitar Məsələlər şöbəsinin baş məsləhətçisi İlhamə Yaqub qızı Abdullayevaya, Oğuz rayon Tarix-Diyarşünaslıq muzeyinin sabiq direktoru tarixçi - tədqiqatçı Arizə Əmirxan qızı Zeynalovaya, AMEA Tarix İnstitutunun tarix elmləri doktorları Tofiq Nəcəfli, Güntəkin Nəcəfliyə və "Dodo" qəzetinin redaktoru İradə Məlikovaya hər cür dəstək göstərdiklərinə görə öz dərin təşəkkürlərimizi bildiririk.

Kitabda verilən nümunələrin mənbəyini göstərmək

məqsədilə xüsusi kodlaşdırma sistemindən istifadə olunmuşdur. Hər bir nümunənin sonunda mötərizə içərisində onun mənbəyini göstərən kod işarələri verilir. Mötərizə içərisində verilən kodda böyük **"S"** hərfi "söyləyici" sözünün ilk hərfi, ondan sonra qeyd edilən rəqəm isə həmin rəqəm üzrə adı göstərilən söyləyicinin ümumi söyləyicilər siyahısında neçənci olduğunu göstərir, "**Tr**" "tərcümə edən" sözünün qısaldılmış şəkli, ondan sonrakı rəqəm həmin tərcüməçinin tərcümə edənlər siyahısında neçənci olduğunu göstərir. Kitabda verilən fotoşəkillər topluya xüsusi zənginlik verir.

Bizcə, bu toplu Qəbələ - Oğuz bölgəsində yaşayan ləzgi xalqının milli adət-ənənələri haqqında tam təsəvvür yaradacaqdır.

Mətanət YAQUBQIZI
Aparıcı elmi işçi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

LƏZGİLƏR VƏ LƏZGİ DİLİ HAQQINDA QISA QEYDLƏR

Ləzgi dili İber-Qafqaz dillərinin nax-Dağıstan qrupunun ləzgi yarımqrupuna daxildir. Bəzi mənbələrə görə yaşı 4 - 7 min ili əhatə edir. Bu dilin xett, xurrit və urartu kimi sivilizasiyanın ilk dillərinə aid olmasını həmin dillərdən ləzgi dilinə keçmiş və mənalarını saxlamış çoxlu sözlər təsdiq edir. Bu dilin qədim olmasını təsdiq edən bir sübut da həyat və məişətdə istifadə olunan əksər sözlərin bir hecalı olmasıdır.

Ləzgi dili üç böyük ləhcədən- Küre, Samur (Axtı) və Quba ləhcələrindən ibarətdir. Bizim Qəbələ - Oğuz ləzgilərinin danışıq dili Samur ləhcəsinin Axtı və Doquzpara dialektlərini əhatə edir. Amma ləzgi ədəbi dili olaraq Küre ləhcəsinin Güne dialekti götürülüb. Ləzgi ədəbi dilində çox zaman ehtiyac olmadan, bəzən də zərurətdən daha çox rus sözlərindən istifafə olunub. Türk, ərəb və fars sözləri də kifayət qədərdir. Əksər hallarda müxləlif ləhcələrdə olan dialekt sözlər daha gözəl və məzmunayatımlı olsa da ədəbi dilə daxil olmayıb. Bu kitabı tərtib edərkən mümkün olduğu qədər həmin sözlərdən də istifadə etmişik. Məsələn, "yiyəsi" və ya "sahibi" kimi türk dilinə tərcümə olunan söz ləzgi ədəbi dilində türk dilindən "iyesi" ("iesi") kimi keçib işlənir. Amma biz o sözü xalis ləzgi sözü olan "çağaydi" (чагъайди) kimi işlədirik. Daha bir misal, ləzgi ədəbi dilində işlənən "quy" (къуй) sözü türkcə olan "quyu" sözündən götürülüb, bizim tərəfdə o söz "fur" (фур) kimi işlənib. Be-

lə misalların sayını dəfələrlə artıra bılərik. Oğuz ləzgilərinin danışığında belə fərqlər xüsusilə hiss olunandır.

Biz bu kitabda bəzi dialekt sözləri işlədərkən birinci dəfə onların ləzgi ədəbi dilindəki qarşılığını mötərizədə göstərmişik. Məsələn: цик1ена (чук1ана) və s.

Vaxtı ilə ləzgilər qədim alban xalqlarından biri kimi qədim alban əlifbasından istifadə edirdilər. Amma sonralar ərəb və latın əlifbasından istifadə olundu. Hazırda Kiril əlifbasından istifadə olunur. Bu əlifba tam olmasa da digərlərinə nisbətdə daha artıq imkanlara malikdir, boğaz səslərini verən hərfləri fərqləndirib dilin gözəlliyini saxlaya bilirik.

Ləzgilərin sıx məskunlaşıb yaşadıqları ərazi Cənubi Dağıstanın və Azərbaycanın şimal bölgələrini əhatə edir. Dağıstanın bir sıra əyalətlərinin əhalisi, eyni zamanda Dərbəndin və Şirvanın xeyli əhalisi ləzgicə danışır. Azərbaycanda ləzgilər Qusar, Quba, Xaçmaz, Xudat, Qəbələ, İsmayıllı, Oğuz, Göyçay, Şəki, Zaqatala rayonlarıda, o cümlədən Bakı və Sumqayıt şəhərlərində məskunlaşıblar.

Qəbələ rayonu ləzgilərin sıx məskunlaşdığı region hesab edilir. Burada Qəmərvan, Əmirvan, Dızaxlı, Laza kəndləri ancaq ləzgilərin yaşadıqları yaşayış massivləridir. Yenikənd, Bılıx, Zalam, Məlikli, Böyük Əmili, Kiçik Əmili, Hacallı, Çarxana, Soltan-Nuxa, Pirəlli, Mıxlıqovaq, Mirzəbəyli, Yemişanlı, Zərgərli, Abrıx və s. kəndlərdə, eləcə də Qəbələ şəhərində, Vəndam, Nic, Zarağan və Bum qəsəbələrində əhəmiyyətli sayda ləzgi kökənli əhali yaşayır. Qəbələlilərin bir qismi Axtı (məsələn: Qəmərvan, Dızaxlı və s.), digər qismi Quba (məsələn: Laza, Küsnət, Yenikənd, Zalam) ləhcəsi ilə danışırlar. Qəbələ rayonunun Zərgərli kəndində yaşa-

yan fiy ləzgilərinin dili yuxarıda adlarını çəkdiyimiz heç bir ləhcəyə uyğun gəlmir. Onların əsas qismi Rusiyada, Axtı rayonunun Fiy kəndində, bir qismi Ağdaş rayonunun Pirəyir kəndində və Göyçay şəhərində məskunlaşıblar.

Qonşu Oğuz rayonu da xeyli sayda ləzgi ailələrinin doğma yurd-yuvasıdır. Qarabulaq, Filfilli ancaq ləzgilərin yaşadıqları kəndlərdir, Bayan kəndinin yarısı ləzgilərdən ibarətdir, Xaçmaz kəndində, eləcə də Oğuz şəhərində xeyli sayda ləzgi dilli əhali yaşayır. Oğuz ləzgilərinin danışığı bizim Qəbələ ləzgilərinin dialektindən xeyli seçilir, fərqli sözlər və eləcə də şəkilçilər çoxdur.

Ləzgilər nə rus, nə də türk deyil, amma müsəlmandırlar. Min illərdir eyni torpaqda mehriban qonşuluq şəraitində yaşadıqlarına görə adət-ənənələri, məişəti, mətbəxi, geyim və davranış tərzi Azərbaycan türklərindən az fərqlənir. Dil fərqi heç bir baryerə səbəb olmur. Sonuncu Vətən Müharibəsi bu qardaşlığı daha da möhkəmləndirdi.

Bu kitabı daha da qiymətli edən onun hər birimizi öz dilində danışdırmasıdır. Yazan, oxuyan, fikir bildirən, bu kitabın ərsəyə gəlməsində əməyi olan hər kəs var olsun, hər birinə təşəkkür edək və cansağlığı arzulayaq.

Qərib Ərifşah oğlu HÜSEYNOV
Ləzgi mətnləri üzrə tərcüməçi və redaktor,
AYB-nin üzvü, şair

LƏZGİLƏR HAQQINDA BİR NEÇƏ SÖZ

Qafqaz Albaniyasının ən qədim xalqlarından biri olan ləzgilər əsasən Dağıstanın cənubunda, Şimali Azərbaycanın isə şimalında məskunlaşmış, öz milli dili, mədəniyyəti, ədəbiyyatı, adət-ənənələri olan xalqdır.

Ləzgilər öz ana dilində, yəni ləzgi dilində danışırlar. Ləzgi dili Qafqaz dil ailəsinin, Dağıstan dil qrupunun, ləzgi dil yarımqrupuna daxildir. Ləzgi dil yarımqrupuna 10 dil daxildir. Bu dillər aşağıdakılardır:

1) Ləzgi
2) Tabasaran
3) Saxur
4) Ağul
5) Rutul
6) Arçi
7) Buduğ
8) Xınaluğ
9) Kiriz
10) Udin

Ləzgilərin toplum halda yaşadıqları ərazilərdə ana dilləri tədris olunur. Hər bir xalq kimi,ləzgi xalqının da öz milli adət-ənənələri, bayramları, musiqisi, rəqsləri, milli geyimləri, folkloru vardır.

Din baxımından, ləzgilərin böyük əksəriyyəti müsəlman dininin sünni təriqətinin şafi və əzəmi məzhəblərinə etiqad edirlər.

Tarixdə,xüsusən də Strabonun dövrümüzə qədər gəlib çatdığı yazılarında,eləcə də ərəb tarixi mənbələrində ləzgilər "leq", "lak" kimi təqdim olunub. Bu tarixi mənbələrdə onların Qafqazda çox qədim zamanlardan məskunlaşdığı bildirilir.

Ləzgilər Azərbaycan cəmiyyətinin çoxəsrlik bir hissəsi olaraq, burada tarixən qonşu xalqlarla birlikdə yaşamış, zəngin mədəniyyət palitrasına töhfə vermişlər.

Ləzgilər əsasən dağlıq ərazilərdə məskən salmışlar.

Aytəkin Novruz qızı BABAYEVA
müəllim, milliyyəti ləzgi

КЪЕБЕЛЕДЕ АВАЙ ЛЕЗГИ ХАЛКЬДИН ВЕКИЛРИВАЙ АГАГЪНАВАЙ ФОЛКЛОРДИН ЧЕШНЕЯР

Кьинер

Зун а ракъиниз буьркьуь килига!
Аллагь къелим!
Экв къелим!
Зун а эквиниз буьркьуь килига!
Гьажи Эфенди бубадиз кьин хьурай!
Фу къелим!
Рагь къелим!
Аллагьдин т1вар къелим!

Tərcüməsi:

Qəbələdə yaşayan ləzgi xalqından toplanmış folklor örnəkləri

***Andlar* (S: 32, 27, 33; Tr: 1)**

O günəşə kor baxım!
O Allah haqqı!
O işıq haqqı!
O işığa kor baxım!
Hacı Əfəndi Babaya and olsun!
Əppək haqqı (Çörək haqqı) !
O gün haqqı!
Allahın adı haqqı!

Агъун ийидай крар
Аяал яхц1урай акъатун

Са спичкадин яхц1ур кьал, юкьвалай кьат1на циз вегьена, а яд пудрахъ аялдин винелай илиззава.

Яхц1урай ахкъатрай!
Яхц1урай ахкъатрай!
Яхц1урай ахкъатрай!

Tərcüməsi:

İnanclar
***Uşağı qırxdan çıxartmaq* (S:2; Tr:1):**

Ucları qırılmış qırx dənə kibrit çöpünü suya atırlar, sonra o sudan üç dəfə uşağın üstünə töküb deyirlər:

Qırxdan çıxsın!
Qırxdan çıxsın!
Qırxdan çıxsын!

Аял ханавай дишэгьлиди яхцIур югъ акъатурдалди рик1иниз дап1ар ягъада. Кьилин кIаник мукIратI эцигда. Гъедрен чIавуз аял рик1инай къецел акъудун жеч. Гъедрен чIавуз гьич ядни къуншудив вугудач. Яд гузаватIа, цин къенез кьве лухма фу вегьидей хьи, кIвелин берекет тефирай.

Tərcüməsi:

Zahı qadının qırxı çıxana kimi qapıya qıfıl vurulardı. Başının altına qayçı qoyulardı. Şər qarışan vaxtı uşağı qapıdan bayıra çıxartmaq olmaz. Şər qarışan vaxtı adi suyu belə qonşuya vermək olmazdı. Hətta qonşuya şər vaxtı su verərsənsə, o suyun içinə iki loğma çörək atardılar ki, evin bərəkəti getməsin **(S:2; Tr:1).**

ЦIийиз хьанавай аял пара къугъарун жеч.

Tərcüməsi:

Təzə doğulmuş uşağı çox oynatmaq olmaz **(S:2; Tr:1).**

Са нив ятIа бурж ванватIа, жуван хайиди хьайитIани ам элхкъуьрна къанда. Бурж авайдан рикIелай алатнават1а, адан рикIел хкун лазим я. ИкI хахъайда хьи, са дидени руш къунши жеда. Руша т1анир фу ягъур ч1авуз дидеди рушавай 2 фу бурж къачуда. Дидедин рикIелай алатда, рушавайни чиниз гьана, на завай бурж тварунал туханавай фу, гахче лугьуз жедач. Ваз ам хкан хьана кан я. Куь лагьайтIа, инсанриз ахиратда жедай жузунриз инам ава. Ахиратдин чIавуз а бурж вавайни жузада, адавайни.

Tərcüməsi:

Əgər kiməsə borc vermisənsə, doğman olsa belə, qaytarılmalıdır. Bəlkə borc onu alan adamın yaddan çıxıb. O borcu alan adamın yadına salmaq lazımdır. Belə söyləyirlər ki, ana ilə qızı qonşu olur. Təndirə çörək yapılanda ana qızından iki çörək borc götürür. Ananın yadından çıxır, qız da onun üzünə vura bilmir ki, sən məndən çörək aparmısan borc adına, qaytar. Amma sən onu istəməlisən, çünki insanlar axirət günü sorğu-sual olacağına inanırlar. Axirət vaxtı o borcu səndən də soruşacaqlar, ondan da. **(S:2; Tr:1)**.

Гатфарин сифте кьвалар кьвайлах, са гьуд накьв къачуна, кIвалин са пурчаг вегьидай. Меселен, цурун са пурчал вегьидай хьи, гатфарин сифте кьвали вичих галаз

берекетни гьурай. ГьакIани, фуан къаб, гьуьруьн чувал къужахна къадай хьи, берекет авайдилайни пара атурай.

Tərcüməsi:

İlk yaz yağışları yağanda bir ovuc torpaq götürülüb evin bir küncünə tökərdilər. Məsələn, pəyənin bir küncünə tökərdilər ki, yazın ilk yağışı torpaqğa bolluq, bərəkət gətirsin. Bəzən çörək qabını, un çuvalını qucaqlayardılar ki, bolluq, bərəkət lap çox olsun **(S:2; Tr:1)**.

Шилверде хъуцун (акъвазун) жеч.

Tərcüməsi:

Şilvərdə durmaq olmaz. **(S:5; Tr:1)**

КIвелиз атанвай магьман хъфизмаз, чуьгъеналлаз (гуьгъуьнлай) са къаб яд экъичдай хьи, ам рекье к1евера гьат тавурай. Хийирдив, сагъ-саламат хъифирай.

Tərcüməsi:

Evə gəlmiş qonaq qayıdanda arxasınca su atardılar ki, aydınlıq olsun. Xeyirli, sağ - salamat getsin. **(S:13; Tr:1)**

ЦIийи варз акъатурла пудрахъ салават ч1угвадай. Кузвай лампани акунмаз салават ч1угвадай.

Tərcüməsi:

Təzə ay çıxanda üç dəfə salavat çevirirdilər. Yanan lampanı görəndə ona da salavat çevirirdilər. **(S:2; Tr:1)**

Ахвар юзмушун

Ахварай ви чуьгъенай кицIер элуькьнатIа, са вуж ятIа вакай пис раханава.

Tərcüməsi:

Yuxu yozumları

Yuxuda ardınca it hürmüşsə, kimsə sənin pisliyinə danışıb. **(S:2; Tr:1)**

Ахварай ваз гъулягъ к1ар хьтин дуьз яз акунват1а, вун яргъа рекьиз экъуч1унун хабар я. Ваъ, ваз гъулягъ масак1а: к1ват1 жезвай хьтин, яни хъел аваз акунват1а, им сад вакай хъсан рахун тавунин аламат я.

Tərcüməsi:

Yuxunda gördüyün ilan oxlov kimi düz formada olsa, yola, uzaq səfərə çıxacaqsan. Yox, əgər ilanı necəsə başqa bir formada: qıvrılmışmı, acıqlımı görmüsənsə, bu kiminsə sənin pisliyinə danışmağın əlamətidir **(S:2; Tr:2).**

Виле хьун

Зун гьеле авачир, белкени бицIек тир. Дидедивай и ихтилат гьенава. Зы ненерин къуншидал вил авай са итем хьанава. Ибуринни кIвале балунда цIарнавай кварцин чем авай. И итемди лугьуда хьи, зун а балундин къене авайдаз килигда. И балун гьемише инал жедай. Дидедини лагьана хьи, килигмир, вил ийида на. Гьар вуч ят1ан, зун килига, лугьуз ам килигда. Ненедин лугьуда хьи, гецямир (хк1умир), вил авани адахъ? Нигъениз гамиш хтайла, сив дакIунваз ахкъатна. Дидедини лагьана хьи, бес адан виле авачт1а, гамишдин и гьал вуча?

Tərcüməsi:

Bədnəzər

Mən hələ yox idim, bəlkə də körpə idim. Anam danışıb eşitmişəm. Nənəmgilin qonşusunda bədnəzər bir kişi olub. Bunların

evdə balonunda ərinmiş nəhrə yağı varmış. Bu kişi deyir ki, mən o balona baxacağam. Bu balon həmişə buradadır. Buna mən baxacağam. Anam da deyir ki, sənin gözün dəyər, baxma. Nə isə, bu baxacağam, baxacağam, deyə - deyə balona baxır. Axşam camış gəlir, çənəsi şişib. Mənim nənəm də deyərmiş ki, yetimə dəymə, onun gözündə nə var ki?! Baxır baxsın. Anam da deyir ki, bəs demirdin, gözündə yoxdur?! Görürsən, camış nə halda gəldi? **(S:2; Tr:1)**

И касни шофер хьанава. Машин гьана ракъарал туна, вични кІвализ фу- чай нез хкъведа. Дидедини им фагьумда. Аквада хьи, ам кІвализ хъифена. Ада пенжек машындай куьрснавай. Адан пенжекдикай дидеди са цІиркІ хукъудна, гьана ам курда. Аннай ахпа а гамишдин сив дуьз хъижеда.

Tərcüməsi:

Bu kişi də sürücü imiş. Maşınını gətirib qapıda qoyur, özü də çıxır evinə çörək yeməyə. Anam da bunu xəlvətləyirmiş. Görür ki, kişi keçib getdi. Pencək də hələ maşından asılıdı. O, pencəkdən bir qırıq qopartdı və gətirib onu yandırdı. Ondan sonra camışın çənəsi düzəldi. **(S:2; Tr:1)**.

Заз са стха авай. Дуружада дидедиз хьанвай. Жи бубадини хиперал бригадир кІвалахзавай. Гьаятда мал ктІунун патал чату авай. Дидеди, гьиле аял, а чату тухвана къуншудив вугуда хьи, яйлахдиз тухурай. И кІвалени са кьуьзуь кас авай. Им виле авайди тир. Аннай килигзавай. И аялдиз килигзамаз дидеди:

-Я кас, вун чуьз(куьз) килигзава? Зи чуьз килигзава?

Касда жаваб гуда: -Зун ваз килигзавач. А ви

къужахдавай хахадыз килигзава. Дидеди адаз лагьана хьи и аялдыз са кар хьайитIа, ви аялар кIевда за. Аялди хтанамаз хэлкъуьрда. Адавни аял фида.

Tərcüməsi:

Mənim bir qardaşım var idi. Durucada anadan olmuşdu. Atam da qoyunçuluqda briqadir işləyən vaxtlar idi. Həyətimizdə mal bağlamaq üçün örkən var idi. Anam qucağında uşaq, örkəni götürüb qonşuya gedir ki, bu örkəni yaylağa göndərsin.Bu evdə də bir qoca kişi olub. Bu kişi uşaq bağlayan olub. Ordan baxırmış. Bu uşağa baxanda anam:-A kişi, sən nəyə baxırsan? Mənim nəyimə baxırsan?

Kişi cavab verir: -Mən sənə baxmıram. Sənin o qucağındakı xəxəyə, xuxaya (yəni kök uşağa) baxıram.

Anam dedi: -Bu uşağa bir şey olsa, sənin uşaqlarını bağlayaram.

Uşaq qayıdan kimi qusub qaytardı. Ondan da getdi uşaq **(S:13; Tr:1)**.

Вилдай (вилe авай) кас

Са вилдай кас авай. Куьдруьда хпер ацазвайбурин кьилелай дурнаяр къалатзамаз къушар акьур а касди лагьана:- Эй, ваз акунани виридилай вилик галайда хуп1 хъсан лув гана физват1а? Чаз адан гаф сиве амаз а къуш аватурди акунай.

Tərcüməsi:

Bədnəzər

Bir bədnəzər kişi vardı. Küdrüdə qoyun sağanların başları üstündən durnalar keçəndə bu kişi deyir: -Ay, sən görürsənmi,

ora bax ey, qabaqda uçan gör necə gedir? Bir də gördük ki, bu quş bir göz qırpımında düşdü yerə **(S:13; Tr:2)**.

Вил такьун патал дагъдагъандин к1арасдин (каркасдин) к1ус к1валахардай. Винел а к1арасдин кьат1 экъуьрдай ксарив вил хкьадачир. Абурихъ вил галукьдачир. И к1валахрикай чнани ийидай. Чаз вил тахьун патал Аллагьдиз минет ийидай. Чна куп1ар авуна бегьемдай ч1авуз пис виликай чун яргъаз кьун патал Аллагьдиз минетардай.

Tərcüməsi:

Bədənəzərə qarşı dağdağan ağacından istifadə edərdilər. Üstündə dağdağan gəzdirən adama bədnəzər toxuna bilməzdi. Göz dəyməzdi. Belə vasitələrdən istifadə edərdik. Bədnəzərdən qorunmaq üçün Allaha sığınırıq. Namaz qılandan sonra Allaha yalvarırıq ki, bizləri bədnəzərdən uzaq eləsin **(S:13; Tr:2)**.

Са касдиз хъсан балк1ан авай. Са вилдай кас а балк1андиз килигна. Балк1андин кьушкьундик са к1ир гилиднив аз хьана. А к1иреди а бал1кам адан виликай хвена, рекьиз кьанач. А к1ир дагъдагъандин (каркасдин) к1арасдикай ат1анвай. А кьушкьундик кутунвай а к1ир.

Tərcüməsi:

Birinin gözəl atı olur. Həmin bədnəzər bu ata baxır. Atın üstündə bir qıra olur. Örkənin üstündə. O qıra saxlayıb o atı. Ölməyə qoymayıb. Qıra adicə dağdağan ağacından düzəlmiş bir qarmaqdı. Həmin o örkənə bağlanıbmış o qarmaq **(S:13; Tr:2)**.

Вилер хци, пис назар ийидай са касни авай. Гишин ч1авар тир. Са кесиб регъве вичин къуьл регъвена хквезмаз вилдай касдиз ам акуна. Лагьана кьван за адан балк1ан ярхарна ппар рекьел тада. А кесиб касди балк1андин кьушкьундин кьилер дагъдаъандай галудназай кьван. Назардай касди вили ат1ун патал лагьанай: -«Хъсан чан квай балк1ан я, 100 кило парцин винелай чагъай касни ацукьарнава.». Адан кьат1унрай балк1ан са флан чкадалди фена лекь пад хьана кьена кандай. Де лагь, ада вилнамаз кьушкьундаллай дагъдагъанди балк1ан аявалда, а к1арас вич пад-пад жеда. Пар балк1андилай аватур касдиз гъуьр туна хъфиз кан хьана. Ахпа са к1ус фикирарна кьве мушухдин сивер санал т1вал ягъана балк1андал эхцигна гьална хъфида. Гуьгъуьнай атанвай вилдай касдиз акуна кьван вичин вили дагъдагъан паднава, иесидини гъуьр мушухрун сивер сестел т1вална балк1андаллаз хутахнава. А вилдай итем вич-вичиз пад жез амукьна лагьана: -« Пагь, яда, пурарин к1арас дагъдагъандикай тир кьван!..».

Tərcüməsi:

Gözü iti bədnəzər bir kişi olubmuş. Aclıq dövrü imiş. Bir kasıb dəyirmanda taxılını üyüdüb gələndə bu kişi onu görüb deyir ki, mən onun atını yıxacağam, yük qalacaq yolda. Bunun da atının örkəninin doğanağı dağdağan ağacından olub. Bu kişi göz elədi ki, bu nə canlı atdı, belində 100 kilo un, hələ yiyəsini də mindirib aparır? Bədnəzər kişi nəzərdə tutdu ki, at filan yerə çatanda partlayıb öləcək. Filan yerə çatanda örkənin doğanağı çatlayır. Yük aşır. Boş palanda yük qalarmı? Kişi unu yığışdırıb boş

atla gedəsi olur. Çox fikirləşəndən sonra təzədən yükü ilgək eləyib, unu qoyub atın belinə çıxıb gedir. Bədnəzər gedib görür ki, dağdağan tən ortadan çatlayıb. Kişi doğanağı atıb ora, yükü birtəhər ilgək düzəldib aparıb. Bədnəzər dözməyib deyir: -Pay atonnan, doğanaq dağdağandan imiş **(S:6; Tr:2)**!

Садра за к1вализ киц1ин гъвечи гурц1ул гъана. Адахъ аяр яргъи к1вачер квай. Ам лап гъвечи тир. Адахъ са зат1ни тахурай, еб такурай лугьуз йикъуз ахъа авуна магьледиз, йифиз кушкьада къаткурундай. Са къуз жиниз вили чук1улди хьиз ат1удай са паб атана. Адаз гурц1ул акуна: - «адав вуч хъсан к1вачер ква?» - лагьана. Йфиз кушкьадиз сагъ хтур киц1 экъуьнуьз кьена. Зун аялрин гафуниз агъунач. Сагъ киц1 гьик1 хьана кьирай? Аялри ваъ, кьена лагьана. А папан виле вуч пара гуж аваз хьана?..

Tərcüməsi:

Bir dəfə evə bir dənə it küçüyü gətirdim. Uzun ayaqları var idi. Gündüzlər açıb buraxırdıq, balacaydı hələ. Axşamlar hinə salırdıq. Heç nə olmasın, bağlı olmasın deyə. Bir gün bizə gözü bıçaq kimi kəsən bir bədnəzər qadın gəldi. Dedi: -Bu itin nə qəşəng çöçələri var? Axşam iti aparıb hinə saldıq, səhər uşaqlar hini açanda gördülər it ölüb. Dedim bu nə təhər ölər? Bağlamamışıq, eləməmişik. Salamat salmışıq hinə. Dedilər, yox ey, ölüb. Gör, o qadının nəzəri nə qədər güclü imiş **(S:6; Tr:2)**?

Арандай арабадив куьч хквезвай. Ибурин куьч рекьин къвалав са гьинал ят1а илифнай. Гуьгъуьналлаз чара ксарин куьчни хквезвай. Вил хци са касни рекьин

кьвал ат1ана акъвазнавай. Адаз арабадихъ галай са яц хъсан куьк тирди акуна. И касди а яцраз вил авуна. К1вализ хтайла вичин хциз хабар ракъурда бес, а флан чкадал як жедайвал я. Вач а якукай гваш! Гада фена, ама са зат1ни акунач. Ада хтана бубадиз анра як тук1ур кас авачир лагьана. Бубади: - «Хьаназ кан тир, гьик1 хьана авач?» - лагьана жузада. Ахпа ам вич аниз фида. Фикирдиз ина са сир авайди кьведа. Яцари сагъ-саламатдиказ векь незвай. Мукьвалай килигнамаз яцарин крчарал дагъдагъандин к1арма алайди акуна. А к1арас адан вили паднават1ани яц саламат амай.

Tərcüməsi:

Aşağıdan, yəni arandan araba ilə köç gəlirmiş. Bunların köçü əvvəlcə əvvəl gəlib yolun qırağında bir yerə qonubmuş. Onların dalınca başqa köç də gəlirmiş. Bir bədnəzər kişi də yolun qırağında dayanıbmış. Bu görür ki, bu arabaya qoşulan öküzlərin biri çox kök, yaxşı öküzdür. Bu kişi öz nəzərini yetirir buna. Gəlir evdə oğluna xəbər göndərir ki, o filan yerdə ət olacaq, ət gətir. Hətta yəqinliklə deyir. Bunun öz gözündən xəbəri var imiş. Get orda ət olacaq, gətir. Oğlu gedir görür ki, yoxdu heç nə. Qayıdır gəlir, ata, bəs heç nə yoxdur. O da deyir ki, olmalıydı, axı, nəyə görə yoxdur? Həmin yerə özü gedəsi olur. Bilir ki, burada, nəsə bir sirr var. Gedib sağ-salamat otlayan öküzlərə yaxınlaşanda görür ki, bu öküzlərin buynuzlarına dağdağan ağacından bir qırıq bağlanıb. Görür ki, gözü dəyib həmin ağac çatlayıb. Bunun bəd nəzəri o ağaca dəyib, öküz salamat qalıb **(S:3; Tr:2)**.

К1ерецди ттарци цип1ицдин кул хьтин майва гьанвай. Са шумуд дустуни а тарцин к1аник зарафа-

тарзавай. Инал вили ат1удай са кас атана. Лагьана: -« Яда, куьн а тарциз килигнани? Пагь, ада вуч пара к1ерец гьанвани?» Гаф сивямаз, парт, тарцин хел кьат1 хьана аватда чилел.

Tərcüməsi:

Qoz ağacı üzüm salxımı kimi bar veribmiş. Bir neçə dost ağacın altında oturub zarafatlaşırmış. Buraya bədnəzəri olan bir kişi gəlir. Deyir: -A kişilər, siz bu ağaca baxmısınızmı? Baho, ağac nə qədər qoz gətirib? Sözü ağzından tamam çıxmamış, part, ağacın budağı yarılıb düşür yerə **(S:3; Tr:2)**.

Вил хьуникай хуьн патал ийидайбур

Фейи ч1авара вил хьуникай хуьн патал рик1инин кьилелай лекьен куьрсардай хьи анда сада ийидай вил элкъуьррай.

Виликай хуьн патал – вил сад лагьана гьалтдай чкадлай къушкъунмаздин цацар куьрсардай.

Вуж ятIа вили атIанватIа, чIух къахчудай. ЧIух къахчун – яни вил авур касдин парталдикай атIана адаз ц1ай ягьана ккурун. А ч1авуз вили атIавай кас виликай къахкъатдай.

Аялдин къуьнел вилин хад алай санжах галк1урдай хьи, са нив ят1а ийидай вил кьулухъ элкъуьр авурай. Аял цIийиз-цIийиз экъвезмаз, адан къуьнуькай я ачар, яны санжах куьрсардай хьи, къакъалд тавурай (ярх тахьурай).

Tərcüməsi:

Bədnəzərdən qorunmaq vasitələri **(S:2; Tr:1)**

Qədimdə bədnəzərdən qorunmaq üçün qapıdan nal asardılar ki, bədnəzəri qaytarsın.

Bədnəzərdən qorunmaq üçün gözə dəyən yerdən quşqonmazın tikanını asardılar.

Kimsə bədnəzərə gəlibsə, bədnəzərdən yanıx götürərdilər. Yanıx - yəni göz edənin paltarının, və ya ona məxsus olmuş cındırın hiss olunmayan yerindən kəsib yandırmaq deməkdir. Onun qoxusu dəyəndə bədnəzərə gəlmiş adam nəfsdən qurtulardı.

Uşağın çiyninə sancaq vurardılar ki, nəzər olmasın. Uşaq təzə-təzə gəzməyə başlayanda uşağın paltarına ya açar, ya da sancaq sancardılar ki, büdrəməsin.

Вил такьун патал магьледин чапардилай, чахчахдилай, варарикай гьуьлягьдин хам, кц1ин к1ир (сас), кц1ин кьилин к1араб квуддай (куьрсардай). Вили ат1удай кас атай ч1авуз адан вил мадни фад абурихъ галукьарун патал.

Tərcüməsi:

Bədnəzərdən qorunmaq üçün həyətə (həyətin çəpərinə, darvazasına) ilan qabığı, it dişi, sümük (itin kəllə sümüyü) bağlayardılар. Bədnəzər adam içəri girəndə qapıda nəzərini cəlb eləyən nəsə olmalıdır ki, gözü ilk baxışda ona sataşsın **(S:6; Tr:2)**.

Вил галукь тавурай лагьана варариг (ракариг) лик1ен (леэн) кук1урдай. Аялрин къуьнуькай вилин хад куьрсардай. Чара зат1арикайни истифада ийидай. Чахчахдикай кьилин к1араб, пара ч1авуз кц1ин кьилин к1араб куьрсардай. Гьерен крчарни куьрсардайбур авай.

Tərcüməsi:

Bədnəzərə qarşı qapılara at nalı yapışdırardılar. Uşaqların çiyninə gözmuncuğu asardılar. Müxtəlif vasitələrdən istifadə

edərdilər. Kəlləni, xüsusilə it kəlləsini hasara asardılar. Qoç buynuzundan istifadə edərdilər **(S:3; Tr:2)**.

Дуьнядал атанвай аял нефсиникай хуьн патал адан къуьнел ч1улав гьал элкъуьрна са вуч ят1а цвадай.

Tərcüməsi:

Uşaq dünyaya gələndən sonra onu nəfsdən qorumaq üçün çiyninə qara rəngdə nə isə tikərdilər **(S:10; Tr:2)**.

Алхишар

Аллагьди чуьн угьурдуз дуьшуьш авурай!

Чуьн Аллагьди хуьрай!

Аллагьди вун хушбахт авурай!

Аллагьди ви тахт авайдилайни винине авурай!

Аллагьди ви уьмуьрдуьв уьмуьр кутурай!

Ви рехъ Аллагьди ахъа авурай!

Аллагьди ви рекьикай угьурар кими тавурай!

Аллагьдиз зун къурбанд хьурай, авачизбурузни ихьтин велед (эвлад) гурай! Аллагьди кьисметрай, амин. Диде-бубадин мурадар кьилиз атурай!

Вун экуьвилиз акъатрай!

Ви чан сагъ хьурай!

Ви фу пара хьурай!

Ви к1вал авадан хьурай!

Ви рехъ цуькверин къеняй галатрай!

Ви ахъа рик1 авадан хьурай!

Ви рехъ хейирдиз фирай!

Вун хушбахт хьурай!

Вуна гьик1 авун, гьик1ни тавун талгьурай!

Сагъ-саламат фирай!
Ви рехъ даиман ахъа хьурай!
Угьурар хьурай!
Угьурдив авурай!
Ви уьмуьр яргъи хьурай!
Вун рик1из кани тирвал ви мурадрив агакьрай!
Ви рик1из гьик1 кандат1а Аллагьдини ак1 гурай!
Уьмуьрар хъсан галатрай!
Ваз хъсан рехъ!

Tərcüməsi:

Alqışlar

Allah hamınıza uğur gətirsin **(S:9; Tr:2)**!
Sizi Allah qorusun **(S:13; Tr:2)**!
Allah səni xoşbəxt eləsin **(S:9; Tr:2)**!
Allah səni olduğundan da möhtəşəm eləsin **(S:9; Tr:2)**!
Allah sənin ömrünə ömür calasın **(S:9; Tr:2)**!
Allah yolunu açıq eləsin **(S:9; Tr:2)**!
Allah yolunu uğurlu eləsin **(S:9; Tr:2)**!
Allaha qurban olum, olmayanlara da övlad versin. Allah qismət eləsin Amin. Ana - atanın arzusu həyata keçsin **(S: 8,35,11,33; Tr: 2)**!
Aydınlığa çıxasan **(S:13; Tr:2)**!
Canın sağ olsun **(S:10; Tr:2)**.
Çörəyin bol olsun **(S:34; Tr:2)**.
Evin abadan olsun **(S:34; Tr:2)**.
Yolun güllə dolsun, çiçəklə dolsun **(S:13; Tr:2)**.
Ürəyin açıq, qəlbin firəvan olsun **(S:34; Tr:2)**!
Yolun xeyirli olsun **(S:13; Tr:2)**!

Xoşbəxt olasan **(S:10; Tr:2)**!
Nə eləyim, necə eləyim deməyəsən **(S:34; Tr:2)**!
Sağ- salamat getsin **(S:13; Tr:2)**!
Yolun həmişə açıq olsun **(S:14; Tr:2)**!
Uğurlar olsun **(S:9; Tr:2)**!
Uğurlu eləsin **(S:13; Tr:2)**!
Ömrün uzun olsun **(S:13; Tr:2)**!
Ürəyin istəyən kimi arzularına çatasan **(S:10; Tr:2)**.
Allah səni istəyinə yetirsin **(S:34; Tr:2)**!
Ömrün gözəl keçsin **(S:10; Tr:2)**!
Sənə yaxşı yol **(S:9; Tr:2)**!

Къаргъишар

Акьул пуч хьайиди!
Вун Аллагьди хушбахт тавурай!
Вайинив вай акахьрай ви!

Къуру галачир балк1анрин, аял жедачир папарин вилер акъатна чилел авахьрай! Зи баладихъ вил галукьун тавурай!

1) Чуь (куь) дувул кьат1 хьурай!
2) Чуь куьк хкатрай!
Авай кьадар амукьрай!
Куьн ц1ай кткана курай!
Юрд ч1улав хьурай!

Tərcüməsi:

Qarğışlar

Ağlın puç olsun **(S:10; Tr:2)**!
Allah səni heç xoşbəxt eləməsin **(S:9; Tr:2)**!

Allah vayına vay qatsın **(S:9; Tr:2)**!

Balası olmayan atların, uşağı olmayan arvadların gözləri çıxsın, yerə tökülsün. Balama göz dəyməsin **(S:34; Tr:2)**!

Kökünüz üzülsün **(S:34; Tr:2)**!

Olduğu qədər qalsın **(S:10; Tr:2)**!

Od tutub yanasız **(S:34; Tr:2)**!

Yurdu qaralsın **(S:13; Tr:2)**!

Зегьметдин манияр

Нек ацазвай рушан мани – хъуьтуьларун- кализ хуш атурай лагьана к1елдай мани:

Эх, зи жейран хтанва,
Мумара нек ац1анва.
Гузва вуна заз некер,
Неъ, зани гузвай векьер.

Tərcüməsi:

***Əmək nəğmələri* (S:5; Tr:2)**

Ceyranım, keç, gəl yolu,
Yelin süd ilə dolu.
Ot verdim, götürüb gəl,
Südünü gətirib, gəl!

Кварцин мани

Квар, квар

К1вализ атана магьман,
Ийимир зи чин яман.
Квар, квар,
Авур аш хьана яван.

Квар, квар, ттугъар ваз,
Квар, квар, чем це заз!

Tərcüməsi:

Nehrə nəğməsi

Nehrəm oy, nehrəm oy,
Halımı etmə yaman,
Qonağım var, aş yavan.
Nehrəm oy, nehrəm oy,
Əsirgəmə yağını,
Təkcə ayran aşıyla
Göndərmə qonağımı.

Мал ацадай рушан мани

Вун хуьзвачир хзан перт я,
Вун чи к1валин берекат я.
Ваз кани векь, ем, за гуда,
Нек пара гуз гьереката.
Зи хъипи кал, зи ц1ару кал,
Ийимир зи чин яру, кал!

Tərcüməsi:

Sağın nəğməsi **(S:33; Tr:2)**

Sənsiz halımız yamandır,
Sənsiz süfrəmiz yavandır.
Otu, yemi dərd eləmə,
Sən cəhd elə, südü artır.
Sarı inək, ala inək,
Ver bir gözəl bala inək.

Сезондинни мярекатдин манияр

Рагъ экъечIунун манияр

Ракъинин Гъуц, Вацран Гъуц. Ракъинин Гъуцран т1вар Атар тир, Вацран Гъуцран т1вар Мен тир. Яр-Аярвелин Гъуц я. Алпан -ЦIун Гъуц я. ГьакIни ада чилел адалат цIийи хъийидай.

Лезги халкьуни кьвал къварун, Рагъ экъечIун, чимер атунин патал аяр манияр туьк1уьрнавай.

Рагъ тIалабдай манияр

Алапехъ, Пехъ[1], Алапехъ
Пехъ ацукьна, ша, чими Рагъ.
Къаяр, цифер аниз ая,
Ракъар, чимер иниз ая.
Чан Атар, вун ша,
Чаз санбар нур це!

Tərcüməsi:

Mövsüm və mərasim nəğmələri

***Gün çıxarmaqla bağlı mərasimlər* (S:2; Tr:1)**

Günəş Allahımız, Ay Allahımız. Günəş Allahımız - Atar adlanırdı. Ay Allahımız – Men adlanırdı. Yar - gözəllik ilahəsiydi. Alpan - od Allahıydı. Həm də, o, yerdə ədaləti bərqərar edirdi. Rağ - Günəşdir. Günəşin özünə Rağ, amma Günəş Allahına Atar deyirik.

Yağış yağdırmaq, Günəşin çıxmasıyla, istilərin gəlməsi ilə bağlı ləzgi xalqı gözəl mahnılar, nəğmələr yaratmışlar.

[1] *Qarğadır*

Günəşi diləmə mahnısı

Ağac dolu ala qarğa,
Qaçmır çıxsaq yola qarğa.
İsti günəş, sən tələs, gəl.
Getsin külək, duman, sis gəl.
İsti günə günmü çatar?-
Gəl işıqlı, nurlu Atar!

Рагъ кьурнахъ, варз кьурнахъ дишэгьлири ваннаяр гатадай. И адетдив, инсанри гунагьар багьиш хьун ракъинивай тIалабдай хьи, абурин гунагьри кьунвай ракъинин чин михьи кхьурай.

Tərcüməsi:

Günəş tutulanda, ay tutulanda qadınlar vanna döyəcləyərdilər. Belə deyirdilər ki, insanlar günahlarının Günəşdən bağışlanması üçün əhv diləyirdilər ki, onların Günəşin üzünü tutan günahları silinsin. Yəni ləkələr Günəşin üzündən silinsin.

Кьвалар пара кьвай ч1авуз 40 тIили яд кIватIна, кьуру ийидай. Кьвал мад хкъун тавурай лугьуз.

Tərcüməsi:

Yağış yağanda 40 damcı suyu götürüb qurudardılar. Yağış daha yağmasın deyə.

Кьвалар кьурун патал авай адетар

Гьаваяр кьурахъ галатайла къавалар кьурун патал "Пешепаян манияр" кIелдей хьи, и манириз "кьвалин манияр" лугьудай. "Пешепаян манияр" кIелин патал са

касдикай “Пешепай” туьк1уьрдай. И касдин винел ц1ирх-цIиргъим алукьдай. “Пешепай” цин къвалав тухудай. Адан венел яд илизиз, и манияр кIелдай:

А Пешепай, Пешепай,
Пешепайдиз къвал кан я.
Къвалар никериз,
Къуьлер кIатIариз.
Цав ч1улав, ц1ару,
Къварда Гъуцари.

Tərcüməsi:

***Yağış yağdırmaq üçün keçirilən mərasimlər* (S:2; Tr:1)**

Havalar quraq keçəndə yağış yağdırmaq üçün ***“Peşapay nəğmələri”*** *oxuyardılar ki, bu nəğmələrə “yağış diləmə” nəğmələri deyərdilər. “Peşapay nəğmələri” oxumaq üçün bir adamdan“Peşapay” düzəldərdilər. Bu adamın üstünə cır-cındırdan paltar tikib geyindirərdilər. “Peşapay”ı su qırağına aparardılar. Onun üstünə su çiləyər və bu mahnını oxuyardılar:*

A Peşepay, Peşepay,
Yağış yağdır düz bir ay.
Su çilə əkinlərə,
Ruzi ver sakinlərə.
Göy bozarır, qaralır,
Allah duanı alır.

Шумуд югъ тир къвазвай къвали тагьан гузвачир. Рагъ акъатрай лугьуз жегьилар «Къоду-къоду» уюн гугъадай. Сада к1век1 чугъадай, аламайбурни гуьгъуьналлаз къведай. «Къоду-къоду» лугьудай жегьилди гьиле

кавча кьадай. А кавчадин ттумни яргъи жедай. Кавча са свас хьтин алук1ардай. Адан кьилел яру ц1ирх элкъуьрна кут1адай. Адан гардандал хтарарни жедай. Виликваз физвайда «Къоду-къоду» манидин гафар к1елдай.

Гуьгъенваз фидай аялри адан гафар тикрардай. Къоду гьинват1а, ада вучзават1а жузунардай. Гуя Къоду свас я, т1варни а свасан Рагъ я. Гьин ракарал фенейт1а свасан т1вар жузадай. Свасан т1вар вуч я? - жузурбуруз адан т1вар Рагъ я лугьудай. Вирида санал: Рагъ акъатрай, Рагъ аватрай, гьава чими хьурай!- лугьуз эвер гудай, «Ура!..»- ийиз гьараярдай.

Абури чиб физвай к1валерай дуьгуь, чем, какаяр, недай чара зат1арни агагъдай. Ахпа абурикай аш авуна недай.

Tərcüməsi:

Uzun müddət yağış yağanda Gün çıxsın deyə qodu-qodu ayini keçirərdilər. Qabaqda bir nəfər olmaqla, kəndin cavanları gedərdi bu ayini icra etməyə. "Qodu-qodu"- sözlərini deyən adamda çömçə olardı. Çömçəni bəzəyərdilər. Başına qırmızı yaylıq bağlayardılar, əlində iri çömçə olardı. Onun boynuna boyunbağı taxardılar. Qabaqda gedən qodu-qodunu oxuyardı.

Dəstədə olan cavan uşaqlar qabaqda gedənin sözlərini təkrar edər, Qodunu soruşardılar. Guya bu, gəlindir, qabaqda gedənin əlindəki. Hansı qapıya getsələr soruşardılar: gəlinin adı nədir? Cavab verərdilər: Günəş!

Hamı bir səslə deyərdi:

-Günəş çıxsın, gün doğsun! Hava istiləşsin!

Hamı "Urrey!" deyə qışqırardılar.

Adətən evlərdən yumurta, yağ, düyü, belə-belə şeylər yığardılar. Yığdıqlarını axşam bir yerdə aş bişirib yeyərdilər **(S:17; Tr:2)**.

Яргъи давамдай кьвалар кьвадай ч1авариз 7 гачал туьк1уьрдай. Ихьтин адет авайди тир. Жуьреба-жуьре к1армарал памбаг гьалдарна абуриз гачалар лугьудай. Хзандин сад лагьай веледин рул кьвал кьварин патал тир и мяракетда асас тир. 7 гачалдин кьилел жемят агагъ жедай. А гачалриз вуч ят1а лугьудай, фекьиди Кьуркьан к1елдай. Жемятди кьвал кьун патал дуьаяр ийидай. Кьурах кьар бегьем хьурай, кьвал кьурай лагьана кьурбандарни тук1вадай.

Tərcüməsi:

Uzun müddət yağış yağanda 7 keçəl qurardılar. Belə bir adət varıydı. Pambıqla müxtəlif çöplərdən keçəl düzəldərdilər. Yağış yağdırmaq üçün olan bu mərasimdə ananın ilk övladı əsas rol oynayardı. 7 keçəldə camaat yığılardı, o keçəllərə nəsə deyərdilər, molla Quran oxuyardı. Camaat dua eləyərdi ki, yağış yağsın. Qurban da kəsərdilər ki, uzun müddət quraqlıq olub, yağış yağsın **(S:17; Tr:2)**.

Кьвал кьурай лагьана дегь ч1аван сурун кьван, сурун кьилин кьван це туна гуьзетдай. Кьвал пара кьваз хайит1а кьван цин кьеняй ахкъуддай.

Tərcüməsi:

Suya köhnə bir qəbir daşını, baş daşını salardılar ki, yağış yağsın. Çox yağanda da o daşı çıxarardılar **(S:17; Tr:2)**.

Пара кьвал кьвай ч1авуз «Къуда-къуда» (лезгири а уюндиз «Къоду-къоду», «Къуду-къуду», «гуьдуь-гуьдуь» ва м. лугьуда) т1вар алай уюн къугъвадай. Кавча гьиле кьуна винел яйлух акъаздай. Ахпа к1вал-к1вал экъвена ик1 к1елдай:

Ви кавчаяр фурягъ я,
Къоду, к1вачел къарагъ я.
Пай гудайдаз гада це,
Гудачирдаз гачал руш.
Ваз гузвай пайар къачу,
Хъфимир мад гьил ич1и!

Tərcüməsi:

Çox yağış yağanda "Quda-quda" ("Qodu-qodu" - ləzgilər "quda-quda", "güdü-güdü", "qudu-qudu" və s. şəklində tələffüz edirlər) oyunu oynayardılar. Çömçəni əldə tutub üstünə kələğayı salardılar, sonra isə üç-dörd yoldaş ev-ev gəzərdi. Oxuyardılar:

A quda-quda, dursana,
Çömçəni doldursana,
Verənə oğul,
Verməyənə keçəl qız.
Payı verirlərsə, al,
Vermirlərsə, get, ac qal **(S:1; Tr:2)**!..

Кьвал ахтурай лагьана кавча беземишдай. Адаг яру ц1ирх кут1адай. Ихьтин мани к1елиз-к1елиз кака, дуьгуь, чем, ччара пайарни агагъдай:

Пай гудайдаз гада це,
Гудачирдаз на руш це.

А рушан т1вар Фатма хьуй,
Галц1амарни (рц1амарни) ч1ат1ма хьуй.
Гузвачирдан рик1 пад хьуй.

Нянихъ к1ват1ур паяр алт1уш хьана недай. Ахпа гьар кас вичин к1вализ хъфидай.

Tərcüməsi:

Yağışı kəsmək üçün bir çömçəni bəzəyərdilər. Çömçəyə qırmızı bağlayardılar. Oxuya-oxuya yumurta, düyü, yağ və s. pay yığardılar:

Pay verənin oğlu olsun,
Verməyənin qızı olsun.
Adı Fatma olsun,
Qaşları çatma olsun.
Verməyənin ürəyi partlasın.

Payları yığıb axşam da yığışıb yeyərdilər. Sonra hər kəs öz evinə dağılışardı **(S:34; Tr:2)**.

Къвал пара къвай ч1авуз к1арасдикай нини туьк1уьрдай. А нинидал вахчаг алук1арна кьилиг яйлух кут1адай. Ахпа абури и мани кьелдай:

Къоду-къоду, гьазур ая,
Кавча сивих ац1ур ая.
Пай гудайдаз хва хьурай,
Гудачирдаз руш хьурай.
Т1вар ашукь Фатма хьуй,
Галц1амарни к1ат1ма хьуй.
Вац1ун къвалав пад хьана кьий.

Tərcüməsi:

Yağış çox yağanda ağacdan gəlincik düzəldərdilər. Bu gəlinciyə tuman geydirər, başına da qırmızı yaylıq bağlayardılar. Belə bir mahnı da oxuyardılar:

Qodu-qodu, dursana,
Çömçəni doldursana.
Verənin oğlu olsun,
Verməyənin qızı olsun.
Adı Aşıq Fatma, qaşları çatma.
Çay qırağında çatlayıb, partlayıb ölsün **(S:39; Tr:2)**.

Кьвал яргъи кьвадай ч1авара ковчадикай «къуду» туьк1уьрна ам беземишдай. Сад гьиле «къуду» кьуна к1елиз-к1елиз вилик гьатна фидай, амайбури адан гафар тикрар ийиз гуьгъуьнаваз къведай:

Ч1улав вечрен лув аку,
Ада къачур къив аку.
К1вач кич1и кьуна лугьуз
Акъудзавай ц1ив аку.
Свас, ви пайар гьазур я,
Зи кавчани ац1ура.
Хва хьурай пай гудайдаз,
Руш- паяр тагудайдаз.
Рушан т1вар эциг Фатма,
Гьилерни гьвечи кьат1ма.
Твахъ и вац1ун кьерей ам,
Ик1 пад хьана кьирей ам.

А «къуду»диз свас я лугьудай, к1вал-к1вал экъвена адаз паяр агагьдай. И сувар рагъ акъатунун патал галуддай. Кьвал ахт1удай.

Tərcüməsi:

Yağış çox yağanda bir çömçədən "qudu" düzəldər, onu bəzəyərdilər. Bu "qudunu" bir nəfər əlinə alıb qabaqda gedər, "qudu-qudu"nu oxuyardı. O biriləri də təkrar edərdi:

Qara toyuq qanadı,
Kim vurdu, kim sanadı.
Eşik-eşik gəzəndə,
İt baldırımı daladı.
Ay gəlin, dursana,
Çömçəni doldursana.
Pay verənin oğlu olsun,
Verməyənin qızı olsun.
Adı Fatma olsun,
Qaşları çatma olsun.
Çay qırağına gedəndə çat-çat çatdasın.

Gəlib bu "qudunu" soruşardılar. Guya "qudu" gəlindir. Qapı-qapı gəzər, pay yığardılar. Günəşin çıxması üçün bu bayramı keçirərdilər.Yağış da kəsərdi **(S:18,31,17; Tr:2)**.

Къубадин дагълара кьве вир ава. Садан т1вар Т1урфандин вир, матидан т1вар Хъутурдин вир я. Т1урфандин вирай къачур яд вац1уг акадарнамаз, лугьур хабарал, 3 къуз, 4 къуз къвал къвадай.

Tərcüməsi:

Yağış yağdırmaqla bağlı keçirilən ayinlər

Quba dağlarında iki dənə göl var. Biri Tufan gölü, o biri Qotur gölü. Tufan gölündən su götürüb çaya qatanda deyirlər ki, 3 gün, 4 gün yağış yağardı **(S:18; Tr:2)**.

Салагь буба т1вар алай машгьур са эвлия авай. Ада к1уртунин са п1ип1 ци кутурла квъвал квъвадай.

Tərcüməsi:

Salah baba deyilən məşhur övliya vardır ki, bu kişinin kürkünün qırağını suya qoyarlarmış ki, yağış yağsın **(S:1; Tr:2**).

Квъвал къварин патал вад-ц1уд манат пул агагьдай, а пулдихъ са къурбанд къачуна са эвлиядал тук1вадай. Ахпа кап1 авуна квъвал къварин патал Аллагьдиз минетардай. Дидери чпин гъвечи себияр цандин квъвалаг ацукьарна ишердай, Аллагьдиз ак1 хьурай хьи, абур гишинвили ишехьзава. Адан аялриз язух атана квъвал къурда лугьуз.

Tərcüməsi:

Yağış yağdırmaq üçün beş-on manat pul yığar, aparıb övliyada qurban kəsər, orada namaz qılıb Allaha dua edərdilər ki, yağış yağsın. Analar körpə uşaqlarını əkinin qırağında qoyardılar ki, ağlasın. Uşaq ağlayardısa, demək acdır. Uşağın səsini Allah eşitsin, bilsin ki, acdır. Sonra da yağış yağdırsın **(S:35; Tr:2**).

Квъвал къварин патал Гьезрет бубадин къван циг кутадай. Йифен кьуларилай квъвал квъвадай.

Tərcüməsi:

Yağış yağdırmaq üçün Həzrət babanın daşını suya qoyardılar, gecə yarısından sonra bir də görərdin ki, yağış yağır **(S:10; Tr:2**).

Гьаят-гьаят экъвена какаяр, маса недай зат1ар агагьдай. Квъвал къурун патал «гуьдуьк» туьк1уьрдай.

Гуя а гуьдуькдуь къвал къурай лугьуз дуьаярдай ийидай. Адаз пулни гудай.

Tərcüməsi:

Həyətbəhəyət gəzib qapılardan yumurta, başqa şeylər yığardılar. Yağış yağdırmaq üçün "güdük[1]" düzəldərdilər. Guya o, yağış yağdırmaq üçün dua edərmiş. Ona pay verərdilər **(S:10; Tr:2**).

Къвал къурай лугьуз Аллагьдин рекъе Кьуркьан к1елиз вугудай. Къурбанд тук1ун патал ният ийидай, дуьаярдай.

Tərcüməsi:

Yağış yağdırmaq üçün Allah yolunda Quran oxudardılar. Qurban kəsmək üçün niyyət edərdilər. Dua edərdilər **(S:38; Tr:2**).

Лугьур хабара Шагьдагъдин кук1вавай вирерай Демирапаран вац1уг ятар атана акахьзава. Ак1 хьана чна а вац1ун яд эвлия хьиз михьи гьисабда. Яд хкьунвачир къапанив а вирерин циг дастамаз къачур касди Демирапаран вац1ун к1улаз а къапанай яд акадар авурт1а а йифиз, яни пака къвал квадай.

Tərcüməsi:

Deyildiyinə görə, Şahdağın zirvəsindəki göllərdən sızan sular Dəmiraparana qarışır, ona görə də biz Dəmiraparan çayını müqəddəs saymışıq. Su dəyməmiş bir qabla o gölün suyu ilə dəstəmaz almış bir adam o sudan Dəmiraparan çayının orta hissəsinə tökərdisə, mütləq sabahısı, ya həmin axşamı yağış yağarmış **(S:26; Tr:2**).

[1] *Qodu*

Суварар

Яран сувар

Жина адет тир, Яран сувар атайла вири гьаятриз фидай чун. «Абуахакъ бадихакъ» цин чершемба я. Ц1ийи варз дегиш хьайи ч1авуз жедай и сувар.

Tərcüməsi:

Bayramlar

Novruz bayramı

*Bizdə adətdi, N**ovruz bayramı** oldumu, qapı-qapı gəzərdilər. "Abuaxaq badixaq" su çərşənbəsidir. Təzə ay dəyişilən vaxtı olur bu bayram* **(S:27; Tr:2**).

Яран сувариз мал-къараяр, инсанар чилебечедай ахкъудунин адет авай. Эхир чилебечеде, чершенбедин къуз кьве патахъ ц1ай хъвуна а арадлай к1венк1ве инсанар, ахпа чпин гьайванар галуддай.

Tərcüməsi:

Novruz bayramında *mal-qaranı, insanları çiləbeçə[1]dən çıxartmaq adəti var idi. Axırıncı çiləbeçədə, çərşənbə günü iki tərəfdə od qalayıb insanlar bir - bir çiləbeçədən keçəndən sonra mal-qaranı keçirərdilər* **(S:18; Tr:2**).

Вилик ч1авара **Яран сувариз** ихьтин са адетни авай. Эхир чершембедиз мягьледин агакьнавай рушар

[1] *Çərşənbə*

са к1вализ к1ват1 жедай. Туп1алдив, рапув чпин фалуниз килигдай абур. Ахпа вац1ун къвалов фидай абур. Субай рушари чпин бахтар синечухъдай галуддай. Гъанвай какаярин патав абури яруни ч1улав рангар эцигдай. Экуьнуьхъ кака яру акунат1а и кар бахт ахъа хьунин аламат хьтин кьабулдай.

Рик1инин къулухъ чин хьана яб акалун адетни авай. Бармакар вегьидай, какаяр сестих гелядай, к1екерин дявариз тамашдай, балк1анар къовуддай. Къадирдин йиф галуддай. Гилани а адетар амазва.

Цин чершенбеде вац1ай яд къачудай. Чершембеяр куьтах хьайинахъ а яд са михьи чкадиз цидай. 4 чершенбе жеда. Сад лагьайди «абиахакъ-бадихакъ» цин чершенбе я. Кьвед лагьайди ц1ун чершенбе я. Ц1ай хъвуна винелай гаваданардай. Пуд лагьайди гьавадин, къайулан чершенбе я. Кьуд лагьайди накьвадин чершенбе я. Има лап марах пара тир чершенбе я. Гьаятра кьве чкадал ц1ай хъвуна арадай мал-къара, ахпа аялар галуддай. Ахпа а ц1аярин винелай гаваданардай. «Зи агъурвал, бедугъурвал ц1ал амукьрай, ц1ал курай!»-лугьудай ц1алай гаваданардайбуру. А ц1аяр сад-садав ахкадардай, мад а ц1ун винелай гаваданардай. Коса, гачал чахъ хьанвач.

Tərcüməsi:

Novruz bayramında *əvvəlki vaxtlarda belə bir adət var idi ki, axır çərşənbədə qızlar gecə bir evə yığılardılar. Üzüklə, iynə ilə fala baxardılar. Sonra çay qırağına gedərdilər. Ailə qurmamış cavan qızlar bəxtlərini sınamaq üçün yumurta götürərdilər. Yumur-*

tanın yanına qırmızı və qara rəng qoyardılar. Səhərsi gedib baxardılar, əgər yumurta qırmızı rənglənibsə, deməli, bunun bəxti açılıb. Qapıpusma da olardı. Qapıpusmada əsasən papaqatdı da olardı. Yumurta döyüşdürmək, xoruz döyüşdürmək olardı. Sonra at çapmalar olardı. Qədr gecəsini saxlayardılar. İndi də davam edir.

Su çərşənbəsində çaydan su götürərdilər. Həmin suyu çərşənbələr qurtarandan sonra aparıb təmiz bir yerə tökərdilər. 4 çərşənbə olardı. Abuaxaq badixaq - birinci su çərşənbəsidir. İkincisi, od çərşənbəsidir. Od çərşənbəsində ocaq qalayıb üstündən atılardılar. Üçüncüsü, hava çərşənbəsi. Külək, yel çərşənbəsi. Dördüncüsü, torpaq çərşənbəsi. Dördüncü çərşənbə ən maraqlı çərşənbədi. Həyətlərdə iki yerdə ocaq qalayardılar. Mal-qaranı bu ocaqların arasından keçirərdilər. Müəyyən sözlər deyib gedərdilər. Sonra camaat uşaqları odun arasından keçirərdi. Uğurlu olmaq üçün. Sonra da üstündən atlanardılar. "Ağırlığım, uğurluğum odda qalsın. Odda yansın." Bu kimi sözlər deyərdilər. Bu odları birləşdirərdilər. Birləşdirəndən sonra üstündən atlanardılar. Bizlərdə Kosa, keçəl olmurdu **(S:19; Tr:2**).

Яран сувариз хунчаяр туьк1уьрдай. Хунчадин къене калар, хъсан чранвай ширин т1унут1ар эцигдай. Какариз ранг ягъадай. Хъсан хуьрекар (т1уьнар) чрадай, ашардай. Экв жедалди ац1укна т1уьнар-хъунардай. Япан фалуниз фидай.

Tərcüməsi:

Novruz bayramında xonça düzəldərdilər. Xonçanın içinə qovurğa, yaxşı bişintilərdən qoyardılar. Yumurta boyayardılar. Yaxşı xörəklər bişirərdilər. Aş bişirərdilər. Oturub səhərəcən yeyib-içərdilər. Qulaq falına gedərdilər **(S:8; Tr:2**).

Син (сивин, сив хуьнуьн) сувар

Син вазра жи к1валера сивер хкудай. Сив хкур ч1авуз межлис авуна сив хуьзвайбуруз эвер гудай. Кьуркьан к1елдай, т1уьн-хъун гудай. Хуьруьн агьалиди сив хуьдай, куп1ардай, рахунруз фикир гудай, хъунухърикай яргъа жедай, к1ват1 хьана куп1униз къведай.

Кап1 ийизвайдини, ийизвачирдини -вири куп1униз къведай. Суварин кап1 ийидай. Куп1унай ахпа вири агьалиди сада сецив гьил ягъана: «Ви сувар мубаракрай!» - лугьудай. Син суваризни ик1 жедай, Къурбанд суваризни.

Tərcüməsi:

Orucluq

Orucluqda da bizim evlərdə orucaçdılar olardı. Quran oxunar, orucaçdılar verilərdi. Kənddə oruc tutular, namaz qılınar, yəni Ramazan ayında bu şeylərə çox diqqət yetirilərdi. İçkidən uzaq olardılar. Orucluqda toplu namazlar qılınaırdı. Yəni namaz qılan, qılmayan, kənddə böyükdən - kiçiyə hamı namaza gələrdi. Bayram namazı qılınardı. Camaat hamı bir-biri ilə görüşüb bayramlaşar, Ramazan bayramında da, qurban bayramında da **(S:32; Tr:2**).

Син сувариз т1унут1ар, пахлаваяр, гьалва, мад нивай вуч ийи жедайт1а чрадай. Кьенвайибурун зияратдиз фидай.

Tərcüməsi:

Orucluq bayramında bişintilər, paxlava, halva bişirərdilər, kimin gücü nəyə çatardısa. Ölənləri ziyarət edərdilər **(S:38; Tr:2**).

Син сувар бегьем хьайила ахпа кьенивайди авай хзандиз гила атанвай син сувар ч1улав гьисаб жедай. Адан сад лагьай йусан игьсанни а к1вале гудай. И сувардиз сурарал финин адетни ава. Тефин садазни аяр аквадачир. Вун жи ч1улав сувардиз атанач лагьана гаф чиннайни элядай. Жи патара и сувар пара гур галатдай. Суварин кьвед лагьай къуз жемят экуьнуьн 6-далай сурарал жедай. Инал фекьийри дуьаяр к1елдай.

Tərcüməsi:

Sonuncu bayramdan sonra ölüsü düşənlərə bu qara bayram hesab olunardı. Ölən adamın birinci ili olanda əsas ehsanı həmin evdə verərdilər. Bu bayramda ölü üstünə gedilməliydi. Getməyəndə qəbahət sayılardı. Məsələn, deyərdilər ki, sən mənim qara bayramıma gəlməmisən. Bu bayram burada çox təmtəraqlı keçirilərdi. Bayramın ikinci günü camaat səhər saat 6-dan qəbir üstündə olardı. Burada mollalar dua oxuyardılar **(S:27; Tr:2**).

Камарвандин хуьре Син сувар пара гур галатдай. Жи республикадин са чкадани Син сувар чна галудзавай кьадар аяр галатзавач. Суварин къуз чи хуьруьн итимрин ч1ехи пай, хуьряй патахъ фена уьмуьр гьалзавай ксарин парабур, муьмкуьн хьайила чпин хзанни гваз хуьруьз хтана суварин куп1уна акъвазда. А къуз куп1уна азур касдилай пара итим жеда. Ина кап1 межлисда ийидай (гила чаз хьсан мискини ава). Межлис гьагъа пата авайт1а жемят а агъадай виниз жерге кьуна къваздай, бази ч1авуз даирани ядай. Кап1 авуна бегьем хьайила к1венк1ве фекьи, гуьгъене рехи ксар жерге

кьунвай инсанрин гьар садах галаз гьил-гьиле вугана гуьруьшмуьш жедай. Ахпа амай ксарни а къайда виридахъ галаз гьил-гьиле вугана сада-садаз сувар мубаракдай. И адет и къайдада са Камарванда ама. Ахпа хестерел, агьсакъкъалрал кьил ч1угуна сувар мубаракдай. Мукьва ксари яс гьатнавайбурун хзанрал кьил ч1угвадай, суварар мубаракдай.

И сувардин къуз ширин стул гьазурдай. Пахлава, пуд п1ипин пахлава, гьалва чрадай. Танурда эребрин куьличе, т1унут1ар чрадай.

Пуд къуз сувардай. Сад-садан к1вализ фидай. Кьуркьан к1елдай. Ибур син вацра жедай крар тир. Син сувар Камарванда пара гур галатдай суварикай сад тир. Гилани гьак1 я!

Tərcüməsi:

Qəmərvan kəndində orucluq bayramı həmişə böyük təntənə ilə keçirilmişdir. Orucluq bayramı bu kənddə olan kimi respublikanın heç bir yerində keçirilmir. Belə ki, orucluq bayramı günü bu kənddə olan kişilərin çox böyük əksəriyyəti, eləcə də, başqa rayon və şəhərlərdə, hətta, xaricdə yaşayan həmkəndlilərimizdən bayrama gəlmək imkanı olanlar (bəziləri ailələri ilə birlikdə), hamı kənddə bir yerə, bayram namazına, yığılırlar. Bayram mərasimində həmin gün mindən çox adam olur. Maraqlısı odur ki, məclisdə (indi böyük məscidimiz var) namaz qılınır. Bu namaz qılınan müddətdə bu camaat hamısı cərgə ilə düzülür. Dövrə vurulur. Əgər məclis aşağıdadırsa, oradan camaat gəlib dövrə ilə buradan, yəni yuxarı başdan qayıdıb gedir. Bütün kənd boyu. Adamlar ayaqüstə dururlar. Cərgə ilə. O bütün 500 - 600 nəfər adam hamı

bir-biri ilə görüşür. Yəni necə görüşür? Bu adamla görüşdüm, sonra ötdüm o yana. Sonra axırıncı oldum. Bu gəlir mənim arxamca. Sonra o gəlir, bu adamın arxasınca. Bu şəkildə bütün camaat bir-biri ilə görüşür. Bu adət ancaq Qəmərvan kəndindədir. Sonra xəstələri ziyarətə gedib onlarla bayramlaşırlar. Daha sonra ağsaqqallarla bayramlaşmağa gedirlər. Əgər yas yerləri varsa, camaat bölük-bölük o yas yerlərini gəzir, yas sahibləri ilə bayramlaşırlar.

Bu bayramda müxtəlif növ şirniyyat bişirilir: Paxlava, üçqulaq paxlava, Şəki paxlavası bişirilir. Daha sonra şorqoğalı, təndirdə keçmiş ərəbi külçə bişirilir.

Üç gün bayram olardı. Bu bayramda bir-birinin evinə gedərdilər. Bayramlaşardılar. Quran oxudardılar. Bu işlər orucluq ayında görülərdi. Bu bayram Qəmərvan kəndində müqəddəs bayram kimi böyük təntənə ilə qeyd edilərdi. İndi də bu adət davam edir ***(S:19; Tr:2****).*

Син вацра имкан авайда гьайван тук1вадай. Ширниriз а къадар фикир гудачир.

Tərcüməsi:

Orucluqda imkanı olan adam heyvan kəsərdi. Bişintiyə o qədər də əhəmiyyət verməzdilər **(S:16; Tr:2**).

Къурбандин сувар

Къурбандин сувара къурбанд тук1уна пайдай. Къурбандин гьайвандин ивидикай са зат1ни ийидачир. Къурбандин сувара тук1унвай гьайвандин иви санални алтаддачир. Ама аялар михьи я лугьуз, абурун пелевай гевягъиз жедай.

Tərcüməsi:

Qurban bayramı

Qurban bayramında qurban kəsib paylayardılar. Qurbanın qanından heç bir şey etməzdilər. Qurban bayramı zamanı kəsilən heyvanın qanı heç yerə sürtülməməlidir. Yalnız uşaq olarsa, təmizdir də, kəsilən qurban qanından uşağın alnına sürtülə bilərdi **(S:38; Tr:2**).

Мевлиддин сувар

Дуружадин хуьре гьар йисса Мэгьмеьед пайгьамбардин хайи югъ сувар ийидай. Гьар йисса имамриз игьсан гудай.

Tərcüməsi:

Mövlud bayramı

Hər il Duruca kəndində Məhəmməd peyğəmbərin ad gününü qeyd edərdilər. Hər il də imamlara ehsan verərdilər **(S:18; Tr:2**).

Мевлид галуддай. 5 къажгъандиз 5 кило пусух вегьена шуьрбет гьазурдай. Истикандиг гьардаз са истикан шуьрбет гудай. Ахпа дуьаяр к1елдай.

Tərcüməsi:

Mövlud edərdilər. 5 qazana 5 kilo qənd tozu tökməklə şərbət edilərdi. Stəkanla hərəyə bir stəkan şərbət verilərdi. Sonra dua oxuyardılar **(S:38; Tr:2**).

Мевлиддин сувариз к1валере хуьрекар чрадай. А хуьрекрикай гьарда са ац1ай къаб мискидиз гьидай. Мискидин гьаятдиз жемят к1ват1 жедай. Кьуркьан

к1елдай, дуьаяр ийидай. Ахпа гьанвай хуьрекар а мевлиддин къуз анал недай.

Ахпа имамриз игьсан гудай. Амани и саягъ гудай. Имамрин игьсанни йусса садрахъ гудай. А игьсандизни к1валерай вири айни ч1авуз маса хуьрек ваъ, ц1ийи аш гваз къведай. Хуьруьн жемят: жегьилар, кьуьзуьбур к1ват1 жедай мискидин гьаятдиз. Анал Кьуркьан к1елдай, дуьаяр ийидай, хуьрекар недай.

Tərcüməsi:

Mövlud bayramına xörək bişirilərdi evlərdə. Evlərdən xörək götürülüb gedilirdi məscidə. Məscidin həyətinə camaat yığılırdı. Quran oxunurdu, dualar oxunurdu. Sonra o xörəklər orada yeyilirdi. O mövlud günündə.

Sonra imamlara ehsan verilərdi. O da bu şəkildə olurdu. İmamlara ehsan ildə bir dəfə verilərdi. O ehsan da elə. Evlərdən hamı birdən gedirdi. Ancaq başqa xörək yox, təzə bişmiş aş aparardılar. Kəndin camaatı, cavanlar, ağsaqqallar yığışardı məscidin həyətinə. Orada Quran oxuyardılar, dua oxuyardılar. Xörəkləri də orada yeyərdilər **(S:19; Tr:2**).

Пара ч1авуз Суьлейман Челебидин мевлиднамедикай къесидеяр к1елдай. Жемятдиз ччир ийидай сят 1-даз аш къапариз ч1угвадайди. Атанвай магьманрих галаз Кьуркьан к1елдай, дуьаяр ийидай. Кап1 авурла ахпа жемят чпин к1валериз хъфидай. И сувар гьар суз ик1 галуддай, гилани ик1 галудзава.

Tərcüməsi:

Əsasən də Süleyman Çələbinin mövlüdnaməsindən qəsidələr oxunardı. Camaata bəlli olur ki, saat 1-də evdə hamı aşı çəkir.

O gələn qonaqlarla Quran oxunar, dua edilərdi. Namaz qılınardı. Camaat evinə dağılardı. Bu şəkildə hər il qeyd olunardı. İndi də qeyd olunur **(S:32; Tr:2**).

Сада лугьдай за жуван аялдиз мевлуд к1елиз вугуда. Адан к1вале къулал аш чрадай. Эверирбур межлисдиз къведай, ама абуруни чпихъ галаз ашни гьидай. Ахпа са къирахдай аш пайнамаз ни чранват1а чир тахьана сада гьанвайди масадан вилик акъатдай. Айинриз амалдай, Кьуркьан к1елдай. Ашар недай, шуьрбетар хъвадай. И къайдадив сувар галуддай.

Tərcüməsi:

Bir adam deyərdi ki, mən balama mövlud oxudacağam. Evində aş bişitdirirdi. Hamı məscidə yığışır və onlar da özləri ilə aş gətirirdilər. Sonra aşlar paylanırdı. Kimin bişirdiyi bilinmirdi. Kiminsə bişirdiyi bir yerə, başqası başqa yerə düşürdü. Çünki aş bir qıraqdan paylanırdı. Orda ayinlər keçirilir və Quran oxunurdu. Yeməklər yeyilir, şərbət içilirdi. Bu qaydada bayram keçirilirdi **(S:27; Tr:2**).

Мегьарам (варз, тазият)

Исанар йифиз к1еребичдин тарцин к1аник агагъ хьана Элидиз, Гьуьсейназ минетардай. Абури Элидин, Гьуьсейнан т1варар ч1угваз чпин кьилиз, хуруз гатадай. К1валере чай, эгьсан гудай.

Балк1ан беземишдай. Балк1андин кьилив яру келегъа кут1уннавай. Келегъа кут1уннавай балк1ан анхай къвезамаз, ибуру инал хуруз гатадай. Балк1андин винел

кас жедачир. Зинжир ягъадайбурни жедай. И мерасим бегьем жезмаз игьсандикайни недай. Ахпа к1валериз хъфидай. Мегьарамда инсанри хъийирдин крар тадай. Мехъер ийидачир. А вацра мехъер авурдаз заланвилер раст атункай кич1едай. Лезгийризни шии мезгьеб, гьам ни суьнни мезгьебар ава. Суьннири мегьарам гуьзетдач. Суьннири шиири хьтин зинжир ягъадачир, иви акъуддачир. Эсас тирди пис крарин гуьгъуьнай тфин тир. Имамрин тазия хуьдай. Имамар гам шиирин, гьам ни суьнниринбур я. Ашурадин къуз садан кар къадачир.

Tərcüməsi:

Məhərrəmlik

İnsanlar gecələr qoz ağacının altında yığılar və Əliyə, daha sonra Hüseynə müraciət edərdilər. Onlar Əlinin, Hüseynin adlarını çəkərək başlarına, sinələrinə döyərdilər. Evlərdə ehsan verərdilər, çay verərdilər.

At bəzəyərdilər. Atın başına qırmızı kəlağayı bağlayardılar. Kələğayılı at o yandan gələndə bunlar burada sinəsinə döyərdilər. Atın üstündə adam oturmazdı. Zəncir vurmaq da olardı. Mərasimi yekunlaşdıranda ehsanı dadardılar. Sonra evlərinə dağılardılar. Məhərrəmlik olanda insanlar xeyir iş görməzdilər. Toy eləməzdilər. Əgər toy eləyərdilərsə, toy sahibləri müəyyən çətinliklə üzləşəcəklərinə inanardılar.

Ləzgilər həm sünni, həm də şiə məzhəbinə malikdir. Sünnilər, ümumiyyətlə məhərrəmliyi gözləməyiblər. Sünnilər şiələr kimi zəncir vurmazdılar, qan çıxartmazdılar. Əsas o idi ki, pis iş

dalınca getməsinlər. İmamların əzası[1] *saxlanardı. İmamlar həm şiənin, həm sünninin imamlarıdır. Aşura günündə heç bir iş görməzdilər* **(S:13; Tr:2**).

Элдин куьмек, мелер

И хуьре вилик ч1авара цванвай къванцин к1валер а ч1авариз техника авачирвили пара инсанри авур куьмекдин гуьжуьнуьв кьилиз атанва. 20 кьил жегьил кас къванер ат1ана гьазурин патал кьерез фидай. Къванер ат1ана гьазур хьайи ч1авуз а хуьруьн жемятдин гьиле- к1вача т1акъат авайбур жерге кьуна агагъ жедай. К1вал ц1узвай касдин гьаятдиз гьиля-гьилиз сада-садав вугана къведай а к1ванер. Жемятди идай и куьмекдиз чна мел лугьудай.

Ц1ийи к1вал эцигзивай касдиз хийир-дуьа гудай. Нин къулпунай вуч акъатурт1а, а пулар устариз гудай. Куьлуь пулар фундаметдин к1аник кумукьдай.

Tərcüməsi:

El köməyi, iməciliklər

Bu kənddəki köhnə daş evlərin tikintisi o zaman texnika olmadığı üçün böyük insan qüvvəsi ilə görülürdü. 20 nəfər cavan adam çaylağa gedərdi. Orada əvvəlcə daşı kəsib hazırlayardılar. Kəndin camaatı əlində gücü, ayağında təpəri olan hamısı cərgə ilə düzülürdü. Filankəsə ev tikilir. Ötür-ötür ilə, əl ilə gəlirdi bu daşlar. Bu dəstə ilə köməyə bizdə "mel"(iməclik) deyirlər.

Təzə ev tikiləndə xeyir-dua verirdilər. Kimin qulpundan nə

[1] *Yası*

çıxırdısa, pul qoyurdu, o pullar ustalara çatırdı. Xırda pullar da bünövrənin altında qalırdı **(S:30; Tr:2**).

Гебе (халича) хразмаз, чхрадал гъалар ийизмаз папари мелерни галуддай. 20-30 паб к1ват1 жедай, йис ягъадай, ахпа а йисакай гъалардай. Гьазур тир гъалариз ранг ягъадай. Рукавай са бязи тарарин къабухрикай гъалар кягъун патал ранг туьк1уьрдай.

Тарцин къабух алагъарна адакай къатран туьк1уьрдай. Ахпа гъалариз ранг ягъадай. 100 йисарал а рангар алахьдачир. Жур ичин къабухдикай яру, хъвахъуьн, мегъуьн (палут) тарцин къабухдикай шабалтдин ранг къачудай. Абур сад-садав акадарна маса рангарни туьк1уьр жеда. Хъипи рангни къачун мумкун я. Гьин кьве ранг акадарна гьин ранг къачун мумкуьн тирди чи дидериз чидай. Абур к1елнавачир, ама вири зат1ар чидай кимягарар тир**.**

Tərcüməsi:

Xalça toxuyanda*, cəhrə ilə yun əyirəndə iməciliklər keçirilərdi. 20-30 qadın yığılardı, yun daranardı. Əyirib ip eləyərdilər. O ipləri təyinatı üzrə adlandırardılar. Bu saplar əyirilib, boyanardı. Meşədə müəyyən ağaclar var idi ki, bu saplar onlarla rənglənərdi. Onların qabığı soyulur, qaynadıb ondan qətran düzəldərdilər. Sonra onunla boyayardılar. 100 illərlə onun rəngi solmurdu. Cır almanın qabığından qırmızı rəng, qoz ağacının, palıdın qabığından şabalıdı rəng alırdılar. Onları bir-birinə qatıb başqa rənglər də əldə edirdilər: "yaruranq" deyirlər qırmızı rəngə, "qatsuranq" deyirlər yaşıl rəngə. Sapı təbii rənglə boyayırdılar. Boyayandan sonra o iki boyaqdan qarışdırıb ayrı bir rəng alırdılar. Hansı rəngi hansı rəngə*

qatanda hansı rəng alınır, onu bilirdilər. Onlar savadsız kimyagər idilər. Amma hər şeyi bilirdilər **(S:33; Tr:2**).

Мехъерин адетар

Лезги халкьдин мехъерар маса халкьарани авай саягъ са шумуд камарилай галатзава:

Дегь ч1авара инсанри мехъер ийизвайбуруз куьмек авун патал мел ийидай. Садан к1вале мел жедай. И мелиз атанвайбурун сада йисариз кек ягъадай, сада йис гатадай, амайбурун к1ват1 хьана маса крар кьадай.

Tərcüməsi:

Toy adət-ənənələri

Ləzgi xalqının toyları başqa xalqlarda olduğu kimi müəyyən mərhələlərdən keçir:

Qədimdə toydan əvvəl insanlар toy yiyəsinə kömək məqsədilə ***iməcilik*** *edərdilər. Bir gün birinin evində iməcilik olardı. Bu iməcilikdə kimisi yun didər, kimisi yun çırpar, kimisi də nə isə bir iş görmək üçün həyətə yığışardı* **(S:30; Tr:2**).

Ненеди лугьудай хьи, кешмишде **йисарин мел** жедей. Мел, мехъер жезвай къецел мукьва – кьилияр, къуну–къуншияр вири кІватІ хьана, гьуьлуьз физвай рушан йисариз кек ягъадай, тІвал ягъадай, маса коллектив кІвалахар ийидай.

Tərcüməsi:

Nənəm deyirdi ki, keçmişdə ***yun iməciliyi*** *olurdu. İməcilikdə toy olacaq həyətdə qonum-qonşu, qohum-əqrəba hamı yığışıb bərabər ərə gedəcək qızın yununu didərdilər, çırpardılar, başqa kollektiv işlər görərdilər* **(S:2; Tr:1)**.

Мелевайбуру кьел квай хкетар ахъайдай. Ихтилетарни, маниярни, лагь-лугьунарни жедай.

Tərcüməsi:

İməcilikdə məzəli əhvalatlar söyləyərdilər. Söhbət eləyər, mahnılar, deyişmələr oxuyardılar **(S:2; Tr:1)**.

Агалкьнавай хциз свас акварзавай дидери вилин кIаникай фагьумна килигдай хьи, аква гьин рушан гьили дирибаш , йигин к1валахзаватIа, гьин руш кьил агъузна, вичин кардив кватIа, ахьтин рушар абуру чпин рухвайрин патал беген хьана хкядай. Гадариз а рушар, са гьине ятIа, булахдин кьилел, мехъериг аквадай.

Tərcüməsi:

Yetişmiş oğluna gəlin axtaran analar gözaltı baxırdılar ki, görək hansı qız diribaş tərpənir, əldən yeyindir, hansı qız başını aşağı salıb öz işindədir. Analar məhz elə qızları oğlanları üçün bəyənərdilər. Oğlanlar da o qızları hardasa bulaq başında, toyda görərdilər. **(S:2; Tr:1)**

Вилик ч1авариз жи хуьруьн мехъере гада рушан к1вализ къведачир. Яни сергьят, абур-гьая гуьзетдай. Гададин рушан к1вализ атун хъсан акъатдачир.

Суьфте хине жедай. Хинедлай ахпа мехъерин ч1ав агакьдай. Хинедлай ахпа кьвед, пуд, вад югъ, са варз галатурнахъ гададин к1вале, ахпа рушан к1валени хине эцигун (хинеда ттун) мяракет жедай. Ахпа гададин к1вале меслят жеда, гададин бубадини амай ч1ехибуру

мехъерин ч1ав тайинардай. И хабар жемятдив агакьарун патал са итем хкядай. А ч1авара ик1 тир, жемятдиз эвер гун патал тайин хьанавай касди я яхдиз (пияда), яни балк1андаллаз хуьруь кткана квез фланкасди флан ч1авуз мехъериг эверзава лугьудай. А ч1авара хуьр веч1и тир, са ракарал (рик1инал) мехъер хьайила виридаз эвер гудай. Ахьтин береярни хьанва гада патан итимри, ч1ехибуру, бегдин бубади кимел хабар гудай флан ч1авуз жи рик1инал мехъер жерди я, квез виридаз эверзава. Эхир ч1авара рак-рак кткана мехъериз эвер гузвай.

Фад ч1авара мехъерар идара авун патал магьар межлисдиз ч1ехибир (тойбейи, серпайы) хкядай. А кардив машгъул итимар виридаз чидай. А ксари лагьай гаф къанун гьисабдай. Мехъер чагъай касди мехъер башламишнамаз мехъеринни, мехъер физвай магьардинни вири жавабдарвал адан хиве эцигдай. А ч1авариз ягъун-кьуьлуьнни т1уьн-хъун санал жедачир. Яни т1уьна хъвадайбур чка ччара, ягъана кьуьлдайбурун чка чара жедай. Жемят к1ват1 жедай, кьвед-пуд къуз мехъер межлис яргъи жедай. Пара ч1авуз гададин рик1инал кьвед къуз мехъер жедай. Къе нисенлай ахпа мехъер башламишдай, нигъенихъ межлис гур фидай. Жемят къведай, са патах т1уьн-хъун, са патахни ягъун-кьуьлуьн межлисар жедай. Мехъер тухьузвайда атанвайбуруз ац1укьдай чка къалурдай. Жи мехъериз пара ч1авуз ашукьар къведай. Жи Дзахлу хуьруьн мехъерин межлис пара ч1авуз Ашукь Фергьада тухьудай. Ашукь Эгьмед, Ашукь Шакирни атанва жи мехъериз.

Межлис сифте ханендеди идара ийидай. Ахпа

ашукь атана лугьуз хабар акъатдай. Т1арам алукьнавай ашукь магъардиз гьахьурла жемятди ц1апар ягъидай. Майдандиз гьахьур ашукьди кьвед-пуд устаднаме к1елна, ахпа дастан башламишдай. Пара ч1авуз «Аббасни Гуьлпез», «Эслини Керем» дастанар к1елдай. Ашукьдиз лагьайла Ашукь Элескерикай адан юлдаш Анаханум хъел хьуникай рахух, адани а кар к1елиз-к1елиз ахъайдай.

Жи хуьряй ашукь акъатнавач. Лугьур хабарал Сейфуллагь халудуз ашукьвилин аламатар хьанва. Ашукьдизни, ханандедизни виридан кефи хуш хьана кан тир. Ашукьри дастан башламишнаваз йифен сят кьведалди, пудалди фидай. Дастан бегьем хьайила жемят к1валериз чк1идай. Экуьнихъ ц1ийикьилелай мехъердиз давам хъийидай, нисенлай ахпа жемят атана агагъ жедай. Ашукьди мад майдан гьиле къачудай. Дастанар лугьудай. Ахпа свас гьидай, бегдин тарифдиз башламушдай. Лезгирин мехъарар «Лезгнн-кадал» кьуьл тавуна жедачир.

Мехъериг адатрилай патахъ акъатин авачир. Дегь ч1авара магъардин ч1ехидан патаг Шагь - т1вал ягъадайди- жедадай. Шулухъ ийизвайдан жаза анбуру гудай, Шагьди анбур т1вал гана акъуддай.

А ч1авариз жедай мехъерив свас малар уьруьшдай хкведай береде гьидай. Яни рагьданрихъ атай свасан к1вачив малар, хперни уьруьшдай хкведай, хийирберекат кьведай к1вализ. Яни къвезвай суса вичихъ галаз хийир-беракатни гьурай. Виридаз чидей хьи, къе гададин к1вале мехъер ят1а, пака рагьданрихъ мал-хеб хквер ч1авуз свас тухурдия.

А ч1авариз хуьруьн, къавум-къардашдин рушарикай зевкь авай, ихьтин крарин алакьунар гвайбуру свас беземишдай. Свас безенмиш жедай. Гада патан итимриз свас гьазур хьуникай хабар жедай. Хабар агакьардайбур авай. А ч1авара гада пата свас гъуни патал чпи гьазурнавай балк1ан аявалдай. А балк1ан беземишдай. Гада патай сада балк1ан кьенердикай кьуна рушан к1вализ тухудай. Гададин патан итимри руш балк1андал ацукьарна гададин к1вализ гъидай. Абур гададин к1вализ агакьдай ч1авуз стулар эцигна ягъанакьуьлердайбурун межлис са к1усни гур хъжедай. Рушан юкьвал яру лент кут1адай. Яру лент хушбахтвилин аламатрикай сад я. Свас лацу палтарда, лацу туьлуьн къене жедай. Ихьтин алук1ун хьсан уьмуьрдуьн лишанрикай гьесабдай. Свасан кьилел келагьа, буьшме вегьидай. Буьшме алачиз жедачир. Пара ч1авуз лацу буьшме хкядай. Свас буьшме алачиз куьчардачир.

Tərcüməsi:

Qədimdə bizim kənd toylarında oğlan qız eşiyinə gəlməzdi. Yəni sərhəd gözlənilərdi, abır gözlənilərdi. Yəni ki, oğlanın qız evinə gəlməyi yaxşı çıxmırdı.

Əvvəlcə xına olardı. Xınadan sonra toy mərhələsi gəlirdi. Xınadan sonra 2 gün, 3 gün, 5 gün, 1 ay, baxır da, artıq oğlan eşiyində xınayaxdı, qız eşiyində xınayaxdı olub. Ondan sonra oğlan evində oğlan tərəfi öz qapısında oğlanın atası, böyükləri, ağsaqqalları ilə toy filan gün bizdə olacaqdır məsləhətini edirlər. Onu camaata əvvəllər çatdırmaq üçün adət belə idi: kimsə ya piyada, ya da at üstündə, gedərdi, çağırardı ki, filan günü siz filankəsin

qapısında oğlan toyuna çağırılırsınız. O vaxtlar kənd balacaydı, bir qapıda toy olanda, o toya hamı dəvət olunurdu. Lap elə vaxt olub ki, kəndin ortasında gimgədə oğlan tərəfin adamları, ağsaqqalları, bəy atası hamıya deyərdi, filan günü bizim qapıda toydu. Hamınızı dəvət edirəm. Sonralar qapı-qapı çağırıb toya dəvət etdilər.

Köhnə vaxtlarda toyları idarə etmək üçün toybəylər, sərpayılar olardı. Hamı bilərdi ki, kənddəki işlərə filan adamlar baxır. O deyən söz qanun olardı. Artıq toy başlayanda ev sahibi toyun səlahiyyətini, toyxananın daxilində olan bütün səlahiyyətləri toybəyinə verərdi. O vaxtlar musiqi ilə yemək-içmək bir olmurdu. Yəni yemək-içmək ayrı olurdu, oynamaq ayrı olurdu. Camaat gəlirdi, iki-üç gün toy olurdu. Əsasən oğlan qapısında toy 2 gün olardı. Bu gün günortadan sonra toy başlanardı. Axşam toy olardı. Camaat gəlir, bir tərəfdə yemək-içmək məclisidir, o bir tərəfdə musiqi məclisi. Toybəyi toyxanaya gələnlərə oturmağa yer göstərərdi. Əsasən toylarımızı aşıqlar idarə edərdi. Bizim Dzaxlı kəndinin toy məclislərini çox vaxt Aşıq Fərhad aparardı. Aşıq Əhməd, Aşıq Şakir də olub toylarımızda.

Məclisi əvvəl xanəndə idarə edərdi, bir az keçəndən sonra xəbər çatardı ki, Aşıq da gəlib. Aşıq geyinib, keçinib, məclisə daxil olanda camaat onu alqışlarla qarşılayardı. Aşıq girərdi meydana, hardasa toyun açılışı üçün yaxşı 2-3 dənə ustadnamə oxuyardı, ondan sonra bir dastana başlayardı. Əsasən "Abbas və Gülgəz", "Əsli və Kərəm" dastanlarından oxuyardı. Aşığa deyərdilər ki, Aşıq Ələsgərin yoldaşı Anaxanımın aşıqdan küsməyi əhvalatını nəql elə. Aşıq da oxuya – oxuya bu əhvalatı danışardı.

Bizim kənddən aşıq olmayıb. Deyilənə görə Seyfulla dayının aşıqlığı olub. Aşıq da, xanəndə də çalışırdı ki, hamının kefi xoş olsun. Aşıqlar dastanları başlayardılar, gecə saat 2-3-ə qədər

çəkərdi. Dastan qurtarandan sonra camaat dağılışardı. Səhərsi gün toy təzədən başlayar, günortadan sonra camaat gəlib yığışardı. Onda aşıq təzədən meydanı ələ alardı. Dastanlarını söyləyərdi. Ondan sonra olardı bəy tərifi, yaxud da gəlinin gətirilməsi olardı. Ləzgi toylarında həmişə Ləzginka musiqisi olub.

Toy elə bir şeydi ki, adətdən kənara çıxmazdı. Deyilənə görə, toyun toybəyisindən əlavə, Şahı, Çubuqçusu olardı, toyda kimsə bir şuluqluq salardısa, onu şah çubuqla cəzalandırardı.

O vaxtlar toylarımızda gəlini mal ayağına gətirərdilər. Yəni hardasa axşam tərəfi gəlini gətirərdilər. Mal ayağına gətirmək, yəni mal, qoyun, bunlar xeyir-bərəkətin rəmzləridir. Gəlini də o vaxt gətirərdilər ki, yəni gəlin özü ilə bu evə xeyir-bərəkət gətirsin. Hamı bilirdi ki, bu gün oğlan qapısında toydur. Sabah axşama gəlini mal ayağına aparacaqlar.

O vaxtlar kənd qızlarından, qohum-qardaş qızlarından zövqlü, bir az da o işdə səriştəsi olanları gəlini bəzəyərdilər[1]*. Gəlin bəzənərdi. Oğlan tərəfin adamları artıq bilirdi ki, orada gəlin hazırlanmalıdır. Əlaqə saxlayardılar. O vaxtlar oğlan tərəfi qız üçün hazırlanmış atdan istifadə edərdi. Atı bəzəyərdilər. Bir nəfər oğlan tərəfin adamlarından atın yüyənindən tutub, qız tərəfə gətirərdilər, qızı atda əyləşdirərdilər və oğlan tərəfin adamlarının müşayiəti ilə oğlan eşiyinə gedərdilər. Oğlan eşiyinə gələndə artıq stol qoyulub musiqiçilər oxuyardı və bu şadyanalıq davam edərdi. Qızın belinə qırmızı lent bağlayardılar. Qırmızı lent xoşbəxtliyin bir əlamətidir. Gəlin ağ duvaqla, ağ paltarla ağ günün nişanələri*

---

[1] *Qızı qohumlarından, ən yaxın rəfiqələrindən biri bəzəyər, onun cehizini hazırlayardı. Ancaq bu işləri görən kəs ailəsi bütöv olan adam olmalıydı. Boşanan, sonsuz adam olmamalıydı (Söyləyəni:Yeni Dızaxlı kənd sakini Aytəkin Novruz qızı Babayeva).*

kimi bəzədilərdi. Gəlinin başına kələğayı - rübənd də salınardı. Rübəndsiz olmazdı. Əsasən ağ rəng salınardı. Yəni onsuz gəlin köçməzdi **(S:9; Tr:2**).

Чаз ихьтин са адет авай, сад лагьай сефердиз илчи атайла, гадад а илчирих галаз сесте вичин тфенг, гапур садни балк1ан ракъурдай. Яни, захъ авайди-авачирди има я. Итемдин намус адан бармак, гапур ва паб я. Зун и затIарин чагъайди я. Пака зун кьейтIа, ибур ваз эманет я. Гапур эцигун, яни рушан намус хуьн лагьай гаф я.

Инал са кьиса ахъаюнин чка атана:

Жина Шагъа т1вар алай са дишегьли авай. Ам Дагъустандин КIири хуьряй атанвай. Адан уьмурдуьн юлдашдин т1вар Буба тир. Шагъа чи лезги элдин кьегьал руш хьанава. Адан уьмуьрдуьн юлдаш Бубади гьамиша чар Русиядын чIавара вичиз кIеретI кIватIна чар гьуькуьметдихъ галаз дяве ийидай. ГьикIа къачагъри кьилел инсанар кIват1 жедада, акI ибурунни кьилел кIватI хьана инсанар. Адан к1ерет1ди урусдин кьушундиз дуван ийизвай. Ам вичин к1ерет1 гваз фадфад сувара, акьулдиз къведачир чкайра чин жедай. Са къуз Буба нахуш хьана, месе гьатда. Душманриз хвеши тахьурай, адан к1ерет1ни руьгьдай ават тавурай лагьана адан юлдаш Шагъади вичин итим Бубадин парталар алукьда, кавал къуьнерал вегьида, гапурни гиля кьада, балк1андални акъахда. Акурбуриз ак1 жеда ам халисан Буба тир хьтин. Ада хъел аваз нара ч1угвайла вичин к1ерет1авайбуризни кич1е жедай, урусдин чиновникризни. Ак1 хьана урусдин къушундивайни чиновникривай адан к1ерет1диз са зат1ни ийиз хьанач.

Tərcüməsi:

Bizdə belə idi ki, ilk dəfə elçi gediləndə oğlan elçilərlə birlikdə tüfəngini, xəncərini və atını da göndərərdi. Yəni mənim varım-varidatım budur. Kişinin namusu onun papağı, xəncəri, arvadıdır. Mən bunların sahibiyəm. Sabah mən ölsəm, bunlar sənə əmanətdir. Xəncər qoymaq yəni qızın ismətini qorunması deməkdir. Burada bir əhvalatı danışmaq yerinə düşər:

Bizdə adı Şağa olan bir qadın olub. Əsli Dağıstanın Diri kəndindəndir. Onun həyat yoldaşının adı da Buba olub. Şağa igid ləzgi qızı olub. Onun həyat yoldaşı Buba həmişə çar Rusiyası ilə vuruşan qaçaq olub. O öz ətrafında qoçaq döyüşçülərdən ibarət dəstə toplayardı. Necə qaçaqlar, o da elə, başına dəstə yığıb, döyüşərdi. Dəstəsi ilə dağlarda, orda - burda gizlənərdi. Çar Rusiyasının bölüklərini darmadağın edirdi. Buba bir gün bərk xəstələnib yatağa düşür. Onun həyat yoldaşı onun xəncərini götürür, əbasını geyinir, papağını başına qoyur, atını da minir. Hamı onu həqiqətən Buba bilir, hətta rus çinovnikləri də ona yaxın dura bilmirdi qorxusundan. Onun bir nəriltisi onlar üçün bəs idi. Şağa düşündü ki, mən heç vaxt Bubanın xəstələndiyini bildirmərəm. Qoy düşmən sevinməsin, Bubanın dəstəsi də ruhdan düşməsin. Məhz ona görə Bubanın əbasını, papağını geyinib, atına da minir və qoşunun (ləzgicə gered) qabağında özü durur ki, onlar məni də Buba bilsinlər. Rus çinoviki, çar ordusu onun dəstəsinə heç vaxt bata bilmədi. **(S:2; Tr:1)**.

Рушан къунахлухра вири тIуьнруьн кьилин таж хьтин дуьшеме аш гудай. Идалай къейри чубандын ашны жедай.

Tərcüməsi:

Qız qonaqlıqlarında bütün yeməklərin baş tacı kimi plov – döşəmə plov verilirdi. Bundan başqa çoban aşı[1] da olurdu **(S:2; Tr:1)**.

Адет яз, сусаг жигьиз патал рух вугудай, вични кьве сорт. Нехишар авайдаз чешнедин рух, муькуьдаз тахтадин рух лугьудай. Тахтадин рухaниз чешнеяр жедачир. Ам сая жедай. Чешне рух цлакай куьрсун патал вугудай. Муькуьдни кIурун кIаник вегьин патал.

Tərcüməsi:

Gəlinə çehiz olaraq, adətən, palaz verilərdi. Özü də iki növ. Birinin adı gedirdi çeşnəli palaz, yəni naxışlı palaz, digərinin adı gedirdi, taxta palaz, yəni onun naxışları yox idi. O, saya olurdu. Çeşnəli palazı, yəni naxışlı palazı keçmişdə ləzgilər evlərinin divarından asardılar. Naxışlı palaz məhz onun üçün idi ki, onu divarlardan assınlar. O biri palaz da ayaq altına salmaq üçün idi **(S:2; Tr:1)**.

Рушан кIвалин ксар гадад кIвелиз парчадиз къведа. Рушан хала, эме, вах вуж аватIа, гадад кIвализ къведа. ТIуьн-хун хьайла ахпа, гададын ваха, я гьин ятIа къавумди, чемодан ахъайна парчаяр къалурда. Ахпа мукIратI гьида. Рушан дидеди са цIиркI атIана хутахда.

Tərcüməsi:

Qız evi oğlan evinə parçakəsmə üçün gedərdi. Qızın xalası, anası, bacısı, kimi var, qohum-əqrəbası gəlirdi. Yemək-içməkdən sonra gəlib oğlanın ya anası, ya hansısa qohumu çamadanı açardı və parçaları göstərərdi. Sonra qayçı gətirilərdi. Qızın anası parçanın bir ucundan kəsər və aparardı **(S:2; Tr:1)**.

[1] *Qoyunun içalatından və düyüdən hazırlanan plov növü*

Мехъерик “Перизада” пара кIелдай. Лезгийрал рушан дидени буба руш свас акъудзамаз адан патаг кIвализ къведачир. Арабадиз свас акъалдарна ахпа “Фатигьа” сура кIелдай. Адан мана ам я хьи, за вун гьуьлуьн кIвализ ракъурзава. Яны, ваз са “Фатигьа” бубадин кIвеляй акъучIирла гьизава, садны гъуьлуьн кIвеляй сурун кIвализ къведай ч1авуз гьида. Яни, вун атайди гьуьлуьн кIвал, вун хъфирди сурун кIвал хьаназ канда.

Tərcüməsi:

Toylarda “Pərizada”nı çox oxuyardılar. Ləzgilərdə qızın anası və qızın atası qıziarı gəlin köçəndə onun olduğu otağa gəlməzdilər. Arabaya minəndən sonra “Fatihə” surəsini oxuyardılar. Onun mənası odur ki, qızım, mən səni ər evinə ötürürəm. Yəni sən “Fatihə” surəsini bir ata evindən çıxanda eşidirsən, bir də ər evində dünyadan köçəndə eşidəcəksən. Yəni gəldiyin ər evi, oradan getdiyin də gor evi olmalıdır. **(S:2; Tr:1)**.

Сусан кьилел виртни фу атIудай. Сусан кIвачин кIаник хун патал бушкъаб эцигдай. Бязибуру гурарин гьар к1арцел са бушкъаб эцигдай. Парчина яд жедай. Ригинай гьахьнамаз суса сифте яд чик1ирдай, ахпа бушкъаб хадай. Сусавай эгер сад лагьай сефер бушкъаб хаз хьаначтIа, хъсан, ханатIа лугьудай хьи им ява свас жерди я. Акван гуьгъуьнай вуч жедада?

Tərcüməsi:

Gəlinin başının üstündə balla çörək kəsərdilər. Gəlinin ayağının altına boşqab qoyardılar. Bəzən pilləkənin sayı qədər boşqab qoyardılar. Səhəngdə su qoyulardı. Qapıdan içəri daxil olan gəlin bi-

rinci suyu dağıtmalı, sonra boşqabları sındırmalı idi. Gəlin birinci dəfədən boşqabı sındıra bilmədisə, yaxşı xasiyyətli, sındırdısa bu yaman gəlinə oxşadı-deyirlər, görəsən sonrası necə olacaq? **(S: 2;Tr:1).**

Свас ацукьдач. Ада ширинлух гуьзетда. Ярандидеди адаз са вуч ятIани хиве кьада. ТупIални гудайбур, кални хиве кьадайбур жеда. Зи ярандидеди заз бегьер гур тарар хиве кьунай. Анлай ахпа свас ацукьдай. Свасан къужахда са ругулкьил аял эцигна, хейир- дуа гудай.

Tərcüməsi:

Gəlin oturmur. Dizdayaq istəyir. Yəni nəsə boyun olmalıdırlар. Qaynana qulpundan nə çıxır, onu verir. Elələri olur, üzük verir, eləsi olur, bir balalı inək boyun olur. Mənim qaynanam mənə demişdi ki, bütün bar verən ağaclar dizdayağın olsun. Dizdayaq verəndən sonra gəlin oturur.Gəlinin qucağına oğlan uşağı qoyub xeyir-dua edərdilər **(S: 2; Tr:1).**

Свас чине дуьгуьр аваз къведай. Свас бубадин кIвеляй чине дуьгуьр аваз акъуддай.

Атайла ахпа, адан чинавай дуьгуьр ярандидеди чIугвада, вири килигда. Мубараквилер гана, рикIин гафар лугьуда.

Сваса мехъерилай ахпа яхцIур (40) къуз кьилиг кутIуна тадай. Вич хъсан, абурдив, адетдив тухудай.

Tərcüməsi:

Gəlin üzü duvaqlı gəlir. Gəlini ata evindən üzü duvaqlı çıxardardılar.

Gələndən sonra onun duvağını qaynanası çəkər, hamı ba-

xardı. Gözaydınlığını verib ürək sözlərini söyləyərdilər.

Gəlinin toydan sonra 40-ı çıxana kimi başı bağlı olardı. Özünü yaxşı, abırlı, ismətli aparardı **(S: 2; Tr:1).**

Свасан кьилиг пуд читме кут1ундай. Кьвед яйлух жедай. Лап винелай алайди яру келагъай жедай. Палтар яру, яни хануму рангина хкядай.

Tərcüməsi:

Gəlinin başına üç çitmə[1] bağlanardı. İki yaylıq olardı. Ən üstdə qırmızı kəlağayı olardı. Geyim qırmızı, yaxud cəhrayı ipəkdən olardı **(S:5; Tr:2**).

Свас тухур ч1авуз Аллагьдин калам тир мубарак Фатигьа сура к1елдай. Стол эцигдай. Хунчаяр жедай. Гада патай атанвайбурукай сада хелетни ширинлик гудай. Свасахъ галаз адан жегьизарни тхудай. Гададин к1валин итимри сада гуьзгуь, сада лемпе, садбуруну йургъан-дуьшек гаваз хъфидай. А ч1авариз техника авачир. Рушаг вугудай кьвед къат юргъан-дуьшек гзаф важиб жегьиз гьисабдай. гебе-палаз, къаб-т1ур ва м. зат1арни вугудай.

Tərcüməsi:

Gəlin aparılan ərəfədə Allah kəlamı olan mübarək Fatihə surəsi oxunardı. Stol qoyulardı. Xonçalar qoyulardı. Orada hətta oğlan tərəfindən gələn bir xələt və şirinlik də verərdi. Gəlin gedəndə qızın cer-cehizi də aparılardı. Oğlan evinin adamları kimisi

[1] *Baş örtüyü*

güzgünü, kimisi lampanı, kimisi yorğan-döşəyi köməkləşib aparardılar. Çünki o vaxtlar texnika yox idi.

Qıza verilən 2 qat yorğan-döşək cehizlərdən ən vacibi idi. Xalça – palaz, qab-qaşıq və s. də verilərdi **(S:9; Tr:2**).

Манияр кIелдай. Баядар лезгидалдини, азербайжандалдини лугьудай. Мехъерик мехъерин манияр кIелдай. Гададин кIвелин ксар – цIийи къутанар рушан кIвелиз илчивилиз атайла ихьтин манияр кIелдай:

Мехъерин манияр

-Салам алейк, къутанар, къутанар,
- Алейк салам, къутанар, къутанар.
- Чун атана, къутанар, къутанар.
- Чвез вуч канда , къутанар, къутанар?
- Чвевай руш канда, къутанар, къутанар!

Tərcüməsi:

Nəğmələr oxunardı. Bayatılar həm ləzgicə, həm də azərbaycanca deyilərdi. Toyda toya məxsus mahnılar oxunardı. Oğlan evinin adamları – təzə qohumlar (ləzgi dilində "qutan" - təzə qohum) qız evinə elçiliyə gələndə belə nəğmələr oxuyardılar.

Toyda oxunan nəğmələr **:**

Salam Aleyk, qohumlar, qohumlar,
Aleyküm Salam, qohumlar, qohumlar.
Biz gəlmişik, qohumlar, qohumlar,
Nə istəyirsiz, qohumlar, qohumlar.
Qızınızı istəyirik, qohumlar, qohumlar! **(S: 2; Tr:1).**

Къаварилай къаваралди,
К1вачиз фидей аман авач.
РикI атIана зи гъамари,
Дерт атIудай дарман авач.

Tərcüməsi:

Taqətim yox, amma yolum
Neçə damdan dama düşür.
Dərddən şişən ürəyimi,
Üstəlik dərman da deşir **(S:2; Tr:1)**.

Мехъер мубарак хьурай
(Мехъер мубарак авун)
Тахт хьурай, тахта хьурай,
Ви и тахт барка хьурай.
Къул ацIурай рухваярив,
Сусар гваш чхрарив.
Гадаяр жеда чамар,
Рушари храд гамар.
Тахт хьурай, тахта хьурай,
Мад ви тахт барка хьурай.
Гъуьлукай к1евиз ккIуг,
ЧIиж хьана кIвалив ктуг.,
Ваз кIвал мубарак хьурай,
Рак хийирди гатурай,
Чан цIийи свас!

Tərcüməsi:

Toyun mübarək olsun **(S:2; Tr:1)**
(Toyu təbrik etmək)
Taxtadan taxtın olsun,
Mübarək baxtın olsun!

Oğlun balta-dəhrəylə,
Gəlin gəlsin cəhrəylə.
Oğulların bəy dursun
Qızların hana qursun!
Taxtadan taxtın olsun,
İşıqlı baxtın olsun!
Ərindən möhkəm yapış,
Arıtək evə giriş.
Qapını xeyrə döyək,
Ocaq qurdun, mübarək,
Can təzə gəlin!

Енгедиз гилиднавай мани

Цавай марфар эвич1да,
Енгед сарар экъисда.
ВацIал фейи Эремек,
Енгед хъвайди лямран нек,
Лигендавай аш аку,
Адан виле каш аку,
Шишенлай т1уьр пакун тIвал,
Жед енгедиз рикIин тIал.

Tərcüməsi:

Yağış, leysan görür işin,
Yengə də qıcayır dişin.
Çaya getmiş o qısır,
Eşşək südünü qusur.
Tavada aşa baxır,
Acından gözü axır.

Görüb şişdə qabırğa
Dünəndən gedir yorğa. **(S: 2; Tr:1).**

Тарар шагьвардив гьвазва (юзурзава)
К1аникни рушар къугьвазава.
Гьар садан пеле гьекь ава,
Мирг инал сиве векь авай.
Ягъана, кьуьлна, галатна-
Тар туна вири алатна.

Tərcüməsi:

Meh dəyən ağaclar əsir,
Oynayan qızlar tələsir.
Qızların alnında tər var,
Ot qırpan maralda sirr var.
Yorulub gözdən itirlər,
Ağac tək qalır, gedirlər **(S:38; Tr:1).**

Мани

Канда, канда, бала, истиканда
Ширинчайни, бала, зазни канда.
Канда лугьуз, бала, канда лугьуз
Зун дердина туна, бала.

Tərcüməsi:

Nəğmə

İstəyirəm, istəyirəm, balam, stəkanda,
Şirin çayı, balam, mən də istəyirəm.
İstəyirəm, bala, istəyirəm deyə-deyə
Məni dərdə saldın, ay bala **(S: 2; Tr:1).**

Бег акъвазун. Мехъерин гзаф марагъ вичиз ч1угьадай макъамрин садни бег акъвазун, яни бег илифарун я. А ч1ав жедалди бегди са мукьвадан: имидин, са маса къовумдин, яни дустун к1вале гуьзетдай. Сагъдышдин сулдышди (эрчи патанни чапла патап найибри) бег гьазур ийидай. Бегдин винел са рангунин ц1ийи костюм жедай. Бег гьидай.

Фад ч1аварин бегериз пара регъуь жедай, абуривай чпин пелен гьекь михьи жедачир. Абурин гьекь сагъдыш, сулдышди михьи ийидай. Бег къведай, бег хьтинни ацукьдай.

Бегдин тариф мехъерин вижевай макъамрикай сад я. Итимри, чуру рехибуру бег илифурла адан ацукьна къарагъуниз фикир гудай. Абуру чпин арада тайинардай: и гада вичин хзан хуьрдуь яни ваъ. Анал адан гьерекатриз килигна чпин арада ихтилатра лугьудай: «Има вичин хзан хуьдайди я, яни идакай зи вили яд хъванач, има вичин хзандиз килигдайди туш!». Бег бег хьтин хьаназ канда.

Свас фейи пакаман къуз чинал акъудин т1вар алай адетни авай. Мад мукьва-кьилибуру, дишегьлири шад межлис тешкилдай. Экуьнихъ свас, нигьенрихъ бег чинал акъуддай. Бег дустарихъ галаз хтана жемятдив акахьна мэжлисда ацукьдай **(S:9; Tr:2**).

Tərcüməsi:

Bəydurma. *Toyda ən maraqlı məqamlardan biri də bəydurma mərasimidir. Bəy o mərasimə qədər bir yaxının: əminin, qohumunun, ya bir dostunun evində olardı. Orada onunla olan*

sağdişlə soldiş bəyi hazırlayardılar. Bəy xüsusi təzə kostyumda olardı. Bəyi gətirərdilər.

Keçmişdə bəy o qədər utancaq olardı ki, öz alnının tərini heç özü silə bilməzdi. Onun tərini sağdiş, soldiş silərdi. Bəy gələrdi və bəy kimi oturardı.

***Bəy tərifi** toyun ən maraqlı hissələrindəndir. Kişilər, ağsaqqallar bəyin gəlişində, onun oturuşunu, duruşunu, görüb müəyyənləşdirərdilər, bu, ailə saxayandı, ya yox. Orada onun qiymətini verərdilər ki, bu bəy ailə saxlayan olacaqdır. Ya da onun hərəkətlərinə baxıb: "Vallah, bu bəydən gözüm heç su içmir, bu ailə saxlayana oxşamır" - deyərdilər. Bəy bəy kimi olmalıdır.*

Gəlin gedən səhərisi gün üzəçıxdı olurdu. Yenə də qohum-qardaş, qadınlar şadyanalıq edərdilər. Səhər gəlini üzə çıxardardılar və axşam oğlan eşiyində təzədən bəy üzəçıxdısı olardı. Bəy dostları ilə gələrdi, camaata qarışıb oturardı **(S:9; Tr:2**).

Мехърин йифиз бегди, мехъерин экуьнихъ бегдин бубади, яни стхади ц1ийи сусаз чин кут1унун тавурай лугьуз пишкеш гудай.

Tərcüməsi:

Toy gecəsi bəy, toyun səhəri günü qayınata, ya da qayın gəlinə yaşmağını açmaq üçün üzgörümçəyi[1](üzgördü) verərdilər **(S:5; Tr:2**).

Руш рекьид, ама ам атай къулал амукьда. Ихьтин са къайда авай. Гъуьлуькай хкеч1ун жеч **(S:9; Tr:2**).

[1] *Toyun səhəri günü gəlini görmək münasibətilə oğlan evində verilən qonaqlıqda verilən hədiyyələr*

Tərcüməsi:

Qız ölər, ancaq o ocaqda qalar. Belə bir qayda vardı. Boşanmaq olmazdı **(S:9; Tr:2**).

Диде-бубадин несигьат. Руш гъуьлуьз гузмаз дидеди рушаз хийир-дуьа гудай: Инай ахпа чамран диде ви диде, буба ви буба я. Абуру вуч лагьайт1а гафунай экъеч1мир. Ви муг мад анаг я. Сада-садан гьил к1евиздаказ яхъ. Садаз сад кан жегь. Сад садахъ галаз хъсан хьун герек. Вакай чаз гаф татурай. Хейирдив вач!

Жиниз атай ч1авуз мад за адаз лугьудай: чан бала, заз вакай жедай туьгьметар татурай. Зи гафар япакай куьрсарнавай сиргъа гьесаб ая!

Tərcüməsi:

Ata-ana nəsihəti. *Qızı ərə verəndə ana qızına xeyir-dua verərdi: Bundan sonra qaynanan, qaynatan sənin anandı, atandı. Nə desələr, onların sözlərindən çıxma. Sənin yuvan bundan sonra oradı. Möhkəm tutun bir-birinizin əlindən. İstəkli olun. Yaxşı olun. Səndən bir söz eşitməyək. Xeyirli gedəsən!*

Bura gələndə də deyirəm, ay bala, səndən bir töhmət eşitməyim ha. Bunları sırğa elə, as qulağından **(S:15; Tr:2**)!

Алуч1на фин жибурухъ авай кар туш. Руш мукьва-бурукай къачудай. Руш гана-къачурбур уьмуьр авай кьадар мукьва-кьили жедай. Кесибдин к1вализ са пад як гваз фидай. Са к1елни тухурбур жедай. Лишандин туп1ал разувал хьайилай ахпа я гададин дидеди, яни ваха рушан т1уп1ух агалд ийидай. Арадай 20 югъ, са варз, са йис галатайла ахпа мехъерин гьазурвилер

агуддай. Мехъерин харжинин пара пай гададин к1вали ч1угвадай. Рушан к1вализ нек1един пул гудай. Пара ч1авуз мехъерар жуьмядин къуз ийидай. Жуьмядин югъ хъсан югъ гьесабдай. Гъийифан (хемис) югъ агъур гьисабдай. Кишдинни базардин къариз маларизни хп1ериз, ак1ни чара гьайванриз киликдай.

Tərcüməsi:

Qoşulub qaçmaq bizdə ola bilməzdi. Qohumdan qız alardılar. Qohum oldularsa, o qohumluq əbədi olardı. Yoxsul ailə idisə, bir şaqqa ət aparardılar. Yaxud bir quzu aparardılar. Nişan üzüyünü razılıqdan sonra oğlanın anasımı, bacısımı taxardı. Aradan 1 ay, 20 gün, 1 il keçəndən sonra toy tədarükünü görərdilər. Toyun xərcinin əksəriyyətini oğlan evi çəkərdi. Qız evinə süd pulu verərdilər. Toyu adətən cümə günü edərdilər. Cümə günü yaxşı gün hesab edilirdi. Adna günü ağır gün hesab olunardı. Şənbə və bazar günləri də mal-qara, heyvanla məşğul olardılar **(S:16; Tr:2**).

Хуьревай вири жемятдиз мехьериз эвердай. Хуьче туьфенг авай, юкьвал патрондаш кут1уннавай са итим балк1андаллаз хуьре гьатдай. Гьар мягьледе цавуз са туьфенг ягъадай. Къуншияр ванцел экьичдай. Ада абуруз флан къуз флан касдин мехъериз за квез эвер гузва лугьудай.

Tərcüməsi:

Toya bütün kənd camaatını çağırırdılar. Bir nəfər at üstündə tüfəng çiynində, qatarı belində kəndi gəzərdi. Hər məhəllədə tüfəngdən göyə bir atəş açırdı. Qonşular səsi eşidib çıxırdılar.

Onda dəvət eləyirdi ki, mən sizin hamımızı filan vaxtda filan toya çağırıram **(S:17; Tr:2)**.

Свас гьиз фидай ч1авуз 3 балк1ан тухудай. Юкьвал сусан, кьве къвалахъни маса балк1анар. Ихьтин адет авай, гьаятдин рак инай ят1а, свас чара чкадай рак ахъайна гьидай.

Tərcüməsi:

Gəlini gətirməyə gedəndə 3 at aparardılar. Ortada gəlinin atı, qıraqda o biri atlar. Adət üzrə, giriş qapısı burdandırsa gəlini gətirəndə oradan bir qapı açıb gətirərdilər **(S:5; Tr:2)**.

Свас гададин к1вализ тухузвай балк1андин кьенерикай сада кьадай. Свас авудна а кас а балк1андал акъахьна катдай. Жемятдин кьеняй фад гьална галучназ канда. Гьарда гьиле са к1амбур кьуна ам гуьзетдай. Аялрини адаз к1ван гудай. А ч1аван адет ик1 тир. А касдин винел яц1у партал жедай. Адан балк1ан ц1ай хьтин феназ канда. Геждиз кумукьурнахъ адахъ мадни пара к1ван галукьдай.

Tərcüməsi:

Gəlini oğlan evinə gətirən atın cilovdarı olardı. Gəlini düşürəndən sonra cilovdar bu atı minib çapıb qaçmalıydı. Camaatın arasından çaparaq sürüb getməliydi. Hamı da əlinə kəsək alıb gözləyərdi. Uşaqlar da onu daşlamalıydılar. Belə bir adət var idı. Ona görə də cilovdar qalın paltar geyinərdi. Bu atı minib ildırım sürəti ilə getməli idi. Çünki gec olsaydı, ona daha çox daş dəyə bilərdi **(S:17; Tr:2)**.

А ч1авариз магъар гаф авачир, девран лугьудай. Юкьвал са къаб эцигдай. Немерар (гузвай паяр, пулар) адаз агагъдай. Ашукьри, зуьрне ягъадайбуру мехъер идаре ийидай. Хуьревайбуруз гьене инал атурай лугьуз зуьрнедин ван к1евиз акъуддай. Эйнулла Жебраюлов хананде тир, мехъердин межлис пара хъсан тухудай. «Тойбеги» жедай, мехъер идара ийидай. Ада гьиле т1вал аваз акъвазна аялриз назаратдай, абур майдандиз къудачир. Са бязи итимри хуьруьн мехъерив руьгь кутадай. Абуру пара ч1авуз Мешдибаддал кьуьлердай.

Tərcüməsi:

O vaxtlar mağar sözü yox idu, dövran deyirdilər. Ora bir qab qoyurdular. Nəmərləri ora yığırdılar. Aşıqlar, zurnaçılar toyu idarə edirdilər. Zurnaçı ucadan çalırdı ki, bütün kənd bura gəlsin. Eynulla Cəbrayılov xanəndə idi, toyu çox maraqlı aparardı. Toybəyi var idi, toyu idarə edərdi. Toybəyi əlində ağac uşaqlara nəzarət edirdi ki, ortada oynamasınlar. Toyu şənləndirmək üçün xüsusi kənd adamları var idi ki, onlara Məşədi İbadı oynadırdılar **(S:39; Tr:2**).

Хинеда леген катадай. Ч1агъан ягъадай дишегьли ават1а, адаз эвер гудай. Бармакар алайбуру атана мехъериг уюнар акъуддай. Ц1егърен бармак алайт1а тринбулар ягъадай (кьилинбацар жедай). Кьуьл извайдан винел гъуьр чук1урдай.

Мехъериг тарцин шах беземишин адет авай. Майваяр алай тарцин са хел кьат1дай. Адан винел пад майварив, ширинятдив беземишдай, к1ук1вални верч эцигдай. А шах мехъерин къецих кьуьлиз-кьуьлиз

гьидай. Сада гьиле шах аваз кьуьлердай. Ахпа а шах бегдин вилик эцигдай. «Тойбегидиз» лугьун тавуна садавайни адаг гьил хкьаз жедачир.

Ханендеди бег акъвазнавай гададин тарифар ийидай. Ада дидеди, бубади, стхари, вахари, имидин, халудин, халадин рухвайри, ам пара кани мукьвакьилийри, къуншури адаз халат гудай. Бегдин юрфаз «мо» вегьидай. Ам пекдин парча я. Вилик пулни эцигдай. Пара мукьвабуру хунчаяр гьидай.

Tərcüməsi:

Xınada ləyən döyərdilər. Əgər qadın qarmon çalan var idisə, onu dəvət edirdilər. Toyda papaqlılar olurdu əyləncə çıxaran. Keçipapaq kəlləmayallaq aşırdı. Oynayanın üstünə un tökərdilər.

Toyda şaxbəzəmə adəti olurdu. Şaxbəzəmə - bir barlı ağacdan budaq kəsilib üzəri mer-meyvə, şirniyyatla bəzədilirdi. Başına toyuq qoyulurdu. Bu ağacı toya rəqs edə-edə gətirirdilər. Əllərində şax oynayırdılar. Sonra şax bəyin qarşısına qoyulardı. Heç bir adam toybəyinin icazəsi olmadan ora əl uzada bilməzdi.

Bəyi durğuzanda bəy tərifi olurdu, anası, atası, bacısı, qardaşları, əmi oğlanları, xala oğlanları, onu istəyən qonu-qonşu xələt versin. Bəyin kürəyinə "mo" salırdılar. Yəni indiki ipəkdən parça. Qabağına pul da qoyurdular. Bütün qohumlar xonça gətirərdi **(S:27,24; Tr:2**).

Кьакьан дагълар агъуз жедай
Чун санал къугъазамаз, гада,
Зун и пата, вун а пата
Гьижранди регъвезамаз, гада!

Tərcüməsi:

Hündür dağlar baş əyərdi,
Biz versək əl-ələ, oğlan!
Mən bu tayda, sən o tayda
Yanıb döndük külə, oğlan!

Мани

Вун а пата, зун и пата,
Чан, халудин т1арам гада!
Ви вилиз зун акуначни,
Чарх гузвай дагъ-аран, гада?

Tərcüməsi:

Mahnı

O yan bağlı, bu yan bağlı,
Can, dayımın igid oğlu!
O gəzdiyin dağ-aranda
Mən varam, qaçırma ağlı **(S:38; Tr:2**).

Селимхан буба авай. Ада бармак терсина эцигна кьилел уюнар акъудна мехъериз атанвайбурун кефияр шаддай.

Tərcüməsi:

Səlimxan baba vardı. Toyda papağı başına tərsinə qoyub adamları şənləndirmək üçün oyunlar çıxarardı **(S:33; Tr:2**).

Рушан юкь яру ч1улануг кут1ундай. Яру ранг хушбахтвилин аламат гьисабдай.

Къумашдин к1аникни, пекдин к1аникни
Вувай к1еви жедни жуван пехъи чин?
Умуд мир дустуни, мукьва стхади,
Вун патал мус ят1а ийид регъуь чин.

Рагъ мадни цавара даях квачиз,
Экв къвезва цаварай а тагь квачир.
Гатфариг са рангун сачах квачир,
Цуквери чуьнуьхна накьвад ругъу чин.

Зи фурс гвай дустни наши я са к1ус,
Устадди тарс гайт1а пар жеда агъуз.
Везир атай йикъуз, шагь атай йикъуз
Гьар сад вичихъ шена ийиз рехи чин.

Tərcüməsi:

Qızın belinə qırmızı bağlayardılar. Qırmızı rəng xoşbəxtliyin rəmzi idi:

Gəhd etmə: ipəklə, ya qumaş ilə
Gizlədə bilməzsən üz qarasını.
Öyünmə dost ilə, ya qardaş ilə,
Hər kəs aparmalı öz davasını.

Günəş öz yerində durur dayaqsız,
Nuru çatır bizə əlsiz, ayaqsız.
Dünyanı görmədik rəngsiz, boyaqsız,
Yaz örtür torpağın boz yarasını.

Dostum, qürrələnmə, naşısan hələ,
Ustad kəlamından yük tut bir şələ.

İstər vəzir gələ, istər şah gələ,
Gəzər öz dərdinin tez çarəsini **(S:26; Tr:2**).

Мани

Къавурма хамун чантада,
Литни, чумахъ арабада.
Мад рик1ивай давам жезвач,
Къарар кьазвач харабада.
Фи чуни а Бергуьшаддиз,
Манатни зур вегь лишандиз.
Манатни зур чуьлуь (куьлуь) пул я,
Имни пулар недай зул я.

Tərcüməsi:

Mahnı **(S:26; Tr:2**)

Qovurma dəri çantada,
Keçə, çomaq arabada.
Ürəyim dözə bilməyir,
Qərar tutmur xarabada.

Gəlin gedək Bərgüşada,
Manat yarım at nişana.
Manat yarım xırda puldur,
Bu payız qayğımız boldur.

Кучудун

Яс гьатур к1вализ къуншири гьалва авуна гъидай. Гьалва гъунин макьсад ясуниз атай ксарин сивер ширин авун тир. К1вал чагъайда са карни кьадачир. Гьалвани

къуншири авуна гьидай. Чна яс гьатнамаз пудкъанар, садни 52 галуддай.

Пуд югъ акъатайна ахпа гьайван тук1вадай. 1,2,3-лагьай къара атай жемятдиз т1уьн гудай адет авачир. Атанвайбур са чай гана рекье хутадай. Пуд акъатурла ахпа жуьмядин къуз гьар касдилай алакьдайвал, кьвед-пуд жунгав тук1вадай. Жемятдин сиягь кьадай. Гъвечидилай ч1ехидалди виридан. Як терездал ч1угьадай, сиягьдиг гьардал гьалтзавай саягь алцумна синияр ац1урна к1вал-к1вал пайдай. Игьсан хьтин ясдин къецих чрадачир, вирида т1уьрай лугьуз жемятдиз пайдай. Гъейифар къалуддачир. 40-ни гудачир. Са 52 гудай. Кьенвайдан винел гуьзгуь эцигдай, адан чан акъатнавани ваъ чирун паталай. Вилик ч1авара сурун кьилих пул пай авун адет авай. Ахпа ч1авара пул чайдиг эвезна. Эхир йсариз и адетни амач кхьана.

Tərcüməsi:

Dəfn

Yas evinə qonşular halva bişirib gətirərdilər. Halvanı o məqsədlə gətirirdilər ki, yasda olan adama ağız şirinliyi kimi olsun. Ev yiyəsi heç bir iş görmürdü. Ancaq qonşular bişirib gətirərdilər. Bizdə ancax 3 günlük və bir də 52-ci gün keçirilərdi.

3 günlük verəndən sonra heyvan kəsirdilər. 1, 2, 3 verilir, amma yemək vermək adəti yox idi. Adamları çay ilə yola salardılar. 3 gün çıxandan sonra cümə günü kimin qulpundan nə çıxırdısa, 2-3 dənə cöngə kəsilərdi. Kəndin siyahısı tutulardı. Balacasından böyüyünə qədər. Siyahı tutulandan sonra ət çəkilərdi,

adambaşına nə qədər ət düşürdüsə, sininin içində o əti ev-ev paylayardılar. Ehsan kimi orda bişirməzdilər. Camaata verirdilər ki, hamı yesin. Adna[1] *günləri yox idi. 40 keçirmək yox idi. Bir 52-sini keçirmək var idi. Ölünün üstünə ancaq güzgü qoyulardı. Güzgünü də ona görə qoyardılar ki, tam ölüb - ölmədiyini yoxlasınlar. Əvvəllər qəbir üstdə pul paylayardılar. Sonralar pul çayla əvəz olundu. Sonra bu adət də ləğv olundu* **(S:40; Tr:2**).

Жи хуьре Чимназ лугьур са лугьунардай гари хьанавай. Ада кьенавай касдин твар кьуна хуралай лугьунардай.

Месела:

Диплом амай чамаданда,

Яры диплом чамаданда амай жегьил свас вай.

Tərcüməsi:

Bizim kənddə Çimnaz nənə deyən ağıçı nənəmiz olub. O ölən adamın adını götürüb, sinədəftər ağılar qoşurdu. Məsələn:

Qırmızı diplomu çamadanda qalmış cavan gəlin, vay ***(S: 2; Tr:1).***

Чна куьчери уьмуьр гьалнава. Жи сурар Ч1ехи Къафкъаздин суварилай Куьрдин къерехдалди чк1анва. Жина кьенвайдан т1варинухъ зикр ийидай. Мейит тухузмаз пуд фекьи салажадин вилик, пудни къулухъ зикьр ийиз-ийиз фидай. Сураяр к1елдай.

Ясунай ахкъудинин адетни авай. Садан к1вале яс гьатнамаз адан мукьва-кьилирикай сада 52 гайна ахпа

[1] *Cümə axşamı*

кьенвайдан т1арунихъ аш авуна мягьледин ч1ехибуруз, рехибуруз эвер гудай, Кьуркьан к1елиз вугудай, абур ясунай ахкъуддай.

Tərcüməsi:

Köçəri həyat keçirmişik. Bizim qəbirlərimiz Böyük Qafqaz dağlarından başlamış, Kür qırağına qədər yayılıb. Bizdə ölü üçün zikr oxunurdu. Tabut aparılanda 3 molla qabaqda, 3 molla arxada zikr eləyə-eləyə gedirdi. Surələr oxunurdu.

Yasdan çıxarmaq adəti var idi. Bir yaxının ölüsü düşəndə onun qohumlarından biri 52 veriləndən sonra ölənin adına aş bişirib ailə ağsaqqallarını çağırıb, Quran oxutdurur, onları yasdan çıxardırdılar **(S:40; Tr:2**).

Лугьунар идайбур авай чаз. Гилани ама. Жи пата Сурет хала машгьур я.

Tərcüməsi:

*Ağıçılar olub bizdə. İndi də qalır. Bizim tərəflərdə Surət xala məşhurdur **(S:26; Tr:2**).*

Баядар

***Дуру* неneди** *лугьудай:*
Зи яр са к1ус наши я,
Нашибурун къучи я.
Балк1андал бег аквада,
Авуч1на йуьзбаши я.

Tərcüməsi:

Bayatılar **(S:32; Tr:2**)
Duru nənə *deyərdi:*
Mənim yarım naşıdır,
Naşıların başıdır.
Atı bəytək sürsə də,
Düşəndə yüzbaşıdır.

Шефига ненеди *лугьудай*
Дидени хъсан жеда,
Вахни рик1из кан жеда.
Кьил ястухдал, вил рекъе,
Хтай яр масан жеда.

Tərcüməsi:

Şəfiqə nənə deyərdi:
Ana Günəşdi, Aydı,
Bacı ən gözəl paydı.
Baş yastıqda, göz yolda,
Yar özü bir dünyaydı.

Зуьлфия халади *лугьудай:*
Яд авахьна пурнидал,
Къарпузар жеч хурмадал.
Вун крар дуьз туширди,
Элигна вач зуьрнедал.

Tərcüməsi:

Zülfiyyə xala deyərdi:
Su gəldi yarpızlığa,
Töküldü qarpızlığa.

Gördün işin düzəlmir,
Özünü qoy arsızlığa.

Вун а пата, зун и пата,
Самурди часпарар твада.
Мус жи рекьер ахъа жеда,
Чан халудин т1арам гада?..

Tərcüməsi:

Sən o tayda, mən bu tayda,
Varmı günah Samur çayda?
Açın yolları qışqıraq,
Can dayoğlu, hər harayda **(S:38; Tr:2)**.

Арандай зун, дагъдай зун,
Бустандай зун, багъдай зун.
Саларбандивай цузуз,
Лугьурай гьин тагъдай зун.

Tərcüməsi:

Arandanam, dağdanam,
Bostandanam, bağdanam.
Bostançıdan soruşsan,
Deyər hansı tağdanam **(S:26; Tr:2**) .

Эмираслан парудал,
Бурма ч1алар далудал.
Сандух ац1ай гуьл къачу,
Фатмадилай гьил къачу.

Tərcüməsi:

Əmiraslan hörgüdədir,
Saçları sərgidədir.
Bu bir sandıq gülü al,
Fatma qızı yola sal.

Сувун кьилел къацу цаз,
Сувун к1анел са к1вал заз.
Гьинай гъана шарагар
Къуьрери гугъваз-гугъваз?

Tərcüməsi:

Dağ başında göy tikan,
Dağ döşündə öy tikən,
Bilən varmı, balalar,
Dovşan harda balalar **(S:32; Tr:2**)?

Рехъ сувалай алатна
Сувун к1ане къал гьатна.
«Эренриз» экв чк1айла,
Варз килигиз галатна.

Tərcüməsi:

Bu yol o dağı aşdı,
İnanmayanlar çaşdı.
"Ərənlər" çimən nurda,
Ayın gözü qamaşdı **(S:34; Tr:2**).

Пегьремар къацу гада,
Шалварар лацу гада.

Галуч1на рушан къецих
Жуван «Ав!»- къачу, гада.

Tərcüməsi:

Köynəyi yaşıl oğlan,
Ağ da yaraşır, oğlan.
Qızdan "Hə!" almaq üçün
Yolda dolaşır oğlan. **(S: 2; Tr:1).**

Лайлаяр (Лирлияр)

Лай-лай лугьун, вун ксус,
Марвардин ни ая гьисс.
Лай-лай, зи циц1ид, лай-лай,
Лай-лай, зи верц1ид, лай-лай!

Tərcüməsi:

Laylalar

Lay-lay dedim, yatasan,
Qızılgülə batasan,
Lay-lay balam, a lay-lay,
Şirin dillim, a lay-lay **(S:32; Tr:2**)

Лай-лай, бала, лай-лай,
Гъвечи бала, лай-лай,
Кани бала, лай-лай.
Яргъи хъуьт1ер хъфида,
Лац1у живер ц1рана,
Ч1улав цифер чк1ана,
Лай-лай, бала, лай-лай,
Аман, бала, лай-лай.
Вубадин кьве вил я вун,

Дидедин куьгьуьл я, вун.
Лай-лай, бала, лай-лай,
Верц1и бала, лай-лай,
Нигар балам, лай-лай,
Ширин ахвариг вач, бала,
Гъетериз гуз мач, бала.
Зи бала, Нигар бала,
Ша, ая ахвар, бала.
Чан т1уьрай дидеди ви,
Вун дидедин рик1, иви!

Tərcüməsi:

Lay-lay, ay balam, lay-lay,
Ay əlcə balam, lay-lay,
Körpəcə balam, lay-lay.
Bu uzun qış bitəcək,
Qar əriyib gedəcək.
Çəkilər qara bulud,
Yenə göyərər ümid.
Babanın gözü sən,
Nənənin hər sözü sən.
Lay-lay, şirinim lay-lay,
Lay-lay, səs-ünüm, lay-lay.
Lay-lay, ay Nigar balam,
Gülüşü pərgar balam!
Ulduzlar nur əndərir,
Göylər öpüş göndərir.
Ay mənim Nigar balam,
Yat, hələ xumar balam.
Gözünü anan yesin,
Qəlbim, canımsan desin **(S:33; Tr:2**).

Лай-лай, бала, лай-лай,
Верц1и бала, *лай-лай,*
Вун ксус, чка кутан
Ц1уькверин кьула, *лай-лай.*

Tərcüməsi:

Lay-lay, gül bala, layla,
Şirindil bala, lay-lay.
Yat, həmişə yuxuna
Gül-çiçək dola, lay-lay **(S:9; Tr:2**).

Лай-лай зи бала, лай-лай,
Вид я к1вал гила, *лай-лай.*
Ваз хьурай зи чан къурбанд,
Бегьемар я и дявен,
Вун я зи ял, зи гьаван!

Tərcüməsi:

Laylay balam, a laylay,
Evim, eşiyim laylay.
Bu canım sənə qurban,
Sən yat, bitsin bu davan,
Ay mənin suyum, havam **(S:8; Tr:2**)

Чан- рик1 авунар
Хтулдиз къурбанд ккалер,
Ада мус неда ккалар?
Хтулдиз къурбанд рамагар,
Авурай заз дамахар.

Tərcüməsi:

Oxşamalar:

Nəvəmə qurban inəklər,
Nəvəm nə vaxt imələr?
Nəvəmə qurban dayçalar,
Balam nə vaxt əl çalar **(S:34; Tr:2**)?

Аялар ксурун патал тапарар

Анал жанавур къатканва. Дев къведа гьа!.. Анай жанавур къвезва. Жанавурди атана вун нердия. Ван акъудмир. Ша чун къаткун. Ша, чна лай-лаяр к1елун!

Tərcüməsi:

Uşaqları yatdırmaq üçün aldatmalar

Orda canavar yatıb. Div gələr ha!.. Ordan canavar gəlir. Canavar gəlib səni yeyəcək. Səsini çıxartma. Gəl, yataq. Gəl, layla çalaq **(S:33; Tr:2**).

Агалдарунар

Зун деведин гардандал,
Деве Эреш карвандал.
Ч1ана я Эрешдин рехъ,
Зи пеляй авахьна гьекь.
Чин маймунди чухвана,
Зи гьебени тухвана.
Зун вуч пара ишена?-
Эреш михьиз кьежена…

Tərcüməsi:

Düzgülər

...Mindim dəvə boynuna,
Çıxdım Ərəş yoluna.
Ərəş yolu dərbədər,

Məndən elə tər gedər.
Ümidim nəyə qaldı?
Heybəmi meymun çaldı.
Ərəşin yolu yaşdı,
O sel gözümdən daşdı **(S:25; Tr:2**)...

Туп1арив гьисаб
Идаз акуна,
Ида ягъана,
Ида тук1уна,
Ида хт1уна (хам),
Ида куьткуьна,
Ида чрана,
Ида т1уьна.
Вири садан руфуна,
Гада гьатна кефина.
Т1имил неъ пад тахьайди,
Ттаб кимел кьат1 тахьайди **(S:5; Tr:2**)!..

Tərcüməsi:

Sanama
Bu gördü,
Bu vurdu.
Bu kəsdi,
Biri soydu,
Biri doğradı,
Bu bişirdi,
Bu yedi.
Ət birinin qarnında,
Mahnı deyir burnunda.

Yeyəni partlayacaq,
Baxanı çatlayacaq.
O birilərə heç nə qalmadı, vay **(S:5; Tr:2**).

Гьисабарун

И рапунин к1век1 дуьгме,
Ц1егь фурсдайди- карч бурма.
Хъархъун тарце жеч хурма.
Къугъугъ са к1усни пара,
Ядни ава а фура.
Халудин хва ац1анва,
Палтар михьиз кьац1анва.
Яна далдам,
Гьала балк1ан!..
А пели-пели, дуьгме пели,
Хъутур ц1егьрез вуж жед халу?
Кат я иниз, кат я аниз,
Жемир уьклегь, жемир ажиз!..

Tərcüməsi:

Sanama

İynə, iynə ucu düymə,
Şam ağacı, şatır keçi.
Qoz ağacı qotur keçi,
Happan, huppan yeril yurtul,
Su iç qurtul.
Dayım oğlu...
Vur nağara, çıx qırağa.
A peli, peli düymə peli,
Qoz ağacı qotur keçi,
Yeril, yurtul, su iç, qurtul **(S:13,25; Tr:2**)!..

Жи патаг са к1ел атана,
Бубад кьуна туьд ат1ана.
Имидини хам хт1уна,
Деди къажгъандиз куьткуьна,
Дидени як чрана.
Хуп1, аялриз авай к1ун каш,
Авурбуруз зат1ни тунач!..

Tərcüməsi:

Sanama
Quzu bıçağa tələsdi?
Atam onu tutdu, kəsdi,
Əmim soydu,
Nənəm doğradı,
Anam bişirdi,
Uşaqlar yedi,
Amma olmadı,
Bişirənlərə
Heç nə qalmadı **(S:25; Tr:2)**!...

Идаз акуна,
Ида яна.
Ида хт1уна,
Ида тук1уна,
Ида т1уьна.
Шиле-биле гьуй!..

Tərcüməsi:

Bu gördü,
bu vurdu,

bu kəsdi,
bu soydu,
bu yedi,
şiləbilə huy **(S:25; Tr:2)**!...

Ягъаларун

Эмине, Мине ша, пака,
Вечре ханвай к1уьд кака.
Туна парудун кук1вал,
Гьалт уна буьркуь вак1ал.

Tərcüməsi:

Yanıltmac

Əminə, Minə, gün orta,
Fərə doğdu yumurta.
Qoyduq barı üstünə,
Donuz durdu qəsdinə **(S:26; Tr:2)**.

Аяалрин къунарунар (уюнар)

Дуван авуна гатун (уюндин т1вар: Dirədöymə)

Аяал ч1авариз Дуван авуна гатун («Диредуьйме») къугъвадай чун. И уюндин дуьзуьльуьш ик1 жедай. 1-2,1-2,1-2 лагьана текбур са патал, чуьтбур са патах акъваздай. Кьве жерге жедай. Я вад итим вад итимдихъ, яни ругуд итим ругуд итимдихъ галаз чин-чина жедей. Чилел са ц1ар ч1угвадай. А ц1ар ч1угвайла вуж къене пата амукь авурт1а цавуз ракьун пул вегьидай. Гьед алай пад аватурт1а къецел, герб алай пад аватурт1а къене амукьдай. 5 итим 5 итимдин вилик акъваздай. Кьве пата

авайбуругни ч1улар жедай. Къеневайбуру а ч1улар къакъудна къецеллайбуруз гьужум ийидай. Къеневайбуру къецеллайбур гатадай. Уюун са пата мат1и патан ч1улар михьиз къакъуднамаз бегьем жедай.

Tərcüməsi:

Uşaq oyunları

Dirədöymə

Uşaq vaxtı "Dırədüymə oyunu" *oynamışıq. Bu oyunda uşaqlar düzülürdü, 1-2,1-2, 1-2 deyib, təklər bir tərəfə, cütlər başqa bir tərəfə ayrılırdı. İki sıra olurdu. Demək, 5 nəfər 5 nəfərə qarşı, yaxud da 6 nəfər 6 nəfərə qarşı. Belə bir cızıq çəkir, həmin cızığı çəkəndə kim içəridə olursa, püşk atır, püşk atanda deyir ki, ulduz olan tərəf düşsə, çöldə qalırlar. Gerb olan tərəfi düşsə, içəridə qalırlar. Atırlar, gerb olan tərəf içəridə qalır. 5 nəfər 5 nəfərə qarşı durur. Hər birinin qayışı olur. Bir tərəf digərinə qayışları almaq üçün hücum eləyir. İçəridə olanlar çöldə olanları qayışla döyür. Hansısa bir tərəf bütün qayışları aparanda oyun bitir* **(S:13; Tr:2**).

Ц1арц1ун къневайди ягъун

И уюн и саягъ жеда. Чилел элкъвей ц1ар ч1угвадай. А ц1арц1ун къенени, къецени аялар жедай. Са тупни жедай абуруг. Къец1еллайбури туп сада-садаз вегьейла сада тупунув къеневайди ягъадай. Адавай туп кьуна вичин гьиле тун алакьурт1а ам къецел ахкьучдай, ам тупунив ягъурди къенез гьахьдай. Эхирда ц1арц1ун къене са аял амукьдай. Ам магьлуб гьисабдай. Къецеллайбуру къеневайбур тупунив ягъадай. Ц1аран тупни лугьудай и уюндиз.

Tərcüməsi:

Cıztopu oyunu. *Oyun bu formada olur. Yerdə dairə çəkirlər. Dairənin içində və çölündə adamlar olur. Bir dənə balaca top da olur. Çöldəkilər topu bir-birilərinə atırlar. Hər dəfə içəridə olan bir adamı topla vurub çıxartmaq istəyirlər. Top dəyən içəridə qalır, topu tutan top atanı yerinə qoyub özü çölə çıxır. Bu minvalla ən axırda biri içəridə qalır. O da uduzmuş olur. Çöldə olanlar həmin topla içəridə olanları vururlar. Cızıq top da deyirlər ona* **(S:13; Tr:2**).

Кети-кети

Кети кьве к1век1 чап ат1анвай чуьруь (куьруь) к1армадиз, т1валаниз лугьузва. Са шумуд аял жедай. Гьардан гьиле кети ягъун патал са лаш жедай. Кети эцигуп патал са элкъвей ц1ар ч1угьана, адаз муг дуьзардай. Сада кетидин са кьил лашанив ягъана ам цавуз акъуддай. Кети цававай ч1авуз ада мад лашануг ам ягъана ц1арц1ай акъуддай. Мати аялдивай а кети ягъана элкъуьруьз тахьайт1а кети аватай чкадлай гьилив ц1арц1ун къенез вегьидай. Кети ц1арц1ун къенез аватурт1а кетини анда ягъадай. Ц1арц1алай къеце патаз аватайда кети ц1арц1ун къене амай аялди ягъадай. И уюн ик1ни къугьвадай: сада кети цавуз вегьена лашаниг ягъадай. Ахпа от1а аялди им галайвал кети ягъадай. Гьинда ягъанвай кети яргъал аватурт1а, ам гьалиб гьисабдай. Пара аяларни икьван къугьадай, эхирда сад (кети лап яргъаз ягъурди) гьалиб къведай.

Tərcüməsi:

Çilingağac oyunu

Çiling iki ucu çəp kəsilmiş gödək çubuqdur. Bir neçə uşaq olur. bir nəfər başda durur. Torpaqda dairəvi xətt çəkib ortasını eşib balaca yuva düzəldirlər. Biri yuvada, o birisi o biri tərəfdə

dururdu. Yuvada duran əlindəki çomaqla çilingin bir ucundan vurub onu havaya qaldırır və dərhal əlindəki çomaqla onun ortasından vururdu. O tərəfdə duran adamın əlində də belə ağac olurdu. O ağacla çilingi göydən gələndə vurub sındırsa, və ya qaytara bilməsə, deməli, uduzur, bu, içəri girir, o çıxırdı. Ya da o əliylə çilingi yuvaya tullayırdı, yuvaya düşsə udur, yoxsa uduzurdu. Bu oyunu belə də oynayırdılar: biri bu tərəfdən o çilingi havaya atıb çomaqla ortasından vururdu. O biri adam da əlində olan çomaqla çilindi bu tərəfə vururdu. Hansının atdığı çiling uzağa düşsə o oyunu udurdu. Bu oyunu bir neçə uşaqla da bu qaydada oynayırdılar **(S:13; Tr:2**).

Тупни к1ар

И уюнда аялар кьве жэрге кьуна акъваздай. Са гьвечи туп элкъвей ц1арц1ун къене эцигдай. Мержина гьалиб атанвай жерге туп алайнал акъваздай, от1а аялар а пата къваздай. Сад лагьай жергедай сада туп лашанив ягъадай. Туп физвай ч1авуз туп ягъанвай касни адан гуьгъуьнаваз катдай. Туп яргъал акъатнават1а, ам къвазнавай чкадал лишан (са к1арма эцигун, яни ц1ар ч1угвун), яни мере эцигдай. Туп ягъанвай итим а мередал катдай. Ам анаг агакь ийидалди от1а жергедай садаз ам тупунив ягъаз кан жедай. Ягъа хьайит1а туп гила абуру уюнда твадай. И уюндиз «Тупни к1ар» лугьудай.

Tərcüməsi:

Topağac oyunu

Uşaqlar iki sırayla düzülürdülər. Balaca ölçülü topu bir dairəvi cızığın içinə qoyurdular. Topu ağacla birinci vuran tərəfi püşk müəyyənləşdirirdi. Udan uşaqlar hamısı bir tərəfdə, udu-

zanlar isə digər tərəfdə olurdular. Birinci cərgədə olan yoldaşlardan biri topu vururdu. Top o biri tərəfə istiqamət alırdı. Topu atan topun arxasınca qaçırdı. Top uzağa gedibsə, onun dayandığı yerə mərə (balaca ağac parçası, ya da cızıq çəkmək) qoyurdular. Topu atmış adam o nişan yerinə, mərəyə doğru qaçırdı. O oraya çatana kimi kimsə topu götürüb onu vururdu. Vura bilsələr indi topu ikinci cərgədən biri oyuna daxil edəcəkdi. Bu oyuna "topağac "deyirlər **(S:13; Tr:2**).

Къажи уюн

Накьвадин винел элкъвей ц1арар ч1угвадай. Уюн къугъвазвай аял вилер мич1не а ц1арарилай галуч1дай. Ц1арц1ел кьур аватайди уюндай ахкъат ийизвай. Ц1арарал кьур элисурт1а магълуб жезавай. Ц1арариз кьур тагана а к1илиз акъатурда уюун тухузвай. «Къажи» лугьгьуз-луьгуз элкъведа вун. И уюнда 10 кас къугъвадай. Рушарин гадари нубатдив уюн давамар ийидай.

Tərcüməsi:

Qacı oyunu

Torpağın üstündə cızıqlar çəkirdilər. Oyunun iştirakçıları gözlərini yumub keçəndə cızığı tapdalasalar, oyunu uduzacaqdılar. Cızıqları basmadan o başacan çıxsalar, oyunu udacaqlar. "Qacı"[1] deyə - deyə fırlanırsan. Oyunda 10 nəfər iştirakçı olurdu. Həm qız, həm oğlan növbə ilə oyunu davam etdirirdilər **(S:20; Tr:2**).

«Кьал кьунун» уюн

Сада са кьал гьинал ят1а авуддай. Ам гьинал аватнат1а ахкуна яхкьуназ (жугъуназ) канда. А кьал нин

[1] *Saxsı*

гьиле гьатурда адавай къакъудунин патал адаз зур ийидай, кьуна хуьдай. Адани ч1уланив абур гатадай. Идаз «Дура-дура» уюнни лугьдай.

Tərcüməsi:

Çör oyunu

*Bir çörü harasa atardılar. Kim tapsaydı, onu tuturdular. Çörü onun əlindən almaq üçün ona güc göstərirdilər. Buna "**Dıra-dıra" oyunu** da deyərdilər. Adam çörü verməmək üçün qayışı çıxarıb onları döyərdi* **(S:10; Tr:2**).

«Яла-яла!» уюн

Садбуру ц1ил анухъ, масадбуруни инихъ ч1угадай. Ока вужар гьалиб къведада?

Tərcüməsi:

"Kəndir dartma" oyunu

Onlar sicimi o tərəfə çəkəndə biz bu tərəfə çəkərdik. Görək kim qalib gələcək **(S:10; Tr:2).**

Имуча-муча

Заз са девлет акунва пуд кьил ала, ц1удни к1вач.

Жуваб: *нек ацазвайди, кал, дана*

(Зулун пунадай хкъвезмаз чи рехъ Хинелик хуьряй галатзвай. Экуьнин кьилер тир. Гьилерал хине алай са суса кал ацазвай. Чубанриз и кар гьик1 лугьудат1а фикирна за. Пакамаз чубанриз ик1 лагьана за: заз са девлет акунва пуд кьил ква, ц1удни к1вач. Нивай лугьуз жеда им иуч ят1а? Садавайни лугьуъз хьанач. Гилани а чубанар заз бушти я. Чу лагьайт1а абуруз а жуваб чир

хьанач. Кьат1урди хьанайт1а а жуваб ик1 тир: сусан кьил, калин кьил, садни данадин кьил. Ибур пуд хьанани? Ц1удни абурун к1вачер: кьвед сусан, кьуд калин, кьудни данадин.)

Жуваб: *нек ацадай свас, кал, дана.*

Tərcüməsi:

Tapmaca - bağlamalar

Bir dövlət görmüşəm: üç başı var, on ayağı.

Cavabı: *sağıcı, inək, dana*

(Payızda qışlaqdan gələndə Xınalıq kəndindən keçirdik. Səhər-səhər idi. Gördüm ki, bir əli xınalı gəlin inək sağır. Fikirləşdim çobanlara nə deyim, nə deməyim? Çobanlara sabahısı gün deyəcəyəm: bir dövlət görmüşəm 3 başı var, 10 ayağı. Görüm, tapa bilən varmı? Tapa bilmədilər. İndi də həmin çobanlar mənə borcludu. Çünki cavabı tapmayıblar. Əslində cavab belədir: bir gəlinin başı, bir dananın başı, bir inəyin başı. Bu üç oldumu? 10 da ayağı var, 2-si gəlinin, 8-i də dana və inəyin.)

Cavabı: *Sağıcı, inək, dana* **(S:20; Tr:2)**

Кьуд булахдай авахьайди,
Кварилай алахьайди.
Жуваб: (нек)

Tərcüməsi:

Tapmaca

Dörd bulaqdan su qaçır,
Nehrələr dolur, daşır.
(İnəyin yelindən süd sağılır. O südün başında adətən

nənələr dururdu. Bir də görürsən ki, başı qarışır, süd daşır. Ona görə o tapmacanı elə qoyublar. Yəni dörd bulaqdan tökülür, nehrələrdən də daşır.)

Cavabı: *süd.*

Гьейдер агъади лагьай:
И рука ава виш тар
Авач ам хьтин дуьз к1ар.
Гатфарин векь, хъуьт1уьн к1арас,
Тугьагъадиз дад гьизавай пас.
Ам вуча: кевер

Tərcüməsi:
Heydər ağa söyləmiş:
Meşədə var yüz ağac,
Yoxmuş ondan düz ağac,
Yaz otu, qış odunu,
Qat dovğaya gör dadını.
Açması: *kəvər* **(S:24; Tr:2)**

Са хци са балк1андал яхц1ур девени кьуд къад къатир эцигна.

Мана: Балк1андал яхц1ур devединни, кьуд къад къатирдин şikil alay пурар эцигнава.

Жуваб: Пурар

Tərcüməsi:
Bir oğul bir atın üstünə 40 dəvə, 80 qatır yükləyir. Biri üstündə 40 dəvə və 80 qatır şəkli olan çulu atın üstünə sərir.

Cavabı: *Yəhər, çul* **(S:20; Tr:2)**

Имуча-муча, муч халича,
Ухшар къведа тупуниз,
Яд ч1угьунва руфуниз.
Ам колхоздин бустанда
Килигзава кефиниз.
Жуваб: (Къарпуз)

Tərcüməsi:
Yerindən çətin qopa,
Batmış oxşayır topa.
Su doldurub qarnına.
Yeri kəndin bostanı,
Dünya deyil burnuna.
Cavabı: *(Qarpız)* **(S:17; Tr:2)**

Ам вуча экуьнахъ кьуд к1вачел, нисиниз кьве к1вачел, нянихъ пуд к1вачел жеда?
Жуваб: (Итем)

Tərcüməsi:
O nədir ki, səhər dörd ayaqlı, günorta iki ayaqlı, axşam üç ayaqlıdır?
Cavabı: *(Adam, insan)* **(S:19; Tr:2)**

Зукь-зукь, зардин к1ук1.
Жуваб: (Цуьк1)

Tərcüməsi:
Zərif uclu tumurcuq.
Cavabı: *(Darı)* **(S:38; Tr:2)**

Авачизни кIвачер, гьилер
Туьк1уьр ида тIарам муькъвер.
Жуваб: (Мурк)

Tərcüməsi:
Nə əli var, nə ayağı, amma möhkəm körpülər salır.
Açması: buz **(S: 2; Tr:1).**

Кьисаяр, махар
Вацран чинавай леке

Ахъайдайбурувай хъенва заз и мах. Са ч1авариз Варз гъвечи, надинж аял тир. Йикъарилай са къуз Вацран дидеди фу чразвай. Вацра надинжвилерна дидедиз хъел гьана. Вич хуьз тахьай дидеди тинидив кьац1анавай гьилерив адан чиниз са капач ягъана. Лугьур хабарай а ч1аварилай Вацран чиниг леке кума.

Tərcüməsi:

Əfsanə və rəvayətlər
Ayın üzünün ləkəsi

Belə əfsanə söyləyirlər ki, Ay balaca dəcəl uşaq imiş. Günlərin bir günü Ayın anası çörək bişirirmiş. Ay nəsə dəcəllik eliyib anasını əsəbiləşdirir. Ana əsəbilşib unlu əli ilə Ayın üzünə sillə çəkir. Deyirlər ki, o zamandan Ayın üzündə ləkə qalır **(S:9; Tr:2)**.

Гьалалвиликай тир сад лагьай мах

Са къуз шагьди вичин варисриз эвер гана абуруг тухумар гагана тухвана цуз лагьана. Абур акъатурла ахпа зав гваша, зун килигда. Шагьдиз варисар гьалал ите-

мар хьана кандай. Абуру тухумар тухвана цанай, акъатначир. А тухумар рганвайбур тир. Цанвай тухумар кт1анваз акур варисри абур дегишна чара тухумар цана. Виридан тухумри ц1ирна цуьк ахъайна, ама садан тухумри ваъ. Вирибуру шагьдиз вичи цанвай цуьквер гьана, а итимдивай гьиз хьанач. Ада гардан к1ирна шагьдиз зи тухумри ц1ир авунач лагьана. Шагьди адаз ибурун къене гзаф гьалал кас са вун я, за чвез (квез) рганвай тухум пай авунай лагьана. Абуру ц1ир тавур тухум дегишна, са вуна дегиш авунач. Зазни чизва к1ун, гьалалвал хъсан зат1 я!

Tərcüməsi:

Halallıqla bağlı birinci rəvayət

Bir gün şah varislərini yanına çağırıb deyir ki, alın bu toxumları, aparın, əkin. Bitəndən sonra gətirib, gələrsiniz. Şah istəyirdi ki, varisləri halal adam olsunlar. Hamısı toxumu aparıb əkir, toxum bitmir. Çünki toxumlar hamısı qaynamış toxum olur. Hamısı çürüyən toxumları dəyişib, yenisini bitirir. Toxumlar bitib gül açırlar, bir nəfərin toxumundan başqa. Hamı şaha bitirdiyi gülü gətirir, o adamdan başqa. Bu gəlib şaha deyir ki, mənim toxumum bitmədi. Şah deyir: Bunların içində ən halal adam sənsən. Çünki mən bu toxumların hamısını qaynadıb vermişdim sizə. Onlar bitmədi deyə toxumu dəyişdilər, amma sən etmədin. Mən bilirdim axı! **(S:9; Tr:2)**.

Галалвиликай кьвед лагьай мах

Дегь ч1авара са гьалал гада авай. Ам Аллагь кани, дин-иман михьи, саф, рик1 шад сад тир. Садрахъ кар акъатна ам са чара убадиз фида. А убадиг агакьунвачиз

ам галатда. Нисинин ч1ав тир. Аквада анрал са мегъуьн тар ала. Адан къвалалай цин арх физва. Архинай яд физва. Динжвал гачун патал чин-гьил чуьхуьда. Рягьат жеда. Садрахъни аквада цин винеллаз са ич къвезва. Ада а ич неда. Вичи-вичиз лугьуда: -Ай Аллаг, зун ваз къурбанд хьурай!

Адаз са т1имил кишинвал авай, ич т1уьнни, алатна. Са геренлай адан кьилиз и ич вич-вичелай агалкьнавач фикир атана. Адал са нин ят1ан зегьмет ала. Ам нин ят1а багъдай, нин ят1а рик1инай атана. Арх кьуна фида ам. Арх са касдин гьаятдай галатзавай. Адан мягьледе ичин тарарни авай. Ам кьиле гьатна к1ун, а ич адан тарцай архунин къенез аватнава, ци авахьзавай юндив гьана ам и гададиз кьисметнава.

Ада вичи вичив гаф гагана к1ун, за и ичин гьалалвал гачуназ канда. Ада гатай рак чина экв авай са кьуьзуьда ахъа авуна адаз: «-Вун хуш атанва, на вегьей к1вач шифарал ацалтрай!» - лагьана. Гада салам-каламдилай ахпа къенез галучна, кьуьзуьдаз и хьанвай крарикай рахана т1уьр ичин гьалалвал хкан хьана. Кьуьзуьда адаз а ичин гьалалвал гудач. А гьаятдавай вири майварин гьалалвал гуда, ама а тек ичин ваъ. Лугьуда а ичин гьалалвал гун патал вуна зи шартиниз амал авуна канда. Вун зи шартиниз рази хайит1а за ваз а ичин гьалалвал гуда. Гадади адан шарт цузунамаз (жузунамаз), кьуьзуьда адаз вичин руш гуда лугьуда. Ада вичин рушакай ихьтин чирвилер гуда: а руш эйбежер я, адан т1вар ч1угуна жиниз садрахъни илчияр атанавач. Рушан кьил гачал я, яш галатна чин бришри кьунва, хесетарни кубут я. Вуна

зи а руш къачурт1а, за ваз гьалалвал гуда, тахьайит1а ваъ. Гадада пара лугьуда са ич вуча, вуна зун икьван к1евера твазва. Ви рушан ихтилат, адахъ галаз аиле хьун рик1ин, куьгьуьлдин к1валах я. Ама кьуьзуьда вичи лугьурдилай ат1ана. Тар ац1анва ичерив, кани кьадар агагьна твах, ваз гьалалвал гузва, ама а ичин гьалалвал зи шарт на къабул авурнах гуда за. Эхир гьалалвал къачунуз мажбур тир гададиз маса илаж амукьнач.

Гадади кьуьзудаз вичин разивал гана, лагьана, на ичин гьалалвал заз це, зани ви руш къачуда. Касди гададиз и сят за хуьруьн фекьидиз эвер гуда лугьуда. Фекьиди рушан разивал къачуда. Фена вичин юлдаш-диз фад са никагьдин аш гьазур ая лугьуда. Рушазни къе вун к1валяй патах фимир, за вун гьуьлуьз гузва лугьуда. Са ч1авалай вад-ц1уд итем к1ват1 хьана гададинни рушан никагь ат1уда. Йифиз гада руш акваз фейила, аквада и руш ац1анвай вацралайни аярди я, яш галатнавач, эйбежер туш, гуьзелвилиз гаф авач. Гада фад кьуьзуьд авайвал катна, адаз и руш вуна лагьайди туш, им яш фенвай эйбежерди туш, чуьн ягъал гьанва лугьуда. Кьуьзуьда адан гафарал хъуьруьнарна лагьана, ваъ, са ягъалвални авач, зи руш са дуьнядин гуьзел я, гьикьадар атай илчирин садазни за ам ганач. Зун ин ч1авалди са гьалал гададих экъвезвай, амни вун хьана жуван к1вачив атанвай. Мад къенин йикъалай а руш види я, и к1вал-югъ, и багъ-бахча вири ваз къурбанд я. Са гададин гьалалвили ам гуьзел к1валин-къан, хушбахт хзандин иеси авуна.

Tərcüməsi:

Halallıqla bağlı ikinci rəvayət

Keçmişdə bir halal oğlan var idi. O, Allahı sevən, dini, imanı təmiz olan, saf, şən bir oğlan idi. Bir dəfə işlə əlaqədar olaraq, onun yolu başqa bir obaya düşür. Hələ həmin obaya çatmamış yorulur. Günorta vaxtı olur. Görür ki, bir palıd ağacı var. Ağacın da yanından arx keçir. Arxa da su gəlir. Dincini almaqdan ötrü oturur, əlini, üzünü yuyur. Rahatlıq tapır. Bir də görür ki, suyun üstündə bir alma gedir. Götürür o almanı, yeyir. Öz-özünə deyir: Ay Allah, sənə qurban olum!

Bir az da aclığı varıydı. Alma ilə aclığını ötürür. Birdən fikrinə gəlir ki, axı bu alma öz-özünə yetişməyib. Bu almanı kimsə yetişdirib. Bu kiminsə bağından, hansısa qapıdan gəlib. Arxın üstü ilə gedir, baxıb görür ki, arx orada bir kişinin həyətindən keçir. Həmin həyətdə də alma ağacları var. Başa düşür ki, alma bu ağacdan düşüb arxa, su da gətirib o almanı ona qismət eləyib. Öz-özünə deyir, mən bu almanın halallığını almalıyam. Qapını döyür. Qapını bir nurani kişi açır: -Xoş gəlmisən, səfa gətirmisən. Oğlan da salam-kəlamdan sonra dedi: -Baba, hal-qaziyə belə-belədi. Deyir, oğul, sən hələ bir içəri keç. Oğlanı keçirir içəri. Ona oturmağa yer göstərir. Oğlan oturur. Deyir: -Bir də danış, görüm, nə istəyirsən? Deyir: -Hal-qaziyə belə-belə. Mən almanı yemişəm, istəyirəm onun halallığını verəsiniz. Kişi qayıdır deyir, ay oğul, nə istəyirsən istə, amma o almanın halallığını istəmə. Onu mən sənə o vaxt verərəm ki, mənim şərtimlə razılaşasan. Sonra mən almanın halallığını verəcəyəm. Deyir, baba, buyur. Deyir, mənim bir qızım var. Heç kəs onu bəyənib qapıma gəlməyib. Keçəl bir qızdı. Qarımış, sir-sifətdən də bir az yöndəmsiz, kobud. Mənim o qızımı alsan, sənə almanın halallığını verərəm. Oğlan

qayıdır deyir ki, a baba, qurban olum, alma nə olan şeydi ki, axı bu ailə həyatı ürək, könül məsələsidir. Deyir yox ey, sən almanın halallığını istəyirsənsə, yol budu. Budur, ağac almayla doludur. Nə qədər istəyirsən yığ, halallığını verirəm. Amma o almanın halallığı ancaq şərtimə bağlıdır. Oğlan çox deyir, kişi az eşidir. Axır, çar-naçar deyir ki, ay baba, sən deyənə mən razıyam. İndi ki, bunun başqa yönü yoxdur, qızını alıram, təki sən halallığını mənə ver. Deyir, onda oğul, otur bu saat kəndin mollasını da çağıracam. Molla qızın da razılığını alar. Gələr indi nikah bağlayarıq. Kişi gedir ailəsinə deyir ki, bir orda nikah aşı hazırla. Qızına da tapşırır ki, otaqdan çölə çıxmasın. Bu gün səni ərə verirəm. Nə isə, yığışır 5-10 adam. Qızla oğlanın kəbini kəsilir. Gəlir axşam düşür, oğlan gedir, qızı görməyə. Baxır görür ki, bu qız bir ay parçasıdır. O kişi deyən qız deyil bu. Nə çopuru var bunun, nə qarımışlığı var. Oğlan qayıdır, gedir. Kişini çağırır. Mən səndən halallığını almaq üçün çopur qızı istədim. Bu qız başqa qızdı. Deyir, oğul, mənim qapıma minlərlə elçi gəlmişdi. Mən sənin kimi bir halal adam axtarırdım. Mənim qızım dünya gözəlidi. Mən onu halal adama vermək üçün bu günə kimi qoruyub saxlamışam. Çopur deyil. Bu gündən sonra qızım da sənə halaldı. Mülküm də, evim də, eşiyim də. Bir oğlanın halallığı onu gətirir bir ailə xoşbəxtliyinə qovuşdurur **(S:9; Tr:2)**.

Илагьидиз талукьвал авайбурикай махар Кумратдин п1ир

Къебеледин Дузахлу хуьре Кумрат дагъдин к1ук1вал Кумрат буба т1вар алай инсанри зиярет ийидай са чка ава. И Кумрат буба хашперестринни мусурманрин санал тир п1ир я. И пирекай заз ван атай са

ихьтин мах ава. Лугьур хабарал са ч1авариз Гьезрет Ели Къебеледиз атанай. Ада кьушундивай кьуд пад циг ац1анвай жи са къеле элкъуьрна тунват1ани ам къачуниз мумкин ийиз жезавачир. Эхир са къуз са удиндин руша адаз бандин яд гьик1 ахъа авунин рехъ чирна. Адаз цин вини патай са капачдавай нагъвар чук1урун лазим тирди чирна. А нагъвар гьинал элкъуьнарна акъвазурт1а, анаг бандин сив хьаназ кан я. Ада анаг чук1урна къеле къачуна. Гьезрет Элиди а уди руш вичиз паб авуна. А рушан хиве аял гьатна. Гьезрет Эли ц1ийи дяверiз хъфизмаз папаг са базубенд вугана лагьана:- «Гада хайида им адан гьилиг кут1унна тун. Ч1ехи хьайила адан куьмекдив зун ахкурай. Яни зун иниз хтун хьайит1а, за ам ахквада». И ихтилатдилай са кьадар юсар галатна, Гьезрет Эли мад Къебеледиз хтана. Ина адал туп къугъазавай аялар гьалтна. Ибурун къене са аялни авай, агаурдав агакьдай, агакьтавурдахни к1ур гелядай. Абурихъ галаз къугъунар авур Гьезрет Элидизни ада гьа амалар къалурна. Ада фикирна к1ун и аялдин пакаман югъ хата кваз жерди я. Адаз а аялдин гьерекетрикай хуш атанач. Хъел атай Гьезрет Элиди а аялда к1евиздаказ са к1ур эцяда. Аял фена Кумрат дагъдин к1ук1вал аватда. Аял ягъурнай ахпа Гь.Эли вичин хзандал кьил ч1угваз хтана. Папахъ галаз жузунарнамаз аквада папа фад-фад рехъ галайвал физ: « Ви хва хтанач!»-лугьузва. Папавай ам вучдин аял тирди жузада. Папа аялдин аламатар лагьайла Гь.Элидиз вичи к1ур вичин аялдих гелягъурди чир жеда. Папани адавай: «Вал а аял гьалтнавайни?»-лагьана жузада.

Лугьур хабара Кумрат буба т1вар алай п1ир а ч1аварилай авайди я. «Ко мурад», яни мурад авунин, т1алаб авунин п1ир. И ч1аварани анал фидайбур, а пиревай т1алабдайбур парава. Аял авачир папар аниз ният авуна къведа. Абур а п1ирел чпин к1вачив, яни яхъдив атана канда. А пирел къурбандар тук1вада, дуьаяр к1елда.

Tərcüməsi:

Müqəddəslərlə bağlı rəvayətlər

Komrat piri

Qəbələnin Dızaxlı kəndinin ərazisindəki Komrat dağında eyniadlı bir ziyarətgah var- Komrat baba ziyarətgahı. Bu Komrat piri xaçpərəstlərlə müsəlmanların ortaq piridir. Bu ziyarət haqqında belə bir rəvayət var. Deyirlər, Həzrət Əli bir vaxt Qəbələyə gəlibmiş. Onun qoşunu mühasirədə saxladığı dərin su kanalı ilə əhatə olunmuş bir qalamızı ala bilmirdi. Bir udi qızı ona suyu buraxmaq üçün bəndin qabağını necə tapmağın yolunu göstərdi. Dedi: -Yuxarıdan bir az saman götürüb, atarsan, o çaydan axan saman harada dayanıb fırlansa, bəndin qabağı oradı. Dağıtdı oranı, qalanı götürdü. Həmin udi qızı ilə də evləndi. Udi qızı ondan hamilə qaldı. Həzrət Əli təzədən döyüşlərə gedəndə arvadına bir bazubənd verir ki, oğlum olsa, qoluna taxarsan, böyüyəndə məni tapar. Ya da gələrəm, mən onu taparam. Aradan xeyli vaxt keçir. Bir gün Həzrət Əli yenə Qəbələyə gəlir. Görür ki, uşaqlar kos-kos oynayırlar. İçərilərində də bir uşaq var, yetənə yetir, yetməyənə də bir təpik atır. Baxır görür, deyir, bu uşağın gələcəyi xatadır. Bu da onunla futbol oynamaq istəyəndə uşaq buna qarşı da o hərəkəti eləyir. Həzrət Əli oğlanın hərəkətindən acıqlanıb onu təpiklə vurur.Uşaq da uçub gedir həmin dağın başına. Uşağı tə-

piklə vurandan sonra ailəsinin yanına gəlir. Görür ki, ailəsi tez-tez çölə çıxır. Deyir, nə olub? Deyir, bəs oğlun gəlməyib. Soruşur ki, o nə təhər uşaqdır? Deyir, belə-belə. Arvadı ondan görübsənmi deyə soruşur. Başa düşür ki, öz oğlunu təpiklə dağın başına atıbmış.

Deyirlər, ordan Komrat ziyarətgahı əmələ gəlib. "Ko murad", yəni murad piri, dilək piri. İndinin özündə də ora gələnlər çoxdur. Əsasən də, uşağı olmayan qadınlar bu pirə niyyət eləyib gəlirlər, özləri də gələndə aşağıdan yuxarı piyada qalxmalıdırlar. Bu ziyarətgahda qurban kəsir, Allaha dualar edirlər **(S:9, 2; Tr:2)**.

Усман бубадин п1ир

П1ирерин винел пара ч1авуз къван эцигдай. Инсанар а къванциз агъадай. Лап к1ане Усман бабад пир ава. Усман бубадин чахчахдин патав са къван ава. А къван инсанрын тардай чкайрал алтаддай. А инсанари, чпиз са т1алны амукь авунач лугьудай.

Жи мукьвад тир. 10 юс тир адан хциз аял жезавачир. Ада п1ирен гьаятда ният авуна 7 векь кьат1на. П1ирен къеневай тарцикай са лайла куьрсна, фикир гана хьи, аква лайла гьвадат1а. Акуна хьи, гьвана. Амани умудлу хьана хьи, са мус ятIа хциз аял жердия.

Tərcüməsi:

Osman baba piri

Ümumiyyətlə, pirlərin üstündə həmişə daş olub. İnsanlar bu daşa tapınıblar. Lap içəridə Osman baba piri vardır. Osman babanın çərbəndinin yanında da daş var. O daşı müalicə məqsədilə insanların ağrayan yerlərinə sürtürlər və ağrılarının yox olub gedəcəyinə inanırlar.

Yaxın qohumum idi. 10 ilə yaxın idi ki, uşağı olmurdu. O,

bu ziyarətgaha gedib, əhd elədi, niyyət elədi. Pirin həyətində otlardan 7 dənəsini bağlayıb əhd elədi ki, nəvəsi olsun. Oğlunun uşağı olsun. Çərbəndin ətrafında olan ağacdan nənni asdı və fikir verdi ki, nənni tərpənəcəkmi? O nənni sanki tərpəndi. O da ümidləndi ki, nə vaxtsa onun oğlunun övladı olacaq. Yəni belə bir inanc var ki, o asılmış nənni tərpənərsə, uşaq olacaqdır **(S: 2; Tr:1).**

Усман бубадин п1ир

Чухур тепедал, Дизахлуни Чухур Къебеледин хуьреriз гьахьзавай чкадал Усман бабад п1ир ава. Адакай заз ихьтин са кьиса гьенавай. Советрин берейра, атеизмдин чIавара, инсанрин гьиляй диндин инанжар акъуддай вахтара, Усман бубадин т1вар гьене, венерих хабар ракъурда хьи, бес иштин са диндар кас ава. Ада сив хуьзава, капI ийизава. Ам тухвана кьада. Гьаркъа ада мегъуьн тарцин кIаник капI ийиз аквада. Абуру вених галайбуруз хабар гуда. Цийи кьилилай ам решоткадин 7 рак авай, гьар ракарал 7 куьлег алай чкада туна тада хьи, акъучIиз тахьурай. Анжах, мад акуна хьи, ада къецел капIзава. И касдин карамат акуна, абуру ам ахъа авуна, вичизни лагьана хьи, садазны са гафни талхьурай. Адаз къизиларни гуда хьи, рахун тавурай. Ада, а къизилар кIвелиз хутахнач. Рекъел гьалтурбуруз пайда.

Tərcüməsi:

Osman baba

Çuxurtəpədə, Dızaxlı ilə Qəbələnin girəcəyində Osman baba piri vardır. Onun haqqında mən belə bir əfsanə eşitmişəm. Sovet dönəmində, ateizm dövründə, insanların dini inancının əlindən alındığı vaxtlar Osman babanın adını eşidib yuxarılara

xəbər verdilər ki, bəs belə bir dindar adam var. O oruc tutar, namaz qılardı. Onu aparıb həbs edirlər. Hər gün onu palıd ağacının altında namaz qılan yerdə görürdülər. Sonra yuxarıya müraciət etdilər, təzədən onu dəmir qəfəsli 7 qapısı olan, hər qapıya 7 qıfıl vurulmuş yerə saldılar ki, guya o oradan çıxa bilməsin. Amma yenə də gördülər ki, yox ey, o, oradan çıxıb yenə çöldə namaz qılır. Bu adamın kəramətini gördülər. Sonra başa düşdülər ki, bu adam günahsızdır, onu buraxdılar. Özünə də dedilər ki, yəni heç kəsə heç nə deməsin və ona qır-qızıl da verdilər ki, sussun. O da qır-qızılların heç birini evinə aparmır. Hamsını elə yolda rast gəldiyi adamlara paylayır. **(S: 2; Tr:1).**

Аял рекьизвай гьалунавай. Ам Жамал бубадин патав тухьуда. Ада са дуьа кьелна аялдин т1вар дегишна. К1век1уьз адан т1вар Видади тир. Ама ада Регьман т1варунив уьмуьр гьална. Зи буба суфи хьанва **(S:26; Tr:2)**.

Tərcüməsi:

Uşaq ölüm halındaydı. Aparırlar Camal babanın yanına. O baba nəsə bir dua oxuyub onun adını dəyişir. Əvvəlki adı Vidadi idi. Amma ondan sonra Rəhman adı ilə yaşadı o uşaq. Babam sufi olub **(S:26; Tr:2)**.

Тагьир эфенди

Чаз са Тагьир Мэгьеммедгьуьсейнан хва т1вар алай эфенди хьанва. Тагьир эфенди илим, савад пара авай диндар ксарикай тир. Адан к1вале чилехана авай. Чилеханада инсандин дуьнядихъ галаз алакъа квахда, адан камал нефсиннай винеде жеда. Анаг парудун къенявай

сур хьтин дар са к1вал , къене са итимди к1вачин кьилел кап1 авунин патал туьк1уьрнавай чка я. Тагьир эфендидин хва Гьайбатулла эфенди Пиреллидавай Мустафа эфендидин патагвай алимрикай хьанва. Адан сурни, кумбаз анава. Тагьир эфендидин сур Дуружа хуьрева. Са играми кас хьтин адан сур зияратдайбур парава.

Чи эфендири хуьруьн кьилел, гур-гурдиз фидай рекъин винел экуьнин кап1 ийидай. Экуьнин кп1уннай ахпа абур чинебаз ч1угун жедай.

Ана абуру кап1дай, ибадатдай, зикрдай. Абуру зикирдай чка вининевай дагъда вац1ун винеллай. А эфэндияр нисинин кап1 ийиз ануз фидай.

Садни чи жемятдиз са вуч ят1а кан хайла незир лугьудай. Тухвана миск1идин къец1ел гьайван тук1вана къажгъанар ргаз тадай. Къенин къузни жемят Эфенди бубадин миск1идиз физава. Анаг къванерикай туьк1уьрнавай чка я. Винел къав алач. Азан кьелдай чкани ава. Ана жемятди кап1 авун патал к1ванерикай чкани туьк1уьрнава. Хуьруьн яйлахдиз фидай рехъ амачир. Жемятди Эфендидиз вун Аллагьдин рекьевай кас я, чаз рехъ ч1угун патал ч1ехивал ая лагьана.

Ада къалурур юндив жяматди ч1угунвай а рекьи гилани к1валахзава.

Tərcüməsi:

Tahir əfəndi

Bizim bir Tahir Məhəmmədhüseyn oğlu adlı əfəndimiz olub. Tahir əfəndi savadlı, elmli din adamı olub. Onun evində çi-

ləxana var idi. Çiləxana insan öz nəfsini kamala qaldırmaq üçün bir növ dünyadan təcrid eləyən qəbir kimi dar otaq idi. Barının arasında idi. Bir adamın ayaqüstə namaz qılması üçün olan bir yer idi. Tahir əfəndinin oğlu Heybətullah əfəndi Pirəllidəki Mustafa əfəndinin yanındakı alimlərdən olub. Onun qəbri və kümbəzi var orada. Tahir əfəndinin qəbri Duruca kəndindədir. Müqəddəs adam kimi həmişə ziyarət ediblər.

Bizdə əfəndilər kəndin yuxarısında şəlaləyə gedən yolun üstündə sabah namazını qılıblar. Sabah namazını burda qılandan sonra inzivaya çəkilirdilər. Elmlə məşğul olmağa, ibadət eləməyə, zikr eləməyə. Onların xəlvətə çəkildikləri yer yuxarıdakı dağda, çayın üstündədi. O əfəndilər günorta namazını qılmağa ora gedirmişlər.

Bir də bizim camaatımız bir şeyin olmağını Allahdan istəyəndə nəzir deyirlər. Aparıb məscidin həyətində qazan qaynadırlar. Günü bu gün də ora-Əfəndi babanın məscidinə gedirlər. Ora daşlardan tikilmə yerdi. Üstü açıqdı, azan oxunan yeri də var. Bir də camaat üçün daşlardan tikilmiş namaz qılmağa yeri var.

Kəndin yaylağa gedən yolu olmayıb. Kənd camaatı əfəndidən xahiş edib ki, sən Allah adamısan, sən, gəl, önə düş, bizim yaylağımıza gedən bir yol çəkək. O məsləhət bildiyi qaydada o yolu çəkdirdi. Camaatın çəkdiyi o yol hələ də işləyir **(S:32; Tr:2)**.

Бекир буба
Сад лагьай хкет

Жи бубарин йурд са чаварин Къуткъашун райондин кефердинни рагъак1идай патан арадавай, район меркездилай 30 км винихъ, Тиканлы хуьрелай 10 км яргъал алай Йуьзбашиван т1вар алай хуьр хьанава. А хуьре уьмуьр гьалнавай Аллагьдиз кани ксарикай садни Бекир буба хьанва. Адан несилди и ч1авара Дузахлу

хуьре уьмуь гьалзава. Юнус муаллим адан несилдикай я. Бекир бубадиз аламатарни хьайиди я. Дуьня дегиширнай ахпа адан сурун чка са п1ирен чка хьтин кьабулна жемятди. А ч1авариз ан хуьре жезвай дишегьлирикай садаз адан суруз мукьва чкадилай вичин к1валин цлаз ягъун патал накьв тухуз кан жеда. Ада мус лопатка чилиз ягъанат1а, лопатка чиляй ахкъатна а папахъ галукьдай. Садра, кьведра, пудра, кьудра, эхир а дишегьли вичелай фена. Вичел хтайла ч1ехи папари ам кьиле туна. Адаз лагьана чирна мад Бекир бубадин сурун къвалавай накьв къачумир. Вун гила хьсан бегьем хьанава.

Tərcüməsi:

Bəkir baba

Birinci rəvayət

Ata-baba yurdumuz keçmiş Qurtqaşen rayonunun şimali-qərbində, rayonun mərkəzindən 30 km yuxarıda, Tikanlı kəndindən də daha 10 km uzaqlıqda yerləşən Yüzbaşıvan kəndi olub. Orda yaşamış Allah adamlarından biri də Bəkir baba olub. Bəkir babanın nəsli hal-hazırda Dızaxlı kənddə yaşayır. Elə Yunus müəllim onun nəslinin davamçısı sayılır. Bu Bəkir babanın möcüzələri də olub. Dünyasını dəyişəndən sonra onun o qəbir yeri pir, ocaq kimi müqəddəs sayılıb. O vaxtlar o kənddə yaşayan qadınlardan biri bilməyərək onun qəbrinə yaxın yerdən evi suvamaq üçün torpaq qazmaq istəyib. Qadın hər dəfə beli torpağa batırmaq istəyəndə, bel torpaqdan qayıdıb arvada dəyir. Bir dəfə, iki dəfə, üç dəfə, dördüncü dəfə qadın yıxılıb, sonra evdə danışıb ki, belə, belə. Ağbirçəklər deyib ki, ora Bəkir babanın qəbrinə yaxın yerdi. Sən hələ yaxşı qurtarmısan **(S:9; Tr:2)**.

Бекир буба

Кьвед лагьай хкет

Тикеннухдин хуьре са-кьвед гадади Бекир бубадин суруз мукьва чкадал ац1укна т1уьна хъвазвай. Яйлахдиз физвай са чубандиз абур акуна. Ада абуруз: - «Чуьна п1ирен патаг эрекъ хъвазва, чуьн балади кьада!» - лагьана. Гьалуниз тафават тахьана, чкаяр вири Аллагьдинбур я – лагьана абуру. Чна инал т1уьна-хъвада. Абуру чубандин гафунуз яб акалднач. Са гереннай чубанни хъфида. Ама а т1уьна-хъвазвайбур ахпа пара заланвилив кьиникьикай гагькъатда. Гъуьрчрез фейила а ксар дагъдай ацахьна. Абурун кьилел азур жуьр бала атана. Ахпа жи хуьруьнжув Юнус муаллимдин сивяй заз ик1ни гьенва абуру сад-кьведра адан т1варунихъ жунгав хъвена, ам тук1вана хайрат гудай. Садрани абуруз тук1ваз кани гьаван азарди гада. Хуьруьн вири ветеринари ам рекьида лугьуда. Вахт галатзавай, адан температур ахватзавачир. И гьайванни Бекир бубадин т1варунал хеурат гун патал хьвенвайди тир. Йифиз къатканамаз адан хтулрикай садан ахвариз Бекир халу къведа. И гьайван сагъ хъжеда лагьана а лацу аба алай кас хъфена. Экунихъ а жунгав векьел акьуч1да. А гьайван хъсан хъжеда, ахпа ама хайрат тук1вана пайда. Дохтурун гафар таб акъатна. Ам п1ир хьтин са кас хьанвай, гилани чна пара ч1авуз адан т1вар ч1угвана, адан сурал кьин ийида.

Tərcüməsi:

Bəkir baba

İkinci rəvayət

Tikanlı kəndindən 1-2 nəfər gedib bilmədən Bəkir babanın qəbrinə yaxın yerdə süfrə açıb araq içirlərmiş. Yaylağa gedən bir

çoban onları görüb. Deyib ki, siz, o ocağa yaxın yerdə araq içirsiniz. Başınıza bəla gələr. Eləməyin. Onlar da fərqinə varmayıblar. Deyiblər ki, Allahın yeridi də bura. Biz burda yeyib-içirik. Yəni onlar sözə qulaq asmırlar. Çoban da çıxıb gedib. Amma həmin yeyib-içənlər sonra çox çətinliklə ölümdən qurtara biliblər. Həmin adamlar dağda ova çıxan yerdə yumalanıblar. Başlarına min cür bəla gəlib. Sonra bizim kəndçimiz, onun nəslindən olan Yunus müəllimin öz danışığından eşitmişəm ki, bu bir dəfə, iki dəfə onun adına xeyratlıq cöngə saxlayıb. Xeyratı ət şəklində paylayıb. Bir dəfə onun saxladığı cöngə xəstələnib. Kəndin bütün baytar həkimlərini gətiriblər. Deyiblər ki, bu heyvana çarə olmayacaq. Bu heyvan ölməlidir. Çünki vaxtından keçib. Qızdırıb bu heyvan, yemir, ölü vəziyyətindədir. Bu heyvan kəsiləndə əti Bəkir babanın adına xeyrat kimi paylanacaqdı. Gecə yatan yerdə onun ailələrindən, övladlarından biri yuxuda bir əbalı, ağ paltalı adam görür. O adam Bəkir baba imiş, uşaq bilməyib. O ağ əbalı insan deyib ki, heç nə olmayacaq heyvana. O səhər yuxudan oyanıb gecə gördüklərini danışandan az sonra heyvan da tövlədən çıxıb, orda otlamağa başlayıb. Heyvan sağalıb, bir az ətə -qana gələndən sonra kəsib xeyrat şəklində camaata paylayırlar. Yəni həkimlərin qoyduğu diaqnoz düz çıxmadı. O elə müqəddəs adam olub ki, biz indi də yeri gələndə Bəkir babanın qəbrinə and içirik **(S:9; Tr:2)**.

Чун агъазвай п1ир хътин чкаяр парава. Жи пун эвлиярикай я. Атана фенвайбури амала гьанвай, чиб эвлиярикай гьисаб ийидай и ксарин к1валериз къул лугьудай: Эгьмед бубадин къул, Исрефил бубадин къул… Жи ч1ехи буба Исрафил буба хьанва. Исрафил бубадин веледарни: Элихан буба, Керимхан буба, Регьимхан буба, Герайхан буба п1ир хтьин ксар ханва. И

п1ир хьтин ксар жи бубаяр хьанва. И стхаяр Исрефил бубадин веледар тир. Элихан бубадин аялар: Эгьмед буба, Эмиржан буба, Немиржан буба, Муьршуьд буба, Хуршид буба, Паша буба хтьин ксарни п1ирерикай гьесаб ийидай. Элихан бубадин са хциз акьалтай алакьунар къверидалди ксана амукьна. Стха ксанваз акурла Эмиржан бубади вичин бубадиз лагьана хьи, зи ксанвай стха кагъармир, вичиз кани кьадар ксурай. Адан крарни за кьада, ама къарагъар имир. А гада са гьефте кьадар къатканай. Са арада ада ахварикай т1имил гудада заз кан туш лагьана. Ахпа пуд хуп1 са вуч ят1а хъвана. Абуру сабурдив и к1валахдин эхир аква гьик1 бегьем жедат1а гуьзетна. Ахварикай кагънамаз заз фидай чка ава лагьана ада. Зун феназ канда. Адан буба и кардал рази жедач. Эмиржан бубади адаз зи стхадиг хук1умир, гьиниз кандат1а фирай лагьана. Ам Ленкаран патах фена. А ч1авариз яргъа рекъерни яхдиз фидай. Ахварай адаз вун флан чкадиз фена канда лагьанвай, амани къарагъна фена. Ам фейи чкада къунагълухдин винел акъатда. Суфрадал аш гьизамаз гуьзета, са мугьманни къвердия лугьурбир хьана. Са ц1уд декьикьадлай кьилел хамунин бармак алай са касни атана, анал ац1укна. Адани мад са касни атана ракаралла, чуна адаз рухсат це атурай, мугьман ама я лагьана. Мугьман атана, сада гьил ягана, сада теменар гана. Амани къунахлугъда ац1укна. Жи буба са варз ана амукьна. Са вацралай а ксарни вичих галаз иниз мугьманвилиз гьана. Ада виликамаз лугьудай вири крар жедай. Килиг, и кар ик1 ая, и рехъ ик1 ч1угун

лазим я. И ихтилатар жи сихилдикай я. Адан сур Дуружадин хуьрелай виних, хуьруьн кьиле, рекьин къвалав гва. Са кьакьан тарцин къвалав гвай сурни Эруьфше эфендинди я. Ам Эгьмед бубадин хва, вични фекьи тир. Аял жезвачирбур ният авуна адан сурал фидай. Анал абуру аял хьунин патал кьеб туьк1уьрдай. Т1ал-квал авайбур сагъ кхьун патал а сурарал фидай. Ният авурбуру а тарциз мих, яни мисмар ягъадай. А тарцин винел пад мисмариг ац1анвай.

Tərcüməsi:

İnandığımız müqəddəs yerlər çoxdur. Bizim kökümüz övliya köklüdür. Böyük bir nəsil şəcərəsi olan bu övliyalar ocaq hesab olunurdu: Əhməd baba ocağı, İsrafil baba ocağı. Ulu babamız olmuşdur İsrafil baba. İsrafil babanın övladları da: Əlixan baba, Kərimxan baba, Rəhimxan baba, Gərayxan baba müqəddəs olmuşlar. Bu müqəddəs adamlar babalarımız olmuşlar. Bu qardaşlar İsrafil babanın uşaqları olub. Əlixan babanın da öz uşaqları: Əhməd baba, Əmircan baba, Nəmircan baba, Mürşüd baba, Xurşud baba, Paşa baba kimi adamlar da müqəddəs olmuşlar. Əlixan babanın bir oğlu vergi verilməmişdən əvvəl bir müddət yatıbmış. Qardaşı yatandan sonra Əmircan baba öz atasına tapşırır ki, ata, yatmış qardaşımı oyatma. Qoy nə qədər yatır - yatsın. Onun nə işi varsa, verin mənə. Amma onu oyatmayın. Təxminən bir həftəyə qədər yatıbmış. Yuxuda bir arada deyir ki, az verirsənsə, istəmirəm. Bunu deyib üç qurtum nə isə içdi. Bütün bunları izləyib gözləyirlər görək bu işin axırı nə olacaq. Oyanan kimi deyir ki, mənim gedən yerim var. Mən getməliyəm harasa. Atası bu işə narazı olur. Əmircan baba deyir ki, mənim qardaşıma dəymə, ha-

ra gedir getsin. O, Lənkəran tərəfə yol alır. O zamanlar hər yerə piyada gediblər. Yuxuda ona deyiblər ki, sən filan yerə getməlisən. O da durub gedir. Getdiyi yerdə qonaqlıq düzəldiblərmiş. İstəyirlər ki, ortalığa aş gətirsinlər. Dedilər ki, yox, hələ bizim bir qonağımız da gələsidir. On dəqiqə keçəndən sonra bir papaqlı kişi gəlib oturur orada. Deyir, bir nəfər gəlib, icazə verin, gəlsin. Qonağımız odur. Qonaq gəlir, görüşüb öpüşürlər. Oturur qonaqlıqda. Babamız bir ay onlarda qalır. Baba orada qalandan bir ay sonra onları da götürüb gəlir buraya. O göstərən hər şey olub. Bax, buranı belə çəkin, filan şeyi belə edin. Bizim nəsil şəcərəmizdir bu. Onun ziyarətgahı Duruca kəndinin üstündə, yolun qırağında, lap kəndin başındadır. Böyük bir ağacın yanında düzəldiblər. Bu ziyarətgah Ərüfşə əfəndidir. Əhməd babanın oğlu. O da molla olub. Bu ziyarətgaha uşağı olmayanlar niyyət tutub gedirdilər. Orada nənni düzəldirdilər ki, uşaqları olsun. Yaxud xəstəliyi olan oraya gedirdi ki, şəfasını tapsın. Niyyət edəndə ağaca mıx və ya mismar vurardılar. O ağacın üstü hamısı mismardır **(S:14; Tr:2)**.

Зи эмедин рушаз шумуд йис тир аял жезвачир. Ам гьар жумадин къуз зияратдал фена Аллагьдиз, эвлияриз минетдай. Я Ребб, вавай къванцин къеняй а тар акъудиз жеда, бес зи тандикай са к1ус хкудиз жедачни?- лагьана Аллагьдиз гьил ахъа ийидай. Садрахни а Эгьмед бубадин хва а зияратдал атана акъатна. Адаз и кар аян хьанвайвили зи дидедиз лагьана: А Мелейке, иниз са дишегьли къвезва, ада «Я Ребб, вавай къвацин къеняй тар акъудиз жеда, зи тандикай са к1ус хкуддиз жедачни?» - лугьуз минетарзава. Ада зи тандикай са ст1ал хкудна. Ам вужа? Дидеди ам ви имидин руш я лагьана. Лагьана жеда, гуда Аллагьди. Анлай ахпа адаз аял жеда.

Tərcüməsi:

Bibimin qızının neçə il idi ki, uşağı olmurdu. O, hər cümə günü ziyarətgaha gedir, orada Allaha əl açır, övliyaya yalvarırdı. Ya Rəbb, bu daşın içindən sən o ağacı çıxara bilirsənsə, bu bədəndən də bir tikə qoparda bilərsən, -deyə yalvarıb. Sonra həmin Əhməd babanın oğlu gəlib ziyarətgaha baxıb. Anama deyir ki, ay Məleykə, bura bir qadın gəlir. Ona ayan olubmuş. Həmin qadın "Ya Rəbb, sən bu daşın içindən o ağacı çıxarda bilirsənsə, onda bu bədəndən də sən bir tikə qoparda bilərsən." –deyirdi. Mənim bədənimdən bir damcı qopardı. O kimdi? Dedi, sənin əminin qızıdır. Olar dedi, Allah qoysa. Ondan sonra uşaq olur **(S:14; Tr:2)**.

Жи хуьре Эшреф т1вар алай шофер авай. Адан ругуд-ирид йисавай ч1ехи хва Первизан тандал хирер акъатна. Гьин духтурдин патаг тухванат1а са хийирни хьанач. Ада заз а хирерал тфу вегь лагьана. За тфу вегьена адаз аял к1вализ хутах лагьана. Экуьнихъ абуруз акуна к1ун аялдин танда са херни амач, михьи ц1уьк хьтин кхьанва. Эшрефа заз: -«Мад заз квекай к1иче я, Эйнулла халу!»- лагьана.

Tərcüməsi:

Kəndimizdə bir şofer Əşrəf var idi. Onun böyük oğlu Pərviz altı-yeddi yaşında olanda bədənini yara basır. Uşağı nə qədər həkimə aparırlarsa, heç bir nəticəsi olmur ki, olmur. Mənə uşağın yaralarına tüpürür söylədi. Tüpürüb, dedim uşağı apar evə. Aparır evə. Səhər durub görürlər ki, uşağın bədənində bir dənə yara qalmayıb. Gül kimi uşaqdır. Əşrəf deyir ki, Eynulla dayı, bundan sonra mən sizlərdən qorxmuşam **(S:14; Tr:2)**.

Заз рехъи ксаривай Кумрат буба туьрк я лагьана хьенвай. Ам вичин ажалдив кьенва. Малаикри ам , а дагъдин к1ук1вал кучукнава.

Tərcüməsi:

Mən ağsaqqal adamlardan eşitmişəm ki, Komrat baba türk olub. Öz əcəli ilə ölüb, Mələklər onu orada, o dağın təpəsində basdırıb **(S:18; Tr:2)**.

Чаз рех ягъанвай ксари Куьдруьдуьн дуьзда хьайи Чалу бубадикай ийидай ихтилатар хьенва. Гила авай Чалу хуьруьн бине Чалу бубади эцигнава. Куьдруь са дуьзен чка я. Акурбур хьана Чалу буба йифериз амач хъжезвайди. Садрани жемятдиз Куьдруьдуьн дуьзда руг цавуз акъатнаваз акуна. Малаикри адан луварар ягъазвай. Ибур мукьваз фирдива малаикарни лув гана физвай. Чалу буба машгьур эвлия тир.

Tərcüməsi:

Ağsaqqallardan Küdrü düzündə ömür sürmüş Çalı baba haqqında eşitmişik. İndiki Çalı kəndinin əsasını Çalı baba qoymuşdur. Küdrü düzəngəngah yerdi. Görənlər olub ki, Çalı baba gecələr yoxa çıxırdı. Bir dəfə camaat gördü ki, Küdürün düz yerində toz göyə qalxıbdı. Mələklər bunun qanadını vururmuş. Bunlar yaxınlaşanda mələklər uçub gedir. Çalı baba məşhur övliya imiş **(S:6; Tr:2)**.

Чун агъунвай Шешпер буба т1вар алай п1ир ава. Билгейис бубани ава. Абур ч1ехи эвлияяр я. Султан буба лугьур эвлияни ава. Чун зияратгагьриз агъадай-

бур я. Ижрадин ч1ехидан к1вач ханвай. Йифиз метерел-метерел ам п1ирел атана, незир ецигна, минетарна. Адан к1вач дуьз кхьана. Ахпа ик1 рахарбурни хьана, са нин ят1ан сив какунавай лугьуз. Адазни п1ирел са капач ягъайла сив дуьз кхьана.

Tərcüməsi:

Bizim inandığımız Şeşbər baba piri var. Sonra Bilgeyis baba. Ağır öyliyalardır. Sultan baba övliyası vardır. Bu ziyarətgahlara inanırıq. İcra başçısının qıçı sınmışdı. Gecə ilə dizin-dizin ziyarətgaha gəldi. Nəzir qoydu, yalvardı. Onun qıçı düzəldi. Daha sonra danışırdılар ki, kiminsə ağzı əyilibdir. Ona da pirdə bir şillə vurublar, düzəlib **(S:6; Tr:2)**.

П1ирер пара ава. Гьемзелидин хуьре Шых буба лугьур п1ир ава. Анаг чун агъадай чка я. Лугьуркьан дуьзгуьн, гьалал итим хьанва. И п1ирер чагъайбурун ч1ехи пай чубанар хьанва. Анал са чинардин тар ава. Сас тарзавайда п1ирез ният авуна а чинардин тарциз мих ягъадай. Партaлдикайни са гъал хкудна адал кут1ундай, дуьаяр ийидай.

Абурун сихилдикай Усман буба, Салагь буба хьтин эвлияяр хьанва. За квез Салагь бубадин алакьунрикай хабар гузва.

Зи буба к1валин авай са хва хьанва. Адан бубани амачир. Адаз пудра дяведиз эверна. Ам пудрахни эвердиз вичин пад-кьил агудна фена. Ам фирдилайни вилик ч1авара Салагь буба жиниз атана хъфир кас тир. Зи ч1ехи дидеди адаз заз са хва ава, гилани дяве физва. Са дуьа ая, ам дяведиз тухун тавурай- лагьана. Адан а

кас зи стха жезавай гьаятда жезва лагьана. Гъил цавуз хкажна: «-Аллагьди незердив хуьрай!»- лагьана. Пудрани пад-кьил агудна фейи зи буба пудрани элкъвена вичин к1вализ хтана. Ам дяведиз тухун хьанач.

Садра зун хъуьт1уьн ч1авуз Куьдруьдуьз физвай. Гъиле йиф жезавай, машин хьунуз умудни авачир. Мад зи макьсад фена гостиницада йиф акъудин тир. Санлай зи рик1ел Усман буба хтана. Заз адавай куьмек кан хьана, адаз минетна заз са машин ракъур авурай, зун и йифиз к1еве гьат тавурай, виликай йиф къвезва, са чуьнуьзни умуд амач. Гьич вад декьикьа галатнач зи вилик са машин акъвазна. Шоферди заз эверна. Ам жи хуьруьнжув Решид тир. Ада завай и ч1авуз вуна ина вучзава лагьана цузуна. За заз Куьдруьдуьз физ канзава лагьана. Ада: -«Ша, зунни ануз хъфизва!»- лагьана. И кар зи кьилел атанва, зун гьар ч1авуз эвлиярал рик1ин сидкьидай агъазва.

Tərcüməsi:

Pirlər çoxdu. Həmzəli kəndində Şeyx baba piri var. İnanc yerimizdi ora. Çox doğru - dürüst adam olubdur. Adətən, bu pirlərin sahiblərinin əksəriyyəti çoban olublar. Orada bir çinar ağacı vardır. Dişi ağrıyan oraya niyyət edib çinar ağacına mıx vururdu. Paltarlarından da bir balaca sap çıxarıb ora bağlayar, dua edərdilər.

Onların nəslindən Osman baba, Salah baba kimi övliyalar olmuşdur. Salah babanın bir kəramətindən danışım.

Mənim atam bir oğul olub. Atası da olmayıb. Deyir ki, onu 3 dəfə müharibəyə çağırıblar. O, da hazırlıqlı gedib. Amma getməmişdən əvvəl bu Salah baba bizə gəlib-gedirmiş. Nənəm deyib ki,

müharibədi də, mənim də bir oğlum var. Bir dua oxu, oğlum müharibəyə getməsin. Deyir ki, o kişi qardaşım yaşayan həyətdə durur. Əlini qaldırıb dedi ki, Allahın nəzərində olsun. 3 dəfə atam hazırlıqlı getdi, üçündə də qayıdıb gəldi. Yəni müharibəyə getmədi.

Bir dəfə də qış vaxtı Küdrüyə qışlağa gedirdim. Qaranlıq düşür. Heç yerə də ümidim yoxdu ki, maşın olsun ki, mən Küdrü qışlağına gedim. Məqsədim budur ki, gedib mehmanxanada qalım. Yadıma Osman baba düşdü. Bu kişidən dilək dilədim ki, mənə maşın yetir ki, mən gedə bilim. Gecə də heç şeyə ümüd bağlamaq olmazdı. Heç beş dəqiqə çəkmədi. Bir maşın gəldi dayandı. Sürücüsü məni çağırdı. Gördüm, bizim kəndçi Rəşiddir. Dedi: -Sən burada nağarırsan? Mən cavab verdim: -Küdürə getmək istəyirəm. Rəşid dedi: -Gəl, mən də gedirəm. Bu əhvalat başıma şəxsən gəlibdir. Biz bu övliyalara sitayiş eləyirik **(S:17; Tr:2)**.

Лугьур хабара Кумрат буба са чубан хьанва, хпер хуьдай са чубан. Анал а кас къванциз элкъвенава. А п1ир а ч1авалай анал аваз хьанва. Кумрат буба анал кучуднава. Анаг гилани зиярат идайбур ава.

Tərcüməsi:

Diyirlər ki, Komrat baba bir çoban olubdur. Qoyun otaran bir çoban. Orada bu adam daşa dönübdür. O vaxtdan o pir orada mövcud olubdur. Komrat baba orada dəfn olunub. Bu yeri hələ də ziyarət eləyirlər **(S:17; Tr:2)**.

Са чубанни хьанва ана. Са хпен суьруьнуь ава къванцикай, къванциз элкъвенавай. Амани гьанава, гьан дагъдава. Лугьур хабарал са чубан хъуьт1уьз к1еве гьатна, адан хпер гишин амукьна. Ада Аллагьдиз дуьа

авуна т1алабна к1ун, вуна и хъуьт1ай зи хпер саламат акъуд, за ваз ирид къурбанд тук1вада. Гатфар атана. Хпер сагъ-саламат гатфарал акъатна. Адан рик1ел Аллагьдин рекъе ирид къурбанд тук1вада лагьай гаф хкъведа. Ама и чубан вичи лагьай гафуникай катда, хпер тук1вадач. Эвездай вичин тандикай ирид нет хкудна рекьида. А ч1авуз анал адан суьруь, адан киц1, ам вични къванциз элкъвена. И сят вун анал фейит1а, ваз ана къванер хперин суьруь хьтин къатканваз аквада.

Tərcüməsi:

Bir nəfər çoban da olub orada. Qoyun sürüsü də var daşdan, daşa dönmüş. O da oradadır, həmin dağdadır. Belə deyirlər ki, bir çoban qışda bərkə düşür, qoyunları ac qalır. Allaha dua eləyir ki, mənim qoyunlarımı bu qışdan sağ-salamat çıxart, ya Allah, yeddi qurban kəsəcəyəm. Yaz gəlir. Qoyunları sağ – salamat yaza çıxırda bilir. Bunun yadına düşür ki, Allah yolunda yeddi qurban kəsəcəyinə söz verib. Ancaq bu çoban sözündən dönür, qoyunları kəsmir. Əvəzində bədənindən yeddi dənə bit çıxarıb, öldürür. Oradaca onun sürüsü də, iti də, özü də daşlaşır. Bu saat oraya getsən, görərsən ki, sanki orada qoyun sürüsü yatıbdır **(S:17; Tr:2)**.

Заз вад-ругуд яш авай. Зи кьилел хирер акъатнавай. Им гачалвал т1вар алай азар тир. Зи кьилиз ийизвачир дарман амачир. А къуншиди ик1 лагьана, масада масакьа. Са къуз Исмаил имиди чун чпин к1вализ тухванай. Са гьафте чун ана амукьнай. Исмаил имиди гьар экуьнихъ, нягъиних кьвед дуьа к1елдай. Итимдин кьилиз са вучат1а гьагьдай хьтин жеда. Ада

дуьа к1ел ийизмаз са вучат1а ийидай. Адан тфуяр зи кьилиз раб хьиз акъахьдай. Чун са гьафте ана амукьна. Са гьафтедлай зи кьилел ч1арар акъатна. А качалвилерикай са аламатни амукьнач.

Tərcüməsi:

5-6 yaşım olardı. Başımda yaralar var idi. Keçəllik deyirdilər bu xəstəliyə. Başıma qoyulmayan dərman yox idi. O qonşu belə deyir. Bu belə deyir. Hər deyiləni edirdilər. Nəsə, əmim İsmayıl kişi bizi apardı. Biz onlarda bir həftə qaldıq. İsmayıl kişi hər səhər, axşam iki dua oxuyurdu. Sanki adamın başına nəsə batırdı. Dua oxuyub nəsə edirdi. Tüpürcəkləri iynə kimi başıma batırdı. Bir həftə onlarda qaldıq. Bir həftədən sonra başımda tük çıxdı. O keçəllikdən əsər - əlamət qalmadı **(S:17; Tr:2)**.

А ч1авариз са Ремзи буба авай. А ч1аван жемят зияратдин чкариз фад-фад фидай. Анал къурбандни тук1вадай. Зи гьилел гьетер акъатнавай, к1вачерелни абурикай алай. Садра зи дидедин халуди Ремзи бубадиз им вуча, и аялдиз са йиф це лагьана. Ада садрах са «Уьф!..» авуна. Пуд къалди зи гьилераллай гьетер амач кхьана. Зи к1вачерални а хирер амукьнач, ама ада зи к1вачериз йиф ганачир. Ремзи бубади са «Уьф!..» авуниг а гьетерикай зи чан бегьем хьанай.

Tərcüməsi:

Bir də o zamanlar Rəmzi baba var idi. O zaman camaat tez-tez gedirdi bu ziyarət yerlərinə. Orada qurban kəsərdilər. Mənim əlimdə ziyillər vardı. Ayağımda da vardı. Bir dəfə anamın dayısı

Rəmzi babaya dedi ki, bu nədi, uşağı üfür də. Beləcə "Uf!.." elədi. Əlimdə olan ziyillər üç günə getdi. Hətta ayağımda olan ziyillər də. Amma ayağıma üfürməmişdi. Rəmzi babanın bir "Fuf!.."-eləməyi ilə o ziyillərdən canım qurtardı **(S:17; Tr:2)**.

Жи Камарвандин вац1ун туьтуьна са чими цин булах ава. Ам ак1 чими яз чиляй акъатзава. Гатун береда анаг чиб сагъарун патал къвезвай инсанриг ац1ана жеда. Ана амукьун патал чкаярни туьк1уьрдай. Са нисиниз къвал квачир, рагъ авай гьава авай. 1934 лагьай йис тир. Санлай сануз сел атана. Чпи чиб квадарур исанар аниз-иниз катиз хьана. Къвал авачирвили абуру чиб лап квадарна. На лугьумир, вини яйлахда дагъдин са пай чк1ана авахьнавай накьвади цин к1венк1в ат1ана бенд ягъанвай к1ун. Яд дак1вуна-дак1вуна санлай пад хьанва. Жи хуьруьн кьер ак1 хьана ан къуз амала атана. Гила кьер хьанвай чкадал алай къацу багълар сел атай вили амач кхьана. Кьере авай а йеке к1ванерни а селцелай амайбур я. А ци 62 инсан тухвана. Чна эвлия хьтин кьабулзавай Салагь бубадин чадурни анавай. Адан кьве паталай галатзивай ци а чадурдиз зерер ганач, агъуна адан къенез к1ват1 хьайи инсанар сагъ амукьна. А ч1авуз ихьтин са аламатдини кьил кьунай.

Tərcüməsi:

Bizim Qəmərvan çayının boğazında təbii bir isti su mənbəyi var. O qaynar su yerdən qaynayır. Yay vaxtı ora müalicə almağa gələn adamlarla dolu olur. Onlar orada qalmağa yer də düzəldirdilər. Bir günorta çağında hava yağmursuz idi. 1934-cü il idi. Birdən-birə sel gəldi. Özlərini itirmiş adamlar ora-bura qaçmağa başladılar. Yağış yağmayıbdı axı!.. Sən demə, yuxarıda bir

yaylaqda qaya uçubmuş. Böyük miqdarda torpaq tökülüb çayın ağzını kəsibmiş. Qaya uçub, bir bənd yaranıbmış. Su şişib, şişib, bənd birdən partlayıbdı. Kəndimizin çaylağı da o səbəbdən əmələ gəlibdi. İndiki çaylaq yerində olan yaşıl bağlar o seldən sonra yox olub. Çaylaqdakı iri daşları o vaxt həmin sel gətirib. 62 nəfər adamı apardı o sel. Müqəddəs adam hesab edib inandığımız Salah babanın da orada çadırı var imiş. O çadırın hər iki tərəfindən keçən su çadıra ziyan vurmamış, çadır - ona sığınan adamlar da içində-salamat qalmışdı. Yəni belə bir möcüzə baş vermişdir **(S:19; Tr:2)**.

Жи патара Камарвандай акъатзавай чими яд са зияратгаь хьтин кьабулнава. Иниз балк1андин винел кутунна гьанвай экъвез жезвачир кас вичин к1вачераллаз къвализ хъфенай. Вад югъ галатурла ам миьхиз сагъ кхьанай. Йифиз ана амукьдайбурни жедай. Йикъуз 2-3 ванна кьабулдайбурни жедай. Им чиляй чими акъатзавай яд я. Инал са тарни ава. П1ирез ният авуна, адаг ниятри кьил кьурай лагьана чпин парталдикай са гьални кут1ундай. Инсанар ихьтин крарал пара агъадай. Хук тарзавайда, ратарик къал квайда а цикай т1имил хъвадай, пара хъун меслят тушир. Пара хъвайнахъ ада зиян ийида, а циг кукурт ква.

Tərcüməsi:

Bizdə Qəmərvan "İstisu"yu ziyarətgah kimi qəbul olunur. Buraya atın üstünə bağlanmış gəzə bilməyən adam aparıblar. O, öz ayağı ilə evinə qayıdıb. Beş gündən sonra o tam sağalıb. Gecə orada qalanlar da olur. Gündüzlər 2-3 dəfə vanna qəbul edirlər. Təbii isti sudur. Burada bir ağac var, pirə niyyət edib ona özlərinə aid sap da bağlayırlar ki, niyyətləri həyata keçsin. Adam-

lar çox inanırlar buna. Mədəsi ağrayan, bağırsağında problemi olan o sudan bir az içir, çox içmək olmaz. Çox içəndə ziyanı olardı, çünki bu su kükürdlüdür **(S:19; Tr:2)**.

Чаз са йезне авай. Са къуз ам жиниз атана. Чна ам балк1андаллаз рекье хтуна. И кас вини дережеда к1елнавай муаллим тир. Балк1андаллаз физамаз адаз игьсан пай ийизвай инсанар акуна. Йезнеди а игьсан пай авур чкадай са тар чиляй акъудда. Нягъенихъ хкъвезамаз балк1андилай аватна к1вач кьвед чкадлай хада. Ам а таликай рекьида. Жемят ният авуна аниз кьвезвайди тир, анаг п1ир тир, инсанар аниз агъазвай.

Tərcüməsi:

Bizim bir yeznəmiz varıydı. Bu yeznə bizə gəldi. At ilə onu yola saldıq. Bu da ali savadlı müəllim idi. At ilə gedəndə görür ki, adamlar bu yerdə ehsan paylayır. Yeznə də bu adamların ehsan payladığı ərazidə bitmiş ağacı kökündən çıxardır. Axşam gələndə də çayda atdan yıxılıb qılçası iki yerdən sınır. Ondan da ölür. Camaat niyyət edib ora gəlirmiş. Çünki ora müqəddəs yerdir, insanların inam yeridir **(S:19; Tr:2)**.

Исрайыл бубадин сур п1ир я, зияратгаь я. Адан сур сурарун кьене, кьуру хьанвай къарагъаждин патаг гва. Анаг зияратгаь я. Лугьур хабара адан суралай цавуз экв акъатнавай. Адан мукьва-кьилири ам анал кучудна чиб дагъдиз куьч хьанай.

Эмираслан буба лугьур са зияратгаьни ава. Ам и мукьвал, хуьруьн к1анел, вац1ун кьвалаг гва. Анагни зиярат ийидайбур ава. Чидайбурун хабарилай адан сурун накьвадикай тарзавай сарал эцигнамаз тал ахт1уда.

Tərcüməsi:

İsrayıl babanın qəbri ocaq, pir yeridir. Qəbristanlığın içindədir, burada qurumuş qarağac deyilən bir ağac vardı, oranı ocaq yeri bilirdilər. Deyirlər ki, onun qəbrindən göyə işıq qalxıb. Yaxınları onu orada basdırıb sonra dağa köçüb gediblər.

Əmiraslan baba deyilən ocaq yeri də var. Bu yaxındadır, kəndin ayağında, çayın qırağındadır. Oraya da ziyarətə gəlirlər. Onun haqqında da danışırlar ki, kim onun qəbir torpağından dişinə çəkirdisə, ağrısı kəsilirdi **(S:21; Tr:2)**.

Жи хуьре Эдил буба т1вар алай Аллагьдиз кани са кас хьанва. Садра гатун ч1ав тир. Экуьнухъ мал гьалзавайбурун вилик и кас акъатна. Абуруз Эдил буба камай виниз акъатиз акуна. Адан к1вачер живедин къеневай. Экунин ич1и рик1елай малар гьалдай ч1авуз и кас дагьдай хкъвезмай. Адани вичи-вич квадарнавай. Мал гьалзавайт1а Эдил бубадивай ам гьинай хквезвайди цузуна. Лагьана, а бала, бес вун гьиниз физвайди я, и ч1авуз, зи вилик акъатна?

Tərcüməsi:

Bizim kənddə Ədil baba deyilən müqəddəs bir adam da olubdur. Belə deyirlər ki, yay vaxtı imiş. Səhər-səhər malı sürəndə bu kişi onların qabağına çıxıb. Görüblər ki, Ədil baba dərədən üzü yuxarı çıxır. Ayaqları da qarın içindədir. Səhər tezdən alatoranlıqda malı sürən vaxtı bu adam dağdan qayıdırmış. Özü də karıxıb qalıbmış. Malı sürən Ədil babadan soruşur ki, baba, haradan gəlirsən? Deyir ki, a bala, sən bu vaxtı hara gedirdin, qabağıma çıxdın **(S:21; Tr:2)**?

Чаз са Агьаширин бубани авай. А кас Каяхрин сихилдикай тир. Тарзавай сарариз килигдай. А касдиз 101

йис хьайила ц1ийи сарар акъатнай. Адаз седеф хьтин сарар авай. И касдин сарариз хех (келбетин) акунач. Чидайбуру адаз Аллагьдиз кани кас хьтин гьуьрметдай.

Tərcüməsi:

Bizdə, Ağaşirin baba varıydı. Bu kişi Kayaxların nəslindən idi. Diş ağrısına baxırdı. O kişinin 101 yaşında dişi çıxdı. Sədəf kimi də dişləri vardı. Bütün dişləri ağzında öldü. Bu adamın ağzı kəlbətin görməmişdi. Bu kişiyə müqəddəs adam kimi yanaşırdılar **(S:20; Tr:2)**.

Жи лап ч1ехи бубайрин винел зияратдиз къведай-бур жедай. Исмаил буба, Элиискендир буба агьур эвлияяр тир. Элискендер бубадин, Исмаил бубадин буба Гьелижан бубани авай. Ам Кц1ар райондин Лац1арин хуьря тир. Ам кьейла малаикри адан сур дагьдиз тухванавай. Зияратгаь а дагьдава. Аниз фин са четин к1валах я. Агьа пад къая я. Ахьтин инсанар ава аниз рагьят фида. Анал кьакьан къван ала. Вун вуч ният, теменна ават1а рик1е кьуна а дагьдиз акъучдай. Анал яц1 къурбанд тук1вадай. Вуна ният ийидай, я Аллагь, и стакан ац1ана амукьурт1а, за тухвана анал са яц1 къурбанд тук1вардия. Стакан ац1ана амукьдай. Тухвана анал къурбандни тук1вадай. Ихьтин аламатар хьанва. А касдин т1вар ч1угуна вуна вуч ният авурт1а, а ниятри кьил кьадай.

Tərcüməsi:

Bizim ulu babalarımızın üstünə ziyarətə gəliblər. İsmayıl baba, Əlisgəndər baba ağır övliya idilər. Əlisgəndər babanın, İsmayıl babanın babası Həlican baba var idi. Qusar rayonunun

Laza kəndindədir. O, öləndə basdırıblar, oradan onu mələkələr götürüb dağa aparıblar. Ziyarətgahı o dağdadır. Oraya gedəndə adam çətinlik çəkir. Aşağısı qayadır. Elə adam var ki, oraya çox rahat gedir. Orada iri daş var. Əvvəlcədən nə niyyətin, əhdin olsa, o dağa çıxmalı idin. Orada öküz qurbanı kəsiblər. Niyyət ediblər ki, ya Rəbb, əgər bu stəkan dolu qalsa, mən orada aparıb öküz kəsəcəyəm. Stəkan da dolu qalıb. Aparıb öküzü orada kəsiblər. Belə kəramətlər olub. O kişinin adını tutub, nə niyyət ediblərsə, həyata keçibdir **(S:38; Tr:2)**.

Аллагьдиз мукьва ксариз чун гзаф агъада. Ихьтин ксарикай садни зи Эзиз буба тир. Зи буба пул авай кас тир лугьуз ам рекьин патал пул гана кьунвай къатил ракъурнавай. А къатилдивай сад лагьана ам ягъиз хьанач. Зи ч1ехи бубадиз вац1ай виниз яйлахдиз хкаж жезавай рекье аквада агъадай виниз са вуж ят1а къвезава, адан хъуьч1ени туьфенг ава. Бубади адаз эвер гун патал са кас ракъурна. Фейи касди адаз ваз бубади чай хъваз эверзава лагьана. Атянайла адаз аквада ам ракъурнавайт1а чайдандай чай хъвазава. А ч1авариз Николаян самаварарни авай. Адаз самавардин чай гана. Адаз ибурун гзаф мегьрибанвал акуна. Ибурун чайдин суфрадал ам са к1ус пехъилни хьана. Мад вуч хъйида, хъфена бегдиз зи гьил атанач а кас ягъиз лагьана. Ама са маса ч1авуз а къатилди зи буба куп1унаваз ягъана. Куп1уни винел шехид хана зи ч1ехи буба. Демирапарандин вац1уз фад-фад сел къведа. Вац1ун а патани чна зияратгагь гьисаб ийидай бубадин сур ала. Аллагьдиз мукьва ксариз чун гзаф агъада. «Шагьдин» кьилевай

вирин циг гьилер-чухъунар къачунвай касди яд хкьунвачир са къаб къачуна Демирапарандин вац1ун юкьваз илиз авурт1а, я пака, яни пакагьан нигъиниз къвал къвадай. Чун ихьтин крарал агъадайбурикай я.

Tərcüməsi:

Bizdə müqəddəslərə çox böyük inam var. Bu müqəddəs adamlardan biri də mənim babam Əziz baba idi. Babam varlı adam olduğu üçün onu öldürmək üçün muzdlu qatil göndərirlər. Muzdlu qatil birinci dəfə onu vura bilməyib. Mənim ulu babam çay yuxarı yaylağa gedən yolda görüb ki, aşağıdan kimsə gəlir. Çiynində tüfəngi də var. Adam göndərir ki, onu gedib çağırın. Uzaqdan gələn bir nəfər deyir ki, baba, sizi çaya dəvət eləyirlər. Gəlib nə görsə, yaxşıdı? Bunu göndərən çaydan çayı içir. O zaman Nikolay samovarları olardı. O, samovardan çay içir. O gördü ki, bunlar çox mehribandırlar. Bunların belə çay süfrəsinə həsəd aparır. Nəsə gedib bəyə deyir ki, mənim əlim gəlmədi bu adamı vurmağa. Amma başqa bir dəfə həmin muzdlu qatil namaz üstündə onu vurdu. Namaz üstdə şəhid olan ulu babam. Tez-tez Dəmiraparan çayına sel gəlir. O yanda da bizim həmişə ziyarət elədiyimiz ziyarətgahımız olan babamın qəbri yerləşir. Bizim müqəddəsdərə çox böyük inamımız vardır. Şahdağdakı gölün suyu ilə dəstəmaz almış bir adam su dəyməmiş bir qab götürüb gedib Dəmiraparanın suyundan orta hissəsinə tökərdisə, mütləq sabahsı, ya həmin axşamı yağış yağarmış. Belə inam var imiş **(S:26; Tr:2)**.

Жи хуьре пара эвлияяр хьанва. Вич п1ир хьанвай Усман бубадин хтулар (невеяр) жи хуьре жезава. Са ч1авариз Усман буба вични чах галаз хуьруьнжув

хьанвай. Адан сур Дзахлидай Чухур Къебеледиз физвай рекьин чапла патавай сурарин къенева. Адан хтулар, штулар жи хуьре жезва. Заз абурун садакай рахана зи кьилел атанвай са кьисадкай чвез хабар гуз канзава.

За кьуд, вад лагьай синифре к1елзавай ч1авар тир. Гьик1 хьанат1а зи гьил хъутурди кьуна. Бубади зун кьведрахъ Гуьйчайдиз гачалханада к1валахзавай дохтурдал тухвана. Жи патара ихьтин т1алар ана сагъардай. Кьведра зун аниз тухванат1ани, абуру кхьей дарманри заз куьмек авунач. Хъутурди кьунвай чка мадни йеке жезавай. Са къуз зал Усман п1ирен неве Мегьемед буба гьалтна. За салам гана гьил яргъи авур ч1авуз адаз зи гьилин ц1емалай хъутур акуна. --«Им вуч я?»- лагьана цузуна. За адаз бес зун кьведра Гуьйчайдин гачалханада духтурдал фенвайди, кьабул авур дарманрикай са куьмекни тахьайди, мад заз са шала дарманар кхьенвайди лагьана. Мегьемед бубади са гьвечи хъверуна: «Иншаллагь, мад вун аниз хъфич!»- лагьана.

Чими гьава авай югъ тир. Ада сиве тфу гьазуруна. Зи гьилин хер алай чкадал ада тфу авудна т1уп1уг хирел алтадна. Мецен к1аникайни са вуч ят1а к1елна. Ахпа: -«Иншаллагь, пуд къалди и хъутур сагъ хъжеда.»- лагьана. Пуд югъ галатна, а хъутур амач кхьана, чкадал лац1у леке амукьна. Ц1уд йикъалай анаг михьиз сагъ кхьана, ч1арни хтана.

Tərcüməsi:

Kəndimizdə övliyalar çox olub. Osman baba pir ocağının nəvələri bizim kənddə yaşayır. Vaxtilə Osman babanın özü də bizim kəndçimiz olub. Hal-hazırda Dızaxlıdan Çuxur Qəbələyə tərəf ge-

dəndə Çuxur Qəbələ yolunun sol tərəfində qəbiristanlıqda uyuyur. Onun nəvələri, nəticələri bizim kənddə yaşayır. Mən onların biri haqqında və başıma gələn əhvalat haqqında danışmaq istəyirəm.

4-üncü, 5-inci siniflərdə oxuduğum vaxtlar idi. Əlimə necə olmuşdusa, qotur düşmüşdü. Atam məni iki dəfə Göyçaya həkimə aparmışdı. Orada keçəlxana deyilən bir xəstəxana var idi. Bizim tərəflərdə xəstələri orada müalicə edirdilər. Mən də iki dəfə orada müayinə olunmuşam. Lakin dava-dərmanın mənə heç bir köməyi olmamışdı. Hətta əlimdəki qoturun dairəsi günü-gündən böyümək-də idi. Bir gün təsadüfən Osman pir ocağının nəvəsi olan Məhəmməd baba məni gördü. Biz onunla görüşəndə o mənim əlimdə biləyimdən yuxarıda olan qoturu gördü. Soruşdu ki, bu nədi? Dedim ki, bəs iki dəfə həkimdə olmuşam. Göyçayın keçəlxanasında. İndi də dəva-dərman veriblər ki, bu dəva-dərman qurtaranda gələrsən. Məhəmməd baba gülüb dedi: -İnşallah, bir də ora getməzsən.

İsti hava idi. O, ağzında tüpürcək əmələ gətirdi. Həmin yara olan sahəyə tüpürüb barmağıyla bütün yara olan sahəni islatdı. Dilinin altında da nəsə oxumağa başladı. Dedi: -İnşallah, 3 günə kimi bu qotur sağalar. Həqiqətən də 3 gündən sonra qoturun yerində ağ ləkə qaldı. 10 günə kimi həmin sahəyə yenidən tük gəlməyə başladı **(S:9; Tr:2)**.

Усман буба п1ирен хтулринни, штулрин к1валериз зияратдал къведайбур пара жеда. Адан хтулрикай (неверикай) сагъ тирди амач. Абурикай Мэгьемед бубади, Усман бубади, Молла бубади фадлай чпин дуьняяр дегишнава. Абур са шумуд вах-стха тир. Абурун зияратдал инсанар сел хьиз алт1уш хьана къведай. Къенин йукъуз Мэгьемед бубадин хва Меммедан зияратдални къведайбур пара ава.

Диндин рекьевай ксарикай рахайт1а, жи хуьре Эгьмед буба т1вар алай пара машгьур са эфенди хьанвай. Адаз Кьуркьан пара аярдиказ чидай. Ада Кьуркьан к1елдай межлисда цава лув гузвай т1вет1рен ван гьидай. Ада туханвай межлисар а кьадар гур, аяр галатдай, инсанар адан верц1и ихтилатрикай тух жедачир. Шумуд ивидин душманар адан гафунив барушихъдиз атанай. Син суварин береде хуьре сад-садакай хъел тир ксар ават1а цузуна чирдай. А хъел тир ксариз эвер гана ада абур барушухъдиз гьидай. Садани адан гафунин вилик гаф лугьудачир. Лугьур хабарал Эгьмед бубади Агьдашда, Гуьйчайда са шумуд ивидин душманарни барушухдиз гьанай. Адан бахтуни садра икьванни гьана. Ам вичин кардин гуьгьуьнай Туьркий-едиз фенвай. А ч1ав рагьмет хьайи президент Туркъут Азалан яхц1урарал дуьшуьш хьанай. Туьркери Эгьмед буба а мярекатдиз тухвана адаг Кьуркьанни к1елиз ягьанай. Ада к1елур Кьуркьандиз яб акалур туьркерин алимрини эфендири атеизмдин куруг квай са уьлкеде ихьтин эфенди амала атун аламат кар я лагьанай. Адан ван япа амай ксарин рик1елай ам садрани алатдач.

Tərcüməsi:

Osman baba pir ocağının nəvələrinin və nəticələrinin evlərinə ziyarətə gələnlər çox olur. Nəvələrindən qalanı yoxdur. Onlardan Məhəmməd baba, Osman baba, Molla baba çoxdan dünyalarını dəyişiblər. Yəni bir neçə bacı-qardaş idilər. Onların ocaqlarına insanlar axın-axın gəlirlər. Bugünkü gündə də Məhəmməd babanın oğlu Məmmədin ocağına da gələnlər olur. Din adamlarından danışsaq, kəndimizin Əhməd baba adlı çox məşhur bir

əfəndisi olmuşdur. O, çox gözəl Quran bilicisi idi. O, Quran oxuyanda məclisdə milçək vızıltısı belə eşidilərdi. Onun apardığı məclislər o qədər təmtəraqlı, o qədər gözəl olardı ki, insanlar onun gözəl söhbətindən doymaq bilmirdi. Neçə qanlı düşməni o barışdırmışdı. Orucluq bayramı vaxtı soruşub öyrənərdi ki, kənddə bir-biri ilə küsülü olan adamlar varmı. Əgər var idisə, Əhməd baba onları yanına çağırıb barışdırardı. Onun bir sözünü iki eləyən yox idi. Hətta deyirlər ki, Ağdaşda, Göyçayda Əhməd baba bir çox qanlı düşmənləri də barışdırmışdır. Tale elə gətirmişdi ki, Türkiyənin prezidenti Turqut Özalın qırxında da Əhməd baba təsadüf nəticəsində ora getmişdi. Hətta Əhməd babaya orada Quran oxumağa şərait də yaratmışdılar. Əhməd baba orada Quran oxuyanda türk alimləri, əfəndiləri demişlər ki, ateizmin hökm sürdüyü bir ölkədə belə bir əfəndinin yetişməsi özü bir möcüzədir. Onun səsini eşidənlər bu gün də onu yad edirlər **(S:9; Tr:2)**.

Жи хуьре Аллагьдиз мукьва маса ксарни хьанва. Хали буба, Регьим буба, Шамил буба. Абурин гаф садани кьвед ийидачир. Абур са чпин мукьва-кьилирин, вах-стхарин ваъ, вири жемятдин гьуьрмет виневай ччуру рехибур тир. Абуру чпин дуьня дегишнамаз халкьуни абур элдикай фена лагьнай.

Tərcüməsi:

Kəndimizdə başqa müqəddəs adamlar da olub. Xali baba, Rəhim baba, Şamil baba. Yəni onların sözünü insanlar iki eləməyib. Yalnız qohum – qardaşları, yaxınları üçün yox, bütün insanlar üçün el ağsaqqalları idilər. Onlar dünyasını dəyişəndən sonra onlara: "Eldən getdi." -deyirdilər **(S:9; Tr:2)**.

Жи хуьре са Жибреил бубани авай. Ам пара т1варван авай, ханвай крабар чкадал кгьидай элдин къеняй акъатнавай духтур тир. Жи хуьре садан яб къаюв вугун хьанвай. Жибреил бубади вичи туьк1уьр авур дарманриг адан яб сагъарна. Са бязи ч1авариз маса духтуривай чара тахьай ксариз ада куьмек авуна сагъардай. Жиибреил бубадин хва Исрафил халудини вичин дуьня дегишнава. Амни жи пара хъсан ч1ехибурикай сад тир. Гилани адан ч1ехивиликай, ада кьунвай элдиз хейир ганвай крарикай жи хуьре вири сив ац1уз-ац1уз рахада. Ада инсанриз эвез кан тахьана хъсанвилер ийидай. Вичи авур хъсанвал садазни чир ийидачир. Къенин юкъуз адан веледри чпин бубарин, лап ч1ехи бубаринни рехъ давамарзава.

Tərcüməsi:

Bizim kənddə Cəbrayıl baba da var idi. Çox böyük sınıqçı idi. Türkəçarə həkimi idi. Bizim kənddən birinin qulağını don vurmuşdu. Cəbrayıl baba öz düzəltdiyi dava-dərmandan onun qulağını sağaltdı. O qədər bacarıqlı sınıqçı idi ki, hətta həkimlərin yanına gedib nicat tapmayan insanlar Cəbrayıl babanın yanında nicat tapardılar. Cəbrayıl babanın oğlu İsrafil dayı dünyasını dəyişmişdir. O da çox gözəl ağsaqqal olub. Bugünkü gündə də onun ağsaqqallığından, gördüyü xeyirxah işlərdən kənddə ağız dolusu söhbətlər danışırlar. O, insanlara təmənnasız yaxşılıqlar edirdi. Adının hallanmasını heç vaxt istəməzdi. Bügünkü gündə onun övladları da atalarının, babalarının yollarını davam etdirirlər **(S:9; Tr:2)**.

Пагьливанрикай тир хкетар
Сали Суьлейманакай тир сад лагьай хкет

Сали Суьлейман машгьур лезги пагьливан хьанва. Адан гужунлай адан вахан гуж пара хьанва лугьур

гафарни элдин меце гьатнава. Сали Суьлейман пара лавгъа тир, вичи вичин тарифдай. Адан лавгъавал акуна хъиле гьатур ваха са экуьнин а кьиля къарагъна адан куьлуьтдин са тай дам хуьзвай тик гьачадин винелай галатзавай куьндалан тир хкажна адан к1аник кутуна. А куьлуьтдин тай анай куьрс хьана амукьда. Стхади куьлуьтдин тай жузурла ваха а тирин к1аникай куьрс хьанва, вач къахчу лугьуда. Ам гьикьадар алакьна, куьлуьт тирин к1аникай хукуд хьанач. Ада вахаз им ви кар я лугьуда. За вавай хагьишда, за авур къалатдилай галуч1на зи куьлуьтдин тай зав къала.

Tərcüməsi:

Pəhləvanlarla bağlı rəvayətlər

Sali Süleyman haqqında birinci rəvayət

Sali Süleyman məşhur ləzgi pəhləvanı olmuşdur. Deyirlər ki, onun bacısı ondan da güclü olmuşdur. Sali Süleyman çox lovğalanır, özünü öyür. Bunun lovğalığını görən bacısı səhər tezdən durub bunun corabının bir tayını götürüb damda dirəyin üstündə köndələn bir tir, ağac olur, bu tiri qaldırıb o corabı qoyur ora. Asılı qalır orda. Qardaşı corabının tayını axtarır. Bacısı deyir ki, buradadır, gəl, götür. Bu sözü deyəndə bu, baxır ora. Nə qədər əlləşir, corabını götürə bilmir. Deyir, bacı, bu, sənin işindi. Mən xahiş eləyirəm, qələt elədim, corabı ordan çıxart, ver mənə **(S:17; Tr:2)**.

Кьвед лагьай хкет

Сали Суьлеймана Иван Поддубнидахъ галаз юкьварар кьуникай ванер ава. Ам адаз гьалибни атана. Иван Поддубний урусрун машгьур пагьливан хьанва.

Ада тухванвай дявеяр мецерин эзбер тир. Фад ч1авара ихьтин адет авай. Хуьруьз атай пагьливанар межлисриз акъуч1дай. А пагьливанри мехъерин межлисда юкьварар кьадай. Сад акъуч1дай майдандиз, эвер гудай адахъ галаз юкьварар кьун кан тир пагьливандиз. Хуруз катадайбур а пагьливандихъ галаз майдандиз акъуч1дай. Пагьливан я сад, яни кьвед жедай. Абур акъажунар ийиз акъуч1дай. Ихьтин акъажунар жи хуьрени пара жедай.

İkinci rəvayət

Deyirlər ki, Sali Süleyman İvan Poddubniy ilə də güləşibmiş. Ona da qalib gəlib. İvan Poddubniy rusların pəhləvanı olub. Ən güclü pəhləvan olub. Onun döyüşləri dillər əzbəri idi. Keçmişlərdə belə adət olub ki, pəhləvan məclisə çıxardı, gələrdi kəndə. Tutaq ki, pəhləvanlar toylarda güləşərdilər. Biri çıxardı meydana, deyərdi, bir pəhləvan istəyirəm, gəlsin mənimlə güləşməyə. Əgər sinəsinə döyən var idisə, meydana çıxardı, güləşərdilər. Pəhləvan ya bir, ya da iki nəfər olardı. Beləcə yarışardılar. Bu cür yarışmalar kəndimizdə çox olardı **(S:17; Tr:2)**.

Юнус пагьливан

Жи хуьре Юнус т1вар алай пагьливан хьанва. Ам Х1Х асирдин инсанрикай я. Жи девирдин инсанриз ам акунвач, ама чаз а касдикай пара ванер атана агакьнава. Ада 15 метр яргъивилевай ттар пунай акъудна гьилераллаз тухудай лугьурбурни авай. Ам кьакьай буйдин, тан лугьуркьван к1еви, гуж авайкьван пара са кас тир. Ада са гьина ят1а пагьливанвал авунач, вичин хуьруьнжувар хьтин кесибвилив кьил хвена. Жи Камарвандай гзаф гуж

квай инсанар пара акъатнава. Чаз чиз абурун къене Юнусаг гуж агакьдайди хьанвач. Адавай ттар - винел 150 кас алаз - ч1угуна тухуз жедай. Гьайиф хьи, абурикай, а сихилдикай гада сивин амукьнач. Юнусан стхадин паб зи бубадин эме хьанвай. И манада абурун сихил чаз къавум тир. Абурин сихилдай Гьаждал фенвай ксарни хьанва. Юнус лугарин мягьледай тир. Адан мурасар Балабеговрун сихил (Балабег, адан рухваяр Жаббар, Идрис) я. А касдин рушарин штулар амазма.

Tərcüməsi:

Yunus pəhləvan

Bu kəndin özündə Yunus adında pəhləvan olub. XIX əsrdə yaşamış adamdır. Yəni biz də onu görməmişik. Amma onun haqqında çox eşitmişik. O, 15 metr uzunluğunda ağacı kökündən çıxarıb əlində aparırdı. O, hündür boylu, həddinnən artıq fiziki cəhətdən möhkəm adam olub. O, pəhləvanlıq etməklə ailəsini dolandırmayıb, əksər kəndçiləri kimi sadə həyat yaşayıb. Bizim Qəmərvan kəndindən çıxmış çoxlu güclü adamlar haqqında eşitmişik. Amma Yunus pəhləvan bizə məlum olanların ən güclüsü olub. O, ağac üstündə 150 adamı apara bilirdi. Təəssüf ki, onlardan, o nəsildən oğlan uşağı qalmamışdır. Yunusun qardaşının yoldaşı mənim atamın bibisi olmuşdu. Yəni bu nəsil bir az bizə qohum kimidir. Onların nəslindən müqəddəs Həcc ziyarətinə gedənlər də olub. Kəndimizdəki Balabəyovlar (Balabəy kişi, oğulları Cabbar, İdris dayılar) onlarla əmiuşağı sayılırdılar **(S:19; Tr:2)**.

Жамал буба

Жи девирда чаз акур пара гуж квай ксарикай гзаф машгьур тирди Магьсимов Жамал буба тир. Жегьил

бережар Дагъустандин Ялцугъ хуьре галатнавай а кас Ч1ехи Ватандин Дяведлай вилик тир ч1авара уьлкведин гуж квай инсанрин къене пара машгьурди хьанва. Дуьнядиз чидай Сали Суьлеймана Ялцугъви Жамал вичелай гуж пара тир пагьливан гьисаб ийидай. Заз Дагъустанда а кас мукьвалай чидай ксаривай ихьтин са ихтилатни хъенай: «Аваржув С.Суьлейман вичин гужунив дуьнядин сад лагьайди тирт1ани, ам кьведра Жамалан к1вачел атана адаз ша захъ галаз санал вунани акъажунра, циркдин тамашара иштирак ая, дуьня мягьтел амукьна ви к1урарал ярх хьурай!»- лагьанай. Ама кесибвилив кьил хуьзвай Жамалавай адан теклиф кьабулиз хьаначир. Ам жи хуьруз, Камарвандиз хтайла пудкъад яшарилай галатнавай. Кьуьзуь тирт1ани адаг са трактордин гуж квай. А касди 95 йис уьмуьр гьална. Рекьир къалди са т1ални адаз мукьва атанач, гьич кърипни хьанач. Лугьуркьван мили, къени хесетдин, вичин гужуникай виридаз куьмек хьунин патал истифада ийидай кас итим тир рагьмет хьайиди.

Жамал бубадин буба Магьсим, стхаяр Сейфеддин, Несреддинни гзаф гуж квай ксар хьанва. Камарванда абурун сихилдиз Зиярабур лугьуда. Северихъ галаз т1ушунардай магьшур Абдуллагь халу (Сев Абдуллагь), Азербайжанда штанг хкажунал кьвед лагьай чка кьунвай Шамил Магьсимов а сихилдай я.

Жи ялцугъар са къулалай чара хьанавайбур я. Вири ялцугъар сад садан мурасар я. Жамал буба чаз мукьвани тир, жи арада къавумвални авай. Арада зи бубади адаз эвер гана Кьуркьан, Ясин к1елиз вугудай. А

касдиз арабдин гьарфар чидачир, тарс гайи фекьидивай адаз гьарфар чир ийиз алакьначт1ани, гатаз-гатаз гафарин шикилар эзбериз мажбурнай.

Жамал буба а кьадар Аллагь рик1еллай кас тир, вич рекьидай ч1авни чидай, ада лагьанвай ч1авузни вичин дуьня дегишна.

Tərcüməsi:

Camal baba

Bizim dövrümüzdə gördüyümüz, barələrində eşitdiyimiz çox güclü adamlardan ən məşhuru Məsimov Camal babadır. Cavanlığı Dağıstanın Yalcıq kəndində keçmiş bu cavanı Böyük Vətən Müharibəsinə qədər olan dövürdə bütün ölkə tanıyırdı. Hətta dünyanın ən güclü pəhləvani Sali Süleyman Yalcıqlı Camalı özündən güclü pəhləvan hesab edirdi. Mən onu yaxından tanıyan dağıstanlı yaşlı adamlardan eşitmişəm ki, milliyyətcə avar olan S.Süleyman paxıl adam olmayıb. O, iki dəfə barəsində eşitdiyi Camalla görüşmək üçün onun yanına gəlib. Onun gücünü yoxlayıb heyrətə gəlib. Onu özü ilə yarışlara aparmaq istəyib, ona sirk tamaşalarında gücünü nümayiş etdirməyi təklif edib. Lakin öz kasıbçılığını edən Camal onunla getmədi. S.Süleyman ona dünyada səndən güclüsü yoxdur, dünya gücünü görüb ayaqlarına səriləcək desə də, o, razılaşmadı.

O, Qəmərvana qayıdanda yaşı 60-ı keçmişdi, amma traktor kimi güclü idi. Camal baba 95 il ömür sürdü. Bu uzun ömründə bir dəfə də xəstələnmədi, heç qrip də olmadı. Həddindən artıq mülayim, mehriban, istiqanlı adam olub rəhmətlik. Lap yaşlı vaxtlarında da özünün böyük gücündən camaata kömək məqsədi ilə istifadə edib.

Camal babanın atası Məsim kişi, balaca qardaşları Seyfəddin və Nəsrəddin də onun kimi şox güclü adamlar olublar. Qəmərvanda onların şəcərəsi Ziyarabur adlanır. Yalın əllə üstünə gələn ayıları boğan Abdullah dayı (məşhur Ayı Abdullah), ştanq qaldırma üzrə Azərbaycan ikincisi Şamıl Məsimov həmin şəcərədəndir.

Bizim yalcıqlılar hamısı bir ocağa mənsub olublar, yəni bütün yalcıqlılar əmiuşağı sayılırlar. Camal baba ilə, üstəlik, qohumluğumuz da var idi. Rəhmətlik atam bəzən bizdə Camal babaya Quran və ya Yasin oxutdurardı. Bir dəfə Camal babanın ərəb hərflərini bilmədiyinin şahidi oldum. Demə, mollaxanada hərfləri öyrədə bilməyən molla ona döyə-döyə yazıların şəklini yadda saxlamağı öyrədibmiş. O da maraqlıdır ki, çox sağlam adam olsa da özünün ölәcəyi tarix əvvəlcədən ona məlum idi və özünün dediyi vaxtda dünyasını dəyişdi **(S:22; Tr:2)**.

Решид пагьливан

Жи Камарванда акьул пара авай инсанарни хьанва, гуж пара тирбурни. Гила за чвез мад са гуж пара тир касдикай ихтилатда. Идрисов Решид Сеферан хва 1940 лагьай йисуз дидедиз ханвай. Жи хуьруьн мектебда, ахпа техникумда «Аграномвиле» к1елнай, Русияда аскервиле хьанай. Решид Аллагьдиз кан хьана дуьнядал атанвай са жегьил тир. И чепижуван буй-бухун, акунар, хесетдин аярвал гужуну тамамардай. Гъвечи берерилай акъажунриз гьевес авай жегьилдиз аскервиле а имканар туьк1вена. Са т1имил ч1авалай акъажунра адан вилик акьучдай кас хьанач. Садрани адаз вич аскерин акъажунарин СССР-дин финалда аквада. Ама финалдин уйунда адавай иштирак ийиз хьанач. Ам чемпион

тахьурай лугьуз урусру къене къван тунвай чекме чинебадаказ адан кьилихъ геляна. Ак1 хьана Решида СССР-дин аскерин къене кьвед лагьай чка кьунай. Анлай ахпа андаз спортдихъ галаз машгъул жедай сагъламвал амукьнач. СССР-дин спортдин уста тир Решид халуду 2017 лагьай йисуз вичин дуьня дегишнава. Аллагьди рагьметрай.

Tərcüməsi:

Rəşid pəhləvan

Bizim Qəmərvan kəndində ağıllı insanlar olduğu kimi, qoldan qüvvətli olanlar da olub. İndi mən sizə daha bir güclü adam haqqında söhbət açacam. İdrisov Rəşid Səfər oğlu 1940-cı ildə anadan olub. Əvvəl kənd məktəbini, sonra texnikumu bitirib "Aqranom" ixtisasına yiyələnib. Rusiyada əsgəri xidmətdə olub. Rəşid Allahın könlünün xoş olduğu vaxtda dünyaya gəlmiş cavanlardan biri idi. Bu cəbəlli gəncin boy-buxunu, görünüşü, xasiyyətinin gözəlliyi fiziki gücü ilə tamamlanırdı. Uşaq vaxtı güləşlə məşğul olmaq istəyirdi, lakin imkanı olmamışdı. Əsgəri xidmətdə ona bu imkanlar yarandı. Az vaxtdan sonra o bütün yarışları uddu və onun qabağına çıxan olmadı. Rəşid bir də özünü ordu əsgərlərinin SSRİ çempionatının finalında gördü. Amma o final oyununu oynaya bilmədi. Onun qalib gəlməsindən qorxan rus rəqibi xəlvət bir yerdə gizlincə onun başına içinə daş qoyulmuş əsgər çəkməsi ilə zərbə endirilməsini təşkil etdi. Başından zədə alan Rəşid final oyununu buraxmalı və 2-ci yerlə kifayətlənməli oldu. O zədədən sonra o uzun müddət sağlamlığını itirdi və idmanı buraxmalı oldu. SSRİ İdman ustası olmuş Rəşid dayımız 2017-ci ildə dünyasını dəyişib. Allah rəhmət eləsin **(S:22; Tr:2)**.

Къачагърилай тир хкетар

Къачагъ Элем, къачагъ Шериф, къачагъ Муьштик т1вар алай къачагъар хьанвайди тир. Абур халкьдикай, элдикай чинеба экъведай, девлет авайбуривай паяр къачудай. Абур са чпин патал алахъдай, чара ксариз куьмек гудайбур тушир.

Са зулун ч1авуз жи къишлахдал къачагъ Шерифни къачагъ Меммедгьесен атана. Николайдин девир тир. Пуна талан авуна жи бубарин хперни тухвана абури. Чубанри Миргьесенез хабар ракъурда: «Хпер къачагъри тухвана, вун гьине къатканва, а Миргьесен?».

Къачагъри хпер са мензилдалди тухванай, макьсад-див агакьнавай хьтин хьана абур архайин аквадай. Абуриз хабар жедачирвал хпер чагъйбур атана аниз акъатда. Мад абури къачагърин винел туьфенгни яъада. Къачагъар вуч ават1а туна гатда. Са ч1аварилай абури чпи-чпиз ихтилатна лугьудай: «20-30» йис къачагъвал авунат1ани им чаз такур тамаша хьанач. Им вучдин кас тир, гьинай жи вилик акъатнай?..

Tərcüməsi:

Qaçaqlar haqqında rəvayətlər

Qaçaq Ələm, Qaçaq Şərif, Qaçaq Müştük adlı qaçaqlar olublar. Bu qaçaqlar xalqdan, eldən gizlin gəzirdilər. Varlılardan pay alardılar. Heç kimə köməkləri dəyməzdi, ancaq özləri üçün çalışırdılar.

Qışlağa payız vaxtı qaçaqlar gəlir, Qaçaq Şəriflə Qaçaq Məmmədhəsən. Nikolay dövrüdür. Binəni talan eləyib qoyunları aparıblar, bizim dədələrdən. Çobanlardan. Xəbər çatdırıblar ki, ay

Mirhəsən, qoyunları aparırlar, sən, harada yatmısan?

Qaçaqlar qoyunları bir yerə qədər aparıb arxayın olurlar ki, artıq məqsədlərinə çatıblar. Qoyun sahibləri onlardan xəbərsiz gəlib yetişirlər buraya. Tüfəng atırlar. Qaçaqlar nələri var, qoyub qaçırlar. Sonralar öz-özlərinə deyirlər ki, 20 - 30 il qaçaqçılıq edirik, biz belə şey görməmişdik. Bu necə adam oldu ki, bizim qabağımıza çıxdı **(S:38; Tr:2)?..**

Бубади: «Са зулун ч1ав тир»- лагьана заз и хкет ахъайна. Туьфенг зи къужахда аваз ацукнавай зун. Киц1ер элуькьна. Кьвед кас балк1андаллаз атанвай. Сад ругъу, садни хиъпи балк1андаллай. Абурун туьфенгар хъуьч1е авай. Абур акъвазна-акъвазна са зур сятдилай заз: « Лезги, чаз як це!»-лагьанай. За абуруз ифен береда заз чвез гудай як авач лагьана. Йикъуз атайт1а за квез лап кьвед гуда. Зи вилер абурун винел алай. Зи фикирдиз ик1ни атана, абуру туьфенгдал гьил вегьейт1а, за абур кьведни ягъаназ канда. Зун сенгердавай саягъ тир, атанвайбур балк1андаллай. Абуривай заз са зат1ни ийиз жедачир. И атанвайбурун сад Меммедгьесен, матидни Къачагъ Шериф тир. Абурун кьведазни Ужар райондин Боят хуьре бубайрихъ галаз дуст тир са кас авай. А ч1авариз абур кьве стха хьанвай: садан т1вар Къайтаран, матидан т1вар Айналу. И къачагъриз инра са лагерьни аваз хьана. Къачагъ Шерифан Меммедгьесена лагьанай: «Чна и ч1аваралди и чуьлер к1урай акъудна, таланар, тарашарна. Чал ихьтин кас гьалтнач». Къайтаранан тахай дидеди: -Вуч хьана?»- лагьана жузада. Абуру: «Фена чун а чубандин пунадал. Чавай са балк1анни тухуз хьанач!» - лагьана. А тахай дидеди хъуьрена: «Квевай

абуривай са зат1ни къачуз жеч, гьич гьайванни къачуз жеч. Чуьн аниз фимир. Абур чуьне лугьудай лезгирикай туш, керамат гвай инсанар я»- лагьана.

Бубади мад ихтилатдиз ик1 давам авуна: Пакагьан къуз рагьданрихъ абур яд жедачир патай вилик 40-50 кьил ккал кваз атана акъатна. Киц1ер абур кьаз алахъна. Къачагъри ибур а киц1ер я лагьана. Абуру зав агакьна чун гила атана лагьана. Зани абуруз: «Чуьн гила атанва лугьуз за чвез гьерни гуда, ккални гуда. Чвез вуч кан-зават1а гуда. Ама йифиз вичин инра кар авач!»-лагьана. Чун абурухъ галаз дуст хьана. Абуруз кани гьерни тук1уна т1уьна чна. Хъфизмаз абуру: «И пад Баку, а пад Шеки, гьиниз кан хьайит1а чвевай физ жеда. Чвег ни кт1аш авурт1а, чаз лагь! »- лагьанай.

Tərcüməsi:

Dədəm danışırdı ki, bir payız vaxtı idi. Tüfəng qucağımda idi. Otumuşam belə. İtlər hürdü, gördüm ki, iki nəfər atlı gəlir. Bunların tüfəngləri çiynindəydi. Biri boz atlı, biri kəhər atlı. Deyir ki, dayandılar, dayandılar, bir yarım saatdan sonra dedilər ki, ləzgi, bizə bir ət ver. Mən dedim ki, bu gecə vaxtı sizə görə şişlik yoxdu. Gündüz gələndə sizə ikisini verərəm. Gözlərim də bunlarda idi. Fikir verirəm ki, əgər bunlar tüfəngə əl atsalar, mən bunları atmalıyam. Mən, elə bil səngərdəyəm, onlar atın üstündə. Nağara bilərlər. Bunların biri Məmmədhəsən, o birisi Qaçaq Şərif imiş. Bu iki nəfərin Ucar rayonunun Boyat kəndində dədələrinin bir dostu vardı. O vaxtı iki qardaş olublar: birinin adı Qaytaran, o birisinin adı Aynalı. Bu qaçaqların heç demə burada düşərgəsi varmış. Qaçaq Şəriflə Məhəmmədhəsən deyir: -Bu qədər çölü – bayırı gəzmişik, talan eləmişik, soyğunçuluq eləmişik, belə adam

görməmişik. Qaytaranın analığı deyir: -Nə olub? Deyir: -Getdik çoban binəyə. Heç atı aparmaq mümkün olmadı. Analıq gülüb deyir: Onlardan sən heç bir şey ala bilməzsən. Heyvan ala bilməzsən, getmə. Sən deyən kimi ləzgilər deyil onlar. Həm də onlar kəramətli adamlardı.

Dədəm söhbətə davam edib dedi ki, sabahı günün axşam tərəfi gördüm onlar susuz tərəfdən bir 40-50 baş mal gətirirlər. İtlər cumdu bunlara. Qaçaqlar öz-özlərinə dedilər ki, həmin itlərdir bunlar. Onlar mənə çatıb indi gəlmişik söylədilər. Mən onlara:

-"İndi ki, gəlmisiniz, mən sizə erkək də verərəm, mal da verərəm. Nə istəsəniz, verə bilərəm. Amma gecə vaxtı burada işiniz yoxdu!"-söylədim. Onlarla dostlaşdıq, kəsdik bir istədikləri heyvanı. Bişirib yedik. Sonra xudafizləşib gedəndə: "Bir tərəfi Bakı, bu tərəfi Şəki, hara lazımdırsa, gedə bilərsiz. Sizə dəyən olsa, bizə deyərsiniz! "- dedilər **(S:38; Tr:2)**.

Жи инра Къачагъ Шериф хьайиди я. Чаз ада девлет пара авай инсанар талан ийидай лагьана ванер атанай. А ксар чуьлда жедай, гьуькуьметдихъ галаз дуьз ягьадачир. Абурин к1ерет1да пара итимар авай. Абур даима чуьллера амукьдай.

Tərcüməsi:

Bizdə Qaçaq Şərif olub. Onunla bağlı onu eşitmişik ki, varlıları soyurdu. Bunlar hökumətə qarşı çıxmışdılar, bunlar çölçü adamlar idilər. Bunların yanında adam çox olub. Daima çöldə, bayırda olublar **(S:10; Tr:2)**.

Жи пата пара къачагъар хьанва. Къачагъ Шериф, Къачагъ Челеби хьанва. Жи зонадин асас къачагъар ибур тир. И къачагъар къуччагъ къачагърикай хьанвач.

Ибуру чпин патал жемят таламишнава.

Чаз Муртузали т1вар алай са пагьливан хьанва. Ам Надир шагьдин девирдин инсан тир, адан кьшундив галаз дяве ийидай, вичин жемятдихъ галаз ваъ.

Пис къчагьар рекьинни авунва чи жемятди. Яйлахдай атайла вуч кан хьанайт1а ганай, гьайван тук1унай, чай, фу ганай. Абуруз пара зат1арни кан хьанай. Эхир к1вал чагьайда абур ахвариг кутуна як1ув абурикай кьвед кьена. Са къачагъди четинвилив катна вичин чан куьтягь авуна.

Tərcüməsi:

Bizdə qaçaqlar çox olub. Qaçaq Şərif, Qaçaq Çələbi olub. Bizim zonada əsas qaçaqlar bunlar olub. Bu qaçaqlar qoçaq qaçaqlardan olmayıb. Onlar özləri üçün var-dövlət talayan olublar.

Murtuzəli adında bir qəhrəmanımız olmuşdur. O, Nadir şahın dövründə yaşayıb, onun qoşunu ilə vuruşurdu, özünün camaatı ilə yox.

Pis qaçaqları öldürən olub bizim camaat. Yaylaqdan gəlib, nə istəyiblər, veriblər. Heyvan kəsiblər. Yemək yeyib, çay içiblər. Çox şey tələb ediblər. Onda ev sahibi bunları yuxuya verib baltanı əlinə götürüb qaçaqlardan ikisini öldürüb. Qaçaqlardan biri isə qaçıb canını qurtarıbdı **(S:3; Tr:2)**.

Къачагъ Къериб къуччагъ итим тир. Кесибриз куьмек ийидай. Гьиле пара зат1 гьатнамаз етимйесирдиз гудай. Адан душманар коммунистар тир.

Tərcüməsi:

Qaçaq Qərib qoçaq adam idi. Ləzgi idi. Kasıblara kömək

edirdi. Əlinə çox şey keçibsə, yetim-yesirə verirdi. Onun düşmənləri kommunistlər idi **(S:23; Tr:2)**.

ЦIицI Алидин мах

Са ЦIицI Али авай. Им лугьур кьван кесиб са нехирбан тир. И хуьре са кьейди жеда. ЦIицI Алидин паб аниз виридилай фад фин жеде. КIвеле са касни авач лугьуз, ам галуч1на вини кьиляй, къулан патавай ацукьда. Ахпа сад-сад папар квердивай, и ЦIицI Алидин папа атанвайбуруз чка гуз-гуз рик1иналди атана акъатда.

Инаг пачагь авай шегьердин патаг гвай хуьр тир. И шегьерде пачагьдиз пара гени са къази авай. Виридилай ахпа и къазидин паб къведа иниз. И къазидин паб кIвелиз гьахьнамаз, вири папар кIвачал къарагъда, и къазидин папаз кIвелин вини кьиле, къулан патав чка гуда. ЦIицI Алидин паб рик1инлай къецел амукьда. Идаз кIвеле чка амукьдач. И карди ЦIицI Алидин папаз цIай акъудда. Хъел акъатда хьи, зун нехирбандин паб я лугьуз, рик1инин сивел амукьна, ам къазидин паб я лугьуз, вирида адаз гьуьрметна. Герек къенин къалай зани зи гъуьл тарс къачуниз межбура. Фена, анда вичиз тарс чир авурай.

Нигъениз ЦIицI Али кIвелиз хтайла, папа адаз лугьуда хьи, вуна вуч ийизватIа ая, пакамалай вун флан мегьледе авай флан фекьидин патаг феназ канда. ТахьайтIа вун за кIвелиз хъкъудач. И кIвеле ви ажал агакьда. Итимди лугьуда, папа лугьуда, ахир итимдиз аквада хьи, папа вичи лагьайди ийирдия. Рази жеда. Экуьнуьхъ къве-

да фекьидин патаг. Лугьуда хьи, зазни вавай чир авуна канда. Фекьиди лугьуда хьи, ви кIелдай ч1ав алатнава. ЦIицI Алиди лугьуда хьи, заз гила чир ийиз канда. Зун гила гьевесдиз атанава. Эхирда фекьиди фикирда хьи, за жуван гьахъ гьар гьикI ятIани къачузва. КIелзавада кIелрай вичиз. Гьерифар бегьемда, ахпа гьежариз галучда. Абурни чирда. Эреб чIал чир жеда. Са къуз пачагьдин деведин карван шегьердиз хтайла, пачагьдиз пара кани деве муькъвеллай вацIуз аватда. Им ЦIицI Алидилай къейри садазны аквадач. Нигьениз пачагьдиз аквада хьи, вичин рикI алай деве амач хьанва. Везирар, векилар агагьда хьи, деве чуьнуьхайди хаквараррай. Шегьерда чуьнуьхардайбир ава. Зи деве чуьнуьхнава, за чуьнуьхайди муьтлах хакварна канда. Алимар, вири кIелнавайбур кIватI ая, зи деве тухвайди вуж ятIа хаквараррай. Шегьердин вири кIелнавайбур кIватIда, са къарар гуз жедач. Са нетижадиз къведач. Ахпа тIимил кIелнавайбуруз, ахпа кIелнава лагьайбурз эверда. Садагни яхкьадач. Ахпа мад кIелайди аматIа килигда. Са ЦIицI Али лугьудайди авайди, адани цIийиз башламишнавайди чир жеда. Адаз эвер ая лугьуда. Ам къведа. Лугьуда хьи, ви деве саданы чуьнуьхнавач, ам шегьердиз хъахьай ч1авуз муькъвелай вацIуз аватнава. ЧIалахъ тучтIа жуван ксар рекъин ая, килиграй. Инсанар рекъинда. ЦIицI Алиди лагьай чкадилай деведин леш вацIа аваз жеда. Ада амма акунвай чIал хиве кьадач. Арадай вахтар акъатда. Пачагьдин хазна атIуда. Пачагьди лугьуда, ЦIицI Алидиз эвер ая. Зи хазна атIайбур хаквараррай. ЦIицI Али хакварна, пачагьдин гьузурдуз гьиде. Пачагьды лугьуда:

-Зи хазна атIанава, пуд йугъ за ваз вахт гузава. Пуд лагьай йугъ яхкьунатIа, яхкьуна, яхкьуначтIа за вун куьрсарда я. ЦIицI Али кIвелиз хкъведа. Пуд къуз, пуд йифиз ацукьна фикирда. На лугьумир, чуьнуьхчуьрини ЦIицI Али фам ийизвай кьун.

- Якъин, идаз хазна чна чуьнуьхнавайди чида. Хъсанди вуча, чна хиве къа. Пуд лагьай йифиз и чуьнуьхчуьяр пачагьдин хазна чпи атIанавай чIал ЦицI Алидиз хиве кьун къарардиз атана. Экуьнин яралай рак гатада. Алидин рикIи цIугъна. Рак ахъа авурла, аквада хьи, кьве кас ракарал аквада.

-Пуд йыгъ я чна вун фамзава. Ваз пачагьдин хазна чна чуьнуьхнавайди чида лагьана фикирна, авайвал ваз лугьун кьетIна.

- Заз хазна чуьне атIанавайди чизвай. Анжах жуь язых къвезавай.

-АкI ятIа на фена, пачагьдыз лагь хьи, хазна инсанри ваъ, жинерари чуьнуьхнава. Чна ам сарариг флан чкада кутада.

Экуьнахъ ЦIицI Али кефияр кук, пачагьдын патаг къведа. Пачагьди лугьуда:

-Яхкьунани чуьнуьхчияр?

-Пачагь сагърай, яхкьуна.

Лугьуда хьи, вуж я?

ЦIицI Алиди лугьуда:

-Ви хазна жинерари чуьнуьхнава.

Пачагь агъадач. ЦIицI Алиди лугьуда:

-ЧIалах туштIа, жуван ксар рекъин ая. Флан сарариг, флан чкадиг кутунава.

-Пачагьды вичин ксар рекъинда. Аквада хьи, хазна гьанава. Ахгагьна къигьида сарайдиз. Са кьадар ЦIицI Алидизни гуда. Амани кефияр кук кIвелиз хуькъведа. Папа лугьуда:

-Ибур зи гьунарар я. Ви гьунар туш. Вун са нехырбан тир. Вун за мажбур авуначиртIа, вун гилани нехирдин кьилихъ галамай. Гила вуна заз герек са хъсан имарат эцига. Идани, папан гаф чилел авуддач.

-Пачагьди фикирда хьи, са карни алакьдачир къазидикай вучт1а за. Адан чкадал ЦIицIАли къази эцигда.

Къарла са къуз пачагь вичин рикI алай цIийи къази галаз уьлкведиз акъучт1да. Файтунда ацукьда кьведни. Пачагьды файтун акъвазариз вугана, кьулухъ галуч1да. Са цIицI гьута кьуна ЦIицI Алидин патаг хтана.

-И зи гьутавайди вуч ятIа ваз чир хьайитIа, мад ваз кьиникь авач.

-Гила вун кьена, ЦIицI Али! – лагьана , ЦIицI Алидай гьарай акъатна.

Пачагьди гьуд ахъайна. Гьутавай цIицI катна. Мад гаф бегьем хьайи пачагьди:

-Ваз течир са затIни авач!- лагьана.

Tərcüməsi:

Çəyritkə Əlinin nağılı

Çəyirtkə Əli adlanan bir kişi vardı. Həddindən artıq kasıb adam idi. Naxırçılıq edirdi. Bu kənddə bir gün yas düşür. Ölü yerinə bu Əlinin arvadı hamıdan qabaq getməli olur. Otaqda heç kəs yox idi deyə hamıdan başa keçib ocağın yanında oturur. Sonra bir-bir arvadlar gəldikcə bu Əlinin arvadı hər dəfə çəkilir axıra.

Yaxınlıqda padşahın yaşadığı şəhər var idi. Şəhərdə padşahın ən sevdiyi qazı da yaşayırdı. Ən sonda qazının arvadı gəlir. Bütün arvadlar hamısı ayağa qalxır, qazının arvadına yuxarıda ocağın yanında olan isti yeri verirlər. Əlinin arvadı qalır qapıdan çöldə. Buna içəridə yer qalmır. Bu hadisə ona yamanca yer eləyir. Acığına gəlir ki, mən naxırçı arvadıyam deyə qapının ağzında qaldım, o qazı arvadıdır deyə, hamı ona hörmət elədi. Gərək bu gündən mən də ərimi dərs öyrənməyə vadar edim. Getsin dərs öyrənsin. Axşam Əli gələndə ona deyir ki, sən elə günü sabahdan getməlisən, filan məhlədə, filan mollanın yanına, dərs öyrənməlisən. Yoxsa səni mən bu evə buraxmayacağam. Bu evdə sənin əcəlin olacam. Səhər kişi gedir mollanın yanına ki, bəs səndən dərs öyrənmək istəyirəm. Molla deyir ki, sənin yaşın keçib. Kişi deyir, indi öyrənmək istəyirəm. İndi həvəsə gəlmişəm. İndi öyrənəcəm. Molla da öz-özünə fikirləşir ki, əşi öz haqqımı nə təhərsə də almalıyam. Öyrənir, qoy öyrənsin. Məndən nə gedir? Əli əlifbanı yavaş-yavaş öyrənib qurtarır. Yavaş-yavaş hecalara keçir, onları da öyrənməyə başlayır. Ərəbcə öyrənir. Bir gün molla şəhərə alverə gedibmiş. Dəvə karvanı körpüdən içəri keçəndə padşahın sevdiyi dəvəsi çaya düşür. Bunu da Əlidən başqa heç kəs görmür. Ancaq o görür və çıxır gedir evinə. Axşam padşah dəvələrinə baxanda görür ki, bir dəvəsi yoxdu. Özü də sevimli dəvəsi. Deyir ki, mənim dəvəmi oğurlayıblar, mən hökmən o oğrunu tapmalıyam. Alimləri,bütün oxuyanları da çağırın ki, görək mənim dəvəmi görüblərmi? Heç bir qərar verə bilmirlər. Heç bir nəticəyə gələ bilmirlər. Sonra başlayırlar az oxuyanları, zəif oxuyanları, sonra da ancaq oxudum deyənləri çağırtdırmağa. Daha sonra maraqlanırlar ki, oxuyan qalıbmı? Deyirlər ki, bir nəfər Əli adında adam var, hələ təzə başlayıb oxumağa. Deyir, eybi yoxdur, onu da çağırın. O da gəlsin görək, onun qərarı nə olacaq? Bu da deyir ki, padşah sağ olsun, sənin dəvəni heç kim oğurlamayıb. Sənin dəvən

filan yerdə körpüdən çaya düşübdü. Orda boğulubdu. Mənə inanmırsan, göndər adamlarını getsin, çıxartsın. Padşah da gedir, gözlərinə inanmır. Görür həqiqətən də elədir. Dəvənin leşini sudan çıxarırlar. Amma o, bunu gördüyünü boynuna almır. Padşah buna yaxşı bəxşişlər verir, qır-qızıl, o yan, bu yan. Bu evinə qayıdır. Sonra aradan bir xeyli vaxt keçir, padşahın xəzinəsi yarılır. Padşah birbaşa deyir ki, gedin Əlini gətirin. Tapsa o tapar, bilsə o bilər, başqa heç kim bilməz. Sonra Əlini tapıb gətirirlər. Padşah Əliyə deyir ki, mənim xəzinəm yarılıbdı. Sən bu oğruları tapmalısan. Üç gün sənə vaxt verirəm. Üçüncü gün tapdın, tapdın, tapmadın, səni dar ağacından asdıracağam. Əli evinə gəlir. Üç gün, üç gecə yatmır, oturub fikirləşir. Sən demə, oğrular da Əlini gözətləyirlərmiş. Bunu pusurlarmış. Öz-özlərinə deyirlər ki, Vallah, bu yatmır, bu yəqin ki, bilir. Yaxşısı budur, biz boynumuza alaq, qoy bizi satmasın padşaha. Üçüncü gün səhər açılar-açılmaz Əli oturub fikirləşir ki, necə edim ki, vəziyyətdən çıxım. Artıq əcəl yaxınlaşır. Qapı döyülür. Qapı döyüləndə bunun canına titrətmə düşür ki, padşah adamlarını göndərib. Gedib arvadı qapını açır. İki nəfər gəlib ki, bəs üç gündü səni gözləyirik. Sən yəgin ki, bilirsən, ona görə də biz boynumuza almağa gəldik ki, xəzinəni biz yarmışıq. Amma sən padşaha bizim adımızı vermə. Deyir ki, mən də bilirdim ki, siz aparmısınız, amma sizə yazığım gəlirdi deyə deyəmmirdim. Onda sən de ki, xəzinəni cin-şeytan aparıb. Biz onu qəbiristanlıqda filan yerdə basdırmışıq. Səhər bu kefi kök, damağı çağ gedir padşahın yanına. Padşah deyir, tapdınmı oğrunu? Padşah sağ olsun, tapdım. Deyir ki, kimdi oğru? Deyir, padşah sağ olsun, sənin xəzinəni insanlar oğurlamayıb. Onları cin, şeytan oğurlayıb. Padşah inanmır buna. Deyir ki, bax qəbiristanlığın filan yerində basdırıblar. İnanmırsan, get çıxart. Gedib görürlər ki, həqiqətən də xəzinə oradadı. Padşah xəzinənin də yarısını Əliyə verib yollayır. Sonra bu, kefi kök, damağı çağ evinə

gəlir. Arvadı deyir ki, bunlar, mənim hünərimdir. Sənin hünərin deyil. Yəni səni mən məcbur eləməsəydim, sən hələ də naxırçı idin. Mənə gərək sən filan yerdə qəşəng imarət tikəsən. Bu da arvadının sözünü yerə salmır. Sonra bir gün də padşah öz-özünə deyir ki, əşi heç nəyi bilməyən qazını neyləyirəm mən? Onu çıxardıb Əlini qazı qoyacağam. Onu çıxardır, Əlini qazı qoyur. Sonra bir gün padşah Əli ilə istəyir ki, səyahətə getsin. Faytona oturub gedirlər. Padşah faytonu saxlatdırıb yerə düşür. Gedib faytonun arxasında bir dənə çəyritgə tutub ovcunda gizlədir. Sonra Əlinin yanına qayıdıb ona: Bu ovcumdakı nədir, bilsən, daha sənə ölüm yoxdur- deyir. Əlinin canına titrətmə düşür. Deyir, indi sən öldün, Çəyirtgə Əli! Elə deyəndə padşah ovcunu açır və çəyirtgə düşüb qaçır. Padşah: -həqiqətən sənin bilmədiyin heç nə yoxdur- deyir (**S: 2, 19, 3; Tr:1).**

Шарвилидин мах ава. Ам халкьунин хиялдавай асул къуччагъ тир. Ам вичин халкь кани кас хьанва. Гьина жемят к1еве гьатзавайт1а, халкьуниз душманар авайт1а, аниз Шарвили къведай, ада душманар магъруб ийидай. Ам душманриз гьалиб къведай.

Tərcüməsi:

Sarvəli nağılı var. Sarvəli xalq qəhrəmanı, mifik qəhrəman idi. O, xalqını istəyən adam olub. Harada camaat çətinə düşürdüsə, harada xalq bərkə düşürdüsə, harada xalqın düşməni vardısa, oraya Sarvəli gəlirdi, kim düşmən idisə, onu məğlub eləyirdi. Yəni düşmənə qalib gəlirdi **(S:17; Tr:2)**.

Къаравелли

Сур девирда Агъанезер т1вар алай сад хьанавай. Са къуз балк1андин ц1апарал пара т1вет1ер к1ват1 хьанавай. Агъанезер инлай галуч1замаз и т1вет1ерин тупадиз

са лаш ягъада. Вичин к1елда: Агъанезера худда, ик1 кеф хкудда, за яхц1ур деверин вилер акъудда. Т1вет1ерни дев хьанвай Агъанезеран виле.

Адан къариди к1ек1ец цлах агалдна къецел акъучнамаз аквада душманриз ик1 инсаф рик1елай алудна женгзавайди Агъанезер я. Эхирда са т1вет1 амай, Агъанезерез амани кьенвайбурун жергедив кутаз канзава.

Агъанезер, Мирзалу бубаяр жине махар рахаз чидай ксар хьанавай.

Tərcüməsi:

Qaravəlli

Keçmişdə Ağanəzər adlı birisi olub. Bir gün at peyininə çoxlu çibin[1]lər yığışır. Ağanəzər buradan keçəndə çibinlərin bir topasını çomaqla vurur. Deyir, Ağanəzərəm, kef gəzərəm, divlərin 40-nı birdən əzərəm. Çibinlər divlər olub Ağanəzərin gözündə.

Qarısı əl ağacını divara söykəyib çıxıb görür ki, düşmənlərə belə amansız cəng açan Ağanəzərdi. Axırda biri qalıb milçəyin. Onu da o birilərinə qatmaq istəyir Ağanəzər.

Ağanəзər kişi, Mirzəli kişi bizdə nağılbaz adamlar olublar **(S:10; Tr:2)**.

Бубарин гафар, мисалар, чирунар

Хуьруьн аваданвал адан рекьикай чир жеда. Хуьруьн гурвал гурварин гумадикай чир жеда.

Tərcüməsi:

Atalar sözləri, məsəllər və deyimlər

Abad kənd yolundan bəllidir. Kəndin əhvalını buxarıların tüstüsü bildirir **(S:25; Tr:2)**.

[1] *Milçək*

Чан чпин, жегьеннем Гъуцардин.

Tərcüməsi:
Can özünün, cəhənnəm Tanrının **(S:32; Tr:2)**.

Дустунин к1вализ фад-фад фин лазим я, жигъир векьи кьун тавурай.

Tərcüməsi:
Dostun evinə tez-tez get ki, cığırı ot basmasın **(S:24; Tr:2).**

Гьахъни лагь, дяведизни гьазир жен!

Tərcüməsi:
Həqiqəti demək istəyirsənsə, davaya da hazır ol **(S:24; Tr:2)!**

Зул кьиб я, яр гатфар.

Tərcüməsi:
Payız soldurur, yaz cana gətirir **(S:16; Tr:2)**

Сада ваз кьил кьунвай (кьилел атанвай) чана гьадисадикай рахайт1а, вуна а ихтилат садазни ийимир. Душман ам хъене шад, дустни хъене пашман тахьурай.

Tərcüməsi:
Kim baş vermiş (başına gəlmiş) pis hadisəni sənə danışsa da, sən, o söhbəti heç kimə danışma. Çünki düşmən eşidər, şad, dost eşidər, peşman olar **(S:12; Tr:2)**.

К1ерецдин къарзахдикай к1азун гьалар жедач.

Tərcüməsi:
Qoz qabığından barama (ipək) sapı olmur **(S:32; Tr:2)**.

Лапаткани кацай (каца) чакай, кьенвай вакар чвекай!

Tərcüməsi:
Bellə külüng bizdən, ölən donuzlar da sizdən **(S:32; Tr:2)**!

Лезги тирди бармакдай чир жеда.

Tərcüməsi:
Ləzgi papağından bilinir **(S:24; Tr:2).**

Аял кьеп1ина, дана епинамаz вердишарна канда.

Tərcüməsi:
Uşağı beşikdə, dananı kəndirdə ikən öyrətmək lazımdır **(S:32; Tr:2)**.

Аял кьеп1инамаз, дана епинамаз!

Tərcüməsi:
Uşağı beşikdə, dananı isə ipdə öyrətmək lazımdır **(S:3; Tr:2)**.

Ваз ич1и аквазвай ттама гьихьтин пеленгар къатканва.

Tərcüməsi:
Sənin boş bildiyin meşədə necə pələnglər yatıb **(S:24; Tr:2)**.

Писди масадаз гун айиб, хъсанди масадаз гун гьайиф я!

Tərcüməsi:
Pisi yada vermək ayıb, yaxşını yada vermək heyifdi **(S:16; Tr:2)**.

Яр атун гатфар, дуст атун сувар я.

Tərcüməsi:

Yar gələndə yaz gələr, dost gəlişi bayram olar (Yarın gəlişini yaz bilirik, dostun gəlişini bayram) **(S:23; Tr:2)**

Кьун суьруьдуьн ярашугъ я.

Tərcüməsi:

Sürünün yaraşığı təkədir (erkək keçi) **(S:23; Tr:2)**

Гапур акъатда, иви гьатда- лезгири гапурдиз сажда ийида, ам вичин т1вар хьтин вине кьада. Лезгирикай рахазмаз сад лагьана мецел къвезвайди: «Гапур акъатда, иви гьатда» гафар я. Гьик1 хьана и гафар майдандиз атанва? Лезгиди са вуж ят1а ягъун патал гапур къакъарай акъуднават1а, арадиз гьахьур ксари ам ягъиз кьаначт1а, ада вичин т1уб кьат1на иви гапурдал алтаддай, ахпа а гапур къакъара эхцигдай. Им адан гаф гьавайдай тушир лагьай ч1ал я. Им лезгирин гапурдиз сажда авунун аламат я.

Tərcüməsi:

Xəncər çıxdı, qan çıxdı - ləzgilər xəncərə sitayiş eləyiblər, xəncəri müqəddəs sayıblar. Çünki həmişə ləzgiyə deyiblər ki, xəncər çıxdı, qan çıxdı. Nəyə görə deyiblər elə? Çünki əgər ləzgi xəncəri bir adamı vurmaqdan ötrü qınından çıxardıbsa, onu adamı vurmağa qoymayıblarsa, o da barmağını kəsib xəncəri qana bulayıb qınına qoyarmış. Yəni o söz havayı yerə deyilməyib. Ləzgilərin xəncərə qarşı etiqadından irəli gəlir **(S:32 Tr:2)**.

Хайи крар, Хкетар, кимин ихтилетар

Чун кьве гада абурун к1вализ мугьманвилиз фенай. Рушан буба жи вилик акъатнай. Чавай чуьн гьиниз физвайди жузунай. Чна флан касдин к1вализ лагьанай. Ада чаз вичин к1вализ ша, абуруз мугьманар ава, гуьзетна, а атанвайбур хъфейла ахпа чвевай аниз фена чуь гафар лугьуз жеда лагьанай. Чун адан к1вализ атанай. Чаз адан к1вале кьве агалкьнавай руш авайди акунай. А вахарин сад ч1ехи, сад гъвеч1и тир. Чунни икьван агалкьнавай гадаяр тир. Чун зи свас жери рушан дидеди чан-рик1див ацукьарнай. Рушари чаз чуьн атурай, рагъ атурай лагьаначир. Ч1ехи руш имидин к1вализ фенай, гъвеч1ид вичин дидедихъ галаз амукьнай. Чун чара касдин к1вализ феназ кан тир, адахъ галаз идай ихтилатар авай. Чай-фу недай ч1авуз а рушни вичин дидедихъ галаз жи патал ахъа авунвай суфрадин къвалаг ацукьнай. Арада ам заз килигни авунай. Чай хъвана, фу т1уьна, чун а мати касдин патав фенай. А к1валелай са 100 метр яргъа хьунни рушан буба чакай чара кхьанай. За зи патав гвай гададиз адан а гъвеч1и руш за къач1уда лагьанай. Ада ам ваз гуч лагьанай. За ам туьфенгдин гужунив хьайит1ани къач1уда лагьанай. Са къуз за адаз жуван илчиярни ракъурнай. Са кьадар абуру ик1, чна ак1 лагьанат1ани разивални хьанай. Гила зун жибинар фундухдиг ац1урна абурунуз фидай, ичер тухудай за. За жува туханвай и майваяр а рушаз гайла, ада абур къач1удачир, ч1ехи ваха къач1удай. Са югъ ик1а, кьвед югъ ик1а, эхир завай акъвазиз хьанач. За адан вахавай

ам лал яни, биши лагьана жузуна. Ада завай фундух, ич къачудач. Руша заз: вуна абур за геце, за андаг вугуда, ахпа вучт1ада вичиз чир хьурай- лагьанай. Икьван, чна са йис мехъер хьун гуьзетнай .

Tərcüməsi:

Əhvalatlar, lətifələr, gimgə söhbətləri

Onların evinə iki oğlan, qonaq kimi getmişdik. Qızın dədəsi bizim qabağımıza çıxdı. Dedi ki, hara gedirsiniz? Dedik ki, filan çobanın evinə. Dedi, gəlin bizə, onların başqa qonaqları var, siz onlar gedəndən sonra, sözünüzü deyərsiniz. Biz onun evinə gəldik. Evdə gördük ki, bunlarda yetişmiş iki qız var. Bacılardan biri böyük idi, o birisi balaca. Nəsə, biz də yetişmiş cavan oğlanlarıq da. Gələcək qaynanamla görüşdük. O da bizimlə görüşdü. Qızlar görüşmədilər. Böyük qız getdi əmisigilə. Anası ilə balaca qız qaldı evdə. Biz ayrı adamın yanına getməli idik, sözümüz, söhbətimiz vardı. Çay - çörək yeyilən vaxtı anası ilə bu qız- mən aldığım qız- bizimlə süfrəyə oturdu. Gördüm ki, bu, mənə baxır. Nəsə, çayımızı, çörəyimizi yeyib görüşəcəyimiz adamın yanına getdik. Bunların evindən təxminən 100 metr aralanandan sonra bizi ötürən adam geriyə qayıtdı. Mənimlə gələn oğlana dedim ki, o qızı alacağam. Dedı, sənə verməzlər. Dedim, tüfəng gücü ilə də olsa, alacam onu. Bir gün elçiləri göndərdim. Bu, ona dedi, o, buna dedi. Nəsə, razılıq verdilər. Hə, indi ciblərimi doldurub fındıq aparıram. Alma aparıram. O qıza verirəm,bu qız almır, o biri qız alır. Bir gün oldu, iki gün oldu. Axırda bezib bacısına dedim ki, a bala, o qız laldı, kardı? O, mən verən fındıqları, almanı almır. Dedi, zərəri yoxdu, sən mənə ver, mən verərəm, sonra nə edər, özü bilər. Deməli, o qızla bir il də nişanlı qaldıq **(S:31; Tr:2)**.

Гададин к1валей са шумуд кас илчивилиз фида. Абурух ихьтин са къайда авай, «Ав!» - хьанавачт1а суфрадал са зат1ни къведачир. Илчириз « Ав» лагьайна ахпа суфрадал ширин чай къведай. Чайдилай ахпа кьве патани сада-садаз хийирдин дуьаяр авуна хъфидай. Ихьтин са межлисда суфрадал къенд атана. Къентинин кьит хьанвай девир тир.

И гада са вил гишинди,
Хъвазавай чай ширинди.
Адаз къент куьлуьз аквазвай,
Абур кьвед-кьвед сиве твазвай.
Сада жузада, чуьна стха,
Кьенавайбур гьик1 кучудда?..

Tərcüməsi:

Oğlan evindən bir neçə nəfər elçiliyə gedir. Bunlarda da belə bir qayda vardı, "hə"- ni almamış süfrəyə heç nə gətirməzdilər. Elçilər "hə"- ni alandan sonra hamıya şirinçay paylanırdı. Çaydan sonra hər iki tərəf bir-birinə xeyir-dua verib öz yolu ilə getməli idilər. Belə məclislərin birində süfrəyə qənd gəlir. Qəndin də az tapılan vaxtları idi.

Acgöz idi oğlan yaman
Çay gələndə edib imkan,
Xırda doğranmış qəndi,
Görüb işlədir fəndi.
Onları iki-iki atırdı o ağzına,
Baxmırdı ki, məclisdə fikir verən var ona.
Adam dedi oğlana, axıdaraq təri siz,
Beləmi dəfn edirsiz kənddə ölüləri siz **(S:26; Tr:2)**?

Кино чIугун

Филм цIугузва. Примьерадын чIавуз актйор нахуш жеда. Адан образ нез ятIа гана канда. Залдавай тамашачийриз лугьуда. Са лезги къведе. Адаз лугьуда хьи, вуна маса са затIни ийирди туш. Вун а цин чендин патаг акъвазда, са къари къвердия ви патаг. Ада ваз гьикьадар минет авуртIани, на адаз яд гумир. Идени лугьуда хьи, хьурай. Фильм чIугваз башламышда. Лезги чендин патаг хъуцада. Са къари къведе, лугьуда хьи, а бала, зун цих гузава. Заз са шупI яд це. Лугьуда хьи, ваъ, гудач. Валай кьий са шупI яд це, кана авахьзава зун. Лезгиди гене вичин гаф лугьуда. Ваъ, гудач хьи, гудач. А кьадар къариди идаз миннетарда хьи, ахир гададиз адан язух къведа:

-Я баде, за гуда еее, анжах режиссер анихай килигзава.

Tərcüməsi:

Film çəkilişi

Film çəkirlər. Primera vaxtı aktyor xəstələnir. Onun obrazını indi kiməsə həvalə eləməlidirlər. Zalda olan tamaşaçılara müraciət edirlər. Oradan bir ləzgi gəlir. Ona deyirlər, heç nə eləməyəcəksən. Sadəcə sən su çəninin yanında duracaqsan, bir qarı gəlib sənə nə qədər yalvarsa da, ona su verməyəcəksən. Deyir, yaxşı. Filmi çəkməyə başlayırlar. Ləzgi də durur çənin yanında. Qarı gəlir deyir, ay bala, canım yanır, sənə qurban, bir qurtum su ver. Deyir, yox, verməz ki, verməz. Sənə qurban, bir qurtum su ver, yanıram, tökülürəm. Deyir, verməz ki, verməz. O qədər qarı yalvarır ki, buna, oğlanın qarıya yazığı gəlir, deyir: - Ay nənə, Vallah, mən verərdi, rejissor qoymur **(S: 2; Tr:1).**

Ам зи дидедин халудин паб тир. Ада чич1ек чуьхвена суфрадал эцигна. Ак1 хьана абур ичер я. Итимди к1вализ хтайла а «ичериз» кьас гайла адан вилерай кана нагъв авахьна. Адани паб т1валанив гатана. Чна абуруз чепижувар лугьудай. Садра къапана серг гатазвай зи имидин папа. Вилерай нагъв авахьнамаз адаз ам вуч ят1а чир жеда. Адаз а къаб дак1ардай вегьиз кан хьана. Шуьшеда акьуна авачир кьилни фена.

Tərcüməsi:

Anamın dayısı arvadıydı. Soğanı yuyub qoyub süfrəyə elə bilib ki, almadı. Kişi evə gəlib o "alma"ları dişləyəndə çıxan su gözlərini yandırır. O da arvadını çubuq ilə döyüb. Hə, biz onlara o vaxtı cəbəlli deyirdik. Bir dəfə kasada sarımsaq döyürdü əmim arvadı. Döydü, döydü. Gözlərindən yanğı çıxandan sonra başa düşübdü ki, bu nədir. İstədi ki, kasanı pəncərədən tullasın. Ayna qarışıq olmayan başı da getdi ***(S:26; Tr:2)***

Ариф халуди жи циц1ибар кьеженавай лагьана. Кьвал къванвай. Адаз абур синидиз агагьна кьуру ийиз кан жеда. Ада сини къазунал эцигна фена вичин кефиниз.

Tərcüməsi:

Arif dayı danışırdı ki, cücələrimiz islanıb. Deyir, yağış isladıb. Deyir, yığıb siniyə ki, qurusun. O sinini qazın üstünə qoyub haradasa küllənirmiş **(S:6; Tr:2)**.

Чепериз Шейх Ягья т1вар алай сад хьанва. Са къуз адан халудуз Къубадин са хуьре жезвай къавумру

мехъериз эверда. Шейх Ягьяди халудиз вични тухун патал минетарда. Халуди разивал гана, ам вичихъ галаз тухвана. Адаз куьмекдайди къучи тир, ч1уланивни гапур квай. Абур фена мехъерив. Ана абуру т1уьна-хъвайна ахпа аквада Къубадин беглери жерге кьуна ястухърив агалтна, бешатланарни гьиле. Са еке к1ват1 ичер куьруьхнава ттарцикай. Абуру а ичериз гуьле ягъазвай. Вирида гуьлле ягъада, садани гуьлле кьалукьдач. Шейх Ягья Догъан агъадин вахан хва тир. Халудиз абуруз лагь, зазни са гуьлле ягъиз канзава лагьана. Халу рази хьанач. Лагьана, галукъич вун пашман жеда. Ада, ваъ, чан халу, лагь лагьана. Чара ат1анвай халуди зи хутулдизни гуьлле ягъиз канзава лагьана. Сада, хъсан жеда лагьана, вичин чка Шейх Ягьядиз гана. Ада ястухдихъ агалт тавуна, к1вачун кьилел ягъана ич кьве чкадал пайна. Мад са ични цавуз вегьена, гуьлледив ягъана руг хьтин авуна. А кардилай ахпа абуру лагьана Жалал халудиз ихьтин къучи авада, адаз садакайни кич1евал жеч. Ада инсан вилелай ягъада. Гьина хьайит1ани.

Tərcüməsi:

Cəbəllərdə Şeyx Yəhya adında birisi olur. Bir gün onun dayısını Qubaya toya çağırırlar bu kənddə qohumlarıgilə. Şeyx Yəhya da yalvarır ki, dayısı onu da Qubaya aparsın. Nəsə, dayısı razılaşır. Bunu da aparır. Bunun köməkçisi də qoçu olubdu, kəmərində xəncəri. Gediblər toya. Yeyib, içiblər, durub görüblər ki, Quba bəyləri bir cərgə düzülüb yastıqlara söykənib, alıblar beşatılanları əllərinə, bir dənə yekə alma bağlamasını asıblar ağacdan, onu atırlar. Hamı atır, ata bilmir heç biri. Şeyx Yəhya

Doğan ağanın bacısı oğlu idi. Dayısına deyir ki, onlara de ki, mən də birini atım. Deyir, yox ay bala, dəyməz, peşman olarsan. Deyir, can dayı, nə olar, de. Nəsə, əlacsız qalıb deyir ki, a bəylər, mənim xitilim[1] də güllə atmaq istəyir. A, yaxşı olar. Yerini verir Şeyx Yəhyaya. O, yastığa söykənmir. Ayaqüstə durub, almanı iki yerə bölür. Almanı göyə atır, ikinci güllə ilə ortasından vurub halva kimi tökür yerə. Ondan sonra deyirlər ki, bu cür qoçusu olan Cəlal kişi, ona heç bir qorxu yoxdur. O, adamın gözündən atar. Harada olur-olsun **(S:3; Tr:2)**.

Эзем халудиз талукь тир сад лагьай хкет

Эзем халу пара къемеди хесетар авай кас тир. Са къуз анда вичин юлдашриз ризкьи къачун патал Ниждиз фида лагьана. Ада лам кутуна вилик, сад-кьвед ич1и шешелни вичих галаз тухуда. Туьквендай са шумуд къан ризкьи къачуна хкъвезмаз аквада санал машиндай къарпузар пай ийизва. Адани фена жемятдин къене акъвазна нубат кьуна 100 кг къарпуз къачуда. Къарпуз пайзавайда адавай вун вуж хьана лагьана жузада. Адан лугьуда: «Кхьих, Мегьбалуев Эгьед, 100 кг». Абуруз ам чпин хуьруьнжув туширди чир хьанач. Акахьна а жемятдив ада а къарпузарни хутахна, туьквендай къачур ризкьини. Садни к1валив ахкакьнамаз вичи-вичиз: « А жемят, гьалалвал це и къарпузрин»-лагьана. Къарпузар сиягьдив гузвай, ада къулни ч1угунвай. И сиягь фена акъатда бухалтирдин вилик. На лугьумир а хуьрун колхоздин бухалтир жи хуьруьнжув Княз халу я. Адаз а сиягьда Мегьбалуев Эгьед 100 кг

[1] *Balaca (uşaq)mənasında başa düşülür.*

акуна. Нижде ихьтин кас авачирди адаз чидай. Къарпузар пай авур итимдивай адан аламатар жузуна. А касди адан аламатар лагьайла Княз халудиз ам Эзем тирди чир хьана. Чуь лагьайт1а, Эзем халудиз ихьтин гзаф къемедияр хьанвайди тир. Мад вучрай, чпи а къарпузриз са юн хъвуна. Арадай са ч1авар галатна. Рекьел Княз халудал Эзем халу гьалтнамаз, ада Эзем, ви ц1ийи т1вар мубаракрай лагьана. Эзем халуди а ихтилат чуькай физват1а фад кьат1ана.

Tərcüməsi:

Əzəm dayı ilə bağlı birinci əhvalat

Əzəm dayı çox baməzə adam idi. Bir gün o yoldaşlarına deyir ki, mən gedəcəyəm Nicdən ərzaq almağa. Nəsə, eşşəyini qabağına salır, bir-iki boş kisə də götürür. Mağazadan bir neçə günlük ərzaq alanda görür ki, maşından qarpız paylayırlar. Camaatın arasında durur, növbəsi çatanda 100 kilo qarpız alır. Qapana qoyur. İndi qarpızı paylayan soruşur: -Kimsən? Deyir: -Yaz, Mehbalıyev Əhəd, 100 kilo. Onlar başa düşmürlər ki, bu, onların kəndçisi deyi. Camaatın arasına qarışıb aparır aldığı qarpızı, mağazadan da bayaq aldığı ərzağı götürür. Evlərinə çatandan sonra öz-özünə deyir, ay camaat, halal eləyin ha, bu qarpızı mənə. Qarpız da siyahı ilə idi. Qol da çəkmişdi. Bu siyahı gedib çıxır mühasibin qabağına. Təsadüfdən də həmin kəndin kolxozunun mühasibi bizim kənddən olan Knyaz dayı idi. Siyahıya baxıb görür ki, siyahıda yazılıb: Mehbalıyev Əhəd 100 kilo. Bilir ki, Nicdə belə bir adam yoxdu. Qarpız paylayanı yanına çağırıb soruşur ki, bu necə adam idi? Qarpız paylayan da onun əlamətlərini söyləyir. Knyaz dayı əlamətlərdən başa düşür

ki, bu, Əzəm dayıdı. Çünki Əzəm dayının belə sərgüzəştləri çox olmuşdur. Nəsə, qarpıza özləri bir yön eləyirlər. Aradan bir xeyli vaxt keçəndən sonra Knyaz dayı bir gün Əzəm dayı ilə qarşılaşır. Ona deyir ki, Əzəm, təzə adın da mübarəkdir. Əzəm dayı da o dəqiqə məsələni anlayır **(S:9; Tr:2)**.

Кьвед лагьай хкет

Эзем халу куьчдуьхъ галаз агьуз физмаз рекьин къвалав са шофер машиндал алахъзавай. Ам гьекьни кафун къеневай. Агакьна адаз салам гана, вуч хьанват1а жузуна. Адани машин худунуз физвачирди, кьве сят андал алахъзивайди лагьана. Эзем халуди адаз къулухъ жен, са зунни килигин лагьана. Аниз-иниз килигна: « Ваъ, алахъмир, и машиндин динамодун помпа ч1уру хьанава»-лагьана. А динамодани а т1вар алай зат1 авач. А кас мягьтел амукьна жузуна: «А халу, ам тирди ваз гьинай чир хьана?». Лагьана зун дяведин ч1авуз летчик (самолет гьалдайди) хьанва, зи техникадай пара хъсан кьил акъатда. Гилани садан машин ч1уру хьайла лугьурбур ава, ак1 алахъмир, адан динамодун помпа ч1уру хьанва.

Tərcüməsi:

İkinci əhvalat

Əzəm dayı köç aşağı gedəndə görür yolun qırağında bir sürücü maşınla əlləşir. Qan-tər içindədi. Çatıb buna salam verir. Nə olub deyə soruşur. Deyir, vallah, bu maşın xoda getmir. İki saatdır bununla əlləşirəm. Onda Əzəm dayı deyir ki, qoy baxım. Bir az baxıb: "Yox, əlləşmə, bu maşının dinamosının pompası xarab olub"-dedi. Axı, dinamoda belə bir şey olmur. O kişi də çaşbaş qalır. Deyir, indi a dayı, sən bunu nədən bilirsən? Deyir,

bala, mən müharibə vaxtı "lyotçik" (təyyarə cürən) olmuşam. Mənim texnikadan yaxşı başım çıxır. Hə, indi də kiminsə maşını xarab olanda biri deyir əlləşmə, onun dinamosının pompası xarabdır **(S:9; Tr:2)**.

Пуд лагьай хкет

Жи лезгириз Ужар райондиз килигзавай хъуьт1уьн ч1урун чка (къишлах) ава. Эзем халу хъуьт1уьз анра жеда. Кьуьд атана аватна. Адаз аквада вичин маларин векь бегьем хьанва. Гила бес вучрай? Анра колхоздин фермаяр авай ч1авар тир. Лагьана колхоздивай са-кьве прес гьи за. Мад маса чарани авачир. Ама аниз къаравул ч1угвазвайдини авай.

Эзем халу фермадал фида. Ан патахайни къаравулчиди вичин аялар аниз ракъурда, лугьуда килиг, чуьнуьхардайди тахурай. Аялар рекьел Эзем халудал расал хьана. Абуру Эзем халу, вунн гьиниз физва лагьана жузуна. Лагьана за хпер яйлахдиз акъуднава, аниз физва. Аялар адан ч1алахъ хьана хъфида. К1вале аялривай къаравулчиди квез вуж акуна лагьана жузуна. Абуру Эзем халу акурди лагьана. Чна Эзем халу вун гьиниз физва лагьана жузуна. Ада чаз хпер яйлахдиз акъудуз физва лагьанай. Каравулчиди: «А залимдин аялар, хъуьт1уьз яйлах жедани?» - лагьана жузада. Эзем халуни анра амачир. Фадлай са-кьве пресни гваз к1вализ хъфенвай.

Tərcüməsi:

Üçüncü əhvalat

Bizim ləzgilərin Ucar rayonuna baxan bir qışlaq yeri var . Qışda Əzəm dayı orada olur. Qış gəlib düşür. Görür ki,

qapısındakı malların otu qurtarıb. Neyləsin? Orada bir kolxoz ferması var idi. Deyir, gedim fermadan bir-iki pres gətirim. Daha əlac yoxdu. Oranın da qarovulçusu var.

Əzəm dayı fermaya gedir. Bu tərəfdən də qarovulçu uşaqlarını göndərir ki, gedin, baxın görün, oralarda oğurluq olar. Uşaqlar da yolda Əzəm dayıya rast düşürlər. Soruşurlar, Əzəm dayı, hara gedirsən? Deyir, Vallah, qoyunu yaylağa çıxarmışam, gedirəm ora. Uşaqlar da ona inanıb gedirlər. Hə, qış günü, nə yaylaq? Əzəm dayı çıxış yolunu tapmışdı. Uşaqlar gedəndə qarovulçu uşaqlardan soruşur ki, a bala, kimi isə görməmisiniz? Uşaqlar deyirlər, Əzəm dayını gördük. Dedik, Əzəm dayı, nağarırsan? Dedi, qoyunu yaylağa çıxarmağa gedirəm. Qarovulçu deyir, ay zalım uşağı, qışda yaylaqmı olur? Hardadı Əzəm dayı, bir-iki preslə çoxdan evinə gedib **(S:9; Tr:2)**.

Надир халудиз талукь тир хкет

Жи хуьре са Надир халуни авай. Аяр хесетар авай рехи кас тир. Аллагьди адаз ганвай ванцин тон аламат тир. Хуьруьн кьиляй эвер ганайт1а, хуьруьн к1аневай-даз адан ван агакьдай. Са них галаз ят1а ихтилатзамаз абурилай 200- 300 метр яргъал тирбуруз адан ван къведай. А касдиз ихьтин рахунин тон авай. Вич савад авай кас тушир. Ам садра Агъдаш-Къебеле автобусда ацукьна хквезмаз адан гьиле са газет гьатна. Ам газетдин шикилриз килигиз хьана. Ама газет терсина кьунвай. Патав ацукьнавайт1а адаз, а халу, вуна газет терсина кьунва лагьана. Идан элкъвена адаз, я хва, к1елиз чидай касдиз вуч дуьз, вуч терс лугьуда. Яни Надир халудин кьилел ихьтин са кар атанвай.

Tərcüməsi:

Nadir dayı ilə bağlı əhvalat

Bizim kəndimizdə Nadir dayı vardı. Çox gözəl ağsaqqal idi. Allah ona elə bir səs tonu vermişdi ki, kəndin başında qışqırsaydı, kəndin ayağına səsi çatardı. O, danışıq tonu ilə kiminləsə danışanda 200-300 metrlikdə dayanan adam onun səsini eşidərdi. Bəli, onun elə danışıq tonu var idi. Savadsız adam idi. O, bir dəfə Ağdaş- Qəbələ avtobusuna oturub gələndə əlinə bir qəzet düşür. Qəzetin şəkillərinə baxırmış. Qəzeti tərs tutubmuş. Yanında oturan bir nəfər ona deyir ki, a dayı, sən qəzeti tərs tutmusan. Bu da qayıdıb deyir ki, ay oğul, oxuyana nə düz, nə tərs. Yəni Nadir dayının başına elə bir əhvalat gəlmişdi **(S:9; Tr:2)**.

Пиралы имидикай сад лагьай хкет

Колхоздин хперин фермадал ч1ехи чубан к1валахнавай са Пиралы ими авай чаз. Авай уьмуьр хпехъан яз галатнай. Хпехъанвал, малдарвал лезгирин сур девирдилай амай пеше я. Къенин къалди абур и кардин гуьгъуьнай физва. Пиралу имидин уьмуьрдуьн яргъи девир чубанвиле галатнават1ани, са къемеди кас хьтинни машгъурди тир.

Эвли Къажал жи гатун яйлахрикай сад тир. Пиралы ими а яйлахда текдиказ амай. И яйлахдиз ни балк1андив, нини ламрав фин мумкин туш. Чубанрин сад хуьрел ризкьи кгъиз хъфенвай. Пиралы имиди алачух ц1ийиз туьк1уьрна суьруь уьруьшдуьз чук1урунавай. Мад нисенлай ахпа тир. Адаз дагъдин гьайванар винихъай агъуз катзивайди аквада. Дагъдин ц1егьер, дагъдин хпер суьруь кьутуна агъуз авуч1завай. Абур Пиралы имидин хперилайни агъуз галатнамаз, а кас

фикирди тухьвана: гьуьрчехъан авач, гуьллединван хьанач, и гьайванар гьик1 хьана катрай? Санлай адан акьулдиз я чайгъун, яни жив къун атана. Адан от1а чубан юлдаш ризкьи кгъун патал хуьруьз хъфенвай. Жив аватурт1а адивай кьвед-пуд къуз хквез жедайди туш. Инхай идан вичинни т1уьн бегьем хьанва. Ада фаддаказ кьуна са гьайван тук1вада. Бахтуни гьана к1арасар авай. Ц1ай курна, як куьткуьна ац1урна къажгъандиз. Як ргазмаз жив акадна. Жив метев кьван къванвай. Пуд къуз хпер архашдал, Пиралы имини алачухдин къене амукьна. Ада а якун т1уьнуькай т1имил-т1имил нез а пуд югъ са гьал акъудна. Пуд къалай ахпа гьава дегиш жеда, жив ц1рада. Кьуд лагьай къуз адан чубан юлдаш ризкьи гваз са четинвилив хтана ахкъатна. Идани, адани вичин чубан юлдаш гьик1 хьанат1а лугьуз фикир ийизвай. Хтанвай чубандиз Пиралы имиди вичин акьулдив, кьат1унрив дагъдин гьайванрин катун- галтугуникай яйлахда вичин кьилел къведай крар кьат1ун чир хьана. А девирдин итимри ихьтин крарикай хъсан кьил акъуддай.

Tərcüməsi:

Piralı əmi ilə bağlı birinci əhvalat

Kolxozun qoyun fermasında baş çoban işləmiş Piralı əmimiz var idi. Ömrünü elə qoyunçuluqla bağlamışdı. Qoyunçuluq, maldarlıq ləzgilərin qədim peşəsi idi. Bu günə kimi də bu peşəni davam etdirirlər. Piralı əmi uzun illərini çoban kimi keçirsə də, çox baməzə adam kimi də tanınıb.

Evli Qacal yay yaylaqlarından biridir. Bu yaylaqda Piralı əmim tək qalmışdı. Özü də o yaylağa nə atla, nə də eşşəklə qalx-

maq olurdu. Çobanın biri qayıtdı azuqə üçün, Piralı əmi də çadırı təzə qurub qoyunu yaylağa dağıtmışdı ki, bir də görür ki, günortadan sonradı. Görür ki, dağ heyvanları üzü aşağı qaçmağa başladı. Sürü halında dağ keçiləri, dağ qoyunları götürülüb üzü aşağı gəlir. Piralı əminin qoyunundan da aşağı gəlib keçəndə bu insan öz-özünə fikirləşir ki, burda ovçu yox, güllə səsi yox, bu heyvanlar niyə qaçsın. Birdən ağlına gəlir ki, hardasa ya çovğun olacaq, da qar yağacaq. Çoban yoldaşı sürünü binəyə gətirib azuqə üçün kəndə qayıtmışdı. Qar yağsa, o çoban 2-3 gün gələ bilməyəcəkdi. Özün də də yeməyi qurtarıb. Tez bir heyvanı kəsir. İncəvara[1] odunu olur. Ocaq qalayır. Heyvanı doğrayıb salır qazana. Elə təzə ət bişirməyə başlamışdı ki, qar yağdı. Yağan qar haradasa dizə kimi idi. 3 gün qoyun binədən tərpənmir. Piralı əmi də o çadırın içində. O, bişirdiyi yeməkdən yavaş-yavaş yeyə-yeyə 3 günü çox çətin ötürə bilir. 3 gündən sonra hava dəyişir. Gün çıxır, qar əriyir. 4-cü gün onun çoban yoldaşı azuqə ilə çox çətin gəlir. O da, çoban yoldaşı da fikirləşirdi ki, yoldaşım necə oldu, nə təhər oldu. Gəlib görür ki, Piralı əmi öz ağlı ilə, zəkası ilə dağ heyvanlarının belə qaçışmasından təbiət hadisələrini başa düşmüşdür. O vaxt çöl adamları təbiət hadisələrini çox yaxşı başa düşürdülər **(S:9; Tr:2)**.

Пиралы имидкай кьвед лагьай хкет

Хпер гьална Куьрдемирдиз физвай Пиралы ими рекьин къвалаг гвай са к1вализ мугьман жеда. И касдиз чпин к1вализ эвер ганвайда адаз вун рекьин инсан я, чай хъухъ, фу неъ, ахпа хъвач лугьуда. Ада вичи тук1унвай гьайвандин якукай мугьман физвай к1вализ са пайни туханай. Пиралы имидин вилик мураба, чай къведа. П1инийрин мураба гзаф аярди тир. Пиралы

[1] *Yaxşı ki, xoşbəxtlikdən mənalarında başa düşülür.*

имидвай вич хуьз хьанач, ада а мураба цилер галаз неда. А к1валин ханумди гъана столдал цилер вегьидай къаб эцигнамаз Пиралы имиди зарафатдив кутуна, ай вах, а къапуниз лазимвал авач, а цилер агагъдай къаб чазни ава лугьуда.

Tərcüməsi:

İkinci əhvalat

Bir dəfə Piralı əmi Kürdəmirə qoyunla gedəndə yol qırağında bir evə qonaq düşür. Kişini evə dəvət edirlər ki, yol gedən adamsan, çay, çörək ye, gedərsən. Kəsilmiş heyvanın ətindən qonaq gəldiyi evə pay aparır. Piralı əminin qabağına mürəbbə gəlir, çay gəlir. Yaxşı bəhli[1] mürəbbəsi olur. Piralı əmi də baxmır ki, nədir, çərdəkləri də udur. Qadın gətirib stola çərdək qabı qoyanda Piralı əmi zarafat eləyir ki, a bacı, çərdək qabını gətirmə, çərdək qabı özümüzdə var **(S:9; Tr:2)**.

Жи колхоздиз Бакудай са рехи кас тефтиш авунин т1варунлай атанай. Зи стхади а кас са нисениз жи багъда мугьман авуна. Ама гьиле папка аваз фундухдин тарцин к1аник ацукьна. Зи дидеди са хъсан верч тавада акъугъуна, гьар са няметдикайни суфрадал гьанава. Самаварни ргазва. Мад гьар са зат1 суфрадал ала. Ама и касди незвач. Ац1укьна килигзава. Суфрадал нисини ала. Ама анда ай Ханад стха, заз ниси гваш лугьуда. Жузада, бес ам ниси тушни? Халис целцин ниси я. Суса а ниси чуьхвена, михьна мугьмандин вилик эцигна. Ада мад ваъ лугьуда, заз целцин ниси гъваш. Вилик эциг-

[1] *Albalı*

навай лавашарни (йухаярни) сачунал ц1ийиз чранвай-бур тир. Ада мад ниси гъваш лагьана. Жузурла а ниси гьик1 гъи чна, ада целцин сив ахъа авуна, ниси ч1арар-к1ararни винеллаз гъваш лугьуда. Идани а саягъ гъида. Са ч1ехи бушкъаб ац1урда. Ниси столдал атайла, а мугьманди лугьуда хьи, заз кани ниси има я. Амай са зат1ни заз лазим туш. Ни верч, нини амай т1уьнар. За идакай нердия. Са лаваш нисидив т1уьна бесарна. Т1уна бегьем хьайла а нисидкай амат1а винел са-кьве кк1ални эцигна заз це, за жуван балариз хутахун лагьана. Зи аялрини асул целцин ниси т1уьрай.

Tərcüməsi:

Bakıdan kolxozumuza bir ağsaqqal təftiş adından gəlir. Bu adam qardaşımın təklifi ilə naharı bizim bağda edəsi olur. Əlində papka fındıq ağacının altında oturdu. Anam da yaxşı bir çolpa qızardıb, gözəl nemətlərdən qoyub süfrəyə. Samovar da qaynadıb. İndi hər şey süfrədədir. Amma bu kişi yemir. Oturub baxır. Pendir də var. Amma o, ay Xanad kişi, mənə pendir gətir deyir. Deyir, o pendir deyil? Əsil motal pendiridir. Gəlin pendiri yuyub təmizləyir, sonra da qonağın qabağına qoyur. Bu deyir ki, yox ey, mənə motal pendiri gətir. Yuxa, çörək var, təzə bişirilib gətirilibdi. Dedi, get gətir. Dedi, nə təhər gətirək. Dedi, ağzını aç motalın, tüklü-müklü gətir. Bu da elə də gətirir. İri bir boşqaba yığıb, gətirir. Stola qoyan kimi kişi belə deyir: -Xanad kişi, mən deyən pendir bax, budur. Mənə heç nə lazım deyil. Bu çolpa, bu yemək. Bundan yeyəcəm. Bir dənə yuxanı pendirlə yeyəndən sonra yığışdırıldı. Yeyib qurtarandan sonra deyir ki, o pendirdən var ey, onun üstünə bir-iki qıça da əlavə elə, ver mənə, balalarıma aparım. Həqiqi motal pendiri verim uşaqlara **(S:9; Tr:2)**.

8-далай ахкъудда

Са лезги к1вачин къабарин т1уьквендиз гьахьда. Ана к1валахьзавай рушаз лугьуда хьи, чан вах, зи вада к1елзавай аялдиз 40 размер к1вачинкъаб це. А рушани элкъвена лугьда: -Ау лезги стха, и аялди вадаз физмаз 40 размер алукьзават1а, бес, 10 лагьай синифдиз физмаз гьик1 жердия? Вун акъваза, чан руш, за ам 8-лай ахкъудда – лугьуда.

Tərcüməsi:

8-incidən çıxaracam

Bir ləzgimiz gedir ayaqqabı mağazasına. Satıcı qadına deyir, a bacı, mənim beşdə oxuyan uşağım üçün bir 40 ölçüdə ayaqqabı ver. Satıcı qadın da qayıdıb deyir ki, ay ləzgi qardaş, bu uşaq 5-ə gedib 40 ölçüdə geyinirsə, 10-cu sinfə gedəndə bəs nə olacaq? Narahat olma, mən uşağı 8-dən çıxaracam deyir o ləzgi **(S:9; Tr:2)**.

Гьич зазни чидач

Са лезги алвер ийиз фида. Ада гузвайдавай къимет жузада. Лугьуда вуна багьа гузва, зунни са авам лезги я. Лугьурдия вуна зи гьиле са авам лезги гьатна, хъсан ам за хамдин чкадал эцигна. Гузвайда элкъвена адаз: «Лезги авам яни?»- лагьана жузада. Ада ав, авам я лагьана. Лагьана, а ч1авуз за ваз са хкет ахъайда, ахпа вуна лугьуда вуж авам ят1а: лезги, тахьайт1а мугъул? Са мугъулдин заридив галаз са лезги чубан спорда гьатда. Эхир абур сада-садаз имуча-муча гун къарардиз атана. Мугъулди лагьана, лезги стха, за ваз са имуча-муча гуда. Ваз адан жуваб чир тахайт1а на заз 50 манат гуда. Вуна заз гайи имуча-муча заз чир тахайт1а, за ваз 100

манат гуда. Абур разивилиз къведа. Лезгиди лугьуда хьи, сифте имуча-муча за гуда, ахпа вуна. Лезгиди жузада ам вуча цава аваз адаг 3 к1вач, чилел аватнамаз са к1вач жеда? Мугьул стхади пара фикирна, акьулдиз са зат1ни атанач. Элкъвена лезги стхадиз, валлагь, заз чир хьанач лагьана. Лезгиди: ваз чир хьначт1а, зи 100 манат зав къала, чна шарт ат1анвай, лугьуда. Мугьул стхади адан 100 манат вахгуда. Мугьлжув зариди лезгидивай адан жуваб жузада. Лезгиди мугьул стха, адан жуваб зазни чидач лагьана, къахчу жуван 50 манат!

Tərcüməsi:

Heç mən də bilmirəm

Bir ləzgi gedir alver eləməyə. Satıcıdan qiyməti soruşur. Deyir: -Sən, baha satırsan. Mən də bir avam ləzgiyəm. Deyəcəksən ki, əlimə bir avam ləzgi düşdü. Yaxşıca xamladım. Satıcı qayıdıb deyir ki, ləzgi avamdı? Dedi ki, hə, avamam. Deyir: -Onda mən sənə bir lətifə danışım. Bax gör, ləzgi avamdı, yoxsa moğal avamdı. Bir moğal ziyalısı ilə ləzgi çobanı bəhsə düşürlər. Axırda qərara alırlar ki, bir-birinə tapmaca desinlər. Moğal deyir ki, ləzgi qardaş, mən sənə tapmaca deyəcəm. Sən tapmasan, 50 manat verəcəksən. Sənin tapmacanı mən tapmasam, sənə 100 manat verəcəyəm. Razılaşırlar. Ləzgi deyir: -Birinci mən deyəcəyəm tapmacanı. Sonra sən deyəcəksən. Deyir, o nədir ki, göydə 3 ayaqlı olur, yerə düşür 1 ayaqlı olur. Moğal qardaş çox fikirləşir, görür ki, ağlına bir şey gəlmir ki, desin. Qayıdıb deyir ki, Vallah, ləzgi qardaş, mən tapammadım. Deyir, tapammadın, 100 manatımı ver. Şərtimizə əməl elə. Moğol qardaş çıxardıb onun 100 manatını verir. Deyir, ləzgi qardaş, sən de görək onun cavabı nədir? Deyir, heç mən də bilmirəm, götür 50 manatını **(S:9; Tr:2)**!

Ичер чуьнуьхун

Са лезги са касдин гьаятдиз чинеба ичер чуьнуьхун патал гьахьда. Йифен бере я. Гьебе гваз тарциз акъахда. Адаз ичер агагъда. К1вал чагъай касди вичин рушаз са а къапал акъуч, гьетериз килиг, гьава гьик1 ят1а лагь. Руш къапал акъучна цавуз килигда. Ама тарцавай лезги акунач. Бубадиз лугьуда хьи, валлагь, цававай гьетери лезгидин вили хьтин экв гузва. А залимдин хциз ак1 хьана хьи, рушаз ам акунва. Гьебе туна авуч1на тарцай катда. Экуьнуьз абуруз аквада тарца амай гьебе.

Tərcüməsi:

Alma oğurluğu

Bir ləzgi gedir bir kişinin həyətinə alma oğurlamağa. Gecə vaxtıdır. Xurcunla çıxır ağaca. Alma yığır. Kişi öz qızına deyir ki, ay oğul eyvana çıx gör, ulduzlara bax, havaya bax, nə təhərdi. Qız eyvana çıxıb göyə baxır. Ancaq ağaca dırmaşan ləzgini də görmədi. Deyir ki, ay dədə, vallah, göydə ulduzlar ləzginin gözü kimi parıldıyandı. Bu zalım oğlu da elə bildi ki, özünü görüb. Xurcunu orda qoyub düşüb ağacdan qaçır. Səhər görüblər ki, xurcun var ağacda **(S:31; Tr:2)**.

Кьил авачирди заз чидач

Ц1ийиз мехъер авунвай кьве жегьил гада авай. Абур гьевесда гьатна гъуьрчез (овуниз) фида. Кьведни санал, кьведегни туьфенг. Фида и ксар. Дагъда севрен магъар (муку) жеда. Сада лугьуда хьи, за а магъардин къене жуван кил твада. Зи к1вачари зурзун ийиз акурт1а зун кьулухъ ч1угу. Ина са сев авай кьун. Севре кьуна а гададин кьил хкъудда. Итим кьил авачиз

амукьда. Мати юлдашди адан к1вачер ч1угьада. Вуч1 авурай, юлдаш инал туна жедни? Ада дустунин тан эцигна вичин къуьнерал йуваш-йуваш хкъведа хуьруьз. К1валив агакьнамаз сусавай жузада кьун, а вах, ви юлдашдиз кьил авайни? Сусани адаз кьил авайди заз чидач, ама фу незмаз адан чене зурзадай.

Tərcüməsi:

Başı olmağını bilmirəm

İki cavan oğlan təzə evlənibmiş. Həvəsə düşüb ova gedirlər. İki yoldaşdı da. İkisində də silah. Gedirlər. Dağda ayı mağarası olur. Bu yoldaş deyir ki, mən başımı salacam ora, ayaqlarım tərpənəndə məni dartarsan. Burda da ayı varmış. Ayı bunu tutur. Bu yoldaş bunun ayaqlarını dartır. Ayı onun başını qopardır. Kişi başsız qalır. Nəsə, bu yoldaşdı da, bunu orada qoymaq olmaz. Alıb çiyninə yavaş-yavaş kəndə gəlir. Evinə gətirib gəlindən soruşur ki, a bacı, sənin yoldaşının başı vardı? Vallah, çörək yeyəndə çənəsi tərpənirdi, başı olmağını bilmirəm **(S:6; Tr:2)**.

Къаюлан регъв

Са-кьве чепижува сувун кьилел регъв туьк1уьрнавай. Сада атана анлай галатзамаз салам гуда. И касариз хъенечир. И к1валахъзавай ксариз ам элкъвена хъфизмаз аквада. Адавай жузада хьи, вуна инлай галатнамаз салам куь ганач? Лагьана за салам ганай, регъвин цин ванцикай чвез зи ван хъенечир. Эу, лагьана, регъвиз ядни лазим жедани? А регъв къаюлаз элкъуьрна абури. А регъв и мукьваралди аламай.

Tərcüməsi:

Yel dəyirmanı

Cəbəllərdən bir-iki nəfər dağın başında dəyirman qurublarmış. Biri gəlib keçir ordan, gəlib keçəndə salam verir. Bu işləyən kişilər onu eşitmir. Qayıdıb gedəndə görürlər onu. Deyirlər, ay kişi, salam niyə vermədin? Deyir, salam verdim, dəyirmanın suyunun səsindən eşitmədiniz. Deyirlər, dəyirmana su lazım imiş? Həmin dəyirmanı küləklə işləyən etdilər. O dəyirman bu yaxınlaracan dururdu **(S:19; Tr:2)**.

Гьемид буба арабадаваз хквезвай. Амни и хуьре я. Араба винелди акьучзавай. Садрани аквада араба аладзава. Яцаривай ам ч1угу жезвач. Ада арабадикай кьуна, къуьн гагана хвена. Ахпа эвер гана жемятдиз лагьана: - Ахпа садани завай жузун тавурай, гьа. Килиг, и араба ик1 аладна, гьа. И гаф лагьана вич кьулухъ акъвазна. Араба яцарни кваз чин къаник хьана.

Tərcüməsi:

Həmid baba arabası ilə gəlirmiş. Bu kəndin sakinidi. Araba ilə üzü yuxarı qalxırdı. Görür ki, arabası aşır. Öküzlər də çəkə bilmir. Gedir arabanı tutur, çiynini verib saxlayır. Sonra camaatı çağırıb deyir: -Sonra məndən soruşmayın a. Bax, araba belə aşdı, deyib özü çəkilir kənara. Öküzlər qarışıq kəlləmayallaq aşır araba **(S:3; Tr:2)**.

Гъуьрчехъанвиликай тир хкетар
Сад лагьай хкет

За чвез жи хуьруьн чалай вилик тир девирде гъуьрчехъанвалнавай итимрикай сакьве ихтилат ийида. А ч1авара чаз Элихан халу т1вар алай гъуьрчехъан

хьанва. Ам асул дагъларин ч1ал чидай пара циц1и кас тир. Туьфенгризни «акъваза-ац1урун»-лугьур ч1авар хьанвайди я. Им туьфенг ац1урна физмаз идан вилик санлай са сев акъатда. Ада са ири кулдин тупадин кьулухъай а сев ягъада. Севрел хер жеда. Хер алай сев и касдин винел къведа. Сев адах галтугда. Итимди а кулдун тупадин кьуд кьилел элкъунарда. Сев галтугда, итим катда. А сев са к1ани а касдиг ахгакьдач. Эхир галатна хъфида. Ам хъфейла ахпа Элихан халуду туьфенг ц1ийи кьилелай ац1урда, ириздаваз фена а сев ягъада. Ам ихьтин са кас тир.

Tərcüməsi:

Ovçuluqla bağlı əhvalatlar

Birinci əhvalat

Mən kəndimizin keçmiş ovçu kişiləri haqqında məlumat vermək istərdim. Keçmişdə bizdə Əlixan dayı adlı ovçu olmuşdu. Çox qıvraq kişi idi. Əsl dağ adamı idi. Tüfənglərin də dayandoldurum vaxtları olub. Bu tüfəngi dolu vəziyyətdə olanda bir ayı ilə rastlaşır. O, iri kol topasının dalından bu ayını atır. Ayı yaralanır. Yaralanıb kişinin üstünə cumur. Ayı qovur. Kişi kol topasını fırlanmağa başlayır. Ayı qovur, kişi qaçır. Nə illah eliyirsə, ayı kişiyə çata bilmir. Axırda yorulub çıxıb gedir. Gedəndən sonra Əlixan dayı tüfəngi yenidən doldurub, gedir qarabaqara ayını tapıb atır. O kişi eləydi **(S:9; Tr:2)**.

Садрахъ яйлахда адан суьруьдкай тир са ц1егь севре неда. Ада ирид сев ягъана рекьида. Ягъанвай северин гьар садан руфун падна адан къенез килигда хьи вичин ц1егьрен ч1арар ана авани? Ирид лагьай

севрен къеняй адан ц1егьрен ч1арар ахкъатнай. Анлай ахпа гьил ч1угунай. Вун тирни зи ц1егь тухвайди?..

Tərcüməsi:

İkinci əhvalat

Bir dəfə yaylaqda onun keçilərindən birini sürüdə ayı oğurlayıb yeyir. Yeddi dənə ayını atıb öldürür. Hər atdığı ayının qarnını yarıb, baxır ki, keçi tükləri yoxdur? Yeddincisinin qarnını yaranda görür ki, tüklər oradadı. Ondan sonra əl çəkir. Sən idin, mənim keçimi oğurlayan **(S:9; Tr:2)**?

Пуд лагьай хкет

Жи хуьре Исмик т1вар алай са гъуьрчехъан хьанва. Са къуз ам са касдив галаз гъуьчрез фида. Ада адаз лугьуда хьи, вун инал к1евиз акъваз, зун и севрен муказ гьахьзава. Сев зи гьиляй саламат ахкъатурт1а, ам вуна ягъада. Ам а муказ гьахьна, ана сев авачир. Ам анай перт ахкъатна. Жузурла, бес вуч1 хьана? Лагьана, сев авачир, перт хьана зун. Ам гьахьтин кас хьанва. Ада кьеряй ттар хелер-шахар винеллаз къуьнеллаз кгъидай. А кьадар авай селци гьанвай ттар къуьнеллаз гьидай.

Tərcüməsi:

Üçüncü əhvalat

Bizim kənddə İsmik adlı bir ovçu olub. Bir gün birisi ilə ova gedir, orada deyir ki, sən bərk dayan, mən bu ayı mağarasına girəcəyəm. Ayı mənim əlimdən sağ çıxsa, sən onu vurarsan. Mağaraya girib, görür ki, ayı yoxdu. O oradan pərt çıxır. Deyir, nə oldu, bəs? Deyir, ayı yoxdu, əşi, pərt oldum. Elə kişi olub. Bu çaylaqdan ağacı şaxlı-budaqlı çiyninə alıb gətirərdi. O boyda selin gətirdiyi ağacı çiynində gətirərdi **(S:10; Tr:2)**.

Гъуърчехъанвилиз талукь къадагъаяр

Гъуърчехъанвиле са ихьтин адат авай. Дагъдин гьайван ягъадай. А гьайванди 60, 80, 100 кило як ганват1а, юлдашри а якар са шумуд к1унт1 авуна пай ийидай. Дагъдин гьайвандин якар садани Аллагьдиз хуш къведеч лагьана терездал эцигдачир. А гьайванрин як михьи гьисабдай, са касдини а якув галаз эрекь хъвадачир. А як низ пай ганват1а ада ам игьсан хьтин кьабулдай. А якукай т1уьр инсанри Хидир Неби бубадин игьсан хьурай лугьудай. Гилани жи лезгийрин гьиле дагъдин гьайвандин як гьат авурт1а, садани а якув галаз эрекь хъвадач, ам михьи гьисабда.

Tərcüməsi:

Ovçuluqla bağlı qadağalar

Ovçuluqda belə bir adət vardır. Dağ heyvanını atırdılar. Əgər heyvan 60 – 80 - 100 kilo ət veribsə, yoldaşlar arasında həmişə koma halında püşk atıb bölüblər. Dağ heyvanlarını atıb paylayanda onu heç vaxt tərəziyə qoymazdılar ki, o müqəddəs ətdir. Müqəddəs heyvanın ətidir və bu ətlə ömür boyu kimsə araq içməyibdir. O ətdən gətirib evdə kimlərəsə pay verib, xeyrat əti kimi paylayıblar. O insanlar da evdə o əti yeyəndən sonra deyiblər ki, Xıdır Nəbi babanın ehsanı olsun. Bu gün də bizim ləzgilərin əlinə dağ ətinin heyvanının əti düşsə, onu araqla yemirlər. Ona müqəddəs baxırlar **(S:9; Tr:2)**.

Мах

Шейт1андиз папучар цвадай свас

А кас кесиб, етим са аял тир. Фена рукай са т1имил к1арасар агагьна гьидай. Чайханадиз, са низ ят1а гана пуд-вад кепек къачудай. Шейт1анди вич тапарай рик1 ку-

завай хьтин къалурна адахъ галаз стха жеда. Ам и гададив галаз стха хьанва лугьуз, ада вуч ая лагьайт1а фадамаз гьазур ийида. Лугьуда ваз нин руш кандат1а, на заз лагь, за ваз куьмек ийин. Низ чида, идазни са вар авай касдин руш кан жеда. А пул авай касди жузада, ваз к1вал-югъ, вар-девлет авани? Вил мич1уна ахъа ийирдалди абур гьазур жеда. Эхир бегни свас са к1вализ гьахъдайвал жеда. И стха абурун патавай анихъ фидач. Адаз пара тапшуругъар гуда, шейт1анди абур вири гьазур ийида. Мад сусавай акъвази хьанач, лагьана адаз са тапшуругъни за гуда. Вичин кьиликай са ч1ар хкудна адаг вугана лугьуда, идан какурвал дуьз хъя. Ида зун регьят тазвач. Шейт1анди ам тухвана са к1ус къарал туьк1уьрда, са к1ус к1вале туьк1уьрда, эхир ам дуьз туьк1уьр ийиз жедач. Хъфида вич жедай чкадиз, ана к1ута гваз ац1укьда. Ада а ч1ар к1утадивни гатада, мад туьк1уьруьз жедач…

Са къуз и кас аниз фида. Аниз ирид к1унт1ни лугьудай. Аквада хьи, стхадин чуру яргъи хьана чилерел аватнава. Вуч хьанват1а жузурла, Шейт1анди адаз мад чун стха туш лугьуда. Ви свасаз залай пара чида, ам залай к1венк1е ава. Ам шейт1андиз папучар цвадайди я. Ада заз ахьтин кар ая лагьана хьи, завай кьуна бегьемиз жезвач. Завай элкъвена ви патав хъфиз хьанач хьи ваз мад чун стха туширди лугьун.

Tərcüməsi:

Nağıl

Şeytana papuç tikən gəlin

Bir adam kasıb, yetim uşaq olur. Gedir meşədən bir az odun yığır, gətirir. Çayçıya, nə bilim, kiməsə verir, beş-üç qəpik alır.

Guya şeytanın buna ürəyi yanır, bununla qardaş olur. Qardaş olanda oğlan nə deyirsə, bir göz qırpımında hazır eləyir. Deyir, kimin qızını istəyirsən, onu de, mənə həll eləyim. Nə bilim, bir varlı adamın qızını istəyir. Varlı adam deyir, bəs hanı sənin evin-eşiyin, varın-dövlətin? Onlar da bir göz qırpımında hazır olur. Axır nəhayət, bəylə gəlin bir otağa girəsi olurlar. Qardaş yanından o yana çəkilib getmir. Çoxlu tapşırıqlar verir. Amma şeytan da hamısını hazır edir. Axırda gəlin bezib deyir ki, bir tapşırıq da mən verim. Başından bir tük çıxardıb verir yoldaşına. Deyir, bunu ona ver, düzəldib gətirsin. Həmişə məni narahat edir. Şeytan alır eyvanda bir az düzəldir, evdə bir az düzəldir. Axırda bunu düzəldə bilmir. Gedir özünün məskəni var, orada oturur, çəkiclə döyür, düzəlmir...

Bu kişi bir gün ora gedir. "Yeddi təpə" deyirlər oraya. Görür ki qardaşının saqqalı uzanıb bura düşür. Soruşur, qardaş, nə olub? Deyir, yox, daha biz qardaş deyilik. Sənin gəlinin məni ötdü. Şeytana papuç tikəndir. Mənə elə iş verdi ki, neçə ildir, mən qurtarıb qayıda bilmirəm ki, gedim deyim biz daha qardaş deyilik **(S:5; Tr:2)**.

Дуружадин лезгийрин к1валер

Инавай к1валериз 200-300 йис яш ава. К1валер къванцикай, к1арасдикай, палчухдикай эцигдай. Вардевлет авай касди къвал киждикай эцигдай. Жи миск1и киждикай я. Садни Загьид агъадин къвал киждикай эцигнава. Амай къвалер палчухдикай я. Жи къвалериз 113 яш ава. И къвалерин парудал т1или авat тавурт1а 200 йис фида. Хурасандин палчухдивни эцигнавай къвалер ава. Абурун палчухдиз киреж, кака ягъадай. Гьак1 хьана а къвалерин уьмуьр яргъи жедай.

Tərcüməsi:

Durucalı ləzgilərin evləri

Buradakı evlərin 200-300 il yaşı var. Evi daş, ağac, palçıqla tikərdilər. Dövlətli olanın evini gəclə tikərdilər. Məscidi də gəclə tikiblər. Bir də Zahid ağanın evi gəclə tikilib. Qalan bütün evlər palçıqla tikilib. Bizim evlərin 113 yaşı var. Barıya damcı düşməsə, 200 il də yaşayar. Xorasan palçığı ilə ev tikərdilər. Ona əhəng, yumurta vurardılar. Ona görə bu evlərin ömrü uzundur **(S:32; Tr:2)**.

Лезгийри мугьмандиз гьуьрмет авунун этика

Лезгидин къвализ мугьман атайла, адан къвалин цлакай са халича (гебе), винелайни тур (къилинж) кивисарнават1а (куьрснават1а), а тур а атанвай мугьмандиз пай гудай. Лезгидин къвализ атай мугьмандин къвач чуьхуьрдуь еке гьуьрмет авайди хьтин гьисабдай. Лезгидин къвализ атанвай мугьман т1имил чкадлай са гьафте амукьурт1ани, а мугьманди вичи талгьайт1а, са касдин адавай вун чуьхай атана лагьана жузадачир.

Tərcüməsi:

Ləzgilərdə qonağa hörmət etikası

Ləzgi evinə ***qonaq gələndə*** *əgər evdə divarda bir xalça, üstündən də bir qılınc asılıbsa, bu qılınc o gələn qonağa hədiyyə verilməlidir. Ləzgi evinə qonaq gələndə o adamın ayağını kim yuyardısa, o böyük şərəf sahibi idi. Ləzgi evinə qonaq gələndə azı bir həftə qonaq qalsa belə, özü deməsə qonaqdan soruşmazdılar ki, niyə gəlmisən* **(S:28; Tr:2)**.

Чаз ахпа са адетни авай. Лугьун чна, Аслан халудиз мугьман атанва. Аслан халуди вичиз талукь тир

итимрикай 10-15 касдиз а мугьмандихъ галаз ацукьаз эвердай хьи, бес заз мугьман атанва. 15 къуз а мугьман инра жедай. Аниз атанвай итимрикай гьар сада и мугьман къе зи къвале амукьрай лугьудай. И йифиз вун зи мугьман я. А 15 йикъан къене а мугьман виридан к1валикай рази амукьна хъфидай.

Tərcüməsi:

Sonra bir adətimiz də var idi. Tutaq ki, Aslan dayının qonağı gəlib. Aslan dayı özünə bab olan adamlardan 10-15 nəfəri qonağın ətrafında oturmaq üçün çağırardı ki, mənim qonağım gəlib. 15 gün o qonaq burda olurdu. Orada olan adamların hərəsi deyir ki, qonaq bu gecə mənim evimdə qonaq qalsın. Bu gecə mənim qonağımsınız. 15 gün ərzində qonaq hamının evindən razı gedir **(S:30; Tr:2)**.

Тайифайрин (мукьвабурун к1ерет1рин), сихилрин т1варар

Tayfa, nəsil adları **(S:25** (Qəbələ)**, 7** (Qəbələ)**, 38** (Qəbələ)**, 9** (Qəbələ)**, 19** (Qəbələ)**, 14** (Oğuz)**, 15** (Oğuz)**, 25** (Oğuz)**, 20** (Qəbələ)**, 26** (Qəbələ)**; Tr:2)**

Аруяр	- *Arı*
Будухар	- *Buduqlar*
Чарабур	- *Çarabur*
Чепер	- *Cəbəllilər*
Жебел	- *Cəpəl*
Чипер	- *Çiper*
Эгьмедхан	- *Əhmədxan*

Фиярар - *Fıylılar*

– Dağıstanın Fıy kəndindən köçüb gələnlər

Чуьлуь (куьлуь) чепер - *Çülü çeper*

Гьасанар - *Hasanlar*

- *insan adı ilə bağlı yaranıb*

Гьеветар (Эветар) - *Həvədlər*

Гьилданар - *Hildanlar*

Хешилар - *Xaşıllar –yəni qarışıq nəsildir*

Хесибур - *Xəslər - Axtalar*

Хурахар - *Xıraxlar*

Каркачияр - *Karqaçilər*

– Toxuculuq sözü ilə bağlıdır, parça toxuyan

Къаяхар - *Kayaxlar*

Ц1егьренбир - *Keçililər*

Ц1иренибур - *Kişnərlər*

Куьренар (Расубур) - *Kürənlər*

– Rəngə görə. Bu nəslin insanları kürən olublar

К1елет1ар - *Qəlyəti*

Кьерехар - *Qərəxlər*

Къорхмазар - *Qorxmazlar*

– insan adı ilə bağlı yaranıb

Къурушар - *Quruşlar*

Лацар - *Lazalı*

Лыгар - *Lıqar*

Мершер - *Mərşlər*

Миргер - *Mirgerlər*

Севреган - *Sövrəyan*

Ялцугьар - *Yalcıxlılar*

Ч1ухбур (кайибур) – са сихилдин ч1ехид тир бубади чиниг кайи чка кумай паб къачуда. Абурун ч1ехи к1ерет1диз Ч1ехи Ч1ухар, т1имил тир к1еретдиз Гъвечи Ч1ухар лугьуда. Лугьурбур ава, а Дагъустанжув руш лезгияр аниз фена иниз хквезмаз канай. Элкъвена хквезмаз адан чинал ч1ухут1 (канвай чкадин лишан) амукьда. Ч1ухарин сихилдиз са ч1ехи рехи касни ава: Эйуб лезги. А касди а чинал ч1ухут1 алай руш къачунай. А ч1авалай абурун сихилдин т1вар Ч1ухбурун схил амукьна.

Tərcüməsi:

Yanıqlar - Bir nəslin ağsaqqalı babamız üzü yanıq bir avadla evləndiyinə görə həmin nəslə bu ad verilib. Sayı çox olanlara Böyük Yanıqlar, az olanlara Kiçik Yanıqlar deyiblər. Bir versiyaya görə də, Dağıstanlı qız, ləzgilər ora - bura köçüb gedəndə yanıbmış. Geri qayıdanda bu qızın üzündə çapıq qalır. Yanıqlar nəslinin ağsaqqalı var. Əyyub ləzgi. O həmin qızla- yanıqdan çapığı olan qızla - evləndi. Ondan sonra onların nəslinin adı Yanıqlar nəsli qaldı.

Япунар	*- Yaponlar*
	Yazdıqlar
Зергерлияр	*- Zərgərlilər*
Ц1аракар	*- Ala-bula insanlar deməkdir.*

Булахрин т1варар

Bulaq adları **(S:13** (Qəbələ)**, 6** (Qəbələ)**, 17** (Qəbələ)**, 10** (Qəbələ)**, 16** (Qəbələ)**, 15** (Oğuz)**, 38** (Qəbələ)**, 24** (Oğuz)**; Tr:2)**

Абуша булах - *Abış bulağı*

– Abış adlı hörmətli bir ağsaqqalın adı ilə bağlıdır.

Лацу булах - *Ağ bulaq*

Мучухди чарчар - *Muçuğ şələləsi*

Кавчади булах- чиляй а яд акъатзавай чкадал туьк1уьрнава. Балк1андилай авуч1 тавуна яд хъун патал анал са тарцикай яргъи къулп галай кавча кивисарнава (куьрсарнава). Гак1 хьана а булахдал «Кавча алай булах» т1вар атана. Камарвандавай а булахдал кавча туьк1уьрна кивисарур кас Бабайев Давут буба хьанва.

Tərcüməsi:

Çömçəli bulaq - Yerdən o suyun qaynadığı yerdə bulaq kimi düzəldiblər. Atdan düşmədən su içmək üçün orada ağacdan uzun saplı bir çömçə asılıb. Ona görə də bu bulaq Çömçəli bulaq adlanır. Qəmərvan kəndindəki həmin bulaqdan asılmış çömçəni Babayev Davud baba düzəltmişdir.

Т1ям авай булах - *Dadlı bulaq*

Ракь тухудай вац1 - *Dəmiraparan çayı*

Исади булах – дагъдин пуняй акъатзава. Иса т1вар алай са касдин т1варунихъ я.

İsa bulağı – dağın dibində yerləşir. Bu bulaq İsa adlı bir nəfərin adı ilə bağlıdır.

Къеледи вац1 - *Qala çayı*

Къванзин булах-къванзин к1аникай акъатзава

Qönzin bulaq - Daşın altından çıxan bulaq, Daş bulaq da deyirlər.

Ланк1ур булах - *Dərin bulaq*

Миймижан булах-Миймиж т1вар алай касди жугъуруна туьк1уьрнавай булах я

Miymican bulaq - Miymic adlı bir şəxsin tapdığı və tanıtdığı bir bulaqdır

Мусади булах *- Musa bulağı*

Пайгъамбарди булах- гад гьахьур къуз а булахдай яд къведа. Вучиз ик1 яда чирди авач. Гьикьван чуьн алахъурт1а чара ч1авуз анай яд акъудиз жедач. Икьван лугьурбурну ава хьи, пайгъамбарди кап1 авун патал и булахдин циг гьилер-чуьхуьн къачуда. Пайгъамбар аниз атай ч1авуз а булахдай яд къведай. Анал са къванни алайди лугьурбур ава. А къван чин къибледиз акъвазнава. Къванцин винел мецер ала. Лугьурбур ава а къван ада к1ек1ецдив ягъанва, винел мецер акъатнава. Пайгъамбарди анал кап1 авуна хъфидай. Идаз ухшар Уьруьм яйлахдани са чиляй ргазвай булахни ава. Яд накьвадин къеняй акъатзава. Аниз кап1 ийиз къвезвай пайгъамбарди а цив гьилер-чуьхуьнар къачунай. Уьруьм яйлахда чин къибледиз элкъвенвай дасмалдиз ухшар са хъипи чкани ава. Зул гьахьдай йифиз а яд кьурада. Гад гьахьур къуз а яд вич-вичелай чинел акъатда, ргада.

Tərcüməsi:

Peyğəmbər bulağı - Ancaq yay girən günü bu bulaqdan su gəlir. Səbəbini bilən də yoxdur, niyə belə olur. Nə qədər əlləşsələr belə başqa vaxt oradan su çıxarda bilməzlər. Belə söyləyirlər ki, peyğəmbər namaz qılmaq üçün dəstəmaz alırmış bu bulaq suyu ilə. Peyğəmbərin oraya gəlişi zamanı bu bulaqdan su gəlirmiş.

Deyilənə görə orada bir daş var. Bu daş üzü qibləyə dayanıb. Daşın üzərində diliklər var. Deyirlər ki, bu daş əsa ilə vurulub deyə dilik-dilikdir. Peyğəmbər burada namazını qılıb, çıxıb gedirmiş. Buna bənzər Ürüm yaylağında bir qaynayan bulaq da var. Su torpağın içindən çıxır. Orada namaz qılmağa gələn peyğəmbər bu sudan dəstəmaz alıb. Ürüm yaylağında sanki dəsmala bənzər üzü qibləyə sarı yer də vardır. Payız girən gecəsi bu su, batır. Yay girən gecəsi isə bu su, öz-özünə çıxır, qaynayır.

Зечан булах - *Zəçan bulağı*

Цагъади булах- ци цагъадин т1ям гуда, цурувални ава адаз. Гьак1 хьана и булахдиз а т1вар ганва.

Zəy bulaq - Suyu zəy dadı verdiyinə, turş olduğuna görə həmin bulağa belə bir ad verilmişdir

Зайилди чарчар - *Zəyili şələləsi*

Чилерин, чкайрин, дигейрин т1варарин халкьунин мецевай этимология

Былых

Сад лагьай версия

И хуьруьн чка гьетрез (Азербайжан ч1алал "balıq") ухшар тир формада ава лугьуз и хуьруьз а т1вар ганва. И "balıq" гаф к1валах жердивай дегиш хьана былых формадиз элкъвена. Ина урусарни хьанвайди тирвили жеда хьи, а т1вар урусдал «Были их»- гафуникай я.

Квед лагьай версия

Урусрилай ама Былых хуьрин т1вар. Абур атанафена манада: «Были их».

Tərcüməsi:

***Bılıx*[1]**

Birinci versiya

Güya bu kəndin yerləşdiyi yer balıq şəklində olduğuna görə bu kəndə balıq adı verilmişdir. Bu balıq sözü də tədricən çevrilib bılıx şəklinə düşüb. Burada bir vaxtlar ruslar da yaşadığı üçün buraya bılıx («былu ux») deyirmişlər **(S:26;Tr:2)**.

İkinci versiya

Ruslardan qalıb Bılıx kəndinin adı. Gəlib - getmişlər mənasındadır **(S:38;Tr:2)**.

Камарван

Сад лагьай версия

Чаз са Агьасы буба авай. И ихтилат чав а касдивай агакьнава. Чна Николай чардиз са арза кхьена. Адаз чирна хьи, чун Дагъустандай Азербайжандиз хъфизва. Ина чаз чка авач. Инра чаз секинвилер авач. И арзадилай ахпа иниз са генерал атана. А генерал Николая ракъурнавай. Адан фамилия Комаров тир. Ада и хуьре накьвар пай авуна. Жемятдизни ибурухъ галаз куь кар тахьурай лагьана. Ик1 лугьу чна, ада хуьруьн пуна эцигна. Са миск1ини авай Агъамирзе муаллимдин гьаятда. А миск1идинни фундамент Комарова эцигиз вугана. Ада жемятдиз чкаярни галурна хъфена. Жемятдини ик1 меслятна хьи, и хуьруьз чна а касдин т1вар гун. Ам анай иниз атана, Комаров хьурай. Комаров, Камарна, Камарван хьана и чкадин т1вар. Сад лагьай версия има тир.

[1] *Qəbələ rayonunda kənd*

Кьвед лагьай версия

Лезги ч1алал Къамар ван- Къамар "dərələr" лагьай ч1ал я. Инин кьуд пад къам я, дагъ я. Къамарай яд авахьзава, ван жезава. А ч1авуз Камарван лезги ч1алал ван ийизваай къамар, къамара гьатдай ван гафуникай я.

Пуд лагьай версия

Сифте Камарван, къама авай, къама хьайибур хьана, ахпа а гаф дегиш жез-жез "Qəmərvan" хьана.

Tərcüməsi:

Qəmərvan[1]

Birinci versiya. *Bir Ağası baba var idi. Bu söhbəti o kişidən eşitmişik. Biz Çar Nikolaya bir dənə ərizə yazdıq. Bu ərizədə yazdıq ki, Dağıstandan Azərbaycana gedirik. Bizim burada yerimiz yoxdur. Bizi burada incidirlər. Bu ərizədən sonra bir general gəldi buraya. Nikolay bu generalı buraya göndərdi. Soyadı da Komarov idi. O, bu kənddə bölgü apardı. Camaata da tapşırdı ki, bunlarla işiniz olmasın. Bir sözlə, kəndin bünövrəsini qoydu. Bir məscid də var idi Ağamirzə müəllimgildə. Komarov orada məscidin bünövrəsini də qoydurdu. Yerini də verdi bu camaata, çıxıb getdi. Camaat da fikirləşib dedi ki, elə bu kəndə o kişinin adını verək. Oradan buraya gəlib. Komarov olsun. Komarov, Kamarna, Qəmərvan oldu bu yerin adı. Birinci versiya budur* **(S:17;Tr:2)**.

İkinci versiya*. Ləzgi dilində Qamar van - Qamar dərələr deməkdir. Hər yer dərədir, dağdır. Dərələrdən də su axır. Van da səs deməkdir. Belə nəticəyə gəlmək olur ki, bu söz ləzgi dilində*

[1] *Qəbələ rayonunda kənd*

səsli dərələr, ya dərələrdə səs mənasını verir **(S:17; Tr:2)**.

***Üçüncü versiya**. Əvvəlcə Kamarvan, yəni dərədə olan, dərədə olanlar və tədricən bu söz dəyişib Qəmərvan olmuşdur* **(S:19; Tr:2)**.

Султаннуха

И хуьруьн т1вар Султаннуха хьунин себеб и ч1авалай 300-400 йис вилик Нухадай (Шеки) Султан лугьур са касди инал мескен кутуна инай накьвар къачун хьанва. Регьим рик1евай кас хьанва лугьуз ам кьейила ахпа, ада кутур хуьре жезвай ц1ийи сихилри а хуьруьз Нухадай тир Султанан т1вар гана. Хуьруьн т1вар а касдин хатурдай Султаннуха хьана.

Tərcüməsi:

Sultannuxa[1]

Söylənənlərə görə bu kəndin adı ona görə Sultan Nuxadır ki, burada təxminən 300-400 il əvvəl Nuxalı Sultan məskən salıb və burada müəyyən torpaqları alıb. Rəhmli insan olduğu üçün hətta vəfat etdikdən sonra belə yeni nəsil bu kəndə Sultan Nuxalının adını veribdir. Kəndin adı bu adamın şərəfinə Sultannuxa adlanıb **(S:36; Tr:2)**.

Лезги халкьдин машгъулат

Са т1имилбуру хъенчибанвал ийизва, амайбуру техил цазава, папар йис ягъун, гъал авун, гам рушуних галаз машгъул хьанва.

Туьтуьнчуьвал авурбурни ава.

[1] *Qəbələ rayonunda kənd*

Дуружадин хуьруьн жемят бармакчивал, литерин устарвал, къелечивал, харатвал, башмакьчивал ийидай ксар тир. И хуьруьн жемят са сеняткарвилив машгъул хьанва. Дищегьлийри гам, халича, куьлуьт, гьебе градай. Къебеледин чешне и хуьряй къачунва. Зи буба Ибрагьимхелил бармакчи тир. Адан стха Билал к1уртунин уст1ар хьанвай. Зи дидедин халуярни к1урт цудайбур тир, абуру цванавай бармакар чна гилани хуьзава. Ч1ехи дидеди лугьудай хьи, ч1ехи бубани бармакчи хьанва. Ада маса гун патал бармакар Гуьйчайдин базардиз тухудай. Буба къвали кьурла, вичин кьил кьежиниз рази жедай, ама бармак кьежирдачир. Ада бармак к1уртунин къене эцигдай. Вучиз ада ик1 ийидай? Им адан бармакдиз авай гьуьрметдин аламат тир.

Tərcüməsi:

Ləzgi xalqının məşğuliyyəti

Az miqdarda dulusçuluqla, əkinçiliklə,taxılçılıqla, qadınlar yun işi ilə, qoyun qırxımı və s. ilə məşğul olmuşlar **(S:13,37; Tr:2)**.

Tütünçülüklə də məşğul omuşlar **(S:1; Tr:2)**.

Duruca kənd camaatı papaqçılıq, keçəçilik, kürkçülük, qalayçılıq, dəmirçilik, xarratlıq, başmaqçılıqla məşğul olmuşlar. Bu kənd ancaq sənətkarlıqla məşğul olmuşdur. Qadınlar isə xalça, palaz, corab, heybə toxumaqla məşğul olmuşlar. Qəbələnin çeşnəsi də məhz bu kənddəndir. Babam İbrahimxəlil kişi papaqçı olub. Qardaşı Bilal kürkçü olub. Anamın dayıları kürkçü olublar. Sənətləri kürk tikən olub. Onların tikdikləri papaqlar bizim tərəfimizdən qorunmaqdadır. Nənəm danışardı ki, babam papaqçı olub. Göyçaya papaqları satmağa aparırdı. Babam birdən yağışa düş-

səydi, başının islanmağına razı idi, ancaq papağı islanmağa qoymazdı. Papağı tez kürkün içərisinə qoyardı. Nəyə görə? Həm də papağa olan hörmətdən idi bu **(S:32; Tr:2)**.

Лезгидин кухня

Хпен илисарнавай як («Басдырма»)

Хеб хтуна хаманал алай ч1арар твадай. Як1уз чич1ек, кьел, истивут, цур ягъана хамунин къене туна ц1ун (яру ц1ивинрин) винел эцигдай. Илисарнавай як хамунин къене чрада. Хамунин ч1ар алай чка къецепатал жедай. Чрана а якар яру жедай. Ахпа адан винел пад алуддай.

Чар кягъур фу

Имкандиз килигна къуьлуьн, мухан, цуьк1ведин гьуьруькай некедал, яни цел тини т1ушундай. Тинидин къене са к1ус чемни эцигдай. Хъурт1ун винел са к1ус к1ар элкъуьрна кьелеч1 юха (лаваш) гьазирдай. Ахпа к1ар илисна а тинидал чуьлуь т1век1ер акъуддай. Ахпа сачунин винел ам чрадай. Чрадай ч1авуз мад адал чем алтаддай. И сягьни суфрадал эцигиз жедай. Са бязи ч1вариз ам суфрадал эциг ийирдилай к1венк1уьз адал вирт, бекмез, пуцухъ, чуьлуь авунвай ниси, яни мукаш алтаддай.

Цк1ан (хамунин яни сив тинидив гевягъуна к1ев авунвай къапунин къене чранвай як1ун хуьрек «Бастырма»)

Пара ч1авуз хпен як1укай гьазурдай. Ц1егьрен як1укайни ийидай. Тук1унвай гьайвандин хам кьац1

кутунтавуна тулум хут1адай. Як куьткуьна, кьел ягъуна, т1ям гудай векьер, адаваяр, чич1ек, маса ихьтин зат1арни кутуна хамунин къенез агагъзавай. Хамунин ч1ар алай чин къецепатал жедай. Хамун кьил галай пад цвадай, гьава ахъа тавурай лагьана к1вачариз т1вал ягъана кут1ундай. Къене як авай и хам кузвай ц1ивинрин винел эцигдай. Хамунин винел падни ифенвай ц1ивинрив к1ев ийидай. Михьиз яру хьанвай ц1ивинрин къене ргазвай и хуьрек са сятдалди чрадай. Чранвай хуьрек еке синийре авай сягъ суфрадал эцигдай. Хам пад авуна къеневай хуьрек куьлуь къапаравазни суфрадал гьиз жедай.

Бязи ч1авариз хаманин чкадал сив сивел эцигнавай хъенч1ин лигенрикай, яни сивел къапах алай хъенч1ин къажгъанрикай истифада ийидай. Як куьткуьнна, кьеле туна, т1ям галай векьер, адаваяр, чич1ек, ихьтин чара зат1арни кутуна а къапуниз агагъдай. Гьава ахъа тавурай лагьана а къапунин сивел тини алтаддай.

Ккалар

Чуьхвена михьи авунвай къуьлукай сачинал акъугьна чрадай. Михьи хамуникай турбаяр цвана ккалар аниз агагъдай. Мус кан хьанайт1а адакай истифада ийиз жедай.

Къавурма

Як це тун тавуна, вичин чемедал акъугьна дупуйриз агагъдай. Гьаваяр чими хьайла а дупуяр накьвадив кутуна тадай. Ик1 акъугьнавай як а дупуйра 10 йисни ц1ийи амукьдай. Хъуьт1уьн рузи хьтин. Анай ахкъатнавай як ваз ак1 жеда ц1ийиз чранава.

Эсида - гъуьр, чем, шекердикай гьазурнавай ширният я.

Кьвенцел кабаб - хпен як1укай туманин чемеда пурнияр кутуна («Бастырма» авуна) ифей кьванарин кьене чранвай кабаб.

Tərcüməsi:

Ləzgi mətbəxi

Qoyun basdırması

Qoyun soyulub tükü qırxılırdı. Dəri qalırdı. Ətə soğan, duz, istiot, turşu vurulub dərinin içinə basdırma eləyib közün üstünə qoyurdular. Basdırma dərinin içində bişirdi. Dərinin tüklü tərəfi çölə düşürdü. Bişib qıpqırmızı olurdu. Sonra üstü qopardılardı.

Yağlı fəsəli

İmkana uyğun olaraq buğda, arpa və ya darı unundan sud və ya su ilə xəmir yoğrulur. Xəmirin içinə müəyyən miqdar yağ qatılır. Duvaq[1] üstündə bir qədər qalın olmaqla, oxlovla nazik yuxa yayılır. Yayılmış xəmir üzərində oxlovla xırda dəliklər açılır. Sac üstündə bişirilir. Bişən vaxt və ya bişdikdən sonra qaynar olduğu zaman üstünə yenidən yağ sürtülür. Süfrəyə bu şəkildə verilə bilir. Bəzi hallarda isə süfrəyə verilməmişdən əvvəl hazır fəsəlinin üstünə zövqə və imkana uyğun olaraq bal, bəkməz, şəkər tozu, ovulmuş pendir, ya şor şəpilir **(S:38; Tr:2)**.

Tsıkan (dəri və ya xəmirlə möhürlənmiş qabın içində bişən basdırma ət xörəyi)

Bir qayda olaraq qoyun ətindən hazırlanır. Keçi ətindən də bişirilə bilər. Heyvan kəsildikdən sonra dərisi bütöv olaraq (tulum, torba şəklində) soyulur. Ət doğranır, duzlanır və dadlandı-

[1] *Xəmir yaymaq üçün taxta*

rıcı otlar, ədviyyat, soğan və s. əlavə olunmaqla, dərinin içinə yığılır. Dərinin tüklü tərəfi çölə olmalıdır. Dərinin baş tərəfi tikilir və ayaqlar düyünlənərək elə bağlanır ki, heç bir yerdən hava buraxmasın. İçərisində ət olan bu dəri közün üstünə qoyulur. Dərinin üstü də közlərlə tamamilə örtülür. Tam şəkildə köz içində olan bu yemək təxminən bir saata bişir. Bişdikdən sonra böyük məcməyidə bütöv şəkildə süfrəyə verilir. Dərini kənarda açıb içindəki yeməyi xırda qablarda da süfrəyə vermək olar.

Bəzi hallarda dəri əvəzinə ağız-ağıza qoyulmuş gil ləyənlərdən və ya qapaqlı güvəclərdən də istifadə oluna bilər. Ət doğranır, duzlanır və dadlandırıcı otlar, ədviyyat, soğan və s. əlavə olunmaqla həmin qabın içərisinə yığılır. Bu zaman qabın ağzı xəmirlə tam möhürlənir ki, hava buraxmasın **(S:27,38; Tr:2)**.

Qovurğa

Yuyulub təmizlənmiş buğdanı sacda qovurub bişirirdilər. Xalis dəridən çantalar tikilərdi ki, bu çantalara qovurğa qovrulub qoyulardı. Sonra ilboyu ondan istifadə olunardı **(S:26; Tr:2)**.

Qovrulmuş ət

Əti öz yağında, suya salmadan bişirib dopu[1]lara yığardılar. Havalar istiləşəndə bu dopunu torpağa basdırırdılar. Bu qovrulmuş ət dopularda 10 il belə qalırdı. Qış azuqəsi kimi. Əti oradan çıxardanda elə bil ki, təzə bişmiş ətdir **(S:6; Tr:2)**.

Əsadayı *– un, yağ və qənd tozundan hazırlanaraq bişirilən şirniyyat növüdür.*

Daşarası - *Qoyun ətini quyruq yağında nanə ilə basdırma edib qızdırılmış qaya daşları arasında bişirilən kabab növüdür* **(S:8; Tr:2)**

---

[1] *Küp*

Лезгирин алук1унин къайдаяр

Лезгириз чпиз хас тир черкези форма авай бармакар жедай. 12 туп парчадикай вахчагар цвадай. Винел кофтаяр алук1дай. Гьар кофта са чара парчадкай жедай. Адан винелай жанлух (жандун) алук1дай. Са шумуд гимишдин кемерар ягъадай парталар хьанва. Къвезвай дишегьлиди ягъанвай гимишрин ван са километрдай чир жедай. Къизилдикай тир кемерар ягъадайбурни жедай. Ягъазвай зинетриз гьардаз вичин чка авай. Виридлай пара гимишдикай истифада ийидай. Винел 1915 лагьай йисан пулар алай мержендих галай гимишдин кемерар гилани аявалдайбур ава. Къизилдикай тир мухан формадивай зинетдин зат1арни чна аявалзава.

Ризиндин шаламар, калифей шалвар, винелни зубун алук1дай. Кьилел к1елен хамуникай тир лезгидин бармак эцигдай.

Tərcüməsi:

Ləzgilərdə geyim tərzi

Ləzgilərin özlərinə məxsus çərkəzi formada papaqları olardı. 12 top parçadan tumanlar tikilərdi. Üzərinə koftalar geyərdilər. Hər kofta bir növ parçadan olurdu. Üstündən də canlıqlar geyərdilər. Silsilə gümüş kəmərli paltarlar olub. Gümüşlərin səsindən bir km-dən qadının gəldiyi bilinərdi. Qızıl kəmər geyinən də olub burada. Zinət əşyalarında hərənin öz səviyyəsi olmuşdur. Ancaq gümüşdən daha çox istifadə olunurdu. Üzərində 1915-ci ilin pulları olan mərcanla bir yerdə sisilə gümüş kəmərlər indi də saxlanmaqdadır. Qızıldan arpa formasında olan zinət əşyalarımız da qorunmaqdadır **(S:32; Tr:2).**

Rezin çarıqlar, kalifey şalvar, üstdən də sırıqlı geyərdilər. Başa quzu dərisindən hazırlanmış ləzgi papağı qoyardılар **(S:13; Tr:2)**.

Гъилин крар: Гъал авун, т1ебии рангарикай истифаде, хурун (хранвай зат1ар), нахиширин жуьреяр

Кьуьзуьбири лугьудай хьи, сур ч1авара йисикай гъал ийиз чхра лазим жедай. Хуьруьн жэмятди чпи туьк1уьрдай а чхра. Йис ягъиз регъ жедай. Амани хуьруьн жемятди чпи туьк1уьрдай. К1венк1ве кар йис чуьхвена михьин тир. Ахпа ам рекъинай галуддай. Рекъинай акъатур йисакай ч1унар ат1удай. Чхрадал йисакай гъал ийидай. И гъалар т1ебии рангарив кягъундай. Дагъларай гьидай ранг къачун патал тир а т1ебии зат1ар. Майварин къабухри, мегъуьн ттарцин къабухди гуьзел ранг гудай. Нардин къабух, серк1вин дувул, бияндин дувул, к1ерецдин къабух; ибурун виридакай ранг къачундай.

Чна магъулан лугьуда. Туьнт яру битки я. Малари, хпери ама неда. Чи дагъларани жеда. Ципиц1 хьтин еке хелерни жеда. Адакай яру ранг къачунда. Къизилагъаждин к1арасдин къабухдикай, к1ерецдин къабухдикай ранг къачундай. Лацарин хуьре лацу йисаз ранг ягъадай са чка ава. Чуьхвей йис лап лацу жеда. Йис лацу хьайла чара рангарни хъсан къачунда. Дуржадин хуьре кьве ранг ава.

Са т1или ч1улов рангуни са къаб лацудан ранг дегишда. А т1имил рангуни бязи ч1авуз пара ранг вичиз рам ийида.

Жи дишегьлийри йисин гъаланив чешне алай

куьлуьт храдай. А ч1авариз маларин хамуникай шалам цвадай. К1вачинкъапар авачир. А хамуникай шуьк1уь еб туьк1уьрдай. А епенив шалам цвадай. Дишегьлийри цвадай. Шаламар ч1улав, вили, япяру рангунив туьк1уьрдай. Абурай вили ебни галуддай. К1егьебдал алчукун патал пataваяр храдай.

Tərcüməsi:

Əl işləri: Sap əyirmək, təbii rənglərdən istifadə, toxumalar, naxış növləri

Qocaların dediyinə görə, keçmişdə yundan ip əyirəndə cəhrə lazım olardı. Cəhrəni kənd camaatı özləri düzəldirdilər. Yunu daramaq üçün daraq olardı. Onu da kənd camaatı özü düzəldərdi. Əvvəl yunu yuyub təmizləyərdilər. Sonradan daraqdan keçirərdilər. Əlçim[1] kəsərdilər. Yunu əyirər, sap düzəldərdilər. Bu saplar təbii rənglərlə boyanardı. Dağlardan gətirərdilər rəng almaq üçün təbii vasitələri. Meyvə qabıqları, palıdın qabığı gözəl rəng verirdi. Nar qabığı, gəndəlaşın kökü, biyan kökü, qoz; bunların hamsından rəng alınırdı **(S:1; Tr:2)**.

Bizdə ***moğulan.*** *Tünd qırmızı bitkidir. Mal, qoyun yeyən aladır. Bu dağlarda olur. Tənək kimi qol - budaqlı olur. Ondan qırmızı rəng alınır. Qızılağac ağacı qabığından, qoz ağacı qabığından rəng alırdılar. Laza kəndində bir yer vardır ki, burada ağ yunu rəngləyirlər. Yuyub ağappaq edirlər. Ağ olanda başqa rəngi də yaxşı götürür. Duruca kəndində isə iki rəng var* **(S:6; Tr:2)**.

Bir damla qara, bir qab ağın rəngini dəyişir. O az rəng bəzən çoxu özünə tabe edir **(S:26; Tr:2)**.

---

[1] *Yuyularaq didilib təmizlənmiş və daranmış yunu əyirmək məqsədilə kəsilmiş yun topası*

Qadınlarımız yun iplə ***çeşnəli corab*** *toxuyurdular. O vaxt mal dərisindən çarıq tikərdilər. Ayaqqabı yox idi. Həmin göndən nazik ip də hazırlayırdılар. O ip ilə çarığı tikirdilər. Qadınlar tikərdi. Çarıqları qara, göy, qıpqırmızı rəngdə hazırlayardılar. Onlara da göy ip keçirərdilər. Topuğa dolamaq üçün patava toxuyurdular* **(S:6; Tr:2)**.

Халичаравай чешнеяр

Жижидин нехиш, хуьруьн чешне, яракьдин чешне, ик1 ихьтин чара чешнеяр.

Tərcüməsi:

Xalça naxışları

Cici naxışı, kənd çeşnəsi, silah çeşnəsi və s. **(S:33; Tr:2)**

"Кек" кикез ухшар чешне я. Халичадын винел кикез ухшар чешнеяр жеда.

Уьр- юкь вили хьтин тир нехиш жеда.

Tərcüməsi:

Kek, yəni dırnaq naxışı. Xalçanın üstündə dırnağa oxşayan naxışlar olur. Ür-göl deməkdir, ortası mavi rəngdə naxış **(S: 2; Tr:1).**

Туьркачараяр

Къантепер дурк1унриз хийир я.

Къен физвайдаз лурсарин суюх чрадай.

Кхьан к1арацдин чайди гьекь гъида, мекьивал акъуддай. И кьуранвай кьалар чайникда чай хьтин деминал эцигна а чай хъвадай.

Кукуп1дин цуькведи рик1ин са бязи т1алар михьиз сагъар хьийида.

Tərcüməsi:

Türkəçarələr

Qantəpər *böyrəyə xeyirdir* **(S:8; Tr:2)**.

Mədəsi pozulana ***əvəlikdən*** *sıyıq bişirərdilər* **(S:34; Tr:2)**

Dağ ağacı *çayı tərləməyə, soyuqlamaya xeyirdir. Bu bitkini qurudaraq çaynikə salıb çay kimi dəmləyib içirlər* **(S:25; Tr:2)**.

Lalə çiçəyi (gəlincik çiçəyi) *ürəyin bəzi xəstəliklərini tamam sağalda bilir* **(S:25; Tr:2)**.

Ləzgi şairlərinin ləzgi və Azərbaycan dillərində yazdıqları şer nümunələri

Желил Хейирбег
ЛЕЗГИЯР

Дуьнедиз чир са халкь тир чун,
Т1ая чи т1вар-ван, лезгияр?
А Муртузели, Муьшкуьрви,
Амачни бег-хан лезгияр?

Дуьз рекьярай чун акъатна,
Сад-садакай лап къакъатна.
Гьада- гьидан ц1ув акатна
Кузвайди чи тан, лезгияр.

Гьални ч1уру, кефни ч1уру,
Чи бахтунин тарар кьуру.
Чарабури, масабури
Цана чи накьв- цан, лезгияр!

Несигьат я Желилекай,
Чан-рик1 авун тирдез чакай.
Яргъаз жемир сад-садакай,
Агуд хъжен, чан лезгияр!

Tərcüməsi:

Cəlil Xeyirbəy
Ləzgilər

Necə məğrur bir xalq idik,
Hanı o ad-san, ləzgilər?
Ay Murtuzəli[1], Müşkürvi[2],
Yox oldu bəy- xan ləzgilər?

Duz yollardan uzaq düşdük,
Haqqımızdan qaçaq düşdük.
Yad odunda sağ-sağ bişdik,
Çəkərək fəğan, ləzgilər!

Çıxdıq vardan, çıxdıq yoxdan,
Bəxt tərk etdi bizi çoxdan.
Özgə əkən pay-torpaqdan
Barımız hicran, ləzgilər!

Bir nəsihət də Cəlildən,
Qopmamaqçün tutun əldən.
Bir ürəkdə, bir könüldə
Olun min-min can ləzgilər!

---

[1] *Murtuzəli güclü ləzgi pəhləvanı, el qəhrəmanı olmuşdur.*

[2] *Müşkürvi də xalq qəhrəmanı, məşhur ləzgi sərkərdəsidir – Qeydlər Qərib Hüseynovundur.*

ЛЕЗГИНКА

Лезги стха, «Лезгинкадал» куьл ая,
Дуст-танишдиз, стха-вахаз гъил ая.
Мад кьуьл кани ксаризни мел ая,
Рик1ин зурзун хьурай т1арам, «Лезгинка»,
Я чи халкьдин руьгьдин макьам, «Лезгинка»!

Аргъан, далдам ягъадайбур, акъвазмир,
Шел-хвал туна, мад чи як1ар цаз -цазмир.
Рик1ин т1алдиз чара дарман заказмир,
Чи дуьнедиз мадни са кам «Лезгина»,
Я чи халкьдин руьгьдин макьам, «Лезгинка»!

Яргъаравай вах-стхаяр, мукьва жен,
Ягъаз, куьлуьз хуш межлисрин юкьва жен.
Чазни чими рик1ера куь чка жен,
Виш йисари хранвай гам «Лезгинка»,
Я чи халкьдин руьгьдин макьам «Лезгинка»!

Пара халкьар, миллетар чал пехил я,
Чи «Лезгинка» шиир, дастан, нагъил я.
Чун дуьнедиз чирурди мад и кьуьл я,
Ви ван къвезмаз куда зи хам, «Лезгинка»,
Я чи халкьдин руьгьдин макьам «Лезгинка»!

Бегьер гудай са багъ я чи лезгияр,
Кьил виниз тир са дагъ я чи лезгияр.
Леке течир са рагъ я чи лезгияр,
Авач хъя чи рик1ин гьам, «Лезгинка»,
Вун чи халкьдин руьгьдин макьам, «Лезгинка»!

Tərcüməsi:

"LƏZGİNKA"

Bu "Ləzginka", qardaş, başqa oyundur,
Rəqs edənə heç demərik dayan, dur.
Bu atəşi hər ürəkdə oyandır,
Odlu eşqin yuvasıdır "Ləzginka",
Bizim xalqın havasıdır "Ləzginka"!

Qarmon danış, nağaraçı, od ələ,
Dərd-qəm bitsin, sevinci on qat elə.
Ağrını qov, acını bərbad elə,
Dərdimizin davasıdır "Ləzginka",
Bizim xalqın havasıdır "Ləzginka"!

Gözəl məclis olsa edərik axın,
Rəqs edən dostlara ruhumuz yaxın,
Qəlbimizdə yer var sizə, bir baxın:
Xalımızın xanasıdır "Ləzginka",
Bizim xalqın havasıdır "Ləzginka"!

Bizə həsəd aparan kəs paxılmış,
"Ləzginka"mız şeir, dastan, nağılımış.
Dünya ilə aramızda cığırmış,
Göynərtimin sədasıdır "Ləzginka",
Bizim xalqın havasıdır "Ləzginka"!

Bəhər verən bağdır bizim ləzgilər,
Başı qarlı dağdır bizim ləzgilər.
O səs varsa, sağdır bizim ləzgilər,

Uca eşqin mənasıdır “Ləzginka”,
Ləzgi ərin havasıdır “Ləзginka”!..

ЭКВ

Лезги т1варц1ин экуьнал зун
Азур йисар рехъ къвезава,
Жуван михьи пунарални
Чепелукь хьиз элкъвезава.

Гар хураваз къвазмаз къвал,
Зайиф эквер хкахьда фад.
Экв хкахьна гьатурт1а къал,
Кас итимар к1усни жеч шад.

Чаз и дуьне экуь канда,
Гур курай чи рик1ерин экв.
Чна экверiз икрамда-
Экв тир дидед хурудин нек!

Tərcüməsi:

İŞIQ

Min illərdən yol gəlirəm
Öz adımın işığında,
Təmiz ləzgi kök-soyuma
Pərvanəyəm hər çağımda.

Əssə külək, yağsa yağış
Zəif işıqlar qaralar.
Zülmət böyük dərddir, qardaş,
Yadları da fikir alar.

Dünya üzsün nur içində,
Gur yansın hər qəlbin odu.
Biz Anadan süd içəndə
Gəlirdi işığın dadı!..

СВАС АТАНА

Къе куь к1вализ свас атана,
Лацу лифрен дамах гваз.
Са к1вал ац1ай жигьиз гьана
Мич1и йифере гьатна лаз.

Атай сваса к1валяй к1вализ,
Чан-рик1 пара са ч1ал гьана.
Свас атайла цавай чилиз
Хвешивилин эквер къвана.

Вахт галатурт1ан вахтунлай
Комратлуди ийич суза.
Бахт авайбурин бахтункай
Аллагьдивай т1алабда за.

Кьисметдин фу кьуна гьиле,
Вич атай к1вал к1вал авурай.
Вичиз талукь кардин кьилел
Шад йикъар мукьал авурай.

Tərcüməsi:

Gəlin gəldi

Evimizə gəlmiş gəlin
Nazlı, duzlu göyərçindir.

Ağ libaslı o gözəlin
Çehizləri də çin-çindir.

Gəlişiylə ər evinə
Bol-bol səadət gətirib.
Göylər sevinə-sevinə,
Ona işıq, nur ötürüb.

Zaman elə tez keçdi ki,
Komradlı, sən, qəm eləmə.
Kim bəxti özü seçdi ki?-
O gözləri nəm eləmə.

Barışaraq qismətilə
Hərə evin abad etsin.
Üzləşməsin möhnət ilə,
Hamı onu xoş yad etsin.

МУБАРАКРАЙ

Вун бегвилин тахтуналла,
Элкъвезава кьилел лифер.
Уьмуьрдин хуш вахтунала,
Амач мад ви дагъда цифер.

Ашкъинин балк1андал алаз
Рехъ къвезва вун бахт к1вачеллаз.
Яб це жуван рик1ин ч1алаз,
Рик1 тфирниз имир сефер.

К1ват1хьайла дуст-таниш кьилел,
Ихьтин йикъах вуж жеч ц1игел?

Хвешивилин хат1 ви пелел,
Хкуд и дуьнедкай кефер.

Гьахьуна межлистин кьулаз,
Кьуьла жуван свасах галаз.
Комратлиди лугьузва ваз,
Мубаракрай, а бег, мехъер!

Tərcüməsi:

MÜBARƏK OLSUN

Bu gün qondun bəy taxtına,
Dağına çökmür dumanlar.
Çatdın ömrün xoş vaxtına,
Var başına dolananlar.

Aşiqin bəxt qanadıdır,
Mindiyin sevda atıdır.
Yol yolçunun muradıdır,
Uğur gətirsin gümanlar.

Dost-tanış başına cəmdir,
Yarana yarın məlhəmdir.
Bu gün bir başqa aləmdir,
Ey dünyadan kef umanlar!

Komradlı oldu sərpayın,
Mübarəkdir, a bəy, toyun!
Oyna, gəlinlə qol-boyun,
Düşməz ələ belə anlar!..

Къериб Гьуьсейн
И ДУЬНЕДЛАЙ…

Садбур къвезва, садбур физва
И дуьнедлай, и дуьнедлай,
Такьат кьат1на сабур физва
И дуьнедлай, и дуьнедлай.

Рик1евайди са гьам хьанач,
Рекьер са к1ус ц1алц1ам хьанач.
Гъуьлягъди хьиз ни хам ганач
И дуьнедлай, и дуьнедлай?..

Бахт канидахъ къван галукьнан?
Бахт кхьейди зал алукьнан?
Гьар физвайдан ван амукьнан
И дуьнедлай, и дуьнедлай?

Алцурурда вич алцурна,
Туьтуьнихди каш кьацурна.
Бес гьебейриз вуч ац1урна
И дуьнедлай, и дуьнедлай?

А рекьинви, зи гьамни твах,
Зи пар ялур балк1анни твах.
Рик1 ац1анвай саламни твах
И дуьнедлай, и дуьнедлай!..

Tərcüməsi:

Qərib Hüseyn
BU DÜNYADAN…

Gələn gəlir, gedən gedir
Bu dünyadan, bu dünyadan.

Kim qayıtdı? - Gedən itir
Bu dünyadan, bu dünyadan.

Yollarında döngə, dalan,
Sevincin az, dərdin kalan.
Gedir, qabıq qoymuş ilan
Bu dünyadan, bu dünyadan.

Göydən bəxt yox, daş düşməmiş,
Bəxti yazan çaş düşməmiş,
Gedək... Basabas düşməmiş
Bu dünyadan, bu dünyadan!

Məsumluğa vaxt tapardın,
Ağ yalanlar da yapardın!..
Bəs heybəndə nə apardın
Bu dünyadan, bu dünyadan?

Gün dağlamır, ta, dalımı...
Yolçu, apar bu halımı,
Bir at yükü salamımı
Bu dünyadan, bu dünyadan!..

КАСДИН ФУ

Фу гурди ят1а кас, гьик1 гурай т1уш фаз?
Къехуьнна фу т1уьрдаз эцигич минет.
Фу яван т1уьрт1ани агъуз жеч садаз,
Гьалал тир рузидин ч1угвач хажалат.

Каквадач к1евера гьат авурт1ан ам,
Са гъвел, са к1ус умуд адаз бес жеда.

Авай а са пекер ада ийич гьам,
Кьисметдиз талукь яз вичин, кис жеда.

Фан вилик агъуз жед, фу агъузна кьач,
Ада гьисаб ийич гьалал к1ус к1араб.
Папани гьарам тир пекер алукьач,
Лугьуч: «Вач, халкь ацуз, кьиликай харап1!».

Дин-иман авачиз текъвер кас кьарай,
Ар-виждан авачиз акъваздани бес?
Лянет квай кардив квач адан пай,
Гардан к1ир хьайит1а ахкъатач нефес.

Чарадан гьахъ гьик1а гъиляй къакъудрай:
«Зи к1вале аялар гишин я!»- лугьуз?
Алчах кас тумердай гьик1а акъудрай,
Усалдан виликни какунна са къуз?

Мугьмандиз кьелни фу гудай бубари
Са касни вил галаз тунаш вичин фахъ.
Гьарам фу таращдай гилан гадари
Гьалал тир кьисметриз гудачир кьун гьахъ!..

Кас ава, адан фу къванцяй акъатда,
Кас ава къванцикай пулар хкъуддай.
Кас ава алцурна стхадкай кьат1да,
Стха лук1 ийизни авайкьван худдай.

Сив-мезда: «Аллагьдин гуда авайдаз!»,
Чунни ик1 зурнадив ксурдайбуру.

Залан нефс вегьида кесибдин фуаз,
«Гуж зун я!»- лугьудай алцурдайбуру.

Мазлумдин гьарайдиз кис авур, Аллагь,
Чи пелен кхьинар ч1уруна фимир.
Зи куьлуь гьалатди заз т1арда, валлагь,
Ви бенде ч1аламач, ик1 язух жемир!..

Tərcüməsi:

KİŞİ ÇÖRƏYİ

Kişi çörək kəsər, çörəyi basmaz,
Qoymaz çörəyini yeyənə minnət.
Lap yavan yesə də tövrünü pozmaz,
Halal qismətindən çəkməz xəcalət.

Çətində sındırmaz özünü əsla,
Bir çınqı ümid də bəs edər ona.
Bir ili ötürər bircə libasla,
Girməz, girə bilməz özgə haqqına.

Çörəyə əyilər, çörəyi əyməz,
Hər adam loğmanı etmir ki boğma!
Külfəti qəttəzə haramı geyməz,
Deyər: "İnək bilib milləti sağma!"...

Allahsız olmağı bacarmayanlar,
Vicdansız olmağa dözə bilərmi?
Lənət gələn işə heç varmayanlar
İtirib qüruru gəzə bilərmi?

Özgənin varını qamarlasınmı:
"Evimdə uşağım acdır"- deyənlər?
Alçağın birini tumarlasınmı,
Əclafın birinə boyun əyənlər.

Qonağa duz-çörək verən dədələr
Onu çörəyindən asılı etdi?
Haram dürmələri qapan gədələr
Halal qismətlərə heç yaxın getdi?..

Adam var çörəyi lap daşdan çıxar,
Adam var daşı da satıb pul eylər.
Adam var aldadıb qardaşdan çıxar,
Sonra da bacarıb onu qul eylər.

Deyirlər:"Allah da olana verir"-
Bizi zurna ilə yatıran kəslər.
Halalın haqqını talana girir:
"Güc mənəm!"- söyləyib quduran kəslər.

Məzlum harayına susan Tanrıdır,
Alın yazımız da dolaşıq, pozuq.
Xırda bir səhfim də məni ağrıdır,
Bəndəsi yol azan Allahmış yazıq!..

ЗИ СИФТЕГЬАН МУАЛЛИМ

Туп1аралди гьисабун, ахпа кхьин чирна заз,
Ц1ар ч1угуна гьалатар ч1урна михьин чирна заз.
Яб акализ алакьун, кис хьун, рахун чирна заз.
Зи сифтегьан муаллимди!

«Таб рахамир!»- лагьанай ада заз ч1ал чирайла,
«Жуван жигъирдай вач вун!»-физ заз капал чирайла,
«Артух це, на къачумир!»-лагьанай пул чирайла
Зи сифтегьан муаллимди!

Зулуз хъфир къушар хьиз фена уьмуьрдай йисар,
Зун эхир класдаваз къакъатна, гьатнай ясар.
Ам зи хайи диде тир… куьтягьнай пуд класар
Зи сифтегьан муаллимди! Зи лап хъсан муаллимди!..

Tərcüməsi:

MƏNİM İLK MÜƏLLİMİM

Əvvəl barmaqla saymaq, sonra yazmaq öyrətdi,
Xətt çəkərək səhvləri silmək, pozmaq öyrətdi.
Mənə danışmaq, susmaq, qulaq asmaq öyrətdi
Mənim ilk müəllimim!
"Yalan danışma!"- dedi mənə dil öyrədəndə,
"Cığırını özün aç!"- dedi yol öyrədəndə.
"Artıq ver, artıq alma!"- dedi pul öyrədəndə
Mənim ilk müəllimim!

İllər köçəri quştək ömürdən uçdu... uçdu,
Sonuncu sinifdəydim, onu boz torpaq qucdu.
Mənim öz anam idi, üç sinif oxumuşdu
Mənim ilk müəllimim,
Ən böyük müəllimim!

КЪЕБЕЛЕ

Ни гьина кучудна ви фейи ч1авар?
Илисна цифеди, чуьнуьхна сувар.

Гьикьванбур эвична илифарна хвар-
Шумудан к1вачеваз фена Къебеле!..

Ви къванни, къамбутни чун патал чил я,
Винел пад, к1аник пад вири къизил я.
Гьик1 лугьун ви т1алар са к1ус кьезил я,
Атай гишинбуру т1уьна Къебеле.

Лезгийрин, удинрин, туьркерин Ватан,
Санал ягъаз авай рик1ерин Ватан.
Са муквай лув гузвай лекьерин Ватан-
Ава чун вири ви гине, Къебеле!

Ви винел атайбур еке иштагьдив,
Чк1ана сивни кьил, ахлатна агьдив.
Пачагьрин къулукай килигай Шагьдив
Къуьн къуьне жувни хьухь вине, Къебеле!

Къван гьизвай вац1ари ракьар тухвана,
Севраган алахьна, рекьер тухвана.
Гавурни, Селбирни вуч нез тух хьана-
Вуч ава т1анурдин къене, Къебеле?

Чинеба тадани- чирдачни тарих?
Ксанвай чкадлай гьурдачни тарих?
Дуьнедин япариз гьирдачни тарих,
А чи сур ч1аварин бине, Къебеле?..

Tərcüməsi:

QƏBƏLƏM

Hanı güvəndiyin keçmişin dünən?
Dumanın sıx imiş üstünə enən?
Səndə: "Mənəm!"- dedi atından enən,
Yaman taptaq oldu küçən, Qəbələm!

Hər çopur daşın da zərdir, altundur,
Altın da, üstün də qızıl qatındır.
Şehli çəmənində atlas otundur
Yorğanın, döşəyin, keçən, Qəbələm!

Ləzginin, udinin, türkün diyarı,
Hörmətin, izzətin, ərkin diyarı.
Düyüb yumruğunu bərkit, diyarım,
Zərbən bir olmasa heçəm, Qəbələm!

Yenmək istəyənlər səni silahla,
Gəldilər iştahla, getdilər ahla.
Şahı tozu bilən o boyda "Şah[1]"la
Şahanə duruşu seçən, Qəbələm!

Çayın daş gətirdi, dəmir apardı,
"Sövrayan", "Qaraçay[2]" həşir qopartdı.
"Gavur"a, "Səlbir[3]"ə atlar çapardı,
Çoxmuş "Fırrama[1]"nçün şişən, Qəbələm!

---

[1] Şah dağı. Qəbələ Şah dağının ətəyindədir -– Qeyd Qərib Hüseynovundur.
[2] Sövrayan Tikanlı və Abrıx kəndlərinin arasından, Qaraçay isə Yenikənd Bılıx kəndləri arasından axan çaydır
[3] Müdafiə qalalarıdır. Hazırda bu abidələrin qalıqları tarixi abidə kimi qorunmaqdadır -Qeydlər Qərib Hüseynovundur.

Bu div yuxusundan oyat tarixi,
Tərpət dərdlərintək boyat tarixi.
Qayıt şöhrətinə,yarat tarixi,
De: "Türkəm, albanam- gücəm!", Qəbələm!

РИК1НИ ЦУЬК

-Аярди, лагь вун вужа?
-Зун зи бубадин рик1 я!
-На гьинай кьунва миже?
-Зун чи суварин цуьк я!

-Вуч хабар а сувара?
-Сувар ац1ана лекьер:
Рагар абурун мукар,
Цавар абурун рекьер.

-Куь хуьруьн т1вар вуча бес?
-Чи хуьр гуьзел Камарван.
Кьакьан суварин гинел,
«Шагьдин» к1анеллай макан.

-Са бац1идлай верц1и вун?
-Заз бац1и дустар ава,
К1елун-кхьин чир ийиз
Рик1 ац1ай къастар ава.

-Ваз ни чирна и гафар?
-Зи Къериб буба шаир,

---

[1] *Fırlama (fırrama da deyirlər). İçi doldurulmuş hind toyuğunun təndirdən asılaraq fırladılması ilə bişirilən yemək növü*

Лугьуда са ктабдан
Авач зун хьтин шиир!..

Tərcüməsi:

ÜRƏK VƏ ÇİÇƏK

-Gözəl, kim oldun belə?
-Mən- babamın ürəyi!
-Ruhun da başqa hələ?
-Mən bir qaya çiçəyi!

-Nə var o qayalarda?
-Dəli-dolu qartallar:
Həşir var yuvalarda,
Göylə uzanır yollar.

-Hansıdır kəndin gəlsəm?
-Qəmərli Qəmərvanım!
Ətəyindənəm bilsən,
"Şah"tək uca məkanın.

-Çəpiş qədər şirin qız?
-Çəpiştək dostlarım var,
Hələ öyrənirik biz,
Bu yolda qəsdlərim var!

-Kimdən aldın bu dili?
-Qərib babamdan- şair-
Deyir heç bir kitabda
Yox məntək gözəl şeir!..

Cəlil Xeyirbəy

ÖZÜN DANIŞ[1]

Səni Qəbələmlə gəl tanış edim,
Gəzib hərtərəfi, get, özün danış.
Qafqazın vüqarı, qarlı Şağdağın,
Qardaş harayına yet, özün danış.

Ürəyin istəyən hər cür mənada,
Gözəllik taparsan eldə-obada.
Ocaqlar ocağı Həzrə baba[2]da
Allaha bir dua et, özün danış.

Bunud, Seyidqışlaq, Məmmədağalı,
Yaşıldan toxuyub özünə xalı.
Axşamlar seyr edib yamacı, yalı,
Sonra bülbül kimi öt, özün danış.

Ayrılıb "Duyma[3]"nın cənnət qoynundan,
Vəndamda sən söz aç, bir el toyundan.
Doyunca Şonqar[4]ın içib suyundan,
Yatanda üstünü ört, özün danış.

---

[1] *Şeirdə göstərilən yer adları Qəbələ rayonunda yerləşən kəndlərin adlarıdır.*

[2] *Qəbələ rayonunun Həzrə kəndində mövcud olan ziyarətgah. XV-XVI əsrlərə aid olan bu abidə yeri vaxtilə 7 türbə olsa da, dövrümüzə 4- ü gəlib çatmışdır.*

[3] *Qəbələ rayonunun Vəndam kəndi ərazisində istirahət məkanı – Qeyd Qərib Hüseynovundur.*

[4] *Qəbələ rayonunda mineral bulaq suyu*

Nohurqışlaq, Tüntül, gözəl Yengicə,
Qarşılar qonağı lap ürəyincə.
Fərqi yox gündüzdür, yaxud da gecə,
Girib "İstisu"ya, pört, özün danış.

Nohur gölü[1], Yeddi gözəl[2] şəlalə,
Şan-şöhrət gətirir obaya, elə.
Bəlkə görməmisən gözəllik belə,
Baxmasan olarsan pərt, özün danış.

Qəbələ şəhəri naz satır günə,
Görənlər gəlirlər imana, dinə.
Səhərlər dağlara sinə aç, sinə,
Azalsın qəlbindən dərd, özün danış.

Lazaya gedəndə Küsnətdə dayan,
Ləzgilər dərdinə qoy olsun hayan.
Gül-çiçək bitirər Durcada hər yan,
Olsa da iqlimi sərt, özün danış.

Həmzəlini, Bumu salaraq yada,
Bağlan Qəmərvanda, bir təmiz ada.
Baş əyməz namərdə, bac verməz yada,
Hər oğlu, hər qızı mərd, özün danış.

---

[1] Qəbələ şəhərindən 3 km şərqdə, Nohurqışlaq kəndindən 1 km şimalda, Güllüburun, Göydağ və Yumuru dağların arasındakı təbii çuxurda, dəniz səviyyəsindən 700 m hündürlükdə yerləşən göl

[2] Qəbələ şəhərinin Vəndam qəsəbəsində yerləşən şəlalə

Adla Tikanlıdan Abrıx kəndinə,
Düşərsən fələyin yoxsa fəndinə.
Sürücü Nurunu salıb bəndinə
Oyna bir-iki tas nərd, özün danış.

Mıxlıqovaq, Dandıx, Uldaş, Yemişan,
Qəbələ elinə həm şöhrət, həm şan.
Olsan Solqıcada dağlardan aşan,
Kəs şumun başında şərt, özün danış.

Xırxatala, Cığatelli, Zarağan,
Yalanğax, Abdallı gunəşdir doğan.
Qədim Nicdə xəbər verər sağsağan,
Gələcək qonağın dörd, özün danış.

Zərgərli, Kötüklü dayaqdır elə,
Sözümü demirəm mən elə-belə.
İnamın yoxdursa bir yoxla lələ,
Bilir bunu hər bir fərd, özün danış.

Aydınqışlaq, Böyük-kiçik Pirəlli,
Hər tərəfdə yaxşı əməllə bəlli.
Daşlıca tanınır igid, mərd elli,
Gözləyər həm sərhəd, sədd, özün danış.

Mirzəbəyli, İmamlı, Soltannuxa,
Deyirlər ürəyi yuxadır-yuxa.
Özünə nökərdir, özgəyə ağa,
Aşmaz heç bir zaman həddi, özün danış.

Kəs Şeşpər baba[1]da çalış bir qurban,
Səndən razı qalsın böyük yaradan.
Çatar qulağına bir səs nagahdan,
Gətirmə dilinə bəd, özün danış.

Aşıb Gədik dağı, keç Əmilliyə,
Alqış, afərin de sən bu birliyə.
Zalamda dizlərin batar güllüyə,
Olarsan hər yana bənd, özün danış.

Sirtyengicə, Topbağ, Molla Şıxalı,
Yenikənd, Rus-bılıx çox işdən halı.
Əmirvan dağların döşündə xalı,
Dili Məliklinin qənd, özün danış.

Sileyli kəndinə etməsən güzar,
Elçin Dönməz[2] səndən bir tənqid yazar.
Sərrafsız yerlərdə sən açma bazar,
Düşə biz tərəfə səmt, özün danış.

Hacallı, Ovculu, Mamaylı, Şamlı,
Gündüz günəşlidir, gecələr aylı.
Yaşa bu dünyada arzulu, kamlı,
Gəlmə dost-tanışa fənd, özün danış.

Saysan-saymasan da sultanı, xanı,
Unutma heç zaman Bayramkoxanı.

---

[1] *Qəbələ rayonunda ziyarətgah*

[2] *Elçin Ələkbər oğlu Qədirov, Qəbələ rayonunda yaşayıb-yaradan şair*

Kürdü, Çarxananı yaxından tanı,
Çoxdur bizdə gözəl kənd, özün danış.

Dön Qaradeyinə Ağdaş yolundan,
Gülsün günəş kimi qoy ömrünə dan.
Quşlardan, Bəylidən, ya Savalandan
De, bir-iki yaxşı bənd, özün danış.

Günbatan tərəfdə var Komrad dağı,
Şəfilli, Dızaxlı, Ziring torpağı.
Çuxur Qəbələdə "Alban" ocağı[1],
Eyləyib dünyanı bənd, özün danış.

Yeni Dızaxlıdır doğulduğum yer,
Tövla, Sarhacallı mənalı bir şeir.
Dinləyib Cəlili el-oba, göy-yer,
Eyləyər ürəkdən həmd, özün danış.

Adətlər

Bəy durmaq qədimdən qalma bir adət,
Var olsun deyirəm belə adətlər.
Hər xalqın, hər elin bağça-bağında,
Var olsun deyirəm belə adətlər.

Qatıb var-bərəkət çörək, duzuna,
Dönüb göylərində dan-ulduzuna.
Hər insan oğluna, insan qızına
Yar olsun deyirəm belə adətlər.

---

[1] Şerdə Çuxur Qəbələdə Alban ocağı tarixi yaddaş, milli kimlik simvolu kimi göstərilir.

Yaxşı adətləri yaşadan millət,
Çəkməz ay Komradlı, heç zaman zillət.
Əgər aşılamırsa xalqa məhəbbət,
Xar olsun deyirəm belə adətlər.

Qərib Hüseyn

QOCALIĞA

Ömrümə, günümə soxulma belə
Məni eşitməyən, qocalıq, dayan!
Ən gözəl nəğməni ən şux gözələ
Yazmağa macal ver, deməyə imkan!

Hələ mənlik deyil xatirə demək,
Sakit göl deyiləm səssiz uyuyan.
Tufansız darıxar bu çılğın ürək-
Bəxtini borandan, qardan arayan.

Əl qoyma, sədd çəkmə arzularıma,
Bir deyil, beş deyil könlümdən keçən.
Bitmək asan gəlir bəzilərinə,
Xəlbirdən keçdim ki, ələkdən keçəm?..

Bu da yol, gedirəm özümə doğru,
Özünü duyanın duyğusu böyük.
Qocalıq qarətə tələsən oğru,
Sən ona şöhrətsən, o sənə bir yük.

Gənclikdən dörd əllə yapışanların
Üstünə dörd nalla çapar qocalıq.

Ömrünü boş vermiş pərişanların
Nəmli gözlərindən öpər qocalıq!..

Bilmirdin dünyaya gələcəyini,
Elə ki doğuldun, daha gec olmuş.
Xəyal etməsən də öləcəyini,
Yaşamaq borc olmuş, ölmək borc olmuş!..

BU ŞƏHƏRİN

Bu şəhərin küçələri yatmayır,
Bu şəhərin perik düşüb yuxusu.
İtləri də hürüb-hürüb ötməyir,
Almır burnu yad adamın qoxusun.

Bu şəhərin maşınları avara,
Veyillənib açacaqlar səhəri.
"Qaqaş"lar var söykənərək divara
Gözləyərlər ordan keçən şəhəri.

Bu şəhərin elə adı bal dadır,
Şeş atanda ümidlənir qocası.
Dərdimizi Allahacan qaldırır
Zavodunun kir püskürən bacası.

Bu şəhərin rəng-rəng olur qızları,
Bu şəhərin oğlanları dalaşqan.
İşıqforu saxlayanda bizləri
Qoyub üstə çıxmaq olmur aradan.

Bu şəhərin nəyi, axı, pis oldu?
Bu şəhərin yaxşı olan nəyi var?
Havasından ciyərimə his doldu,
Buluduna tozu hopmuş göyü var.

Bu şəhəri şəhər edən kəndlərin
Şəhər qədər dözümü yox, səbri yox.
Sona qədər bu şəhərə bəndlərin
Heç birinin bu şəhərdə qəbri yox!..

DEDİ: "SƏNİ GƏZİRDİM!"...

(Qələm dostum Cəlil Komradlının tək oğlu Xeyirbəy Vətən müharibəsində könüllü şəhid olmuşdur. Bu şeri onun timsalında bütün subay şəhidlərimizə həsr edirəm. Ruhları şad olsun!)

Bir ana öz oğluna ən gözəl qız gəzirdi,
Bir ata ürəyinin toy arzusu təbii.
Nə ana axtarışdan yorulurdu, bezirdi,
Nə də aram tapırdı şair atanın təbi.

Eh!.. Oğul da hər qızı bəyənmirdi doğrusu,
Gah boyu düz gəlmədi, gah bir az xasiyyəti.
Bilmədi necə olur əsil könül arzusu,
Sevgiyə çevirmədi etdiyi ünsiyyəti.

Bibilər, xalalar da elə hey danlayırdı:
- Bir de, axı, nə olub filankəsin qızına?
Onu qızları olan analar yanlayırdı:
- Lap mənim balam kimi bir sənəm tap özünə!..

Neçə kəndin toyunu, nişanını çəkmişdi,
Neçə dilbər gözəlin səbəbmiş həsrətinə.
Harda nəyi gördüsə xəlvətləyib bükmüşdü,
Dönmədi o nüanslar sonra el söhbətinə.

Özü könüllü getdi Qarabağ savaşına,
Atasının tək oğlu olmağına baxmadı.
Canını qurban dedi Vətənin hər daşına.
Bir qarış torpağını düşmənə buraxmadı...

Bu çətin dirənişdə gülmür hər kəsin bəxti,
Yadında atasının o coşqulu yubileyi!..
İşvəli qız cildində ona bir qəlpə baxdı,
Dedi: "Səni gəzirdim, qucanda Xeyribəyi!.."

PAYIZDIR

Yağmağa bəhanə gəzir buludlar,
Mən də doluxsundum, bir dərdim mindi.
Quşlar dalda yeri hayanda tapar?
Dərsdən "2" almış uşağam indi,
Gələn payızdır!..

Leysanı himə bənd, tökdükcə tökər,
Dolusu üstümə gələr daş kimi.
Təkcə sel-suyumu bu torpaq çəkər?-
Varını səninlə bir qardaş kimi
Bölən payızdır!..

Bax, dimdik yerindən dəyib əzgili,
Lap uc budaqdadır sərçənin payı.

Çatmayıb marala, keçiyə əli
Armudu işığa tutanda ayı
Gülən payızdır!..

Qızıl pullarını səpdi torpağa,
Sərt oldu küləyin boz şapalağı.
Hanı qar? Qoy yiyə dursun çılpağa,
Hətta cücəni də necə saymağı
Bilən payızdır!..

Pivə az içilir, araq çox gedir,
Dəyişir toylarda içkiyə maraq.
Payızım bitdikcə yaram qövr edir,
Enən bayraq kimi qopdu son yarpaq,
Ölən payızdır!..

"MUÇUQ[1]" ŞƏLALƏSİNƏ

Qayadan özünü atır bir gözəl,
Dağlara, daşlara düşən haraydı.
Onu sıldırıma sıxan sirli əl
Dartıb hörüyünü daşlığa yaydı.

Qaya daşdansa da qəlbi daş deyil,
Ram olmur gözəlin inadına o.
Hansı hiss pəriyə:"Atıl, qaç!"- deyir,
Minib inadının cin atına o?..

[1] *Qəbələ rayonunun Laza kəndi yaxınlığında yerləşir.*

Gör neçə min ildir onlar öcəşir,
Başlanan intihar qurtara bilmir.
Bir su pərisiylə dağ-daş güləşir-
Heç biri oyunu apara bilmir.

Bir qızın bitməyən göz yaşlarından
Dərələr yeddi rəng qurşaq bağlayır,
Qorxub lal qayanın sal daşlarından
Köməyə gələnlər ayaq saxlayır.

Nə qızın yadına qocalıq düşür,
Nə qaya söyləmir: "Həvəsdi, bəsdi!".
Ağ qızdan dağlara yaraşıq düşür,
Tamaşa axtaran bura tələsdi.

Adını soruşdum, dedi: "Muçuq"dur,
Dərdini danışdı, ellərə yaydım.
Bir yol dodağından dağlar muçubdur,
Min yol muçmayanı insafsız saydım.

Həşir var!.. Dağlarmı hücum edəcək?
Vahimə gətirir dağın danlağı.
Hələ min illər də davam edəcək
Burda bir gözəlin qucaqlanmağı!..

BİR PAYIZ HƏSRƏTİYƏM

Bir payız həsrətiyəm:
Göyüm tutula bilər,
Gözlərim dola bilər.

Dəyişkən əhvalımı
Küləklər yola verər.

Bir payız möhnətiyəm:
Yelləri kimi soyuq,
Dilləri kimi isti.
"Quzu kəsim!"- deyənlər
Bir alma kəssə bəsdi.

Bir payız töhmətiyəm:
Neçə gözü toxlara,
Gözəlliyə aclara.
Tox buğda dənəsiyəm
Bal səsli turaclara.

Bir payız söhbətiyəm:
Cümlələrim nəm çəkir,
Çolpalı, şabalıdlı
Aşım təzə dəm çəkir.
Nəvəm redaktor olub,
Nar dağılmış misramın
Üstündən qələm çəkir...

Огъузза жезавай хайи лезги халкьдин векилрикай к1ват1 авур фолклорзин чешнеяр
Мифоложи текстар

Са гьедрез буба хперин патавай хквезвай. Адаз рекъел са ергьи чIарар авай кафтар акуна. Ада, кафтарди, вуч ятIани чуьхуьзвай. Кафтардивай жузаза ки, вуна ама (лекь незерда къуна) чуь хъачуна? Твах, хцег чказал.

Кафтарди жаваб гузва ки, артух гедж я, чиз ягъанава, артух гедж я.

Ада зи бубазиз лагьана:

- Ви ирид архадик за ктадзаш. Акъата хъвач.

Буба кІвализ хквеза.

Гьа чІавалай кафтарди жи несилзик ктаднаш. Зун несилда 6 лагьайди я, абырикай чаз са хата акунаш.

Tərcüməsi:

Oğuzda məskunlaşmış ləzgi xalqının nümayəndələrindən toplanmış folklor örnəkləri[1]

Mifoloji mətnlər

Bir gün axşam atam qoyun otarmaqdan evə gəlirmiş. Yolda bir dənə saçları uzun kaftar gördü. Gördü ki, kaftar orada nə isə yuyur. Kaftara dedi ki, ay kaftar, sən onu (ciyəri nəzərdə tutur) niyə götürdün? Apar, qoy yerinə.

Kaftar cavab verdi ki, suya vurmuşam, artıq gecdir.

Atama deyir ki, mənə toxunma, mən sənin 7 arxa dönəninə dəymərəm. Çıx get.

Atam çıxıb gələr evə.

Həmin vaxtdan onlar bizim nəslə toxunmayıblar. Şəxsən mən nəsildə altıncıyam. Onların bizə xətəri toxunmayıb **(S:13; Tr:1).**

Гьалзын диде

Бубадин твар Магьмудали ей. Дидезин бубазин твар ей. Уьле зеде ей. Ин кас ви ете къвезей. Уьле

[1] *Oğuz rayonunda ləzgi xalqından toplanmış folklor örnəklərini latın qrafikasından kiril əlifbasına latın və kiril əlifbaları üzrə mütəxəssis Cavid Əhmədov çevirmişdir.*

кичIевал авачир итем ей. Кас хуьриз ахтуна акваза хьи, хуьре тIурфан ава, шел ава. Ай амай, тухвана. Касни балкамзаллаз инлай алыч1замаз атана лугьуза:

- Ина выч ава?

Лугьуза хьи, са загьи паб гьалзи тухванава. Уьлуьк мугь алей. Муькъуьн винелай балкамаллаз а чиниз алазин лазим ей. Балкамзи кишнемиза, эляцIиз канзаш. Балкамзилай алыжна балкам кутIунзей. Акуза хьи, кьилел алай чIарар сарышин са итемди гьиле са шеъ чуьхуьзава. И касди сарышин итемзин чIарар къуна чузаза:

- Гьиле къырызыны вуча? Талгьайт1а ви чIарар **ат1уда за**.

Сарышин итемзи лугьуза:

- Зун гьалзи паб е. Закъ кьчIен мийир. За ваз са чIар гуза, ан чIарчIи ви ирид несил къурумиш ийиза.

Гьа къалай жи несилзиг гьалзин дидеди **гецена-ваш**. Эгер хуьре вуж ят1а гьалди туханнавада жи палдаррикай, яйлухрикай тухвана загьи сусан ***винел патал алук1арт1а,*** гьемен свас гьалзикай къуртулмиш жеза.

Tərcüməsi:

Hal anası

Babamın adı Mahmudalı idi. Anamın atasının adı olub. Gözündə zədəsi vardı. Bu kişi harasa gedirmiş. Gözündə qorxu olmayan adam idi. Kişi kəndə gəlib görür ki, bu kənddə ağlaş(ma) var, tufan var. Ay aman, apardılar. Bu kişi də atın üstündə buradan keçəndə gəlib deyir ki, burada nə var? Deyirlər ki, bir zahı qadını hal aparır. Qabaqda körpü var idi. Körpünün üstündən at ilə o tərəfə keçməli idi. At kişnəyir, keçmək istəmir. Atdan düşüb,

atı bağlayır. Görür ki, başı tüklü sarışın bir adam əlində nəsə yuyur. Bu kişi sarışın adamın saçından tutub soruşur:

- Əlində tutduğun nədir? Deməsən, saçını kəsərəm.

Sarışın adam deyir: - Mən hal arvadıyam, mənə dəymə. Bir tük verəcəm, bu tük sənin 7 nəslini qoruyacaq.

O gündən bizim nəslimizə hal anası toxunmayıb.

Kənddə əgər birini hal aparırdısa, bizim paltarımızdan, yaylıqdan aparıb zahı gəlinin üstünü örtürük, o gəlin də haldan qurtulur **(S:11; Tr:1)**.

Чинарар

Са нене авый. Дар Гёйчек ей. Ненези малар гьалзей яйлахзис. Тиф авей чисякли сей йыгъ ей. Имани елзи къазей. Ан вахтинэ цIивад яшина се рыш ей. Цевин гурултузла зы нене сексенмиш хьана айылмиш жезе. Уьлер ечихна акваза хьи, уьлуьк се агъсакькьал итем. И касди кIвач эцигай чка къупкъуру жезей. Къвала гьаческа палчых авынаш бахмаяракъ. Ненези лугьуза хьи, итем бабазе да итем гьемише лагьане хьи, ди кIвачар палчых тахьуй. Касас лагьане хьи, я баба, зы кIвачар дарзе. Ада лагьана хьи, я бала, вына намаз къылмыш лазым е. Гьикъа вадрахъ намаз къылмыш эе, акуна вын хъсан жезе. Гьемин агъсакькьал итемзи ненедиз лугьуза:

- Зы рыш, къылых гёруьлмуьш гех килиг.

Ненези килигнэ, аквазва хьи, кас амаш. Ахбала уьчелай къвазей.

Ненези рахаззе хьи, се вичи биквей папази силкелемишза:

- Зы рыш, къарагъ, зын падакьала.

Уьлер эчихна акуна хьи, беджибой буьркьуь паб кІвачин пенджеяр къылыхъ сихеца сифетза гуьзел се паб сипетакала. Ин пупа заз ахъайна хьи, атышма хьана, зы юлдаш кьене. Ахбала дул амукьна. Мад махлур имей пупан жилдине эвей чинарар ей. Имезе дидезин уьлуьз акунаш. Ан пупа зы ненезиз лагьана хьи, зын ви уьлуьз гьемише ин жилдина акваза. Башкъадаз башкъа джуьр аквада зын.

Tərcüməsi:

Cin

Mənim nənəm var idi. Adı Göyçək idi. Nənəm mal sürürmüş yaylağa. Dumanlı, çisəkli bir gün imiş. Bunu da yel tuturmuş. 15 yaşında qız idi o vaxtı. Göy gurultusundan nənəm səksənib ayılır. Gözünü açıb görür ki, qabağında ağsaqqal bir adam var.

Yağış hər yeri palçıq etməsinə baxmayaraq, bu kişi ayağını atan yerlər qupquru olurdu. Nənəm deyirdi ki, atam da mənə həmişə deyirdi ki, palçıq olmasın ayağın.

Kişiyə deyir ki, ay baba, mənim qıçlarım ağrıyır. O, da deyir ki, ay bala, namaz qılmalısan. Gündə 5 dəfə namaz qıl, sən onda sağalarsan.

Həmin ağsaqqal adam nənəmə deyir:

-Qızım, çön, arxaya bax.

Nənəm arxaya baxanda görür ki, kişi yox olub. Sonra özündən gedib.

Nənəm danışırdı ki, bir də gördüm ki, bir balacaboy qadın məni silkələyir:

-Qızım, oyan, mən yanındayam.

Tam ayılandan sonra gördüm ki, bir gözü kor, üzü gözəl, ayaq pəncələri arxaya олан bir nəfər yanımdadı. Bu qadın nənə-

mə danışıb ki, atışma olub, əri ölübmüş. Sonra dul qalıb. Demə, bu qadın cildinə girmiş cin imiş.

Bunlar anamın gözünə görünməyib. O qadın nənəmə deyirmiş ki, mən sənin gözündə bu cilddəyəm. Başqasına başqa cür görünürəm **(S:11; Tr:1)**.

Кьинер

Рагъ къанум
Берекет къанум
Аллагъ къанум

Tərcüməsi:

***Andlar* (S:19, 6; Tr:1)**

Gün haqqı
Bərəkət haqqı
Allah haqqı

Инанджар

Несенне ахба кьил чуьхуьн жеш.

Гъедрин вахтына сабун эр авун жеш.

Гъедрин вахтына стха авай ваха чуьнуьг-кьилиг сабун гевя ийиш.

Фу чразвайла вуж ят1а тарнызы венел атаде муьтлекъ танырзе чурчур факай гьемен итемзиз гун лазым я.

Тагайт1а лугьузе хьи, ан фы ви къылыхъ къалаз къведзе.

Танырзын биринджи фы тIуьн жеш. Ама верчериз гуда.

Уьгъуьл авай папа биринджи фы неш.

Гъедрен вахтына аял чуьлзуьз акъуддаш.

Чуьлзуьз акъурдамаз кьилин кІиник цІефин фы эцигзей.

Гъедрез къвеляй фы, пул акъудун жеш.

Кьил адгъадамаз чІарар авахайна абур агагьна венел цІевин эцигна къула курдай хьи, уьл тахьурай.

Ифиз кикер ат1ын жеш. Мурдар гьесаб жезей.

Ифиз гьэйэтзиз къайнар яд йигьин жеш.

Ифиз зибил йигьин жеш.

Ифиз къуншузуз кьел, фы гун жеш.

Ифиз къуншузуз нек гун жеш. Эгер гун лазым е де къапынын гене цІивин, не ни спишказын чуьп ецигей. Не ни пул эцигей хьи, ин нек маса къацынва.

Ифиз къуншузуз нек гун жеш, лугьуза хьи, кІвелин берекет къаатза.

Нез еде мейитзикай кичІе хьанаватІа кьейидан сыралай накьв къацына итсиг какадарна кичІе хьайидаз хъворза, гидж чугьуруй.

Рагь батмыш хьайила ахба айиле кІвелиз кІватІ жезей. КІвелей чуьлзуьз акъиз дачыр.

Авахьай чІарар не куьчуькзей, нени ц1ай чгъадай.

Зы къайнатазы аквазвай хьи, зы дидеихъ къызылар авай. Бубазы финал етІа са чказал эцигзе. Дидезиз лугьуза хьи, аяларыз къузун чина. Аквазва хьи, дидези кьил чихизей чказал вургьунзу ягъаза. Дидедин мез къаза.

Tərcüməsi:

***İnanclar* (S: 6, 22, 4, 13, 24, 14, 26; Tr: 1).**

Günortadan sonra başı yumaq olmaz.

Şər vaxtı sabun əritmək olmaz.

Axşam vaxtı qardaşı olan bacı başını sabunla sürtməz.

Çörək bişirən vaxt kimsə təndirin üstünə gələrsə, mütləq təndirin üstünə gələn adama çörək verməlisən.

Verməsən, deyirlər ki, o çörək sənin dalınca qaçır.

Təndirin ilk çörəyini yemək olmaz.

Onu toyuğa verirlər.

Əri olan arvad birinci çörəyi yeməz.

Şər vaxtı uşağı çölə çıxarmazlar.

Çölə çıxaranda baş altına kömür, çörək qoyardılar.

Şər qarışanda evdən pul, çörək çıxarmaq olmaz.

Baş darayan zaman saç tökülməndə onu yerdən yığıb üstünə kömür atıb ocağda yandırırsan ki, göz dəyməsin.

Gecə vaxtı dırnaq kəsmək olmaz. Murdar sayılardı.

Gecə vaxtı həyətə qaynar su atmazlar.

Gecə vaxtı zibil atmazlar.

Gecə vaxtı qonşuya duz, çörək verməzlər.

Gecə vaxtı qonşuya süd verməzlər. Əgər vermək lazım olsa belə, qabın içərisinə bir dənə kömür parçası, yaxud da bir kibrit çöpü atardılar. Ya da pul qoyardılar ki, yəni bu südü pulla almışam.

Axşam qonşuya pul vermək olmaz, deyirlər ki, pul versən, evin bərəkəti qaçar.

Biri ölüdən qorxubsa, ölünün qəbrindən bir az torpaq götürüb gizlicə suya qatıb qorxan adama içirdirdilər ki, qorxusu çəkilsin.

Gün batandan sonra ailə evə yığılmalı, eşikdən çıxmamalıdırlar.

Tökülən saçı ya basdırır, ya da yandırardılar.

"Qaynatam danışırdı ki, anamın qızılları olubdu. Atası harasa bir yerə qoyubdu. Anasına deyib ki, uşaqlara verərik. Gəliblər ki, analarını baş yuyan yerdə vurğun vurubdu. Bundan ananın dili tutulubdu **(S: 6; Tr:1)."**

Къырхына аткын

Са аял къырхына аткыза. Меселен, аял зырзаза, кІвачал-кІучал жезеш. Эрси къацына къыздырмышза. Мум эрсиник гэвена яд авай къапаназ авадарза. Ахба сыры мум кІэви жезей. Се микърад къацына къуьгьуьваллагь кІелна гьемин мум микърадзик ат1ыза. Аялзын 40 ат1ын сайылмыш жезей. Ин пырасес будрахъ жезей. На къуна аял къырхына хыгыза. Тек къар жезей. Оквазваке ваз кІвачал кучатезе ей аял кьвед лагьай дефесе ахтырна дуьз кІвачал кучазе. Артых уьчуьнджуь дефе атейне оквазва ваз аялзе хъурер ейизава.

Tərcüməsi:

***Qırxa düşmək* (S:6, 13; Tr:1)**.

Bir uşaq qırxa düşür. Bədəni əsir, ayaq üstdə dayana bilmir. Ərsini götürüb qızdırırlar. Mumu ərsinə sürtüb su olan qaba tökürlər. Əriyən mum suda bərkiyir.

Bir qayçı götürüb qulhuvallah oxuyaraq həmin mumu qayçıyla kəsib uşağın 40-nı kəsirlər. Bu proses üç dəfə baş verməli idi. Onda uşaq qırxdan çıxır. Bu, ancaq tək günlər olmalı idi. Baxırsan ki, ayaq üstə dura bilməyən uşaq ikinci dəfə gələndə düz dayandı. Artıq üçüncü dəfə gələndə gülürdü.

Аял къырхынай ахкъудун патал, лугьунуз гуьре 40 джем ава. Аял 40 джемизин ицигзи 3-рахъ экизе. Пара дуаяр кІелзе: - ЧІехи са гада хьурай вакай. Дидезин, бубазин гафиниз килигий вун. Савадлу хьурай вун.

Tərcüməsi:

Uşaq qırxa düşəndə *uşağı qırxdan çıxarmaq üçün qırx camından istifadə edirlər. Uşağı qırx camının suyu ilə 3 dəfə çimizdirirlər. Çoxlu dualar oxuyardılar:*

-Böyük oğlan olasan. Ata - ananın sözünə baxasan. Savadlı olasan.

Аял къырхынай акъудун патал кицIин келле къуркъурарна, йыргарна яд аял зын винелай авадарзей.

Tərcüməsi:

Uşağı qırxdan çıxartmaq üçün ölmüş itin qurumuş kəlləsini atıb qaynadılmış suyda uşağı yaxalıyırlar.

Вичи вахтына жи сас дарзамаз ненези жи кьилелай 15 кепек элкъуьерна ёгузай жи гьиле. Ахбала шехьиз-шехьиз амай чына тухвана ецегзей куьтуькдин венел. Гехкъвезамаз т1ал къучазай.

Tərcüməsi:

Balaca olanda dişimiz ağrayan kimi nənəmiz başımızdan 15 qəpik fırladıb verirdi əlimizə. Biz də ağlaya-ağlaya bu qəpiyi aparıb qoyardıq kötüyün üstünə. Qayıdanda ağrı keçərdi. **(S:26; Tr:1)**.

КичIе хьун

Хемир атIызей эрсин къыздырмыш авуна биссимиллагь лагьана цин къене твадай. КичI хьайи аял сексенмиш хьана къарагъзей. Ан вахтына кич1ни гьадакай хкатза.

Tərcüməsi:

Qorxu

Xəmir kəsən ərsini qızdırıb, bismillah eləyib suyun içinə atardılar. Qorxan uşaq bu səsdən səksənib qalxardı. Bu zaman qorxu da ondan gedərdi **(S:6; Tr:1)**.

КичIерар къахцын

Ин дефе мум, эрсин, яд авай къаб гваз къваза вын пуд рекьин кьулал. Анал мум ц1арзе вына. Мум эцекай цикай аялзин чиниз къеда вуна.

Tərcüməsi:

Qorxu götürmə

Bu dəfə mum, ərsin, su dolu qabı aparırsan üç yol ayrıcına. Orada mumu ərisdirsən. Mumun suyundan qorxan uşağın üzünə çiləyirsən **(S:6; Tr:1)**.

Беднезер

Са къыз зын мектебзиз къвезавай. Чыхыш авай захъ. Са тIемил гежикмиш хьанавай зын. Хире са беднезер авай. Тесадуьфен зы уьлуьк акъыжна. Ин итемди заз лагьана хьи, ой, вын выш къадар гуьзел окваза. ТIуьнгезик агакь давыр ягалдна зын.

Tərcüməsi:

Bədnəzər

Günlərin bir günü mən məktəbə gedirdim. Çıxışım varıydı. Bir az gecikmişdim. Kənddə bir bədnəzər var idi. Təsadüfən qarşıma çıxdı. Bu adam məni görən kimi dedi ki, oy, sən nə qədər gözəl görünürsən. Mən döngəyə çatmamış yıxıldım **(S:24; Tr:1)**.

Зы дидеди лугьузай хьи, къуншузал са вичи аял авай. Ин хире са беднезер свас авай. Гъедрез ин беднезер авай свас ин аял авай кIвализ мигьман шигвезе. Ин пад хьайида ин аялзиз лугьуза хьи, идез килиг, уьч

гьеле вичи е, раха жезеш, уьлеривзи инсан кьиле тваза. Ин гаф лагьай кити аял шехиз башдамишна. Свас ибырна амкьна, экуьнахъ хъфена. Свай хъфей кити аял шехьне пад хьана кьене.

Tərcüməsi:

Anam deyirdi ki, qonşuda balaca bir uşaq var idi. Bu kənddə də bir bədnəzər gəlin vardı. Axşam vaxtı bədnəzər gəlin bu uşaqlı evə qonaq gəldi. Bu çatlamış bu uşağa dedi ki, buna bax, özü hələ balacadır, danışa bilmir, qaş - gözlə adamı başa salır. Bu sözü deyən kimi uşaq ağlamağa başladı. Gəlin axşam bunlarda qaldı, səhər getdi. Gəlin gedən kimi uşaq ağlamaqdan çatlayıb öldü **(S:24; Tr:1)**.

Зун са сеферди мектебзиз къвезвай., ана за чыхыш авуна канзавай. Рекъел зал са нефс авай паб гьалт хьана. Анда заз лагьана хьи, вун фикьан аяр оквазва. Зын ахба аладна кІвачалай ярх хьана. ГьакІа ез мектебзиз фена за чыхыш авуна. КІвализ ахтана акуна хьи, зу кІвочар вили хьанва.

Tərcüməsi:

Mən məktəbə gedirdim. Çıxışım varıydı. Bir az gecikmişdim. Kənddə bir bədnəzər var idi. Qarşıma çıxdı. Bu məni görən kimi dedi ki, oy, sən nə qədər gözəl görünürsən. Mən döngəyə çatmamış yıxıldım. Orda da mənim adım çəkilirdi. Çıxış eləməliydim. Elə pis ağrıdım ki, ancaq buna baxmayaraq, özümü çatdırıb çıxışımı elədim. Evə gəlib gördüm ki,ayaqlarım gömgödür **(S:24; Tr:1)**.

КIвал тыкырна бенд эцигзай за. КIвал тыкырзамаз къуьншуьди зы атана лугьуза хьи, Ягья муьэллим, деесен ваг къизил якьынава. Эле гьемин гафыналай ахба быд варз хесте къаткана зын.

Tərcüməsi:

Ev tikib bənd qoyurdum. Ev tikdiyim zaman bir qonşu gəlib deyir ki, Yəhya müəllim, deyəsən, qızıl tapmısan. Elə o sözdən sonra üç ay xəstə yatdım **(S:26; Tr:1)**.

Са къыз цур тыкырзай за. Къуьншуь зу атана лугьуза хьи, деесен гьекъикъетен вад къизил якьынава. Вына къызылзын допузун чка заз лагь. Быд варзни гьикI къаткана зын. Пара четиликзиз кIвачал къарагьна зын. Са тегьер хъсан хьана зын. Незер-нефс гьит1ди затI я.

Tərcüməsi:

Günlərin bir günü tövlə tikirdim. Qonşu yenə gəlib dedi ki, deyəsən, həqiqətən qızıл tapmısan. Sən qızıl dopusunun yerini mənə de. Üç ay da belə yatdım. Çox çətin ayağa qalxdım. Birtəhər sağaldım. Nəzər, nəfs belə şeydir **(S:26; Tr:1)**.

Къайната демирчи йей. ЧIехи са къван эвей. Венел ракь гатазей. Уьчьун чекидж евей. Сада ракь гатазей, от1оданы къазей. Са нефер агъсакъкъал кьуьзуь кас шикезе. Лугьузей: - ин джаванлыг хъсан зад е. килига фиги гьевеслик чекидж ягъазе.

Ин гаф сивяй акъатхьийвал ан еке къван юкьвалай бёлуьнмиш езе.

Tərcüməsi:

Qaynatam dəmirçi idi. Böyük daşı var idi. Dəmir döyürdü üstündə. Özünün çəkici vardı. Biri dəmir döyür, o birisi tuturdu. Bir nəfər ağsaqqal qoca kişi buraya gəlir. Deyir: Bu cavanlıq yaxşı şeydir. Siz gör, nə həvəslə çəkic vurursuz.

Bu sözü deyən kimi o boyda daş ortadan bölündü **(S:6; Tr:1)**.

Кьвед лагьай эгьвалат

Довгъа чирчазей чна. Гьин вахтына ин касдин рыш жиниз атаней. Атана лугьуза хьи, зи рикIиз акьван довгъа канзе хьи. Агъарты эвей чахъ. Аъарты окуна. Чинеба хиберйрикай ацаней чна. Ине паб ацыкьнавай хьи, баджазей выч ятIа аватне довгъазин къенез. Довгъазыкай къырахрыз сепелемиш хьый дамджиер зи венел атана. Са гафиник довгъа седавани нез хьанаш.

Tərcüməsi:

İkinci əhvalat

Evdə dovğa bişirirdik. Bu vaxt bu kişinin qızı bizə gəlmişdi. Gəldi dedi ki, mənim ürəyim elə dovğa istəyir ki. Ağartımız vardı. Gördü ağartını. Gizlicə qoyunlardan sağmışdıq. Arvad gəlib eləcə oturmuşdu ki, bir dənə daşdımı, nədimi bacadan dovğanın içinə düşdü. Dovğadan kənara səpələnən damcılar üstümüzə gəldi.

Bir sözlə, dovğanı heç kim içə bilmədi **(S:4; Tr:1)**.

Жи хире са кас авай. Ам зи уьлуьк экъецIайна не къылыхъ гехкъвезей зын, не ни садах галаз кикIизай зын.

Tərcüməsi:

Kəndimizdə bir kişi var idi. O kişi qarşıma çıxanda ya geri qayıtmalıydım, ya da o günü kim iləsə də dalaşmalıydım **(S:26; Tr:1)**.

Беднезердикай къурунмиш жезей уьсулар

Незерсиз атай садан кьилелай кьел элкьверзамаз кIелзай чна:

Бала тежезвей балк1анрин
Аял тежезвей пабарин
ФечIи уьлер, чIулов вилер
Чилел авахьрай, акъатрай.
Зи ин балазиз уьл хкьын тавырай.
Кьел авай гъилни быдрах кафалзыз ягъазай.
Ахбала кёсёюзуьн венел къучаза вын
КIвачин кIаникай куьзер авадарза.
Куьзни чартылзылыхъ кызва.

Tərcüməsi:

***Bədnəzərdən qorunma üsulları* (S:20, 17, 18; Tr:1)**.

Nəzərə gəlmiş bir kəsin başından duz çevirəndə ləzgicə oxuyardıq:

Balası olmayan atların,
Uşağı olmayan arvadların.
Göy gözləri, qara gözləri
Yerə tökülsün, çıxsın.
Mənim bu balama göz dəyməsin.
Duz olan əlini də üç dəfə kürəyinə vurursan.
Sonra kösöyün üstündə dursan.
Ayağının altından közü tokürsən.
Köz də çartıltıyla yanır.

Эгер пис нефс авай инсан уьлуьк акъыжнаватIа къылыхъ элкъвезе.

Tərcüməsi:

Pis nəfsli adam qarşılarına çıxıbsa, yoldan geri qayıdardılar **(S:13; Tr:1)**.

Овсун

Жаматзи чпичибзи гъуьлегъзив овсунламишзей. Лугьуза хьи, гъуьлегьин сагьибзи джаматдан за гъуьлегъ акъудзей. Выч лугьузе, выч лугьузеш адакзе овсунламиш зей. Бедензиз сарымышзей. Зы бабазы ама авуна. Гъуьлегъзин сагьибзи ама овсунламишна. Геледжекзе зи несил гъуьлегъзи ядывый лугьуз. Гьемин гьадиседилай ахба гъуллегъзи жи несилзик хкьынаш.

Tərcüməsi:

***Ovsun* (S:6; Tr:1)**

Camaat özünü ilanla ovsunlayır. Deyirlər ki, ilan yiyəsi çamadandan ilan çıxardır.

Nə deyir, nə demir, onunla ovsunlayırlar. Bədənə sarıyırlar. Mənim atamı da ilan yiyəsi ovsunlayıbdı ki, gələcəkdə nəslimi ilan vurmasın. Həmin hadisədən sonra ilan bizim nəslə toxunmayıbdır.

Верги гун

Гьар къуз охвар оказей заз. Охвара оквазей хьи, зез гъуьлегъар ава, абыры зын Дагъыстанзиз тхуза. Рехъ физва зын, гъуьлегъри зез рехъ гуза. Аялзын палтарар оквайзе заз, завай абур къацаз жезваш. Мэлум хьана хьи, заз верги ганва. За верги къацынаш. Охварзын гъуьлегъри рагьат бурахмиш жечир. Са сефер жиниз мигьман атанвий. За окур охварар адез ахъайна. Аде заз лагьана хьи, кьве метр ипекзин парча къацы. Сенгечалзи гъуьлегърин зияретгагь ава. Се йыгъ ава хьи, гъуьлегъар аниз кІватІ жезей. Ин ипекзин парча тухвана гьана эцигна чна. Анна ахба гьемин охварар окунаш заз.

Tərcüməsi:

***Vergi verilməsi* (S:6; Tr:1)**.

Hər gün yuxu görürdüm. Yuxuda görürdüm ki, ilanlar var, onlar məni Dağıstana aparır. Yol gedirəm, ilanlar yol verir. Uşaq paltarı asıram, götürə bilmirəm. Məlum oldu ki, mənə vergi verilib. Mən vergini götürmədim. Məni yuxuda ilanlar rahat buraxmadı. Bir nəfər bizə qonaq gəlmişdi. Mən yuxumu ona danışdım. O mənə dedi ki, iki metr ipək parça götür. Sənqəçalda ilanların ziyarəti var. Bir gün var ki, bütün ilanlar ora yığışır. Bu ipək parçanı aparıb qoyarsan oraya. İpək parçanı aparıb oraya qoyduq. Ondan sonra o yuxuları görmədim.

Овчулухзухъ авай къадагъаяр

Лугьуза хьи, джуьмезин къыз овзуз фин жеш. Негьс йыгъ я. Са неферзи ин къадагъа незерда къацын тавына овзиз къвеза. Гьемин къыз ов авыр дёйлуь сылдырым къаязай аватза. Лугьуза хьи, джуьмезин къыз овзуз фин жеш. Нэгьс йыгъ е.

Tərcüməsi:

***Ovçuluqla bağlı qadağalar* (S:26, 3; Tr:1)**.

*Deyirlər ki, **cümə günü** ova getmək olmaz. Nəs gündür.*

Birisi bu qadağanı nəzərə almadan ova gedir. Həmin zaman ov edir deyə, sıldırım qayadan düşür.

Джумедин къыз гьейванар сэдждезе жезе. Ов ычын жеш.

Tərcüməsi:

Cümə günü heyvanlar səcdədə olur. Ov etmək olmaz.

Охварин йозмаяр

Охварай хвех акун сес е.

Хват рехъ е.

ЧIарар рехъ е.

Зиярет, незир рикIелай алатнаватIа охвара аквазай ваз.

Гъуьлегъ акун незир, гьамни рехъ е.

Къамыш Эзраил е.

Балых акун агъыр е.

Гъуьлегъ акунни агъыр я. Хъсан са затI тыш.

Яд айдынлых я.

ЦипицI пис е.

Емиш хъсан е.

КIас гайи, ктIай эзилмиш хьайи емиш пис е.

Tərcüməsi:

***Yuxu yozumları* (S:21; Tr:1)**.

Yuxuda qoz görmək səsdi.

Alça yoldu.

Saç yoldu.

Ziyarət görmək - nəziri olanda yaddan çıxarırsansa, yuxuda görürsən.

İlan görmək nəzir, həm də yoldur.

Camış Əzrayıldır.

Balıq görmək ağırdı.

İlan görmək də ağırdı. Yaxşı deyildir.

Su aydınlıqdır.

Üzüm pisdir.

Alma yaxşıdır.

Dişlənmiş, çürük, əzik alma pisdir.

Герчекзис дуьмуьш хьайи охварар
Сад лагьай ахвар

Ортанджыл хва Аллагьзыз пара багълы е. Ама терциз, диварзиз акъызжей аял тычыр. Жулун вахт тир. Гьеетза къвалахзавай чна. За лагьана, акъыжна ан пита хатIыза. Дидези лагьана ов. Дидезин ин кар хциз гьевале авуна. Зын разы тычир. Дидези лагьана, акъыцIый, хирин аял тышны? Рази хьана чын. АкъыцIынни аватын сад хьана. 3 дегътгъе чугунаш кIвач хана. Са гьадисе ей хьана. Аял тухвана чна Хачмазиз. Гьекими лагьана хьи, кIвача сыных ава. Ойнах тирдикай шуьбгьели е зын. Рентгентзе тваз геце. Аял хутах, 4 ва 6 лагьай йыгъ къагьваша. Аял кIвализ къгьене чна. Экуьнахъ къарагьайна аялзе са охвар окурзу лагьана. Къатканавай зын. Ергьи чуруяр авай нурани се кас зы патахъ атана. Чинай нур авахъзавай. КIвачин атIай чиказихъ гьил гевене хъифена. Аял рентгендиз тухвана за. Гьекимзи аялзин кIвач юхламишна лагьана хьи, шуькуьр Осман муьэллим, хцин кIвача са задни аваш. Сыных аваш. Рентгензе къахкъына Хачмазиз бадагкъ хъвена чын. Гьеким уьчуьн фикирзай дуьнмуьш хьанаш. Лагьана хьи, сыных ава. Аялза гьекъикъетенни са задни хьанаш. Шуькуьр хьуруй Аллагьзиз, эскервилизни фена хтана.

Tərcüməsi:

***Gerçəyə dönən yuxular* (S:19; Tr:1)**
Birinci yuxu

Ortancıl oğlum Allaha çox yaxındı. O, ağaca, divara çıxan uşaq deyildi. Payız vaxtıydı. Həyətdə işləyirdik. Dedim, a bala,

çıxım, o budağı kəsim. Anası dedi ki, hə. Anası bunu oğluna həvalə elədi. Mən razı deyildim. Dedi çıxsın da, kənd uşağı deyil? Razılaşdıq. Çıxmağı ilə yıxılmağı bir oldu. 3 dəqiqə çəkmədi. Ayağı sındı. Bir hadisədir də, olmuşdu. Nə isə, uşağı apardıq Xaçmaza[1]. Həkim dedi ki, ayağında sınıq var. Oynaq yeridir deyə bir az şübhələnirəm. Rentgenə saldırın. Aparın uşağı, iki gün də, 4 və 6-cı gün də gətirin. Uşağı evə gətirdik. Səhər duranda bu uşaq bir yuxu danışdı: "Yatmışdım. Bir saqqallı nurani kişi yanıma gəldi. Üzündən nur yağırdı. Ayağımın kəsilən yerinə əlini sürtdü, getdi." Uşağı rentgenə apardım. Rentgen həkimi uşağın ayağını yoxladı və dedi ki, şükür, Osman müəllim, oğlunda heç nə yoxdu. Heç bir sınıq yoxdur. Rentgenden çıxıb Xaçmazdakı həkimin yanına getdim. Həkim fikrindən dönmədi ki, dönmədi. Dedi ki, sınıq var. Uşaqda həqiqətən də heç nə olmadı, tamamilə sağaldı. Sonra əsgər də gedib qayıtdı, çox şükürlər olsun.

Кьвед лагьай охвар

Зы хва ишсизликзикай безмиш хьанавай. Лугьузвай хьи, фене гьербизе МАХЕ–зад кьвлахза. Оквазава заз вунани пара эзийет чугвазава. Хциз за лагьанай вын гьербизиз вач. Адаз гьерби канзачир. Меджбур хьана кьвезейвал хьана. Бубани хва Огъуззун гьерби комиссарлыхзыз фена чын. Ана чаз лагьана хьи, гьиле чаз телеграм атанава, 5 аял канза. Аялзи лагьана, ов, кьвеза зын. Вуна лугьуз кье эскер кьвезе. Вич1и хвани кье эскер кьвезе. Хциз гене охвар акуна. Окур охвар рахаз башламишна: -Ифиз зын се дерин къуюзун дибине

[1] *Oğuz rayonunda kənd*

авай. Заз кичIе хьана. Са кьуьзуьд атана. Ада лагьана: - КичIе межер. За вын гьемише къорумиш ийизе. Ваз гьербизиз къвез канзава, мигир, вах уьлуьк шанслы крар пара ава. За вын даим къорумиш ийизе. Са цуьнуькайни кичI межер.

За хциз яб агалдайна ахба гьерби комиссарлыхзыз зенг авуна лагьана хьи, зи хва къвезейвал хьанаш. Цузуна, чуь? Лагьана заз чизеш, къвез канзаш.

Хцин охвариз инанмиш ей зын.

Чизейки заз охвара са гьикмет ава.

Tərcüməsi:

İkinci yuxu

Oğlum işsizlikdən darıxırdı. Dedi ki, gedib hərbidə MAXE-dən, zaddan işləyəcəm. Görürəm sən də çox əziyyət çəkirsən. Mən oğluma hərbiyə get demişdim, amma o istəməmişdi. İndi məcbur gedirəm dedi. Ata-oğul Oğuzun həbi komissarlığına getdik. Orda bizə beş yerdən ötrü teleqram aldıqlarını dedilər. Uşaq gedirəm dedi. Kiçik oğlum da bu gün əsgər gedirdi. Gecə oğlum yenə yuxu gördü. Yuxusuna girən bir nurani ona dedi:

-Mən səni həmişə qoruyuram. Eşitmişəm, sən hərbiyə getmək istyirsən, getmə, sənin hələ qarşıda şanslı işlərin çoxdur. Səni mən qoruyuram. Sən heç nədən qorxma.

Mən oğluma qulaq asandan sonra tez hərbi komissarlığa zəng etdib dedim ki,uşaq gedəsi olmadı. Dedilər, niyə? Dedim ki, nə bilim, getmək istəmir.

Oğlumun yuxularına inanırdım. Bilirdim ki, bu yuxularda bir hikmət var.

Алхыш

Аллагьзи беднезердикай хуьруьй.
Жи кІвал абад хьуруй.
Аллагьзи абад хьуруй.
Аллагьзы вын завалзикай хуьрей.
Аллагьзи муьбарек авурый.
Аллагьзи хушбахт авырый.
Гени нийетзик агакьырый.
Аллагьзе эвледдикай ат1ун тавырый.
Аллагьзи вын къорумиш авый.
Аллагьзи ваз хейирли уьмуьр гурай.
Хийирзи кирар хъисмет хьурай
Вич арзу аватІе вун агакьрай.

Tərcüməsi:

***Alqışlar* (S:13, 26, 6; Tr:1)**.

Allah bədnəzərdən qorusun.
Eviniz abad olsun.
Allah səni zavalından saxlasın.
Allah mübarək eləsin.
Allah xoşbəxt eləsin.
İstədiyi niyyətə çatsın.
Allah övladdan kəsməsin.
Allah səni qorusun.
Allah səni saxlasın.
Allah sənə xeyirli ömür versin.
Xeyirli işlər qismət olsun.
Nə arzun var, arzuna çatasan.

Сагъынын негъмеяр

Кал зи гуьзел кал
За вын ацырый, вын ацацайзы зын уьч е.
Кал зи гуьзел кал.

Tərcüməsi:

***Sağın nəğmələri* (S:13; Tr:1)**

İnəyim, gözəl inəyim,
Sağım, səni sağan özüməm.
İnəyim, gözəl inəyim.

Регъ акъатыныз багълы негъме

Я Аллагь кIвал кун тавурей.
Я Аллагь жив къун тавурай.
Я Аллагь регъ экъечIей.
Пай гайидаз хва хьурай.
Пай дигайдаз рыш хьурай.

Tərcüməsi:

***Gün çıxarmaqla bağlı oxunan nəğmə* (S:14; Tr:1)**

Ya Allah yağış kəsilsin,
Ya Allah qar kəsilsin.
Ya Allah günəş çıxsın,
Pay verənin oğlu olsun,
Pay verməyənin qızı olsun.

Пара къвал къвазамаз къвал куьчуьруьй, регъ акъецIый лугьуз аялар гуьдуь-гуьдуь къверизей.

Tərcüməsi:

Çox yağış yağanda yağış kəsilsin, Günəş çıxsın deyə bütün uşaqlar güdü-güdü[1] oxuyurdular.

[1] *Qodu-qodu*

Квал куьчуьруьй лугьуз незир эцигзей. Аллагьзиз минетар эйизей хьи, квал къун давурай.

Къурахлых хьайыла зияратдин винел пул эцигзей хьи, я зиярат, я Аллагь, ви рекъе квал къуруй хьи, чын къурахлызыкай куьтегь жен.

Tərcüməsi:

Yağışı dayandırmaq üçün nəzir qoyardılar. Ziyarətin üstünə pul qoyardılar ki, ya ziyarət, ya Allah, sənin yolunda yağış yağsın ki, biz quraqlıqdan qurtaraq **(S:19; Tr:1)**.

Регъ акъыцIый

Махара чирчерзей. Пара квал квайла аяляр.

Maxara circərzey. Bara qoal qooyna ayalar кIвалериз квезей, нин гьилелай выч квезетIа аялрыз гузай. Кака, чем, гьуьр. Аялри эгезей задар кIвале чирчерна чипин араза пайламишзай. Аллагдиз минетар эйизей хьи, я Аллагь, квал куьчуьруьй. КIвал-кIвал экъвеза, лугьузай хьи, Аллагьзын пай гехце, квалин уьлуькбад къан.

Tərcüməsi:

***Gün çıxarmaq* (S:16; Tr:1)**

Maxara bişirərdilər. Çox yağış yağanda uşaqlar yığışıb hər qapıya gedəndə kimin əlindən, qulpundan nə çıxırdısa, bu uşaqlara verərdi. Yumurta, yağ, un və s. Uşaqlar yığdıqlarını evə gətirib bişirib, aralarında paylaşardılar. Allaha yalvarardılar ki, ya Allah, yağışlar kəsilsin. Qapı-qapı düşüb deyərdilər ki, Allahın payını verin, yağışın qabağını alaq.

Пара къвал къвойна се чёмчэ безетмишзей. Ин чёмчэ къцына рак-рак экъвезей:

Пай гузайдан хва хьурай.
Догузайдаан рыш хьурай.
Твар Фатма хьуруй.
Гьамани бад хьана кьий.

Tərcüməsi:

Çox yağış yağanda *isə bir* ***çömçəni*** *bəzəyərdilər. Bu çömçəni götürüb qapı-qapı gəzərdilər:*

Pay verənin oğlu olsun,
Verməyənin qızı olsun.
Adı Fatma olsun.
O da çatdıyıb ölsün. **(S:13; Tr:1)**

Регъ окъудун бетекай алыдзай Къоду-къоду мерасим.

Пара къвал къоюна гуьдуь-гуьдуь огъурзей. Лугъузей:

А гуьдуь-гуьдуь атанаш.
Гуьдуьзуьз салам ганаш.
Зын дидезин илки е,
Сив чIулов туьлкуь е.
ЧIулов вечрен къанат
Не ягъана, не себна
Рак-рак экъвена
Якъина кицIин къанат
Я ханым, къарагъ вын
Чёмче ацIыр эе тIе

Къе жиниз пай чкIизе
Пака жиниз йыгъ чуIизе

Паяр кIватIна зияратзын къырехзал аялырыз пайламишезей.

Tərcüməsi:

***Gün çıxarmaq üçün keçirilən Qodu-qodu mərasimi* (S:26; Tr:1)**

Çox yağış yağanda güdü - güdü[1] *gəzdirərdilər. Deyərdilər:*

A güdü – güdü, gəlmədi,
Güdüyə salam vermədi.
Mən anamın ilkiyəm,
Ağzı qara tülküyəm.
Qara toyuq qanadı,
Kim vurdu, kim sanadı.
Qapı - qapı gəzəndə,
Bulubdu it qanadı.
A xanım, dursana,
Çömçəni doldursana.
Bu gün bizə pay gələr,
Sabah sizə gün gələr.

Payları yığıb ziyarətin qırağında uşaqlara paylayardılar.

Пара квал кькъоюна са неферзе сета къацына эрид кIвалай эрид дамджы кIатIзе. Амей цин венел къукъарзе. Гьадакзени квал кчухарзе.

[1] *Qodu - qodu*

Tərcüməsi:

Çox yağış yağanda *bir nəfər bir qab götürüb, 7 evdən 7 damcı su yığardı.*

Onu ocaqda qurudardı. Onunla da yağış dayanırdı **(S:1, 23; Tr:1).**

Квал къур авын

Квал къур авын бетека ин аса къван ава. Моллайри ин квазиз дуа кIелна циз егьизей. Бид йыгъ бид йиф квал квазей.

Tərcüməsi:

Yağış yağdırma **(S:13; Tr:1)**

Yağış yağdırmaq üçün burada bir ***daş*** *var. Mollalar bu daşa dua oxuyub suya atardılar. 3 gün, 3 gecə yağış yağardı.*

Къурахлых хьайына хирин молла хирин кьилик квазей, къурбан туказей. Кьуркьанзын аеяр кIел ийизийиз лацы къванер хана вацIыз егьизей. Къылых гехквезамаз Аллагьзиз минетар эйизей хьи, зиян могур, я Аллагь. Эгьали ахырынджы вацIалай алыйна кишизазы квал квазай.

Tərcüməsi:

Quraqlıq olanda kəndin mollası kəndin başına gedər, qurban kəsər, sonra Qurandan ayələr oxuya-oxuya ağ daşları qırıb çaya atardı. Geri qayıdanda Allaha yalvarardı ki, ziyan vermə, ya Allahım. Bir də əhali axırıncı çaydan keçib qalxana kimi yağış yağardı **(S:16; Tr:1).**

Суварар
Яран (Новруззун) суварар

Буьтуьн суварар галыдзай чна. КІвелера хъсан емекар чирчазей. 6-7 муьхтелиф емакар жезей. 7 джуьр бишинтияр жезей.

Tərcüməsi:

***Bayramlar* (S:19, 24, 10, 26; Tr:1)**

Novruz bayramı

Bütün bayramları keçirirdik. Evlərdə yaxşı yeməklər bişirərdik. 6-7 müxtəlif yemək olardı. Bişintilər[1] olurdu 7 cür.

Зи ненези лугьузай хьи, ан вахтара кІвалин бадж-азай папах егьизей. КІвелин сагьабзиди кІвале авай ширин задарикай, ширният, кака ецигни яхгузай.

Tərcüməsi:

Nənəm deyirdi ki, o zaman evin bacasından papaq tullayardılar. Ev sahibi də evdə nə var idisə, qovurğa, şirin şeylər, bişinti, yumurta papağa qoyub verirdilər.

Ин суварыз ярамиф лугьуза чна. ЦІийи варзни лугьуза. Яран суварин ифиз гьарда уьчуьн кІвале, невай выч алакьзатІа гъезей: кака, як, чем. Се чказал кІватІ хьана суварар алыдзай.

Tərcüməsi:

Bu bayrama bizdə yaramif deyirlər. Təzə ay da deyirlər. Bu novruz bayramı gecəsi hər evdən kim nə bacarırdı, yumurtadı,

[1] *Şirniyyat növləri*

ətdi, yağdı yığıb gətirirdilər bir yerdə evə. Sonra yığılıb bir yerdə bayram keçirərdilər.

Жине баджаза ава, ракарылай егьизай, къене хвех, фындых эцигзей. Ширниятзын затIар. Сувариз буьтуьн кIвалера чирчейзей. Ширин фар жине эсас ширният хьана. Чершембейра ненези цIай курзай, жи гьиликай къуна цин венелай къидгьерзей. Гьиле кул жезей. ВычатIа авуна жи венел яд чилемишзей. Гьиле лопа дагъзыз акъузай чын. Дагъза гьуьндуьр чказал цIай кырзай чна.

Tərcüməsi:

Bizdə bacadan yox, qapıdan atardılar, içinə qoz, fındıq qoyardılar. Şirniyyat şeyləri. Bayramda hər evdə bişirilirdi bu. Şirinçörək bizdə əsas şirniyyat olubdur. Çərşənbələrdə nənəm həmişə od qalayardı, bizim əlimizdən tutub, odun üstündən tullandırardı. Süpürgə olardı əlində. Nəsə eləyərdi, sonra su çiləyərdi üstümüzə.

Əlimizdə lopa dağa çıxardıq. Dağda hündür yer varsa, ocaq qalayardıq.

Оруджлухуьн сувар

Оруджлухуьн суварар жеземаз эвелджеден ин сварыз гьазырлых аквазей. Куьлче, фы, шокъогъал чирчезей. Куьлчезин ини буьтуьн хириз яйылмиш жезей. Джуьбеджуьр емекар чирчезей. Ин суварар са варз джугазай. Ин сварыз вейри савадан кIвелиз мигьман къвезей. Буьтуьн кIвелера суьфре эчихзей, симавар йыргарзей. Дуаяр кIелзей. Аллагьзиз зикр эйизей.

Tərcüməsi:

Orucluq bayramı

Orucluq bayramı *olanda əvvəlcədən bu bayrama hazırlıq gedərdi. Külçə, çörək, bir də şorqoğal bişirilərdi. Külçənin ətri bütün kəndə yayılardı. Sonra cürbəcür yeməklər bişirilərdi. Bu bayram bir ay davam edərdi. Bu bayramda hamı bir-birinə qonaq gedərdi. Bütün evlərdə süfrə açılar, samovar qoyulardı. Dualar oxunardı. Allahı zikr edərdilər.*

Къурбанзын суварыз

Къурбанзын суварыз къурбан тук1азей. Нехъ имкан аватIа, къурбанзын як 7 кIвализ пайламишзей.

Tərcüməsi:

Qurban bayramında *qurban kəsərdilər. Kimin imkanı var idisə, qurban əti 7 evə paylanardı.*

Мёвлуд

Бид неферди хорзухъ мёвлуд кIелзей. КIел авырна ахба гьардаз са ширин чай гузей. Эн азы бид неферди Кьуркьан кIелзей. Абырын кьилелни 40 нефер кIватI хьун лазым ей. Къылых галазни емек гузей.

Tərcüməsi:

Mövlud

3 nəfər xorla mövlud oxuyardı. Oxuyub qurtarandan sonra hərəyə şirin çay verərdilər. Ən azı 3 nəfər Quran oxuyardı. Onların da başına 40 nəfər toplanmalı idi. Arxasınca da yemək verilərdi.

Элзин куьмек

Кечмизе кIвал тыкырзамаз имеджликар пара жезей. Гьарабайырыкьзы, келзин гьарабазыкьзы фене

вацIай къванар кIватIзай, 5, 6, 10 неферзи гьарабазыз кIватIна гьезей, гьаныз бушалтмишзай. Саданы фене дашымишзай. КIвал тыкыр авырна ахба тебрикзиз чкьизей. Гьедийе гузай. Бириндж Кьуркьан ецегейна ахба устадин уьлуьк юзлуькзуькар, эллиликзикар пул эцикзай. Кафалзыкъ, пелег пул куькIуьна муьбарек хьуруй лугьузай.

Вич чкьизейде уьчуьн гьедийе гана хкуьзей.

Tərcüməsi:

***El köməyi, iməciliklər* (S:14; Tr:1)**

Keçmişdə ev tikiləndə iməcilik çox olurdu. Arabalarla, kəl arabası ilə gedib çaylaqdan daşları arabaya yığardılar: 5 nəfər, 6 nəfər, 10 nəfər yığıb oradan doldurub gətirərdilər. Harada tikiləcəkdisə, ora boşaldılırdı. Biri də gedib daşıyırdı. Ev tikiləndən sonra təbrikə gələrdilər. Hədiyyə verərdilər. Birinci daşı qoyandan sonra ustanın qabağına yüzlükdən, əllilikdən pul bağışlayardılar. Belinə, alnına pulları yapışdırıb, mübarək olsun, -deyərdilər. Kim gəlirdisə, hədiyyəsini qoyup gedirdi.

Мехъерин эньэнеяр

Кечмизе джаванари рыш булахзал къвезамаз сечмиш эйизей. Эввел къырахзыла сейр эйизей. Нен уьлуь чич къазайтIа ахба элакъе жезей. Суьгьбетлешмиш жезей. Танышлыхзыла ахба гадазы мига къогьум-эгьрабазыз лугьузай хьи, филан касзын рыш зи уьлуь къынава, эвленмишзиз канзава заз. Адалай ахба элчи къвезей. Гадазын диде рыш акваз къвезей. Ахба рышан кIвелиз

фене рышан уьчуьз, гьерекетарыз, ацукьна-къарагьыныз фикир гузай.

Гадазын кІвале меъерилай са варз эвел гьазырлыхзын кирар эйизе. Эвел къогьум-эгъреба кІватІ жезей. Меслягьет эйизай. Не, выч кар эйизе. Са нефер чапар сечилмиш жезей, мехъерик джамаатзыз эвер гун бедека. Гьемин итем палкамзаллаз фене сад-сад эвер гузей. Эвер гузайдаз немер гузей. Мехъериз са гьяфте амаз ч1еесхи меслягьет жезей.

Хире гьар кІвале са неферзиз эвер гузей. Мехъерик къогьум-эгърабази иштирак эйизей. Эмелли башли гьвечи мехъерин межлис хьтин. Ине карзын буьлгуь тухузай. Ахба мехъерар башламишзай. Мехъерин биринджи ифелай кьуьл авын, тІуьн, хъун жезей. Шыдыргьы кьуьлер, эйленджели оюнар, мезели кьуьлер жезей.

Toy adət-ənənələri
(S:10, 5, 8, 6, 22, 4, 26, 11, 7, 12, 3, 21, 23, 24, 13, 22; Tr:1)

Tərcüməsi:

Qədimdə cavanlar qız seçimini bulağa gedəndə edirdilər. Əvvəlcə qıraqdan seyr edərdilər. Kimin gözü kimi tuturdusa, sonra əlaqə olardı. Danışırdılar. Tanışlıqdan sonra oğlan tərəfin yaxın qohum-əqrəbasına deyərdilər ki, filankəsin qızını gözüm tutub, evlənmək istəyirəm. Ondan sonra elçi gedərdilər. Oğlanın anası qızı görməyə gedərdi. Sonra qızın evinə gedib qızın özünə, hərəkətinə, oturuşuna – duruşuna fikir verərdilər.

Oğlan evində toy başlamazdan bir ay qabaqdan hazırlıq işləri gedərdi. Əvvəl qohum-əqrəba yığılardı. Məsləhət eləyərdi-

lər. Kim nə iş görəcək. Bir adam - çapar seçilərdi, toya adamları dəvət etmək üçün. Həmin adam atla gedib adamları bir-bir çağırardı. Çağırana nəmər verilərdi.

Kiçik məsləhətdən sonra toya təxminən bir bir həftə qalmış böyük məsləhət olurdu. Kənddə hər evdən bir nəfər çağırılırdı. Yaxın qohum-əqrəba iştirak edirdi. Əməlli-başlı kiçik toy məclisi kimi. Burada iş bölgüsü aparılardı.

Sonra toy başlanır. Toy başlanandan birinci gecədən oynamaq, yemək – içmək olardı. Şıdırğı rəqs, sonra əyləncəli oyunlar, məzəli rəqslər olardı.

Диде-бубазын къунахлыхзыла ахба гадазын дидезиз пай гузей. 10-15 къаллай ахба чамни свас дэвет ийизей. Ан къуна рышан кIвели гадазиз гьедийе гузей. Къызылзын тупIалыхны гузайзы жезей. Палтарарни гузайзы жезей.

Tərcüməsi:

Toy mərasimindən sonra ata-ana qonaqlığı olardı. Buna ayaq açdı deyirdilər. Ata-ana qonaqlığından sonra oğlanın anasına pay verilərdi. 10-15 gündən sonra bəy - gəlin dəvət olunardı. Onda qız tərəfi oğlan tərəfinə - bəyə hədiyyə verərdilər. Qızıl üzük verən də olurdu. Paltar verən də.

Хирин жамаатзыз мехъерик эвер гузай инсан балк1амзаллаз къвезей. Балк1амзын венел къене къызылэгьмедли емиш авай 2 гуьджлуь хурджун жезей. Балк1амзын сагьибзи хирин жамаат ин къызылэгьмедли емишикзи мехъерик девет эйизей. Эгер ин инсан мехъерик чикьизеде емиш кьабул эйизей.

Мехъериз ашыкъ Солтан къвезей. Мехъерик инсанар эйлендирмиш авын бетека эйленджели оюнар къверигзей. Меселен, 2 жаван гада къылых кучазай. Садан твар Желил, гьатIадан твар Несреддин йей. Абыры рышан палтарар алукIзей. Магьны язей. Чизечир гьин магьна е, кьведни къыдгъына гьахьзай мехъерин юкьваз. Рышар кити кьуьлер ейиз башламишзей.

Мехъере шахбеземе жезей. Ньидан бедека питахлы твар сечмизей. Ан терцин венел жуьбежуьр мейвеяр, ширниятар жезей. Терцин лап венел 2 дири кек жезей. Кекерин къанадар кутIазай. Безен акIа жезей хьи, кекери мехъерик банламишзай. Ахбала гьемен шах чамзин уьлуьк эцигзей. Кек шахзын венелай къахцына ахба амай жамаатзыз, элелхуьсус аялрыз пайламишзай.

Мехъере чамзин чиних авын жезей. Чамзин сагъдышзини солдашзи чам къорумишзей. Ширинлик къацын бедека чамзин кIвачинкъапарни чинихзей. Ахбала немер къацына кIвачинкъапар гехгузей.

Tərcüməsi:

Kənd camaatını toya çağıracaq adam ata minərdi. Bu atın belində içərisinə qızıləhmədi alma qoyulmuş iki gözü olan xurcun olardı. At sahibi kənd əhlini bu qızıləhmədi alma ilə toya dəvət edərdi. Əgər dəvət olunan adam toya gələcəkdisə, almanı qəbul edərdi.

Toya Aşıq Soltanı gətirərdilər.

Toyda insanları əyləndirmək üçün əyləncəli oyunlar oynayardılar. Məsələn, iki cavan oğlan arxada dayanırdı. Birinin adı Cəlil, o birisinin adı Nəsrəddin idi. Onlar qadın paltarı geyərdi.

Mahnı çalınardı. Bir də görərdin ki, ikisi də hoppanıb girərdi meydana dalbadal. Qadın kimi oynamağa başlayardılar.

Toyda ***şaxbəzəmə*** *olardı. Bunun üçün budaqlı ağac seçərdilər. O ağacın üzərində cürbəcür meyvələr, şirniyyatlar olardı. Ağacın lap yuxarısında 2 diri xoruz olardı. Xoruzların qanadlarını bağlayardılar. Bəzən elə olurdu ki, xoruzlar elə toydaca banlayırdı.*

Sonra o şaxı bəyin qabağına qoyardılар. Xoruzu şaxdan götürəndən sonra onu camaata, ələlxüsus uşaqlara paylayardılар.

Toyda bəyin oğurlanması olardı. Bəyin sağdiş və soldişi onu qoruyardılар.

*Nəmər almaq üçün bəyin ayaqqabılarını da oğurlayardılар. Oğurlayan şəxs nəmər alıb ayaqqabını qaytarardı***.**

Шах беземиш авын

Венел пара будахар алей терцикай жезе. Емиш, чихер, гьайва, нар, вишве мейве аватIа вердекай. Къенфет, наски, гьилин яйлух жезей. Венелни кек. Винел пара путахар алей тарцикай жезе. Емиш, чуьхвер, гьайва нар, вишти майва ават1а веридикай. Канфит, наски, гьилин яйлух жезей. Винелни к1ек.

Tərcüməsi:

Şax bəzəmə

Şax çoxlu budağı olan ağacdan olardı. Şaxın üstünə alma, armud, heyva, nar, nə meyvə varsa, hamısından qoyardılар. Konfet, corab, əl yaylığı da qoyardılар.

Мехъерин магъарза магьны ягъайвални гьарадан уьлуьк кучуна сада кьуьлер эйизей. Гьемен итемни къаргьна адах галаз кьуьлер авын йей. Эгер кьуьлер

тавуртIа немер гун лазым е. адани немер тухвана ашыкьрин уьлуьк эцигзей. Гене магьны ягъазва. Ахба фене башкъ садан уьлуьк кьуьлер эйизе. Амани медж-бур хьана къаргъзай. Эгер выча да къаргъзаштI генани немер гузей. Мехъериг зопу-зопу къверигзей. Свас кел-зин гьарабазыхъ гадазын кIвелиз тухузей. Чин согъани келагъайызыхъ кичитзей. Рыш гьарабазай къаыйнатазы авыдзай.

Tərcüməsi:

Toy mağarında mahnı çalınan kimi hər hansı bir adamın qarşısında oynayardılar.

O adam da durub rəqs edən adamla oynamalı idi. Əgər oynamadısa, nəmər verməli idi. Bu nə aparıb aşıqların qabağına qoyardılar. Təzədən bir mahnı çalınardı. Bu dəfə başqa adamın qarşısında oynayardılар. Oturan adam da məcbur olub rəqs etmək üçün durardı. Kimsə də durmayanda yenə nəmər verərdi. Toyda zopu - zopu oynayardılar.

Gəlini kəl arabası ilə oğlan evinə aparardılar. Üzünə soğanı rəngdə kəlağayı örtərdilər.

Qızı arabadan qaynatası düşürərdi.

Жине мехъерар эрид йыгъ жезей. Гъейфен йыгъ угъурлу гьесаб жезей. Гьемин вахт мехъерар жезей. Чершембези йыгъ угъурлу йыгъ гьесаб жезей.

Tərcüməsi:

Bizdə toy yeddi gün olub. Adna[1] günü uğurlu gün hesab olunurdu. O vaxtı toy olardı. Çərşəmbə günləri də uğurlu gün hesab olunurdu.

[1] *Cümə axşamı*

Рышан кIвеле парчакесме жезей. ТIуьна, хъвана ахба чамадан эцигзей. Ахъайна са сад къалгьурзей. Парчани тухуза. Ахба гьемин парча мыкIратIзык этIизей. Чамаданзе венел мыкIратI садни ширният эцигзей. Енгезе парчазын къырахзыкай атIына гахкыза. Ин парча уьчуьк хуьзей хьи, гуя башкъа садани эвей. Свас къвезе. Свас фейне ахба енгези гьемин парчазин дуьюн эчехзе. Ан вахтынази дуьюнлуь парча енгезик амукьзей. Мехъейра сада дава тунайтIа хуьсуси са цур авей хьи, ама тухвана гьемен цура дуьзей джезаландирмиш авын петекай. Рыкарар къыфылламишзей. Са йыгъ вея худ кьве йыгъ гьана хизей. Рыкарар ачихна ама цурай акъудзей. Мехъерар эйлендирмиш авын петека рыгынры чпин далуйрик ястыкъ кутазей. Чпи чиб деве кити къалурзей. Садан гьиле тIвал къацына абыр гатазей. Сада лугьуза хьи, йаваш ягъ. Мехъерик кьуьлер авы петека са гада акъучнайт1а са рушни акъучин лазым ей. Ишыкъ жезечир, шам курзей. Ивен ярызази меджлис алыдзай.

Tərcüməsi:

Qız evində parçakəsmə olurdu. Yemək-içmək eləyəndən sonra çamadanı qoyurlar.

Açıb qıza gələn hər bir şeyi bir-bir göstərirlər. Özləri də parça aparırlar. Sonra həmin parçanı qayçı kəsmə eləyərdilər. Həmin çamadanın üstünə bir qayçı, bir də şirniyyat qoyardılar. Yengə parçanın qırağından kəsib götürərdi. Bu parçanı özündə saxlayırdı ki, guya başqa adam ona heç nə eləməsin. Gəlin gedir.

Gəlin köçəndən sonra yengə o parçanın düyününü açardı. O vaxta qədər düyünlü parça yengədə qalardı.

Toyda biri dava salsaydı, xüsusi bir tövlə var idi, onu oraya salıb cəzalandırardılar.

Qapını da qıfıllayardılar. Bir gün, yaxud iki gün orada özünə gəlib ağıllanardı. Qapını açıb onu tövlədən çıxarardılar.

Toyu əyləndirmək üçün kişilər qarınlarına yastıq bağlayardılar. Özlərini dəvə kimi göstərərdilər. Biri əlinə çubuq alıb onları döyərdi. Biri də deyərdi ki, ə, yavaş vur.

Toyda oynamağa bir kişi çıxsaydı, bir qadın da çıxmalı idi. Kişi - qadın məclisi birlikdə olurdu. İşıq yox idi, şam yandırırdılar. Gecənin yarısına kimi məclis keçirərdilər.

Ишыхландырмиш авын петекай кIарабар кIватIна гьизей. Аялри кIарабар кIватIзей. Балкам чапмышзей. Не фаз гьанна фенейтIа муштулух гузей адан балкамзин туьтвена яры китIазей.

Бид йигь мехъерар жезей. Мехъерик ашыкъ Солтан къвезей. Ашыкъ Солтан Магьмудалы чамзин кIвале жезей. Ашыкъ Солтанзын гьем лезги чIалал, гьем азербайджан чIалал кIелзей. Магьмудалызын папан твар Эмине йей. Адан петекай магьны кIелзей.

Эмине, твариниз къурбан,
Ширин дадыныз къурбан.
Мучмалы я, вун, чан Эмине,
Къужмалы я, вын, чан Эмине.

Ахбала экуьнехъ ашыкъ Солтана ин магьны клубзе кIелзей. Хачмазын хире са неферзи хирин гьеким къвалахзей. Тварни Къериб йей. Ин магьны кIелзамаз Къериб ашыкъ Солтанан венел гьуджумзуз алижзе. Бес ада зи папан твар чузаза. Джаматзи зурнан ама хвена адез лугьуза хьи, бес ин магьны ви папаб петека тыш. Ама Магьмудалы чамзын петекай е.

Tərcüməsi:

Toy mərəkəsini işıqlandırmaq üçün sümük yığıb yandırardılar. Sümükləri uşaqlar yığardı. At çapılardı. Kim tez çatıb muştuluq versə, onun atının boğazına qırmızı bağlayardılar.

3 gün toy olardı. Toya Aşıq Soltanı gətirərdilər. Aşıq Soltan bura gələndə Mahmudalı bəyin evində qalardı.

Aşıq Soltan həm ləzgicə, həm də azərbaycanca oxuyardı.

Mahmudalının arvadının adı Əminə idi. Aşıq Soltan bu Əminə üçün mahnı oxuyur:

Əminə adına qurban,
Şirin dadına qurban.
Muçmalısan, can Əminə,
Qucmalısan, can Əminə.

Səhəri gün Aşıq Soltan bu mahnını klubda oxuyur.

Xaçmaz kəndindən bir nəfər kənd həkimi işləyirdi. Adı da Qərib idi. Bu mahnını oxuyanda Qərib Aşıq Soltanın üstünə hücuma keçir. Bəs mənim arvadımın adını deyir o. Camaat onu zorla tutub saxlayır ki, bəs onun oxuduğu mahnı sənin arvadın üçün deyil. Mahmudalı bəyin arvadı üçündür.

3 йыгъ мехъерар жезей. Биринджи къыз къудазын кIвеле уькуьз тук1вадай. Уькуьз тук1вазайзи чпиз муьнасиб итем жезей. Мехъерик фикьан итем аватIа, уькуьз тук1вазай итемзин туьтвена келагъайы, парча йигьизей. Мехъерар башламиш хьайына къудазин кIвализ 1 дене туьтвена яры кытыр хеб, сазани мисзиз тештинин къене дуьгуь тухузей. Дуьгуьзин юкьва къене чем авай балон эцигзей. Сазани свасан палтарар. Ньалва тухузей. 3 йыгъ аш чирчезей. Рекъелай алыжзей аяларызны нез эвер гузей. Идез «дэвет» лугьузей.

Мехъерар эйлендирмиш авын петекай мезеяр акъудзей. 2 нефер кечипапах алукIна юкьваз алыжзей. Гьемин итемар юкьва къаб, ракь, гимиш ктына санна мерекезиз къидкъезей. Кечипапахри сес окъудаз-окъудаз кьуьлер эйизей.

Мехъерик пегьливанзыз эвер гузей.

Ашыкъ Сакитни къвезей мехъерик. Ашыхар дейишмиш жезей. Кьуьзуь къарирйри баятыяр кIелзей.

Регъуьн венел гуьл -чичек
Фена кьведа эгегъин чна.
Вына а бадака килиг, зын ин бадака
Килига чакай выч е гуьччек.

Ана Эриш тварына дагъ авай
Вазни лугьуза ин дагъзыз.
Варз акъатна Эришзын дагъзыз,
Нур аватна Эришзыз дагъзыз.

Мехъерин 3 лагьай къыз свас гъезей. Ин къыз верида эл-алван алукIзей. Са шимид нефер балкамзал сусахъ галаз хквезей. Ахбала гьиле уьрт свасан къайынази нени балдыззы свас къаршиламишзей, уьрт сусан сививай гевегъзей. Сусан кьилин венел фы адызей. Ан факай кIвелин итемари, къугьум-эгъраба-зини незей. Гьемин къыз рышан чина нур жезе лугьуз, адан чин къадалыза башкъа садазни аквадачир.

Чиниз акъудзамазни рышан чин эчихзечир.

Аял хьайына ахба дидени, аялни къорумиш эйизей. Ракарал шиш, ракь ецигзей. Ракарин веникай джефте кывыдзай.

Дидезин, аялзын венел чиг як, садни кака тухун жечир.

Tərcüməsi:

3 gün toy çalınardı. Birinci gün quda evində öküz kəsərdilər. Öküzü kəsən özlərinə səmt adam olardı. Nə qədər adam varsa, toy öküzü kəsən adamın boynuna kəlağayı, parça salardı.

Toy başlayanda qudaya boynuna qırmızı bağlanmış qoyun və mis teştdə düyü aparardılar. Düyünün ortasına içərisində yağ olan balon, gəlinin paltarını, bir də halva qoyardılar.

*3 gün dalbadal aş bişirərdilər. Yoldan keçən uşaqları da yeməyə çağırardılar. Buna **davat** deyərdilər.*

Toyu əyləndirmək üçün məzə çıxarardılar. İki nəfər keçipapaq geyinib ortaya düşərdi. Həmin adamlar belinə qab, dəmir gümüş bağlayıb qəfildən mərəkəyə atılardılar. Keçipapaqlar səs çıxara-çıxara rəqs edərdilər.

Toya pəhləvan da gətirərdilər.

Aşıq Sakiti gətirərdilər. Aşıqlar deyişərdilər. Qoca qarılar bayatılar oxuyardılar:

Dəyirman üstü çiçək,
Gedək ikimiz biçək.
Sən ordan bax, mən burdan,
Görək hansımız göyçək.

Əris deyən dağ var idi,
Vaz da deyirlər bu dağa.
Ay düşdü Əriş dağına,
Nur düşdü Əriş dağına.

Toyun 3-cü günü gəlin gətirirlər.

Bu gün hamı al-əlvan geyinərdi.

Bir neçə nəfər atlı gəlinlə birlikdə gələrdi. Gəlini əlində bal olan qayınanası, yaxud baldızı qarşılayar, gəlinin ağzına bal sürtərdilər.

Gəlinin başı üzərində çörək kəsərdilər.

O çörəkdən ev adamları, qohum-əqrəba yeyərdi.

Həmin gün qızın üzündə nur olardı deyə, onun üzünü oğlandan başqa heç kimsə görməzdi.

Üzəçıxdıda da *qızın üzünü açmazdılar.*

Uşaq olandan sonra *anamı və uşağı qorumaq lazım idi. Qapıya şiş, dəmir qoyardular. Qapının yuxarısından cəftə asardılар.*

Ana və uşağın üstünə çiy ət və yumurta aparmaq olmazdı.

Рыш чиниз акъудзамаз сад лагьай сефер булахзал тухузей.

Tərcüməsi:

Qızı üzə çıxaranda *birinci bulağa aparardılar.*

Рыш свас хьана кIвеле экъвежзамаз чIарар хырхына къылыхъай кытазей. Ракьыкьзы, ири санджахзыкьзы кытазей. Кьил келагъайызыкь кытазей. Сусал 12 тахта туман алукIарзей. Ахбала тедриджен 6 тахтазыхъ кьадар тIимил жезе.

Tərcüməsi:

Qız gəlin köçəndə, saçını hörük edib arxadan bağlayardılar. Dəmirlə, iri sancaqla sancaqlayardılar. Saçın üstünə də kəlağayı örtərdilər. Gəlinə 12 taxta tuman geydirərdilər. Sonralar bu taxtaların sayı 6 taxtaya qədər azalır.

Сусал гуьлуьшагьназ гуьллуь мехмерзин палтарар алукIарзей.

Мехъерилай ахба чиниз акъудун жезей. Рышан кьилел яры келагъайы кытазей. Рышан кьилел алай ке-

легъайы са гада аялзы къацына бар гузей терцин кIиник эцигзей. Ахбала аялзыз гьедийе гана яшмах къахцызей.

Аял дуьнязыз шикъизе. Аял 40 йыгъ къорумиш авын лазым къвезей. Аял 40 къыз гьич эзизризни къагьылзачир.

Ракарал къыфыл эцигзей. 40 къаллай ахба къыфыл эчих эйизей.

Tərcüməsi:

Gəlinə *gülüşahnaz güllü məxmər paltar geydirərdilər. Gəlini gərdəkdə oturdardılar.*

Toydan sonra ***üzəçıxdı*** *olardı.*

Qızın başına qırmızı kəlağayı salardılar.

Qızın başındakı kəlağayını bir oğlan uşağı götürüb bar verən ağacın altına qoyardı. Uşağa hədiyyə verib yaşmağı götürərdilər.

Uşaq dünyaya *gəlir. Uşağı 40 gün qorumaq lazım idi. Uşağı 40 gün əzizlərinə belə göstərməzdilər.*

Qapıya qıfıl vurulardı. 40 gündən sonra bu qıfılı açardılar.

Свас келагъайызыкъзы, чин эчих къйынатазын, къайынаназын уьлуьк экъвежезечир. Къйынатазы немер гана уьчуь лугьузазы, суса келагъайы кьиликай эчихзечир. Чин гьемише яшмахлы жезей.

Tərcüməsi:

Kəlağayı ilə gəlin qaynata qarşısına, qaynana qarşısına üzü açıq çıxa bilməzdi. Qaynata nəmər verip özü deyənə kimi gəlin kəlağayını başından açmazdı. Üz həmişə yaşmaqlı olardı.

Рышан джегьизин венел уьчуь хырхыр куьлуьтар жезей хьи, рыш гъуьлуьз фейина ин куьлуьтар къайынриз, балдырызыз гьедийе ийизей. Къайнатазыз ацукьун петекай дуьшекче, къыткын петекай ястух тухузей.

Мехъериз са шимид йыгъ амаз рышан джегьиз кIвелиз къвезей. Рышан къунахлыхар жезей. Къунахлыхра ялныз рышар жезей. Рышары дефзиг, деф тахьайла ведре гатана эсил шенлик алыдзей. Зи дидези лугьузай хьи, гъуьлуьз къвезей рыш сыныхзыз джузазай. Фин рышавай чилел авадар тавына гьилел эличез жезейтIе ан рышан гъуьлуьз къвезей вахт е. Папах рышал элягъзей. Рыш якъалдзачыртIа ан рышавай гъуьлуьз къвез жезей.

Биринджи элчиликзе атынын мекъсед чирзей. Икинджи дефе разылых чирзей. Буба диде разы тычиртIа рыша уьчуьн исмет хуьзей. Ени садани лугьуй тавуй хьи филан касын рыш дикбаш е. кёнуьллуь уьчуьн бубазин, дидедизин разылыхзыз яб акалдзей.

Биринджи элчиликзиз буба, диде къвезей. Вах аватI вахни къвезей. Яры яйлух, садни тубахил тухузей. Шекизин келагъайыны жезей. Къенфетар, къат-къат юхазыхъ феселлини тухузей. Разылых хьайина ширин чай хъвазей. Адет эньэзезиз гуьре пулни эцигзей. Суварын пай къведе вердаз тухузей.къурбанрин сувариз туьтеник яры кытыр къурбанлых хеб тухущей. Гадазиз рыш мехъерин къыз аквазей. Рышан мехъерер жезечир. Эле-беле меджлис жезей. Хончайра къенфет, шкалад, бишинтияр эцигзей. Гадазын мехъеразы парча, ени харай эйизей. Эслинзе харай лезгийрин емекзин са нёв

е. иниз парабырыз эвер гузей. Ни пай, къаб-къашых гьезей, ни пул гузей. Гадазин кIвелин енгези элан эйизе хьи, имей парчакесди е.Гьар са затI парабырыз къалурзей. Рышан енгези парчазын къырахзыкай атIыза хьи, имей парчакесди е, мыкIрадзы атIызаш. ГьаттIа енгези адаз пай гуза. Рышан кIвеле хьайи парча мерасимызалай ахба джирджир ашыкIаа, ширниятзыкай са синизе эцигне гадазын кIвелиз пай рекъинзей. Ин мерасим мехъериз са гьяфте амаз жезей. Ахба ин мехъериз гьазырлых акъвезей. Гадазын мехъерилай эвел хына жезей. Гадазын кIвеле 2 йыгъ мехъерар жезей. Мехъерар базарзын къыз эйизей. 2 къаллай мехъерар жезей. Мехъерин мерасим ифиз хырманзын чказал эйизей. Сачзын венел нефт авадарна ишых твазей. 2 йыгъ зурназын мехъерар эйизей.2 къаллай ахба свас палкамзын венел къвезей. Свас гадазын бубазы къаршиламишзей. Свас палк1анзылай авыдзамаз са дене бушкъаб хаза хьи, бела аладзы фирий. Яд авадарзай хьи, айдынлых хьурай. Ахба сусан гьиле дуьгуь, от1а гьиле пул эцигзей хьи, берекет е, ин кIвелей ан кIвелиз берекет тухуруй. Кьилин венел ширният авадарзей. Мехъерик буьтуьн гьаваяр ягъазай. Ахба чам куьчIарзай. Хирин джамаатзы чаман туьтениз нупазихъзи парча егьизей. Гьидегзи мехъерар куьтех жезей. Зорхана ягъана ахба мехъерар чикIизей. Экуьнахъки къыз свас кIвеле акъызаш. Сусан енгези эседай чирчезей. Сусан патан итемар, вахар, микъабир гьарада са пай къацына сусан патахъ шигизей, гуьнайдывал гузей. Къунахлыхзылай ахба свас чуьлзуз

акъудзей. Ени уьзечыхды жезей. Чамни иниз атана веердахъ галаз гуьрушмиш жезей.

Tərcüməsi:

***Qızın cehizi**nin üstündə toxuduğu corablar olardı ki, qız bu corabları gəlin köçəndən sonra qayınlarına, baldızlarına hədiyyə edərdi. Bundan başqa qaynatası üçün bir döşəkcə və söykənməyə yastıq aparardı.*

Gəlin sandığına məzər[1], tutacaqlar, tikmələr qoyardılar. Bundan başqa əl tikmələri olan dəsmallar qoyardılar. Gəlinin cehizinin üstünə qoymaq üçün hərə öz qulpundan çıxanı əlavə edərdi.

Qızın toy məclisinə bir neçə gün qalmış qızın cehizi oğlan evinə gedərdi.

Qız qonaqlıqları olardı. Bu qonaqlıqlarda yalnız qızlar olardı. Qızlar dəflə, dəf olmasa, vedrəni döyəcləyib əsil şənlik keçirərdilər.

Anam deyərdi ki, ərə gedəcək qızı sınağa çəkərdilər. Kim aftafaya yerə tökülmədən su tokə bilərdisə, o qızın ərə getmək vaxtıdır. Növbəti sınaq isə belə idi: Papağı götürüb qıza vurardılar. Qız yıxılmasaydı, o qız ərə gedə bilərdi.

Birinci elçilikdə gəlişin məqsədi eşitdirilərdi. İkinci dəfə razılıq olardı. Razılıq olmasaydı, ata-ana bu işə razı olmasaydı, qız öz ismətini gözləyərdi. Yəni heç kim deməsin ki, filankəsin qızı dikbaşdı. Könüllü şəkildə valideynlərinin razılığına qulaq asardı.

Birinci elçiliyə ata-ana gedərdi. Bacı varsa, bacısı gedərdi. Bir də xalası. Qırmızı yaylıq, bir dənə də üzük aparılardı. Şəki kəlağayısı da olardı. Konfet, qat-qat yuxa ilə fəsəli eləyib aparar-

[1] *Döşlük*

dılar. Razılıq olan vaxt şirin çay içilərdi. Adət-ənənə ilə pul da qoyulardı ortaya. Bayramlarda pay, paltar aparmaq olardı. Bayramlıq payları evin bütün üzvlərinə aparılardı. Qurbanlıqda boğazına qırmızı kəlağayı bağlanmış qoyun qurbanı gətirərdilər.

Oğlan qızı toy günü görərdi. Qız toyu olmazdı. Elə - belə məclis olardı. Qızın razılığı olandan sonra oğlan evindən qız evinə şirniyyat gedərdi. Xonçalar gedərdi. Xonçalara konfet, şokolad, bişinti qoyulardı.

Oğlan toyuna qədər parça, yəni xapay eləyərdilər. Əslində xapay ləzgilərdə yemək növüdür. Buraya qadınların hamısını çağırardılar. Kimi pay gətirər, kimisi qab-qacaq, kimisi pul verərdi. Oğlan evinin yengəsi elan verərdi ki, bu, parçakəsdidi. Hər şeyi bir - bir qadınlara göstərərdi. Qız yengəsi bir parçanın qırağından kəsərdi ki, yəni parçakəsdidir, qayçı kəsmir. O biri yengə buna pay verir. Qız evində olan parçadan sonra, qız evində bişən aşın, şirniyyatın yarsını bir dənə siniyə qoyub oğlan evinə pay göndərərdilər. Bu mərasim toya bir həftə qalmış olardı. Sonra da toya hazırlıq gedərdi.

Oğlan toyundan əvvəl xına olardı. Oğlan evində 2 gün toy çalınardı. Toyu bazar günü edərdilər. Toy mərasimini gecə xırman yerində edərdilər. Sacın üstünə neft töküb işıq salardılar. Zurna ilə 2 gün toy edərdilər. 2 gündən sonra gəlini atla gətirərdilər. Gəlini oğlan evinə gətirəndə ayağının altında qurban kəsərdilər. Qurban qanından gəlinin alnına sürtərdilər. Gəlini oğlanın atası qarşılayardı. Gəlini atdan düşürdəndə bir dənə boşqab sındırardılar ki, qada-balası onunla getsin. Suyu dağıdardılar ki, yəni aydınlıq olsun. Sonra da bir əlinin içinə düyü, o biri əlinə də pul qoyardılar ki, bərəkətdir, gəlin bu evdən o evə bərəkət aparsın. Burada da başı üstünə şirniyyat tökərdilər.

Toyda bütün havalar çalınardı. Sonra bəy durğuzardılar.

Kəndin əhalisi bəyin boynuna növbə ilə parça salardı. Bununla da toy qurtarardı. Zorxananı çalandan sonra toy dağılardı.

Səhərisi günü də gəlin evdən çıxmır. Gəlinin yengəsi əsiday bişirir.

Gəlinin adamları, bacıları, yaxınları hərə bir pay ilə gəlinin yanına gələr, gözaydınlığı verərdilər. Qonaqlıqdan sonra gəlini çölə çıxardardılar. Yəni üzə çıxdı olardı. Bəy də buraya gəlib hamı ilə görüşərdi.

Рыш гъуьлуьз гузамаз эйизей хейир-дуа

Аллагьзы вын хошбахт авырый.

Йыгъ акурбырыкай, ярамыш хьайыбырыкай хьуруй вын.

Аилезин батахъни балайрын батахъни ви чин лацы хьуруй.

Tərcüməsi:

***Qızı gəlin köçürəndə xeyir-dua* (S:21; Tr:1)**

Allah səni xoşbəxt eləsin.

Güngörəndən, yarıyandan olasan.

Ailə yanında da, övlad yanında da üzüağ olasan.

Гьалзы тухун

Загьы пабан яб джугьазей, т1иш джугьазей. Лугьузей хьи, ама гьалзы тухвана. Ахпа гьал кташ жедачир несилзин итемарикай сада атана пабан чиниз шилле ягьазей. Инна ахпа гьемин паб хъсан жезей.

Tərcüməsi:

***Hal aparmaq* (S:21; Tr:1)**

Zahı qadının qulağı dartılır, burnu çəkilir. Ola bilsin ki, onu hal aparıb.

Onda nəsli toxunulmaz olan adamlardan biri gəlib bu qadının üzünə şillə vurur.

Bundan sonra həmin qadın sağalır.

Жинени мехъера авайбыр эйлендирмиш авын паталай итемри папарин, папарини рыкъылрын палтара кьуьлер эйизей.

Tərcüməsi:

Bizdə də toydakıları əyləndirmək üçün qadınlar kişi paltarında, kişilər isə qadın paltarında rəqs edərdilər **(S:14; Tr:1).**

Мехъерин 2 лагьай экуьнахъ немер гун бетека са мерасим къурмишзей. Экуьнахъ баятыяр кIелзей. Зурна ягъазей. Агъсакъкъалри сифариш гузей хьи, филан гьава ягъ. Къызыбыры яни пара "Ругьанизиз" уьстуьнлуьк гузей. Мехъерин тойбейизи атай мигьманриз меджбури кьулер ийиз ёкъузей. Гьавары, Корогълу, Иннабы, Терекеме, Турманы рекъсер авай. Са батака рыкъыл, са батака паб девет ийизей. Атанават1а кьуьлер авын лазым е вына.

Мезели оюнар алыдзей.

Чамзи не уза, нени хъвер эйизачир. Чамзин туьтена авайдакай къазей, чам узачир. Хуьсуси къадагьаяр авай. Адаз эмел авыр лазым йей. Бези чкайра

идез бейогъluни лугьузей. Чамзиз, сагъдышзиз, солдышзиз эн чIехи джерме амай йей хьи, чамзин кIвачинкъапар чиних авыруй. Она гуьре сагъдышзини солдышзи чамзин кIвачинкъапар чипин къултухза джин эйизей. Чамзин кIвачинкъапар чиних авын чIехи фелакет гьесаб жезей. Лугьуза хьи, им хьанаш. Чам гехкуна кIвелиз хуькезей. Ахбала свас къвезей. Зурначийрин десте свас гьиз рышан кIвелиз къвезей. Анани суьфре эчихзей. Хейли ягъана кьуьл авырна ахба рышан итемари чамзиз чичекзин десте рекъинзей. Гадазин сагъдышзи, солдышзи чичекар тухузей. Идман эвзинна са гадазыхъ немер ягана рышан кIвелиз рехкъинзей. Чичекзин дестезихъ чам сусан бадахъ атын лазым йей. Ахба свас къвезей кIвелиз. Свас адан ензезихъ галаз амукьзей. Экуьнахъ къыз чам чиниз акъудзей. Гъедрез гене тIуьн хьун гьазырламиш эйизей. Рышан кIвеле гьалва чирчерзей. Рышан кIвеле чIехи са десте чам чиниз акъудзей чказиз шигизей. Вейри атайна ахпа чам шигизей. Ифен ярызази тIуьне хъвазей. Ифен ярыза вейри дагъылмиш жезей, мехъерарни идегзи куьтех жезей.

Зорханазыхъ куьтех ийизей мехъерар. Мехъерилай ахба диде бубазин къунахлых жезей. Идез кIвач эчихне лугьузей.

Tərcüməsi:

Toyun 2-ci günü səhərisi nəmər vermək üçün bir mərasim qururlar. Səhər bayatılar söylənirdi. Zurna çalınırdı. Ağsaqqallar sifariş verirdilər ki, filan havanı çal. Ən çox qocalar Ruhani havasına üstünlük verirdilər. Sonra dövran mərasimi başlanırdı. Otu-

rurdular. Xüsusi rəqs havaları vardı. Toybəyi gələn adamları məcburi rəqs elətdirirdi. Havarı, Koroğlu, İnnabı, Tərəkəmə, Turmanı rəqsləri vardı. Bir tərəfdən kişi, o bir tərəfdən qadın dəvət olunurdu. Gəlmisən, rəqs etməlisən.

Məzəli oyunlar keçirirdilər. Bəy nə tərpənməli, nə də gülməli deyildi. Bəyin boynundakından tuturdular, bəy tərpənməməli idi. Xüsusi qadağalar var idi. Ona əməl olunmalıydı. Bəzi yerlərdə buna bəyoğlu də deyirlər. Bəylə sağdiş və soldişə ən böyük cərimə o ola bilərdi ki, bəyin ayaqqabısı oğurlanardı. Ona görə də sağdişlə soldiş bəyin ayaqqabılarını hərəsini bir qoltuğunda saxlayardı. Çünki bəyin ayaqqabısı oğurlandısa, bu, böyük fəlakət ola bilərdi. Deyir ki, bu olmadı. Bəy qayıdıb evə gedirdi. Sonra gəlini gətirirdilər. Təzədən həmin zurnaçılar dəstəsi yenə həmin formada gedirdilər gəlin evinə. Orada da süfrə açılırdı. Bir xeyli çalıb oynayandan sonra qız tərəfin adamları bəyə bir çiçək dəstəsi göndərirdi. Bəyin sağdişi, soldişi gülü aparırlar. Bunun müqabilində bir oğlan uşağına nəmər verib qız evinə qaytarmalıdırlar. Çiçək dəstəsi ilə bəy gəlinin yanına gəlməli idi. Sonra gəlin gətirilirdi evə. Gəlin gətirdiyi yengə ilə qalırdı. Sabahısı gün bəyin üzə çıxarılması olurdu. Axşam tərəfi yenə yemək-içmək hazırlanır. Qız tərəfi halva bişirir. Qız tərəfdən yekə bir dəstə yığılıb bəyin üzə çıxdısına gəlir. Bütün camaat yığılandan sonra ən axırıncı ora bəy gəlirdi. Yeyib-içərdilər gecə yarısına qədər. Gecə yarısı hamı dağılardı, toy da onunla qurtarardı. Zorxana ilə bitirərdilər toyu.

Жине мехъере гуьлеш жезей. Гадаяр, джаванар сестихъ галаз гуьлешмиш жезей. Ин яргъа йей лугьуз башга хирерай иниз шигезейбур жезечир. Адаз гуьре ялныз хирин джаванар сестихъ галаз гуьлешмиш жезей.

Tərcüməsi:

Bizdə toyda güləş olardı. Oğlan uşaqları, cavanlar bir-biriləri ilə güləşərdilər. Bu kənd uzaq olduğu üçün başqa kəndlərdən buraya adam gələ bilməzdi. Ona görə də ancaq kənd cavanları bir-biri ilə güləşərdilər **(S:19; Tr:1).**

Жи мехъерар Корогълузухъ башдамишна Зорха-назыкъ куьтех жезей. Мехъерар гьемише шенлендирмишзей. Меджун тварина са кьуьзуь кас авай. Джуьрбеджуьр гьерекетар эйизей, эгилмиш жезей, къалхмыш жезей.

Tərcüməsi:

Bizim toylarımız Koroğlu mahnısı ilə başlayır, Zorxana ilə qurtarırdı.

Toyu daima şənləndirən bir Məcnun adlı qoca kişi vardı. Cürbəcür hərəkətlər; əyilmək, qalxmaq, düşməklə müxtəlif oyunlar çıxarırdı **(S:15; Tr:1).**

ЦИийи сваз булахзал тухузей. Свас атай са гьяфте тамам хьайына са турбабзыз хъсан къенфетиракай кІватІзей. Элан гузей хьи, свас булахзын кьилел тухуза. Свас булахзал тухузей. Турбаза авай ширниятар, къенфетар веридаз пайламишзей.

Tərcüməsi:

Təzə gəlini bulaq başına çıxartmaq var idi. Gəlin gələli bir həftə tamam olandan sonra yaxşı qəşəng konfetlərdən, şirniyyatlardan torbaya yığardılar. Elan eləyərdilər ki, biz gəlini bulaq

başına çıxardırıq. Gəlini bulaq başına aparardılar. Hamıya torbadakı konfetdən, şirniyyatdan paylanardı **(S:9; Tr:1).**

Свас чиниз акъузун эйизей. Сусан чин кIевна гьенел авыдзей. Фи терци пара мейве гьанватIа, гьа терцин кьилел сусан чин кIевнавай келаягы вегьезей **(S: 15; Tr: 1).**

Tərcüməsi:

Gəlingördü eləyərdilər. Gəlinin üzünü örtüb həyətə düşürərdilər. Hansı meyvə ağacı çox gətiribsə, gəlinin duvağını götürüb o ağacın üstünə atardılar **(S:15; Tr:1).**

Мехъере кIел эйизей лезгизин магьнияр

А гада, мелъун гада,
Мирасар залум гада.
Зун туна на чан таза
Фена Феркъиназ къаза?
Мираси вун кьаначни,
Вун зун акваз туначни?

Tərcüməsi:

Toyda oxunan ləzgi mahnıları
(S:24, 25, 11, 6, 3; Tr:1).

Sən də bir məlun, oğlan,
Mirasları zalım oğlan.
Mənimtək qızı atdın,
Fərqinazımı tutdun?
Mirasların bəddilər?
Səni məndən etdilər?

Ам дагъларин джейран я,
Хамир хатур, аман я,
ЦIепцIийи джаван я,
Анаг нин бустан я?

Tərcüməsi:

O bu dağda ceyrandır,
Xətrin saxla amandır.
O bir təzə cavandır,
Qoynu bir kal bostandır.

КIелин- къан дирек
Гуьзел вилел тек
Гьалтурай андал
Вичелай зирек!

Tərcüməsi:

Yıxığa dirək,
Gözəllikdə tək.
Bəxtinə çıxsın
Özündən zirək.

Рыш, ви чин каса я
Гъилер, тупIар таза я,
Карзехъ галаз хев квач
Гъуьлуьз финиф гъаза я.

Ам дагъларин джейран я
Хутур хамир аман я.

Щемижид яшин жаван я
Агакьнавай бустан я.

Tərcüməsi:

Üzün Günəştək yumru,
Əlin, qolun təzətər.
Həvəssiz ərə gedən,
Qızlar tez qəza edər.

O, dağlar ceyranıdır,
Xətrinə dəyməyin, amandır.
On səkkiz yaşında cavandır,
Tam yetişmiş bostandır.

Къвалахал зирек
Гуьзелвилел тек
Фергьад китин эхир
Вун иза зун гьелек.

Tərcüməsi:

İşində zirək,
Gözəllikdə tək.
Məni Fərhadtək
Edərsən həlak.

Са пенджереда кьве сумавар
Чай ширин я, къенд аманы?
Каниди чагъай я бахтавар
Мад ви рикIе дерд амани?

Ох чан я рыш, чан я рыш
Дердиниз дарман я рыш
Бей мус жейла вын
Жи кIвелиз мигьман, я рыш?

Tərcüməsi:

Bir pəncərədə iki samovar,
Çay şirindi, qənd qalıbmı?
Sevdiyin tapan, bəxtəvər,
Ürəyində dərd qalıbmı?

Oy can qız, can qız,
Dərdimə dərman qız,
Bəs nə zaman olarsan
Bizm evə mehman, qız?

Кьуьд, кьуьд, кьуьд алукьна
Экуьнуьхъ чил лацына
Им ви чIхи суьфре я
Акайнава дидези.

Икъар лап цвери хьана
Йифер лап ергъи кхьана
Рекъинин ишыхны тIимил,
ТIветерни ветIер бан хьана.

Tərcüməsi:

Qış, qış, qış gəldi,
Səhər o başdan yer ağardı.
Bu nə iri süfrədir
Anam sərmişdi tezdən?

Günlər lap qısalaşdı,
Gecələr lap üzandı.
Gün işığı lap azaldı
Milçək yox, hünü məhv oldu.

Бустан, бустан жи бустан
Авадан хьуй вун хъсан
Къацу чичIег къакъан хьуй
Кец1ин кьил кьван залан хьуй.

Ергъи, яцIу афнияр,
ЯцIу, ергъи афнияр.
Хъпи тахьуй киржезар
Ан цIилерал фур жезар.

Tərcüməsi:

Bostan, bostan, bizim bostan,
Hava al sən yaxşı yaxşı.
Göy soğanlar bol olsun
Pişiyin başı qədər böyüsün.

Xiyarlar saralmasın
Saralsa içi boşalır.

Сарар седеф, уьлер мерджан
Саджи гардан, хир я мейдан.
Бахтавар хьуй вын чагъайдан
Гьакьан хъсан е, гуьзел яр

Tərcüməsi:

Dişlər sədəf, gözlər mərcan,
Bir qarış boyun, sinə meydan.
Bəxtəvərdir sənə sahib olan
Nə qəşəngsən, ey gözəl yar.

Дагълазе цуькер
Чуьллерзе векьер
Атана жир – гатфар
Ша лагь дидезиз
Чубан березиз.

Tərcüməsi:

Dağlarda çiçəklər,
Çöllərdə otlar.
Gəldi sevgili bahar,
Çağır, gəlsin anamız,
Çobanlar çıxsın bərəyə.

Ви хур я вуш
Кацу мейдан
Бахтавар хьуй
Вун чагъайдан
Гьайиф, Сувар,
Вун зун авай
КІвеле кандай

Tərcüməsi:

Sənin sinən
Göy meydandır.

Bəxtəvərdir
Sənin sahibin.
Heyif Suvar,
Mən olan evdə
Kaş olaydın.

Суван къене хур цIару нуцI,
Ваз яд хъвазей булах канза
Чан эскерзе авай стха,
Ваз рикI кузвай вах канзе.

Tərcüməsi:

Dağda olan sinəsi sarı sərçə,
Sənə içməyə bulaq lazım.
Əsgərdə olan can qardaşım,
Sənə ürəyi yanan bacı lazım.

Канза, канза
Зазни канза
Канза лугьуз гуьзел
Истиканзе авай ширин
Чай ктин канза
Гъил такузей гуьзел

Tərcüməsi:

İstəyirəm, istəyirəm,
Mən də istəyirəm.
İstəyirəm nazlı gözəli,
Stəkandakı şirinçay kimi istəyirəm,
Əl verməyən bu gözəli.

Баятыяр

Магьачкъалын рекъер
Патахъ-патахъ кулер
Яйлыкъ къацына теки
Стха хквезей рекъер.

Стха, стха, са стха
Хенджел гимиш стха.
Балкам егьер эйе
Ракарал эвичI, стха.

Tərcüməsi:

***Bayatılar* (S:4, 21; Tr:1).**

Mahaçqalanın yolları,
Əyri - üyrü kolları.
Yaylıq alım süpürüm,
Qardaş gələn yolları.

Qardaş, qardaş, tək qardaş,
Xənçəli gümüş qardaş.
Atını burda əylə,
Qapımızda düş, qardaş.

Заз кени гада овчу е,
Гъилни къизил къамчи е.
Уьчни гуьзел гада е,
Мецелай тапараручи е.

Tərcüməsi:

Mənim yarım ovçudu,
Əli qızıl qamçıdı.

Amma o gözəl oğlan,
Gözəl də yalançıdı.

Дефн (Кучукун)

Кьейи инсанзин патак ракь, чайзин тур, гуьзгуь эцигзей. 1, 3, 7, 40, 52, йис жезей. Кьейи инсанзиз кьейи исуз фикьан къугьум-эгъраба аватIа атана адаз Кьуркьан кIелзей. Ан вахтара кьейи чказа пул кIватI авын авачир, кIвелин сагьибзиз затIар, са пай гьезей. Кьейизи хьайына 3 къыз кIвеле тIуьн гузачир.

Tərcüməsi:

***Dəfn* (S:21, 26, 3, 14, 9, 14, 19; Tr:1)**

Ölən adamın yanına dəmir, çay qaşığı, güzgü qoyardılar. 1, 3, 7, 40, 52, il olubdur. Ölən adam dünyasını dəyişən ili nə qədər qohum - əqrəbadan adam varsa, gəlib ona Quran oxutdurardı. O zamanlar hüzürdə pul yığmaq olmadığı üçün ev sahibinə bir dəsmal, yemək şeyləri, nə isə bir pay gətirərdilər. Ölü olanda 3 gün hüzür evində yemək vermirdilər.

Кьейи хьайына 1, 3, 7, 40, 52 вейри гузей. Гьуьзуьрзуь меджлизе гьарадаз чай вея худ са къенд пайламишзей.

Tərcüməsi:

Adam öləndə 1, 3, 7, 40, 52, hamsını verirdilər.
Hüzür məclisində hərəyə bir dənə çay, ya da qənd paylayardılар.

Жине сыр шиш кити тыкырза. Амма шафиейри сыр дуьз, ясты кити тыкырза. Жина кьейидан венел

гуьзгуь ецигзе. Сыр эгъуьнна къырахрал къван дуьзмуьш ийизе.

Tərcüməsi:

Bizdə qəbri şiş kimi düzəldirlər. Amma şafiyələrdə qəbri düz, yastı kimi düzəldirlər. Bizdə ölünün üstünə güzgü qoyurlar. Qəbri qazanda qırağına daş düzürlər.

Экуьнахъ вейри кьейидан сагьибзиз теселли гун бедека дуазиз къвезей. Эвелра буьтуьн хирин жамаат къвезей. Моллази Кьуркьан кIелзей.

Tərcüməsi:

Səhər hamı ölü sahibinə təsəlli vermək üçün duaya gedir. Qədimlərdə bütün kənd gedirdi. Molla orada Quran oxuyardı.

Ясин кIелиз куьмекзин мекъседзиз хонча дуьзелтмишзей. Чем, ниси, фы эцигзей.

Tərcüməsi:

Yas evinə kömək məqsədilə xonça düzəldərdilər. Yağ, pendir, çörək qoyardılар.

Сырарин венел гьарда уьчуьн кIвале емек чырчырна тухузей. Ана суьфре эчихна гьемин емекар тIуьна дагъылмиш жезей. Жине кьейидан венел нукь эцигзей. Ени нуквазикай атана, нукьвазизни хквезе.

Кечмишзе битти са эдетни авай, Рамазанзин сувариз ясина авай буьтуьн жамаат яд эйизей.

Tərcüməsi:

Qəbir üstünə hərə öz evində yemək bişirib aparardılar. Orada süfrə açıb həmin yeməkləri yeyib dağılışardılар. Bizdə ölünün sinəsi üstünə torpaq qoyardılар. Yəni torpaqdan gəldi, torpağa gedir.

Qədimlərdə bir də belə adət vardı ki, Ramazan bayramında camaat elliklə yası düşmüş bütün adamları yad edirdilər.

Мегьеремлик

Мегьеремликзе мерсие кIелзей:

Ин ифиз иви шехьзе
Ивизин йиф ин йыгъ
Етирмишне 72 кьил ин къыз…
Имамзын бетека аукIнава чIулов

Tərcüməsi:

Məhərrəmlik (S:26, 3; Tr:1)

Məhərrəmlikdə mərsiyə oxuyardılar:

Bu gecə qan ağlayır,
Qan gecəsi ... bu gün.
Yetirib 72 baş bu gün....
İmam üçün geymiş qara.

Шебигъ

Лезгири сад езид къаза.

Лугьуза: Вын езид яхъ, палкамзал шикид вын. Атана иннай алыджаз вын. Има кьилиз басмасы лазым е. Ин езидрин итемни касадне ацукьна кьилиз катана щехьзе.

Лугьуза:

- Езид шикизамаз тамаша,

Езид хутахзамаз тамаша
Ни лугьузава, вич шехьзева тамаша.
Лугьуза хьи, именни икI шехьзе.

Езид иниз гьахьзамаз лугьуза: - башдамишза ин палкамзыз шаллах йиз. Ибрин патавай чапмышна алыжза. Ибир шехьиз-шехьиз амыкьза.

Tərcüməsi:

***Şəbih* (S:26, 3; Tr:1)**

Ləzgilərdən birini yezid tuturlar.

Deyir: -Sən yezid ol, atla gələrsən. Gəlib buradan keçərsən. Bunu daşa basmalıdırlar.

Bu yezidin adamlarından biri də oturub başına döyüb ağlayır. Deyir:

Yezid gələndə tamaşa,
Yezid gedəndə də tamaşa.
Kim deyir, kim ağlayır, tamaşa,

-deyib, bu da belə ağlayır.

Yezid bura çatanda başlayır bu atı şallaqlamağa. Bu yezid də bunların yanından çapıb çıxır. Bunlar ağlaya-ağlaya qalır.

Лайлай

Лайлай зи бала, лайлай
Зи куьрпе кел , лайлай
Зи ялкъыз, лайлай
Лайлай, лайлай, а лайлай
Лайлай, зи гьеят лайлай

Лайлай лагьана за вын къаткый
Къызылгуьлуьз вын батмиш хьуруй
Къызылгуьлуьн къене

Ширин охвар якьый ваг.
Лайлай, зи гьеят лайлай

Зи гьил, къанат, лайлай.
Лайлай лагьана за кIевиз
Зи сес акъаткъый баджаза
Аллагьзы вын хуьруьй
Къыздырма, къызылджазыкай

Tərcüməsi:

***Laylay* (S:24; Tr:1)**

Laylay balam, a laylay,
Körpə quzum, a laylay.
Mənim yalquzum laylay,
Laylay, laylay, a laylay,
Laylay həyatım, laylay.

Laylay dedim yatasan,
Qızılgülə batasan.
Qızılgüllər dibində,
Şirin yuxu tapasan.
Layla həyatım, laylay,
Qolum, qanadım, laylay.

Laylay dedim ucadan,
Səsim çıxsın bacadan.
Allah səni qorusun,
Qızdırma, qızılcadan.

Назлама

Йигьий, къырый ин бала
Уьлуьк къырый ин бала

Буба кІвелиз ахтайна
Уьлуьк къырый ин бала.

Tərcüməsi:

Nazlama **(S:13;Tr:1)**

Atım, tutum bu balamı,
Qabağa tutum bu balamı.
Atası evə gələndə
Qabağa tutum bu balamı.

Аялрин оюнар

Гадаяр айры къверигзей. Рышар айры. Гадайри чпин чИилер эчихзей. 10 гадази чИилер гьиле вичатІа саллахмишзей. Даире чугвазей. Даирезин хеттинин уьлуьк сад кучазей. Адан кІвачин кІиник са чИил эцекзей. Ни къацынайтІа ада шалвар къацына амайбыр сахламишзей. Араза юкьва къвазей. Идез шаллахзын оюн лугьузей. Энзели оюн авай. Джергезиз кучуна са цвен венелай къидкъезей.

Tərcüməsi:

Uşaq oyunları **(S:19, 14, 21, 26; Tr:1)**

Oğlan uşaqları ayrı oynayardı. Qız uşaqları ayrı. Oğlan uşaqları toqqalarını açardılar. 10 nəfər birdən toqqa əlində nəsə şallaqlayardılar. Dairə çəkərdilər. Dairənin xəttinin qarşısında biri dayanardı. Onun ayağının altına bir toqqa qoyardılar. Kim alsaydı, o şalvarı alıb qalanları şallaqlayardı. Araya ortaya salardı. Buna şallaq oyunu deyilərdi. Sonra Ənzəli oyunu vardı. Cərgə ilə dayanır, durub bir-birinin üstündən hoppanardılar.

Палкам вердишзей. Хамутар кендирзик кутазей. Сад акъижзей палкамзаллаз. Ньич акъыр тавур палкам. Кендирни туьтеник кытыр. Гуьджлуь итемзини амай хуьзей. ГьотIадани палкамзин къылыкай ягъазей. Палкам къыдгъынна хъевыжзей. Гьемин палкамзал алайзы палкамзылай хъвыжзеш. 5, 10, 20 дегъе къвалхыйна ахба палкам динджелмиш жезей. Ахба веридавай ин палкам гьал эйи жезей.

Tərcüməsi:

Atı öyrədərdilər. Xamutları bağlayıb kəndirə. Biri minərdi atı. Heç minilməmiş at. Kəndir də boynuna bağlı. Güclü adam da onu saxlayardı. O birisi də arxasından vurardı atı. At qalxıb düşərdi. Həmin o kişi atın üstündən düşmür. Elə 5 -10 dəqiqə, 20 dəqiqə işlədəndən sonra at dincəlir. Amma sonra hər bir kəs bu atı sürə bilirdi.

Гьенбели, къуш эппэйи оюн авай. Гада эгилмиш хьана кучазей. 5, 6 нефер адан къылыхъ джергезик къилкъвез-къилкъвез къвазей. Къуш кити къыдкъезей:

Тек гьилик, джуьт гьилик
9-ра
Гьензели тай гьилик
Лагьана къидкъезей
Ахбала джуьт гьилик
9-ра тай гьилик
Винелай къидиг,
Винелай къидиг,
Винелай къидиг!

Tərcüməsi:

Ənzəli, quş əppəyi oyunu vardı. Oğlan əyilib dayanır. 5-6 nəfər də cərgə ilə onun arxasından hoppana-hoppana gedir. Quş kimi hoppanardıq:

Tək əlli,
cüt əlli,
9-da
Ənzəli tay əlli
Deyib hoppanardıq.
Sonra cüt əlli
9-da tayəlli.
Üstdən tullan,
Üstdən tullan,
Üstdən tullan!

Къванзигзи маза-маза къверизей чын. Ана са кьелечI къван эцизей. Гьедеф ягьин, кендир дартмиш авын йезен. Чилингагъаж къверизей чын.

Tərcüməsi:

Daş ilə maza - maza oynayardıq. Oraya bir dənə nazik daş qoyulardı. Hədəf vurmaq, kəndir dartmaq olardı. Çilingağac oynayardıq.

*Л*ем ягъана къверизей.

Tərcüməsi:

Eşşək döymə oynayardılar.

Палкамзын венел чиниш шалба къверизей чын. Гуьлеш жезей.

Tərcüməsi:

At üstündə “çiniş şalba" oynamışıq. Güləş olardı.

Санамаяр

Элкъвена, элкъвена инал са к1ел ацукьна.

Багьа тук1уна, бубази хтунна, ненези туькуьнне, дидедзи чирчерне, чна тIуьне. Къылыхъ амукьайдаз са затIни амукьнаш.

Tərcüməsi:

Sanamalar

Fırlandı, fırlandı, gəldi burada bir dənə quzu dayandı.

Əmi kəsdi, ata soydu, nənə doğradı, mama bişirdi, biz yedik. Dala qalana bir şey qalmadı.

Анни, банни парабанни
Етирмишна сарабанни
ЧIыгъырзаллайзы, ви т1вар вуча?
Къарачи.
Баш бармах,
Башала бармах
Ергъи гьаджы
Рехъ туражы.

Tərcüməsi:

Anni banni barabanni,
Yetirmişdir sarabanni.

Cığırdakı, adın nədir?
- Qaraçı.
Baş barmaq,
Başala barmaq,
Uzun hacı,
Yol turacı.

Муькъеддес итемирихъ галаз багълы реваятар
Шалбуз буба

Шалбуз бубазы лугьуза хьи, пака хьайла гьедрез зын рекьизе. Кили, ан филанкес, вын зи молла йехъ. Вына Кьуркьан кІел эйиз. Вуна ясин кІел эйиз. Вына яд эличез. Вына чихиз. Гьардаз уьчуьн эйизей кар лугьуз. Ахбала лугьуза хьи, зын кефенламыш эйе. Айры садаз лугьуза хьи, зын кефеламиш авына къырахзал кучаз чуьн. Зын тухуза. Чуь нарагьат межер.

ФикІа лугьуза, та гьакІани эйизе. Амай тухуза. Жамаатны абырын къылыхъ галаз къвезе. Амай мелекейри тухуза. Чиб уьлуз аквазаш. Шалбуз буба дагъзын лап кукІал ала. Галат хьана, чилел эцине динжелмиш жезе. Амай са тІимилни яргъа жезе. Адан сыр эгъуьнзе. Венел яд элишзе.

Шалбуз буба гьиге зияратзын чказыз дёнмуьш жезе.

Tərcüməsi:

Müqəddəs adamlar haqqında rəvayətlər.

***Şalbuz baba* (S:13; Tr:1)**

Şalbuz baba deyir ki, sabah mal ayağına rəhmətə gedəcəm. Bax, ay filankəs, sən mollam olarsan. Sən Quran oxuyarsan. Sən

Yasin oxuyarsan. Sən su tökərsən. Sən yuyarsan. Hamsının adını çəkə-çəkə deyər ki, nə etsinlər. Sonra deyir ki, məni kəfənləyin. Ayrı adama deyər ki, məni kəfənləyib kənara çəkilərsən. Məni aparacaqlar. Siz narahat olmayın.

Elə nə təhər deyirsə, elə də edirlər. Onu aparırlar. Camaat da bunun arxasınca gedir. Şalbruz babanı mələkələr aparır. Ancaq özləri gözə görükmürlər. Şalbruz baba da dağın lap başındadır. Yorulub yerə qoyub bir az dinclərini alırlar. Bu, bir az da uzaqlaşır. Bunun qəbrini qazırlar. Üstünə su tökürlər.

Şalbuz baba belə ziyarət yerinə çevrilmişdir.

Эрдагъызын зиярет

Ин инсан зияретзай инсан, гьейван фенейтIа хъсан жезей. Ине къараел ките хестеликер хъсан жезей. Базар эртезын къыз гьейванар, малар тухвана гьана элкъуьрне къигьезей.

Tərcüməsi:

***Ərdağı ziyarəti* (S:1; Tr:1)**

Bu ziyarətgaha insan, heyvan getsəydi, sağalardı. Burada qarayel xəstəliyi olanlar sağalardı. Bazar ertəsi günü mal - qaranı aparıb oranı dolandırıb gətirərdilər.

Муькъеддес чкаяр

Шалбуз бубазизни инанмиш хьана чын. 3 юс Шалбуз бубазиз фне чын аныз авай месафе 7 км е. Ан дагъын кьилелни земземин яд ава. Ана са къаялых ава, аразай алыжа вын. Вичтин итем жезе хьуруй, нийет михи етIе рагьат алыжза. Ана нийет михьи тычыр итемзиз алыжаз кан хьайытIа къванзи ам чкьиза. Минетар ийиз-ийиз итемри амай са тегьер хкудзей. Гатын

чими вахтына ин зияратзал итемар къвезе. Аныз халча тухуда. Къаб-къашыкъ тухуза.

Са къыз 3 деледуз аниз чинихриз къвезе. Инам аваш ахы. Иниз атана зияратгагьзылай халчаяр чиних эйизе. Гехкъведамаз кьил гьегьенелзи аватза. Гьегьнекай вацI къвеза. Абыр ана итиб-батмиш жезе. Гьелени абыр яхкьа жезаваш.

Садан аял жезеш. Ин зияратзиз нийетийизе хьи, захъ аял хьайына незир гуза за. Адани тухвана зияратзал незир эцизе.

Tərcüməsi:

***Müqəddəs yerlər* (S:6, 22, 4; Tr:1)**

Şalbruz babaya da inanmışıq. 3 il Şalbruz babaya getmişik. Oraya olan məsafə 7 km yoldur. O dağın başında da Zəmzəm suyu var. Orada bir qayalıq var, keçirsən arasından. Nə təhər adam olur - olsun, niyyəti təmizdirsə, oradan rahat keçər. Oradan düzgün olmayan adam keçərsə, o daş onu sıxar. Yalvara-yalvara adamlar onu birtəhər çıxararlar.

Yayın istisində bu ziyarətgaha adamlar gedir. Oraya xalça aparırlar. Qab - qaşıq aparırlar.

Günlərin bir günü 3 dənə dələduz oraya oğurluğa gedir. İnamları yoxdur axı. Buraya gəlib ziyarətgahdan xalçaları oğurlayarlar. Qayıdanda baş aşağı düşərlər. Aşağıda çay axır. Onlar orada itib - batırlar. Hələ də onları axtarırlar, tapa bilmirlər.

Birinin uşağı olmur. Bu ziyarətə niyyət eləyib deyir ki, mənim uşağım olsun, oraya nəzir aparacağam. Uşağı olur. O da niyyətini həyata keçirmək üçün bu ziyarətə gedir.

Джамал буба

Ин хире са зиярат ава. Твар Джамал буба е.

Ин Джамал буба хирин са хейирхагь итем хьана. Уьмуьзуьн ахырзыхъ кьадар хейирхагьлыхзыхъ мешгьул хьана. Динзиз хидметавына. Джамаатзы амай гьемише зиярат авына.

Ин зияратзал гьемише хамынын хестелик, башга хестеликар авай итемар къвезей. Адан сырын венелай къацыр нукь кьежирна авадарзай.

Tərcüməsi:

***Camal baba* (S:14, 10; Tr:1)**

Bu kənddə bir ziyarət var. Adına Camal baba deyirlər. Bu Camal baba kəndin bir xeyirxah adamı olub. Ömrünün sonuna kimi xeyirxahlıqla məşğul olmuşdur. Dinə xidmət eləmişdir. Adamlar onu həmişə ziyarət etmişlər.

Bu ziyarətə istənilən dəri xəstəliyi və başqa xəstəlikləri olan adamlar gedərdilər. Həmin qəbrin torpağından isladıb üstlərinə tökərdilər.

Огъуз районзун Къарабулах хире яшамиш жезей Исмайыл Къелеман хци лугьудайдаз гуьре гьилел пара зийил акъыжнавай. Ненези амай Джамал бубазин зияратзал тухвана. Ин зияратзызны къвезей къар ава. Иниз герек цIейи варз акъыцIайла къвен. Ана хуьсуси векьер акъыжза. Ин векьер буькмуьшне, бурмишне венел са къван эцигзей. Гьемин векь зийилзик гевезей, гевегъезгевегъез вычатIа лугьузей. Са саатзыла ахба чихинни жез. Оквезей хьи, зийил уьч-уьчелай овулмиш хьана къвезей.

Tərcüməsi:

Oğuz rayonunun Qarabulaq kənd sakini İsmayıl Qələm oğlu söyləyirdi ki, əlinə çoxlu ziyil çıxmışdı. Nənəsi onları bu ziyarətə - Camal babanın üstünə apardı. Bu ziyarətə də gedilən günlər var idi. Gərək buraya aylı gecədə, ay təzə doğulanda gedəsən. Burada xüsusi otlar bitir. Bu otları büküb, buraraq üstünə bir dənə daş qoyardılar. Həmin bitkidən ziyilə sürtərdilər. Bu bitkini ziyilə sürtə-sürtə nə isə deyərdilər. Bir saatdan sonra yuya da bilərdin. Bir də görürdün ki, ziyil öz-özünə ovulub getdi **(S:10; Tr:1).**

Камал дайы

Джамал бубазын са хва авай. Камил дайы. Выча да демров хьвйына Камал дайызы амай уьчуьн чIуьгуьнзуьг хъсан эйизей.

Tərcüməsi:

Camal baba*nın bir oğlu var. Kamil dayı. Kimsə dəmrov olanda Kamil dayı tüpürcəyi ilə sağaldardı* **(S:24; Tr:1)**

Керим буба

Филфиллизин сырара Керим бубазын зиярат ава. Амай хъсан диндар хьана. Дуьзгуьнуьк телеб эйизей итем хьана. Сырын венел къван ала. Ин зияратзыз инам пара е.

Tərcüməsi:

Kərim baba

Filfilli qəbiristanlığında Kərim baba ziyarəti var. O, yaxşı dindar olub. Çox düzgünlük tələb edən adam olmuşdur. Qəbri üstündə daş var. Bu ziyarətə inam çox böyükdür **(S:14; Tr:1)**

Пегьливанрихъ галаз багълы реваетар
Сели Суьлейман гакъкъынза сад лугьуй ревает

Сели Суьлейман пегьливан лезги хьана. Уьчуьн вахтынза эн гуьджлуь пегьливан хьана. Пегьливанар джуьрбеджуьр жезе. Симзин (кендирзин), гуьджзуьн пегьливанар жезе.

Сели Суьлейман гуьджзуьн пегьливан хьана. Лугьузайдаз гуьре Сели Суьлейманан паб уьчелайни гуьджлуь хьана. Са къыз кІвализ мигьман шигизе. Паба мигьманрин кІвачинкъапат тыр хкаджна тырын кІиник эцизе. Мигьманар акъыжна аквазе хьи, кІвачинкапар аваш. Мигьманарни вири пегьливанар йей. Сели Суьлейманахъ галаз гуьлешмиш жез атанавай. Мигьманри Сели Суьлейманан пабавай цызына хьи, кІвачинкъапат тее, паба лагьана хьи инал ала. Рыкъылрыва садавани тыр хкаджиз хьанаш. Паба тыр хкажна кІвачинкъапар сад-сад яхкана. Абыры лагьана: кили, паб гьикІе хьайы пегьливан уьч фикІе е. ин пегьливанар кичІевили гьич инириз ахтанаш.

Tərcüməsi:

***Pəhləvanlarla bağlı rəvayətlər* (S:25; Tr:1)**
Sali Süleyman haqqında birinci rəvayət

Sali Süleyman[1] pəhləvan ləzgi pəhləvanı olub. Öz vaxtında ən güclü güc pəhləvanı olmuşdur. Pəhləvanlar cürbəcürdür: Biri sim pəhləvanı. Yəni kəndir pəhləvanı. O birisi isə güc pəhləvanı. Səli Süleyman güc pəhləvanı olub. Belə bir rəvayət söyləyirlər ki, Səli Süleymanın arvadı özündən də güclü olub. Bir gün evlərinə

[1] *Sali Süleymana həm də Səli Süleyman deyirlərmiş.*

qonaq gəlir. Arvad qonaqların ayaqqabılarını əlləri ilə tiri qaldırıb, qoyur altına. Qonaqlar çıxıb görürlər ki, ayaqqabıları yoxdu. Qonaqlar da hamısı pəhləvan imiş. Səli Süleymanla güləşməyə gəliblərmiş. Qonaqlar Səli Süleymanın arvadından soruşanda ki, ayaqqabılarımız haradadır, arvad dedi ki, bax, buradadır. Bu kişi xeylaqları heç biri bu tiri qaldıra bilmədilər. Səli Süleymanın arvadı tiri qaldırıb qonaqların ayaqqabılarını bir-bir verdi. Onlar da dedilər ki, gör arvadı belə olan pəhləvanın özü necə olar. Bu pəhləvanlar qorxudan bir də buralara heç gəlmədilər.

Кьвед лугьуй ревает

Са къыз Сели Суьлейман Американазиз къвезе.

Нёвбе Сели Суьлейманак агакьзе. Рыфынын венел къван хын лазым ей. 500 килолух къван 10 неферзи хкаджна адан рыфынал эцизе. Гуьрззуьк ягъана хазе. Сели Суьлейман гемни гуьлешзал гуьджлуь ей. Американаза амай чпин пегьливанрихъ галаз гуьлешдирзамаз, адаз теле къурмиш эйиз кан жезе. Анаконда адан кьилел бурахмишза. Гъуьлегъ адан венел сарымиш жезе. Гъуьлегъзиз кан хана хьи, амай чыткьына мегьв эйи. Ада уьчуьн рыфын куьпдуьрмишна ахба гьава бушалтмишза, гъил гуьлегъзин кIиник кутазе. Гъил твозамаз адан са къабыргъа хаза. Ада гъуьлегъ парчапарча эйизе. Ана ахба амай лап мешгьурлашмиш жезе.

Tərcüməsi:

İkinci rəvayət

Günlərin bir günü Səli Süleyman Amerikaya gedir.

Növbə Səli Süleymana çatır. Qarnı üstündə daş sındırmalı idi. Beş yüz kiloluq daşı on nəfər qaldırıb onun qarnının üstünə

qoyur. Gürzlə vurub sındırır. Səli Süleyman həm də güləşdə güclü idi. Amerikaya gedəndə onu öz pəhləvanları ilə güləşdirəndə orada buna tələ qurmaq istəyirlər. Anakondanı bunun üstünə buraxırlar. İlan bunun bədəninə sarılır. İlan istəyir ki, bunu sıxıb məhv etsin. Bu, qarnını köpdürüb, sonra havasını boşaldır, əlini salır ilanın altına. Əlini salanda onun bir dənə qabırğası da sınır. O, ilanı parça-parça eləyir. Ondan sonra onun adı bir az da məşhurlaşır.

Пегьливанлых

Элихан тварына са пегьлеван жезе. Симзи пегьлеван йей.

Tərcüməsi:

***Pəhləvanlıq* (S:11; Tr:1)**

Əlixan adında bir sim pəhləvanı olub.

Нагъыл

Са падшагь жезей. Ада выж къцынайтIа са вахтынна бошамишзай. Са къыз ин падшагьзыз са касыб рыш акуна, лугьуза хьи, за вын къацыза. Ин рыш жаван жезе, падшагь кьуьзуь. Рыш кIвелиз тухвана адахъ галаз эвленмиш жезе. Са муьддет ахба канза хьи, бошамиш авый. Амма рыш бошамыш эйиз чамьане якьазаш. Ахыр са къыз рушаз лугьуза хьи, ин кIвеле къийметли выч аватIа къцы, хъвач жыван бубазин кIвелиз. Заз мад вын канзаш. Руша лугьуза яхшы. Рыш пара акьыллы жезе. Падшагь къаткайна, рыша нуькерриз эвер гана лугьуза хьи, гьараба иниз гаваше. Абыры гьараба гьезе. Рыша падшагь буькмуьшне гьарабаза эцине, уьчуьн кIвализ тухвана дахмаза къаткъырза. Падшагьзы

экуьнахъ къарагьна лугьуза, зын фине ава, ине вич ава? Рышани лугьуза хьи, падшагь сагъ хьуруй, вына лагьана хьи, ине вахъ къийметли выч аватIа къахцы хъвач жыван бубазын кIвелиз. Заз ана валай къийметли са затIни акунаш. Она гуьрени за вын гьене. Падшагь рышан гьакьылзыз гьейран хьана, лугьуза: - За вын бошамиш эйизалвал хьанаш. Къагьрагъ, хуьквен чын. Рыш кIвелиз хутхуза, ан къаллай ин рышахъ галаз фираван яшамиш жезе.

Tərcüməsi:

Nağıl

Bir dənə padşah olur. O, kimi alırdısa, bir vaxtdan sonra boşayırdı. Günlərin bir günü bu padşah bir kasıb qızı görüb deyir ki, səni alacağam. Bu cavan qız olur, padşah isə qoca, yaşlı adam. Qızı evinə aparıb onunla evlənir. Bir müddət keçəndən sonra istəyir ki, bu qızı da boşasın. Ancaq bir bəhanə tapa bilmir ki, qızı boşasın. Axır ki, bir gün qıza deyir ki, bu evdə nə qədər qiymətli şeyin varsa, yığ apar, get öz ata evinə. Mən daha istəmirəm səni. Qız deyir ki, yaxşı. Bu qız çox ağıllı qız olur. Padşah yatanda bu qız nökərləri çağırıb deyir ki, arabanı buraya gətirin. Onlar arabanı gətirirlər. Bu qız yavaş-yavaş padşahı büküb qoyur arabaya, aparır öz evinə, daxmada yatızdırır. Padşah səhər durub soruşur ki, mən haradayam, burada nə var. Qız da deyir ki, padşah sağ olsun, sən mənə dedin ki, nə qiymətli şeyin varsa, istədiyin şeyi apar öz ata evinə. Səndən qiymətli orada mən bir şey görmədim. Ona görə də səni gətirdim. Padşah qızın ağlına heyran qalıb deyir: Onda mən səni boşayası olmadım. Dur, gedək. Qızı aparır evinə, o gündən bu qızla firavan yaşamağa başlayır **(S:24; Tr:1).**

Бубайрын гафар

Халызыхъ галаз дагъ экъуьник, Дадашахъ галаз багъ экъуьник.

Багьахъ галаз багъ экъуьгъ, дайызы галаз дагъ.

Яры рик1ин пад е, яры душманзин бала е. (Хва уьчуьнзуь е, паб душман е.)

Чир хьайитIа рекьизе зын, яб ацIай дарызыз маса гудур.

Tərcüməsi:

***Atalar sözləri* (S:11, 9, 26, ; Tr:1)**

Xalqla birgə dağı gəz, əmi ilə birgə bağı gəz.

Əmi ilə bağı gəz, dayı ilə dağı.

Yarı ürəyimin parasıdı, yarı düşmən balasıdı. (Oğlu özünküdü, arvad düşməndi)

Bilsəydim, öləcəyəm, qulağı dolu darıya satardım.

Эгьвалатар, летифаяр, кимгезин сугьбетар

Эгьвалат

Дагъзын кукIал джамаатзе къвалахзавай. Цин регъв тыкырзавай. Палкамзал алайбыр ибирин бадахъ атана лугьуза:

- Чуь салам тагана алыжа чуьн?

- Лугьуза хьи, чина салам гана чвез цин сесиннай хьенеш.

Ахба кьили кьатIана хьи, регъвзиз къвалахин бедека яд лазым е ахы. Дагъзын кукIал яд аваш ахы.

Лугьузайдаз гуьре гьемин чка гьелени ярымчыкъ ама.

Tərcüməsi:

***Əhvalatlar, lətifələr, gimgə söhbətləri* (S:13, 25, ; Tr:1)**

Dağın başında camaat işləyirdi. Su dəyirmanı tikirlərmiş. Atlılar bu adamların yanına çatanda onlar deyirlər:

-Niyə salam verməyib keçdiniz?

-Deyirlər ki, biz salam vermişik, siz suyun səsindən eşitmədiniz.

Barmaqlarını dişləyirlər ki, axı bu dəyirmana su lazımdır.

Dağın başında su yoxdur, axı.

O yer[1]*, hələ də deyirlər, yarımçıq qalıb.*

Хыназхва

Лугьудаз гуьре са нефер Хына хире Шекизиз яшамиш жез шигизе. Шекилджийри цызаза хьи, ви сенет выча? Джаваб гуза хьи кьейибыр чихизе за. Лугьуза яхши. Имей кьабыл эйизе. Шекизе са чка гуза.

Са къыз атана сада лугьуза хьи, зи буба кьенева. Идез кан хьана амай чихиз, къайнар яд авадар авыр кити кьейизи уьч уьчел кишизе. Гьеч магьлур иде нефесни къцызавай. Кьеневачир. Уьчел ахтай кити гьиле авай афтафа ягьана кьилиз хьи, зи сифте харапI мейир лагьана кас рекьизе.

Tərcüməsi:

Xınaoğlu

Belə deyirlər ki, biri Xına kəndindən Şəkiyə yaşamaq üçün gəlir. Şəkililər soruşur ki, sənin sənətin nədir? Bu deyir ki,

[1] *Bəzi mətnlərdə bu dəyirman yel dəyirmanı kimi qeyd edilir. Deyilənə görə, bu dəyirman hal - hazırda da yel dəyirmanı kimi fəaliyyət göstərir.*

mənim sənətim ölü yumaq, meyit yumaqdır. Dedilər, yaxşı. Bunu qəbul eləyirlər. Şəkidə də yer verirlər.

Günlərin bir günü də qonşudan biri gəlib deyir ki, atam rəhmətə gedibdir. Bu istəyir ki, onu yusun, qaynar su tökən kimi bu, özünə gəlir. Heç demə, bu nəfəs də alırmış. Ölmüyübmüş. Özünə gələni əlindəki aftafanı vurub başına, mənim siftəmi xarab eləmə, deyib öldürdü.

2 нефер палкамзал кьвезавай. Сада калар незавай. ГьотIадаз чир хьанаш хьи, иде выч незава. Лагьана хьи, я дуст, выч незава вына? Лугьуза гьаккIа. Лугьуза итемзи гьаккIа неез? Лугьуза ун. Лугьуза гьаккIа вычтин затI е? Вына завай цызына, выч незава вына? За лугьуза калар. Вына лугьуза хьи, зазны це. За лугьуза хьи, гузаш за. Вына лугьуза хьи, чуь гузаш? За лугьуза хьи, гьаккIа. Гьадаз гуьре гьаккIа гаф эвелден лугьуза.

Tərcüməsi:

İki nəfər atla gedirdi. Biri qorğa yeyirdi. O birisi bilmədi ki, bu nə yiyir. Deyir ay dost, nə yeyirsən? Deyir, heylə. Deyir, ə, heyləni də adam yeyər? Deyir, hə. Deyir, səncə, heylə nə cür şeydi? Sən məndən soruşdun ki, nə yeyirsən? Mən deyəcəm qorğa. Deyəcəksən ki, mənə də ver. Mən deyəcəm ki, vermirəm. Sən deyəcəksən ki, niyə vermirsən? Deyəcəm ki, elə. Ona görə heylə sözünü əvvəldən deyirlər.

Са лезгини са азербайджанлы дуст жезе. Яргъа рехъ кьвезе. Абыр пияда кьвезе. Машын авачир вахт ей. Се иге эйи чина, сесди сад кьула къацын. Къой тек-тек

галатза чын. Разылашмиш жезе. Шерт атIыза. Выч нин къуьнел фи кьадар фий. Выч къуьнел акъыжайтI магьны кьел авый. Магьны куьтех хьайына ам хавижна имей акъыжый. Кьведни разы жезе. Чуьп вегьезе. Эвел лезгизи азербайджанлы тухузвайвал жезе. Азербайджанлыйрин эн ергьи магьны мугьамат е. иде башламишза мугьамат кIел эйиз. КIел эйизе, ейизе, лезги галаткъыза. Мугьаматни куьтех жезе. Лугьуза куьтехнан вына? Лугьуза ун. Гьилени лезги азербайджанлызын кьунел акъыжза. Лезгизи кIел эйиз башдамишза: негьнуь-нуьгьнуь, негьнуь-нуьгьнуь, негьнуь-нуьгьнуь, гьакIа Кел эйиз-эйиз кьвезе. Азербайджанлы галат къыза. Лугьуза, я лезги стха, имей куьтех хьанашни? Лезгизи лугьуза гьеле ваъ. Гьеле идан нуьгьнуь-нен ам. Гьеле ярызыхъ экякьнаваш зын. Зын ахмакь гьесаб мейир, зын галатнава. Хайиш эйизе ваз, хъевичI.

Tərcüməsi:

Bir ləzgi ilə bir azərbaycanlı dost olur. Uzaq yol gedirlər. Səfərə. Bunlar indi piyada gedirlər. Maşın olmayan vaxt idi. Deyir ki, gəl, elə elə ki, bir-birimizi kürəyimizə götürək. Qoy tək - tək yorulaq. Razılaşırlar. İndi şərt kəsirlər. Kim kimin kürəyində nə qədər getsin. Kim kürəyə qalxsa, mahnı oxusun. Mahnı qurtaranda o düşsün, bu oxusun. O birsi aparsın. Razı olur ikisi də. Çöp atırlar. Birinci bu ləzgi azərbaycanlını kürəyində aparası olur. Azərbaycanlılarda ən uzun mahnı muğamatdı. Bu başlayır muğamat oxumağa. Muğamatı oxuyur, oxuyur. Nəhayət, ləzgi də yorulur. Muğamat qurtarır. Deyir, qurtardınmı? Deyir, hə. İndi də ləzgi azərbaycanlının belinə minəsi olur. Ləzgi oxumağa başla-

yır. Nəhninünü nəhninünü, nəhninünü nəhninü elə oxuya-oxuya gedir. Bu azərbaycanlı yorulur. Deyir, ay ləzgi qardaş, qutarmadı bu? Ləzgi deyir ki, yox, hələ bu harasıdır? Hələ bunun nühninənəsi qalıb. Hələ yarı olmamışam. Məni axmaq sanma, deyir, mən yorulmuşam. Xahiş edirəm, düş.

Эли дайы гьакъкъынза летифеяр.
ПIапIрусдин дерт

С кIвеле Набат нене яшамиш жезей. ГьотIа кIвелени Эли дайы. Са тырзын кIиник кIвелар башкъа е. КIиник квелени тахта авачир. Эли дайызызни канзай хьи, кIиник кIвелиз пол ягъый. Ифен ярыза идан пIапIрус куьтех жезе. Ин пабни пIапIрус ч1угайзы жезе. ПIапIрусзун дердина фене адаз эвер гуза. *Л*угьуза: Набат нене, садазни чир тахьуй, заз охвар акуна. Ин чихи къвацин кIиник бубайри къизилзин куьпе куьчуькнава. Имей къарагъарна жезе, идевай къцына пIапIрус ч1угаза. Амма ада гьеле къванзин кIан эгъвенеш. Башкъа чкаяр гьамарламишза. Пабни кьызы паб е, *л*угьуза, Э*л*изин къвозава къаткыз. Зи пай айырмишна эцигез вына. *Л*угьуза яхшы. Экуьнахъ паба цызаза, фике хьана? *Л*угьуза: Эщи, зи дерт пIапIрусзун дерт я, къызлзын ваъ.

***Əli dayı haqqında lətifələr* (S:25, 24; Tr:1)**
Papiros*[1] *dərdi

Bir evdə Nabat nənə yaşıyırdı. O biri evdə də Əli dayı. Bir tirin altında evlər ayrıdı. Bu alt evdə də taxta yox idi. Əli dayı da

[1] *Siqaret*

istəyirdi ki, alt evin döşəməsini düzəldib ora pol salsın. Gecə yarı bunun paprusu qurtarır. Bu qadın da paprus çəkən olur. Paprus dərdindən gedir onu çağırır. Deyir Nabat nənə, Nabat nənə, heç kim bilməsin, mən yuxuda görmüşəm. Bu böyük daşın altında bizim babalarımız qızıl küpə basdırıb. Bunu oyadıb gətirir, bundan alır paprus çəkir. Amma bu hələ o daşın altını qazmır. Başqa yerləri hamarlayır. Arvad da yaşlı qadındır da deyir ki, Əli, mən da yorulmuşam, getdim yatmağa. Mənim payımı ayırıb qoyarsan. Deyir, yaxşı. Səhər qadın soruşur, necə oldu? Deyir, əşşi, mənimki paprus dərdiymiş. Qızıл dərdi deyilmiş.

Эмлакзын пай

Колхозза эмлак къатызавай. Эли дайызы атана Набат пабавай цызаза. Лугьуза филан касзыз гьикIе гана, филан филан затI гана. ГьотIадаз выч аткана? Лугьуза амайзи стха ей. Жалалазны са затI атканан? Лугьуза ун. Выч аткана? Колхоззун чказа са хайи комбайн авай. Ан комбайни гьадаз аткана. Выч хъсан, колхоззу амайни яд авына.

Tərcüməsi:

Əmlak payı

Kolxozda əmlak paylayırlar. Əmlak paylayanda Əli dayı gəlib o Nabat arvaddan soruşur. Deyir, filankəsə belə verdi, filankəsə filan şeyi verdi. O birisinə nə düşdü. Dedi, o mənim qardaşım var e, Cəlala da bir şey düşdümü? Dedi, hə, düşdü. Dedi, nə düşdü? Kolxoz yerində bir sınmış kombayn var imiş. O kombayn da ona düşdü. Nə yaxşı, nə yaxşı, dedi, kolxoz onu da yad etdi.

Мигьманзин кІвал

Са къыз хириз мигьман шигизе. Эли дайыни гьемише ин джуьр гьадисейре уьлуьк аткыза. Къырахза атай мигьманзизни гьиле чизешхир. Салам гуза. Хвашгелдин лугьуза. Цызаза хьи, ине мигьманзин кІвал аван? Жинени мигьманзин кІвал аваш. Жи хирени са дене краскалы кІвал авай. Чын Элйеддин муьэллимир-наз фене. Абырыла ан патани кІвал аваш.

Лагьана ава. Гьемин кІвелин сагьибни малла хьана. Хирин молла хьана.

Ифен вахт е. мигьманни къацына къвезе Магьмуд бубазин алачыхзыз. Инени не Магьмуд буба ава, не алачых. Лугьуза ше. Лугьуза ваъ, зын мад ге хкъвеш, мигьман чвез атанава. Лугьуза ун, лап хъсан. Мигьман къцына кІвелиз тухуза. Мигьманзыз имей, идезни мигьман чизеш. Лугьуза за иниз гъейи касзывай цызына, ина мигьманзын имей е, краскалы кІвал. Экуьнахъки къыз атана лугьуза хьи, залай башкъа бабат краскалы кІвал инаг е.

Tərcüməsi:

Qonaq evi

Bir gün kəndə qonaq gəlir. Əli dayı da elə bil həmişə belə hadisələrdə qabağa düşür. Qıraqdan gələn qonaq da indi tanımır kəndi. Salam verir. Xoş gəldin, -deyir. Bu deyir ki, bəs burada qonaq evi varmı? Bizdə də qonaq evi hardaydı?! Bizim kənddə də bir dənə krasqalı ev var idi. Elə biz Əlyəddin müəllimgilə getdik. Ondan o tərəfdə də ev yox idi. Dedi, var. Həmin evin sahibi də molla olub. Kəndimizin mollası olub. Gecə vaxtıdır, qonağı götürüb aparır Mahmud babanın alaçığına. Burada da nə Mah-

mud baba var, nə alaçığı. Deyir, gəl. Deyir, yox, qayıdım artıq, qonaq sizə gəlib. Deyir, hə, lap yaxşı. Qonağı götürüb evə aparır. Qonaq bunu tanımır, bu da qonağı. Deyir, bura gətirən kişidən soruşdum ki, burada qonaq evi varmı. O da gətirdi ki, hə, qonaq evi burada budur, krasqalı ev. Səhərisi gün gəlib deyir ki, məndən başqa babat krasqalı ev odur.

Мигьманзы эгьвалат

Са гьедрез Эли дайызы хъсан незе, хъвазе. Ине са Абдулла киши авай. Адаз мигьман къвезей са итем хьана. Ибир растлашмиш хьана, гьавани къвал къвазай палчыхлы гьава хьана. Идевай цызаза хьи, вын выжа? Лугьуза ки, зын гьиле мигьман хьана. Лугьуза а кас фиге мигьман хьана? Лугьуза зын ин Абдулла кишийриниз атана. Лугьуза за ваз лугьуза хьи, гьин вахт мигьман жезеш. Ибырын гафар чеп аткъыза. Ибыр кикIиза. Ин языкни мигьман атанава. Мигьманзын венел пад палчых жезе. Уьч гехкъвене кишизе иниз. Мигьманзын венел пад акьуна касзы цызаза, им выч гьал е? Вын фине гьикIе хьана? Зал са кас раст атана, за лагьана, зы твар Абдулла киши е, вын выжа?

Лагьана ин вахтына мигьман жезеш. За лагьана чуь? Гафар чеп патана, чын кикIана. Она гуьре зы венел пад гьикI е. Цызына фин джуьр итем ей амей? Лагьана, арых итем ей. Лагьана: - Аллагь, ама ей, адан къвал ч1уьр эе.

Tərcüməsi:

Qonaq əhvalatı

Bir gecə Əli dayı yenə yaxşı yeyib-içir. Burada bir Abdulla kişi vardı. Onlara qonaq gələn bir adam olur. Gəlib onun rastına

düşüb, bir az da yağışlı, palçıqlı havadı. Soruşur bundan ki, sən kimsən? Dedi, indi qonaq oldum. Dedi, a kişi, nə təhər qonaq oldun? Dedi, mən bu Abdulla kişigilə gəlmişəm. Dedi, mən sənə diyirəm, bu vaxt qonaq olmur. Bunların sözü çəp gəlir. Bunlar ikisi dalaşırlar. Bu yazıq da qonaq gəlib. Bir vaxtı bu qonağın üstü-başı palçıq olur. Özü qayıdıb gəlir bura. Qonağın üstünü görüb kişi soruşur, bu, nə haldır? Sən harda belə oldun? Vallah, mənə bir dənə kişi rast gəldi. Mən dedim ki, adım Abdulla kişidi, sən kimsən? Dedi, bu vaxt qonaq olmur. Dedim: -Niyə? Sözümüz çəp gəldi, sonra dalaşdıq. Ona görə də üst-başım belədi. Dedi, ə, nə təhər adam idi. Dedi, arıq adam idi. Dedi: Allah, elə odur, onun evini dağıt.

Гьалва

Са муьсуьлман, са христиан, са ягьуди дуст жезе. Яргъа рекъиз акъызжа. Рекъе ибырын тIуьн куьтех жезе. Сад сециз килине лугьуза: Выч эйи чина? Пусух, гьуьр, чем кIватIна кишизе.

Ифиз регъве амукьзе. Сакит регъве. Чна выч эйи? Фы аваш. Гьалва чирчер эйизе. Жине эседай лугьуза. Гьалвани тIимил е. Пыдазни тIимил жезе, акакъадыш. Сада гьотIадаз гьийле шигиз канза. Христианзи лугьуза, се ин гьалва хуьн чна. Экуьнахъ не хъсан охварар ахъай авыртIа, адани туьруй гьалва. Вейри разы жезе. Гьалва са куьнджуьнал эцизе. Ибыр къаткыза. Ифен са ярыза муьсуьлман кърагъза. Гьалва незе, буш къабни буькмуьшне эцизе куьнджуьнал. Экв эчих жезе. Лугьуза, ше охварар ахъай эйи. Христианзи башламишна рахаз: -Ифиз Иса пайгъамбар атана, зын цавын 7 лагьай къатыныз тухвана. тIуьн, хъун. Мехъерар, суварар. Экуьне-

хъни тIуьна, хъвана за. Ахба ягьуди рахаз башламишна. Муса пайгъамбарди зын тухвана Еруселимзиз, Къуьдсзуьз. ВытI фенетIе гьар са чказа мехъерар, суварар ей. Кейф кейфийет ей. Муьселманзыз лугьуза, гьиле вын рахух. Муьсуьлман рахаза: - Жи пайгъамбар атана зы патахъ. Лагьана: - Я бедбахт, сада фене цавун 7 лагьай къатына незава, хъвазава. Сада Еруселимзе, Къуьдсзе незава, хъвазава. Вын чуь гишин къатканава? Къарагъ, вынани ан гьалва неъ. Гишин амукI мейир. Зани пайгъамбарзын гафыныз килине, къаргъна гьалва тIуьне. Лугьуза, тIуьне жез гьаа иде. Килие, тIуьне ацукьнава имей.

Tərcüməsi:

***Halva* (S:25; Tr:1)**

Bir nəfər müsəlman, bir nəfər xristian, bir nəfər də yəhudi dost olurlar. Bir uzaq səfərə gedirlər. Yolda bunların sürsatı qurtarır. Bir – birilərinə baxıb soruşurlar: -Nağarax[1]? Deyir: -Yaxında bir kənd var, gedək o kənddən bir az dilənək, yığaq. Gedirlər kəndə, bir az dilənirlər. Yığırlar pesokdan, bir az undan, bir az yağdan. Gecələyirlər dəyirmanda. Sakit dəyirmandı da. İndi bununla nə edək? Çörəkləri olmur. Başlayırlar halva bişirməyə. Əsaday[2] deyirlər bizdə. Halva bişirillər. Bu halva da azdı. Üçünə də bölüşdürəndə çatmayacaq. İndi biri o birisinə hiylə gəlmək istəyir. Xristian deyir ki, gəl, bu halvanı saxlayaq. Səhər kim ən yaxşı yuxu danışsa, halvanı o yesin. Hamısı razı olur. Nəsə, halvanı

[1] *Nə edək*

[2] *Şəki – Zaqatala bölgəsində un, yağ və pesokdan hazırlanan şirniyyat növü, halva*

qoyurlar dəyirmanda bir küncə. Hamısı yatırlar. Gecənin bir yarısı bu müsəlman durur. Sakitcənə bu halvanın hamısını yeyir, boş qabı yenə əvvəlki kimi büküb qoyur. İndi səhər açılır. Deyir, gəl, yuxu danışaq. Başlayır birinci xristian danışmağa. Ey, deyir, gecə bizim İsa peyğəmbər gəldi. Məni apardı göyün yeddinci qatına. Yemək-içmək, kef-keyfiyyət. Toy - bayram. Səhərə kimi yeyib-içmişəm. Sonra ikinci yuxunu bu yəhudi danışır. Deyir, bizim bu Musa peyğəmbər məni apardı. Yerusəlimə, Qüdsə. Dağbadağ, hara getsəm də toy-bayram idi. Belə kef-kefiyyət idi. Müsəlmana deyir, indi sən danış yuxunu. Müsəlman danışır: -Bizim peyğəmbərimiz mənim yanıma gəldi. Didi, ay bədbəxt, biri dedi göyün yeddinci qatında yeyir-içir. Biri dedi Yerusəlimdə, Qüdsdə yeyir-içir. Sən niyə ac yatmısan? Sən də heç olmasa dur, bu halva hazırdı, dur onu ye. Ac qalma. Mən peyğəmbərin sözünə baxıb durub halvanı yedim. Deyirlər, a birdən yeyər bu? Baxırlar, yeyib oturub bu.

Пахла

Ибырын пахла пара жезе. Гьар къыз паба идез пахла чирчена гуза. Ахырза касзи лугьуза: - зын атдын чказиз катна къвезе, ана пахла тахьуруй. Хирей акъатна къвезе Бакизиз. Гьахьза са ресторанзиз. Менюдиз килигза. Акваза менюзал кхьенава лобя. Идезни урусрун люблю гаф чизе. Лугьуза имей вучатIа любимый затI е. Заказ гана лугьуза лобя гаваше. Идан уьлуьк са бушкъаб пахла эцизе. Иде, чан акъатзаз-акъатзаз пахлаяр незе. Идез аквазе хьи, гьотIа столзун венел якын емекар ала.

Къовурма, кабаб, башкъа вычаар. Лугьуза, адан твар чыр, зани адака заказ ийизе. ГьотIа столзал ацукьабыр тух жезеш, гене заказ гуза, лугьуза: пафтари.

Са тегьер пахла тIуьна куьтехзе. Афициантзиз эвер гуза. Лугьуза: пафтари. Афициантзи фена са бушкъабни пахла гъезе. Пахла тIына, къагьатна кьвезе Москвазыз. Москваза столоваза ацукьда. Менюзиз килигзе, аквазе, менюзал кхьенва фасол… лугьуза, имей вычатIа фасонлу затI е. инени фасол заказ гузе. Гене уьлуьк са бушкъаб пахла кьвезе. Аквазе хьи, гьотIа столзал ацукьайбыры емек незе. Аквазе хьи, абыни пафтари лугьуза. Идени тIуьне куьтех хьайина ахьа пафтари лагьайна, идан уьлуькни са бушкъаб пахла кьвезе. Ида пахла столзун венел туна къагьатна кьвезе пабан патахъ, лугьуза хьи, эн хъсан чка кIвел е. кIвеле акъыжа вын, лобя канза ваз пахла кьвезе, фасол канза ваз, пахла кьвезе. Пафтари канза ваз, гене пахла кьвезе. Выч лугьуза вына, пахла кьвезе. Гьейиф тышни жи кIвал.

Tərcüməsi:

***Paxla* (S:25; Tr:1)**

Bunların paxlası[1] bol olur. Hər gün arvadı buna paxla bişirib verir. Axırda kişi deyir Vallah, mən elə yerə qaçacağam ki, orda paxla olmasın. Kənddən qaçır gedir Bakıya. Girir bir restorana. Alır menyuya baxır. Gorür menyuda yazılıb lobya. Bu da bir kəlmə eşidib, rusların lublu sözünü bilir. Deyir, bu, nəsə lubimıy şeydi. Zakaz verib deyir, lobya gətir. Bir boşqab bunun qabağına paxla qoyurlar. İndi bu canı çıxa-çıxa lobyanı yeyir. Görür ki, o biri stolda yaxşı ət yeməyi yeyirlər. Qovurma, kabab, başqa nələrsə. Deyir, Vallah, onun adını öyrənəcəyəm, mən də ondan

[1] *Lobya*

zakaz verəcəyəm. O biri stolda oturanlar doymurlar. Təkrar yedikləri yeməkdən sifariş verəsi olurlar. Ona görə də deyirlər: -paftari. Bir boşqab ət yeməyi də gətirib qoyurlar qabaqlarına. Bu deyir, aha. Demək, bu yeməyin adı paftari imiş. Birtəhər paxlanı yeyib qurtarır. Qurtarandan sonra afisantı çağırır. Deyir: -paftari. Afisant gedir. Bir boşqab da paxla gətirir. Paxlanı stolda qoyub, burdan qaçır gedir Moskvaya. Yəni Moskvada stalovada oturur. Menyuya baxır görür menyuda yazılıb fasol. Deyir, bu nəsə fasonlu şeydi. Burda da fasolu zakaz verir. Fasolu zakaz verəndə yenə qabağına bir boşqab paxla gəlir. Baxıb görür ki, o biri stolda oturan yaxşı yemək yeyir. Görür ki, onlar da paftari deyir. Bu da yeməyi qurtarıb paftari diyəndə yenə buna paxla gətirirlər. Bu paxlanı burda qoyub qaçır gəlir arvadına diyir ki, yenə ən yaxşı yer bizim evimizdi. Evdən çıxırsan, lobya istəyirsən, paxla gətirirlər. Fasol istəyirsən, paxla verirlər. Paftari istəyirsən, yenə paxla verirlər. Nə desən də paxla verirlər. Hayıf deyil, öz evimiz.

Уьлер акъатайтIани за незе

Дагъыстанза са лезги атана гьахьза базарзиз. Аквaза хьи, кипи затIар маса гузва. Вычда? Идаз твар чизеш. Лугьуза, имей выча? Лугьуза недей затI имей чичIег жезе. Иде пул гана са мошух чичIег къцыза. Фене базарзын къырахдал ацукьна нез башламишза. Незейдава, уьлей ногъ шигизе. Сада атана цызаза, а кас шехьзава вын? Башламишза шеир къошмуш эйиз.

Дагъыстанзай атанай,
Кипи деймиш хьанавай.
Пара пул ганавай,
Уьлер акъатдайыданни незе.

Tərcüməsi:

***Gözlər çıxsa da yeyəcəyəm* (S:25; Tr:1)**

Dağıstandan köçəri bir ləzgi gəlir girir bazara. Görür sapsarı şeyləri satırlar. Nəsə. Bu adını bilmir. Deyir, ə, bu nədi? Dedi, yeməli şey. Heç demə, bu soğan olur. Bu pul verib bir meşok soğandan alır. Gedir bazarın qırağında oturur, başlayır bir-bir bu soğandan yeməyə. Yedikcə gözündən yaş axır. Gəlir biri soruşur, a kişi, niyə ağlayırsan? Başlayır şeir qoşmağa:

Dağıstandan gəlmişdi,
Sapsarıca dəymişdi.
Od bahasına pul vermişdi,
Gözlər çıxsa da yiyacax.

Вы гьилни пулзух галаз шигиз

Са нефер лезги афтобусзиз акъыжза. Афтобус рекъе аткъызамаз лезгизин гьил ракарин араза амукьза. Ин лезгизизни азербайджан чIал хъсан чизеш. Шоферзиз лугьуза хьи, я шофер стха, зи гьил чуьлзе амукьна. шоферзиз амай хизеш. Ахба садрани лугьуза: шофер стха, зи гьил чуьлзе амукьна. шоферзи лугьуза: Я кас, ви гьил гьудухъ галаз сесде шигиз. Гьилни пулзухъ галаз сесде шигиз.

Tərcüməsi:

***Əlin də pulun ilə gələr* (S:24; Tr:1)**

Bir nəfər ləzgi avtobusa minir. Avtobus elə gedə-get olan vaxtı bu ləzginin bir əli qapının arasında qalır. Bu da Azərbaycan dilini yaxşı bilmir. Deyir, şofer qardaş, şofer qardaş, mənim əlim çöldə qaldı. Şofer onu eşitmir. Sonra bir də deyir: Şofer qardaş,

şofer qardaş, mənim qolum çöldə qaldı. Şofer deyir, a kişi, qolun əlin ilə bərabər gələr. Əlin də pulun ilə bərabər gələr.

Ахтарма

Чибанрын яйлахза чем чиних эйизе. Са полисни къвезе айдынлашдирмиш эйиз. Са лезгини палкамзын венел 2 флакзыкъзы вацIалай алыжзайзы хьана. Ин полисни атана лугьуза хьи, эчих эйе, килигин зын ин флакрын къене выч ава. Лезгизи лугьуза хьи, я кас, «ахтарма». Идезни азербайджан чIал чизеш. Лугьуза яхшы, ахтарма, ахтарма. Идез акI жезе хьи, лугьуза хогун мейир. Полисни идан гафыныз килиг тавына, сиркеленланмиш жез-жез шигизей флакрын сив эчихзе. Флакзы парт авына полисзин венел пад кьцIырна, ахтарма е ман. Иде ахтарма лагьана, адазни хогу мейир кьиле аткъана. Я кас за ваз лагьанашны ахтарма.

Tərcüməsi:

***Axtarma* (S:24; Tr:1)**

Çobanlar yaylaqda yağ oğurlayıblarmış. Bir polis də gedir bunu aydınlaşdırmağa. Bir ləzgi də, iki dənə fləklə atın üstündə çaydan keçirmiş. Bu polis də çayda bunu yaxalayıb deyir ki, aç filəklərini, içində nə varsa, baxım. Bu da deyir, a kişi, "axtarma." Deyir, yox, sənə deyirəm, aç. Bu yenə deyir, "axtarma". Bu da Azərbaycan dilini yaxşı bilmir. Deyir, yaxşı, axtarma, axtarma. Bu, elə bilir ki, deyir, axtarma! Bu polis də bunun sözünə baxmayıb filəkin ağzını açır, filək də oradan belə tərpənə-tərpənə gəlir. Filək part eləyib polisin üstünü batırır. "axtarma"dı da. Bu, "axtarma" deyib. Bu isə "Axtarma!" başa düşüb. Deyir, a kişi, mən sənə deməmişdim, "axtarma"?..

Летифе

Са лезги Филфиллиза Хачмазиз къвезе. Са чказал ацукьна емек незе. Хирерин къылыхъ галаз шикизейзи жезе. Лезгизи шигиез итемзиз эвер гуза хьи, стха, ша емек нен чна. Ше жи фы атIытI. Адани ацукьна емек незе. ГьотIа лезгизизни азербайджан чIал хъсан чизеш. Фикирлешмиш жезе хьи, выч лугьуй. Сагъ хьуруй вын, я стха, чна фы атIана. Аллагьзи чуь фы атIырый, лугьуза.

Tərcüməsi:

***Lətifələr* (S:26; Tr:1)**

Bir ləzgi Filfillidən Xaçmaza gedir. Bir yerdə oturur ki, yemək yesin. Qoyunun arxasınca gələn olur. Bu ləzgi bu gələn adamı da çağırır ki, qardaş, gəl birlikdə yemək yeyək.

-Gəl çörəyimizi kəs.

Gələn adam da oturub yemək yeyir. O biri ləzgi də Azərbaycan dilini yaxşı bilmir.

Fikirləşir ki, nə desin.

Deyir: -Sağ olun, ay qardaş, mən sizinlə çörək kəsdim.

Allah da sizin çörəyinizi kəssin.

Са лезги Дагъыстанза атанава азербайджан чIалал раха жезеш. Къвезе Агъдашзыз. Акваза хьи, ципIицикай бекмез эйизава. Ин бекмеззикай паба са каса гуза. Лезгизи бекмез хъвана къурджаланмиш жезе. Паб фикирлешмиш хьана хьи, екъин гене канза. Гене гуза. Иде бекмез гене хъвазе. Ахба пабаз Аллагьзи вар авый лугьун эвезза, Аллагьзи атIый лугьуза.

Tərcüməsi:

Bir ləzgi Dağıstandan gəlibdi, azərbaycanca da danışa bilmir.

Gedibdi Ağdaşa. Görüb ki, orada üzüm bəhməzi bişir. Bu bəhməzdən arvad bir kasa veribdi. Ləzgi bəhməzi içib nə isə qurcalanır. Arvad düşünüb ki, bu ləzgi, yəqin bəhməzdən təkrar istəyir. Yenə veribdi. Bu ləzgi bəhməzi yenə içibdi.

Sonra arvada -Allah var eləsin deyəsi, Allah kəssin, -deyibdi **(S:26; Tr:1)**.

Овчулукъзухъ багълы эгьвалатар
Сад лугьур эгьвалат

Овчулукъзукъ мешгъул хьана чын. Садрах овзыз фене зын. Акуна хьи, чаз ана гьейванар аквазе. Яваш-яваш фена акуна хьи, чаз са къван ава. Зын къванзын патак миках хьана. Туфенг этине. Акуна хьи, заз кечири ана векь незва. Сад ягъана за. Къязей аватна. Аваткайна ахба туфенг ягъычкъызла гьенирти атана. Ама туьфенгсиз сесина кьиле атгенеш зын. Къуд ёлдаш е чын. ГьотIа ёлдашна сад т1емил аралы къучынава. Зын къвазила гьенизи авыжна. 10 метр гьегънегъ чыгъыр авей. Джыгъыр зигзи къвезевей зын. Къванзин семтиник какайна зын винал лугьуз къван гевихана. Геника выч эда аквазей. Захъ галаз атIа ёлдашзиз эвер ганазе. Сарахни акуна хьи, заз гьенертизик пыд дене сев магъараза акъыжна. Ибрин чыхызи зи винел гъыдгъына. Быдрах къыдгъийни из иный зид какадна. Зак какайнызын эгилмиш хьана. Ама къванзин къырахзыка кIевиз къына за. Сев залай гьенирзи алыжна. Зын авей чыгъырзиз аде уьчуьн кикер ягъана. Джызмыш эйиз кан хьана. Зын эвел акъычан канзамаз тIишелай ягъазе. ТIиш ягъиджди сев юмурланмиш хьана аватне. Ахбала овчу юлдашзын патак фене зын. Кечи къахцына хъфена чын. Име яшлы овчурыз рахана зын. Яшлы овчузи заз лагьа-

на хьи, вын негь галазни гъыйда овзыз мекъвер. Угъурлу итемни жезе, угъурсузни. Ими угъурсуз итем ей.

Tərcüməsi:

***Ovçuluqla bağlı əhvalatlar* (S:3; Tr:1)**

Birinci əhvalat

Ovçuluqla məşğul olmuşuq. Bir dəfə ova getdim. Gördük ki, heyvanlar görünür ordan. Yavaş - yavaş gedib gördük ki, bir dənə daş var. Mən daşın yanına yaxınlaşdım. Tüfəngi qoydum. Gördüm ki, keçilər orada otlayır. Birini atdım. Qayadan düşdü. Düşəndən sonra bu tüfəng atdığım yerdən hənirti gəldi. Amma bu tüfəngin səsindən anlaya bilmədim. İki yoldaşıq. O biri yoldaş da bir az aralı dayanıb. Mən daşdan aşağı düşdüm. 10 metr aşağıda cığır var idi. Cığırla gedirdim.

Daşın səmtinə çatanda daş elə bil qapandı. Altda nə isə görünürdü. Mənimlə gələn yoldaşı çağırdım. Bir də gördüm ki, hənirti ilə 3 dənə ayı mağaradan çıxdı. Bunların böyüyü mənim üstümə atıldı. Üç sıçrayışla bu mənə çatdı. Mənə çatanda, mən əyildim. Amma daşın qırağından möhkəm tutdum. Ayı məndən aşağı keçdi.

Mən olan cığıra o, caynaqlarını vurdu. Cızmaq istədi. Mənim üstümə qalxmaq istəyəndə burnundan vurdum. Burnundan vuran kimi ayı yumalanıb düşdü.

Sonra ovçu yoldaşımın yanına getdim. Keçini götürüb getdik. Bunu yaşlı ovçulara danışdım. Yaşlı ovçular mənə dedi ki, sən kiminlə olsa ova getmə. Uğurlu adam da olur, uğursuz da. Bu uğursuz adam imiş.

Кьвед лугьур эгьвалат

Гене овзыз феневый зын. Сырат1ал лугьузей са чка авей. Сырат1ал лезги гаф е. иннан кечидзин джыгъыр е.

ин джинни къая е. ин джыгъыр за аричрин лазым ей вын. Сырадал зын какайна гьава миIизей эвей. Гуьджлуь циф шикизе. Чавай анна огъваз хьанаш. Ифиз акунази чын гьана амукьна. Захъ галаз фейи гьемин овчу йлдаш за галаз туьфенгзин гёкюзуь чына чаз чка тыкырна. Эвел къвал къана. Ахба жив къвана. Акуна хьи, авычIын жезеш. Гьенирзи авыжна акуна хьи, чаз гьернегъ дцIегьерин суьруь ава. Чын цIегьрен суьруьзуьз огахайне за цегь нишан кхацына. Чахмах жугуна. Туьфенг эчих хьанаш. Мад магълур туьфенгзиз къвал авахьнава кIадар. Са сание ахба туьфенг эчих хьана. ЦIегь юкьвалай буьлмишна чна. Къахцына хириз хъфена чын. Хире хене хьи, зын генени гьемен итемзыхъ галаз овзиз феневый. Яшлы овчуйуз заз лагьана хьи, чна ваз лагьанашни адах галаз вын овзиз мегер.

Tərcüməsi:

İkinci əhvalat

Yenə ova getmişdim. Sıradal deyilən bir yer var. Sıradal ləzgi sözüdür. Buradan keçid cığırıdır. İki tərəfi də qayadır. Bu cığırdan keçməliydik. Bu Sıradala çatanda artıq hava qaranlıqlaşar. Güclü duman gəlir. Biz oradan tərpənə bilmədik. Gecə səhərə qədər orada qaldıq. Mənimlə gedən həmin o ovçu yoldaşla tüfəngin lüləsi ilə özümüzə yer düzəltdik. Əvvəl yağış yağdı. Sonra qar yağdı. Səhər gördük ki, düşmək olur. Aşağı düşüb gördük ki, təkə sürüsü var. Elə təkə sürüsünə yaxınlaşanda, mən təkəni nişan aldım. Çaxmağı çəkdim. Tüfəng açılmadı. Demə, tüfəngə yağış dəyibmiş. Bir saniyə müddətdən sonra tüfəng açıldı. Təkəni yarı böldük. Götürüb kəndə getdik. Kənddə eşitdilər ki, yenə mən

o adamla ova getmişəm. Yaşlı ovçular yenə dedi ki, sənə demədik ki, o adamla ova getmə.

Пуд лугьуй эгьвалат

Жи гьемин дагъда ахътин тарар ава хьи, абыр надир тарар е. Ина палыд тарни ава. ЦIегьер, кечияр гьемин ан палыдзин терцин кIиник къвезей. ЦIыд-цIикьвед нефер овзиз фене чын. Ифиз гьана амукьна чын. Емек тIуьне къаткана чын. Экуьнахъ цIыд-цIывад цIегь, кечи ягъана чна. Машынзыз какайна чна якар буьлмишна чна. Гьардаз мешох як хьана чаз. Жи ов угьурлу хьанай.

Tərcüməsi:

Üçüncü əhvalat

Bizim həmin dağda elə ağaclar var ki, o nadir ağaclardı. Palıd ağacı da var burada.

Təkələr, keçilər hamısı o palıd ağacının altına gələrdi. 10 - 12 nəfər ova getdik. Gecə orada qaldıq. Yeməyimizi yeyib yatdıq. Sabahısı 10 – 15 təkə, keçi atdıq. Maşına çatanda ətləri böldük. Hərəyə bir meşok ət çatdı. Ovumuz uğurlu alınmışdı.

Кьуд лугьуй эгьвалат

Гуьрджуьстанзай мигьманар атанвей. За абыр овзыз тухвана, са-кьве нефер къабанзын овыныз. КIвеле къаткана чын. Къаязын дибиниз фене чын. Аныз къвал къвачыр. Емек, тIуьн, хъун гьар са затI авей чахъ. Ов авына къылыхъ гехкъвена чын.

Tərcüməsi:

Dördüncü əhvalat

Gürcüstandan qonaqlar gəlmişdi. Mən onları ova apardım, bir neçə nəfərlə qaban ovuna. Yağışa düşdük. Qayanın dibinə

getdik. Oraya yağış yağmazdı. Yemək - içmək, hər şey var idi. Ovumuzu edib geri qayıtdıq.

Ашыкьрын шиирар
Ашыкъ Хуьруьг Тагьир

Я юлдашар, заз са кар акуна,
Гьич такур са аламат акуна.
Суткада са пут регъведай
Генджеда къванар акуна.

Ачма: Хирин цин регъвери хъсан регъвезечир. Лугьузай хьи, Генжезе хъсан регъвен къвонар ава, къуьл лап афаз регъвезе. Фене гьемин къвонарика гьене регъвен къвон дегиш эйизе.

Гьемин къара регъве ашыкь Хуьруьк Тагьиран 1 пут (16 кило) къуьл жезе, регъвин петека дуьз са сутка гуьзлемиш жезе.

Ахырза сатирик мезмунза ин шейир кхъизе.

***Aşıq Xürük Tahir* (S:11; Tr:1)**

Ay yoldaşlar, mən bir şey görmüşəm,
Heç görmədiyim bir şey görmüşım.
Sutkada bir put üyüdən,
Gəncənin daşlarını görmüşəm.

Açması: *Kəndin su dəyirmanı dəni yaxşı üyütmürmüş. Deyirlər ki, Gəncədə yaxşı dəyirman daşları var və dəni çox tez üyüdür. Gedib həmin daşdan gətirirlər və dəyirmanın daşını dəyişirlər. Həmin günlərdə Xürüklü Aşıq Tahir də bu dəyirmana bir put (16 kq) buğda gətirir və onu üyütmək üçün düz bir sutka dəyirmanda gözləməli olur. Nəticədə həcv məzmunlu bu şeiri yazır.*

Ашыкъ Абдуллагь

Сарар седеф,
Уьлер мержан.
Са чIиб къамат,
Хыр я мейдан.
Бахтавар хьуй
Вын чагъайдан
Гьакьан хъсан,
Вын, гуьзел яр.

Tərcüməsi:

***Aşıq Abdulla* (S:25; Tr:1)**

Dişlərin sədəf,
Gözlərin mərcan.
Boyun bir qarış,
Sinən meydanmış.
Yarın bəxtəvər,
Ay gözəl dilbər.

Дини мезгьеб

Лезгияр эземийириз, шафийериз буьлуьнмиш жезе. Чын эзэмияр я.

Tərcüməsi:

***Dini məzhəb* (S:3, 11; Tr:1)**

Lezgilər əzəmilər və şafiyələrə bölünür. Biz əzəmiyik.

Шафи менсебзиз менсуб я чын.

Tərcüməsi:

Şafi məzhəbinə mənsubuq.

Лезги халкьзын мешгъулийет

Жина рыгылар малдарлыхзыхъ, пабар сагъынчылыхъ, кІвелин крарыхъ галаз мешгъул жезе. Са муьддетахба тахылчылыхзыхъ мешгъул хьана. Ин къуьл башкъа къуьлуерикай феркъли ей. Сил къул е. Ин нукьвара киби къуьл цайтІани чумалзыз ухшар узунсов къуьлуьз чеврилмиш жезе.

Пабари кІвеле халча, куьлуьтар хырхаза. Элджекар, жегет хырхаза.

Демирчиликзизни мешгъул хьана. КІвелерин венел пад, дамара кІеви авын бедека киремит гьазырламишзей. Ергъивал техмини 13 метр жезей тарихи бинаяр тыкырзей. Гьуьндуьр 3-4 мертебе кІваел тыкырзей. Ин кІвелерин истикъамет регъ акъыждай падахъ жезей. КІвал тыкырзамаз михъи гьава, гьаваландырма незерда къцазай.

Tərcüməsi:

***Ləzgi xalqının məşğuliyyəti* (S:14, 20, 17, 18; Tr:1)**

Bizdə kişilər maldarlıq və qoyunçuluqla, qadınlar isə sağıcılıq, evdarlıq işi ilə məşğul olurdular. Sonralar taxıl əkməyə də başladılar. Buranın buğdası o biri buğdalardan fərqli idi. Çovdar taxıldır. Bu torpağa sarı buğda əksən belə, bu buğda uzunsov zoğala oxşar buğdaya çevrilirdi. Qadınlar evdə corab, xalça toxuyardı. Əlcək, jaket toxuyardılar.

Sənətkarlıqla, dəmirçiliklə də məşğul olublar. Evlərin damını örtmək üçün qırmızı kirəmit hazırlayırdılar. Uzunluğu təxminən 13 metrə çatan tarixi binalar tikərdilər. Hündür 2 – 3 mərtəbəli evlər tikilərdi. Bu evlərin istiqaməti günçıxana tərəf, qiblə tərəfə tikilərdi. Ev tikəndə təmiz havanı, havalandırmanı nəzərə alardılar.

Лезгийрин мешгъулийет

Рыгылар демирчилихъзи мешгъул жезей. Пабар халчалыхзыхъ, туьтуьнчуьлуькзуьк мешгъул жезей.

Tərcüməsi:

***Ləzgilərin məşğuliyyətləri* (S:20, 17, 18; Tr:1)**

Kişilər dəmirçiliklə məşğul olublar.
Qadınлar xalçaçılıq, tütünçülüklə məşğul olublar.

Халча хырхын

Гъал тумарламишна лугьузей:
Дагъзы кIиник галай къушар
Чуьне кIел эе, циз булах канза.
Эскервиле авай стха,
РикI кузавай са вах канза.

***Xalça toxuma* (S: 20, 17, 18; Tr:1)**

İpi tumarlayıb belə deyərdilər:
Dağın dibindəki quşlar,
Siz oxuyun, su bulaq istəyir.
Əsgərlikdə olan qardaş,
Ürəyi yanan bacı istəyir.

Алверзихъ галаз мешгъул жезей. Картушка, емиш, хеб, мал, палкам, ниси, халча ва маса зат1ар гузей.

Tərcüməsi:

Ticarətlə də məşğul olmuşlar. Kartof, alma, qoyun, mal, at, pendir, xalça və s. satırdılar **(S:19;Tr:1).**

Эсас мешгъулийет хиперилай башкъа балкамчылых хьана.

Əsas məşğuliyyətimiz qoyunçuluqdan başqa atçılıq olub **(S:16;Tr:1).**

Лезгизин метбех

Мотал нисизин гьазырламиш авун

Хипер, малар ацаза. Суьзгенджзай алыдза. Эгер моталзын ниси эйиз канзатIа некезиз чими-чими тугъзукай мая кутаза. Хипен къене авай «къурулукъ» атIыза. Къенез муьэйен затIар авадарза. Сарымсах, арпа, чичIекзин къырых ве маса. Муьхтелиф алаяр авадарза. Амай кытына кIевидза. Къуркъаза. Ахба амей цик кутаза. Гьемин цикай некезиз авадарза. Нек къатлашмиш жезе. Ахбала амей турбайра суьзмуьшзе. Ниси ана кIеви жезе. Ахба венелай къван эцизе. Там яд акъатна гери хьайына ахба атIана незе. Имей мотал нисизин гьазырламиш хьун е.

ЦIегь туказа. ЦIегьрен туьд галай пад хуьзей. Тум галай пад кытаза. Йис твана ахба йиф къана нагъара кити эйизе амай. ВацIа тIвалинив ягъаз-ягъаз чIарар михи эйизе. Ахба амай терсине чевирмишзе. ЧIарар авай чказиз ниси кIватIзай. 2 кIвачин чка буш амкьза. Сад там кытIаза, гьотIазы йыф гун бедека хуьзей. Ахба гьагъа падни кытIаза хьи, гьава акъат тавый. Несеналзы гьазыр жезей. Ине ниси ергъи вахт амукьза. Союдуджусуз хуьз жезей. Серин чказа эцизей. Ин ниси ергъи муьддет амукьзай.

Tərcüməsi:

Ləzgi mətbəxi

***Motal pendirinin hazırlanma texnikası* (S:19; Tr:1)**

Qoyundan, yaxud inəkdən süd sağılardı. Süzgəcdən keçirilərdi. Əgər motal pendiri eləmək istəyiriksə, isti-isti ona ayrandan maya qatardıq. Qoyunun içərisində olan quzuluq var, onu kəsir. İçinə müəyyən şeylər tökürlər. Sarımsaq, arpa, soğan qırığı və s. Müxtəlif alaları tökürlər. Onu bağlayıb asırlar. Quruyur orada. Sonra onu suya salırlar. Həmin sudan südə qatırlar. Bu süd qatılaşır. Bundan sonra da aparıb torbadan keçirirlər. Pendir orada bərkiyir. Sonra daşın altına qoyursan. Tam suyu çıxıb bərkiyəndən sonra kəsib yeyirdilər. Bu, motal pendirinin hazırlanma qaydasıdır.

Keçini kəsərdilər. Keçinin boğaz hissəsini saxlayardılar. Quyruq hissəsini bağlayardılar. Yunu qayçı ilə kəsəndən sonra onu üfürüb nağara kimi edərdilər. Çayda çubuqla döyə-döyə tükləri təmizləyərdilər. Sonra onu tərsinə çevirərdilər. Tüklü tərəfə pendiri yığardılар. İki dənə qıç yeri boş qalardı. Birini tam bağlayar, digərini üfürmək üçün saxlayardılar. Sonra aşağı tərəfi də bağlayardılar ki, hava çıxmasın. Nahara kimi hazır olurdu. Burada pendir uzun müddət qalır. Soyuducusuz onu saxlaya bilərdilər. Sərin yerə qoyardılar. Bu pendir uzun müddət qalardı.

Къахаж

ХътIин азукъе гатыз гьазырламишзай. Як кIарабзыкай айырмышзай. Кьел ягъана къуркъарна къахаж эйизей. Куьпейриз кIватIзай. Венелани якын маг авадарзай. ГьикIе лазым харапI жезечир. Куьпеяр кучукун лазым жезечир, чуьнки дагълых чкайра температура юксек жезечир.

Лезгийрин емекар пара ренгаренг жезей. 5-6 джуьре плозун нёвар авай. Дёшемели, пахлалы, некезин, чубанзи а шва маса. Аш чирчерзамаз гьейванзин маг квай чкаяр къажгъанзин къене эцизей.

Tərcüməsi:

***Qaxac* (S:10; Tr:1)**

Qış azuqəsini yaydan hazırlayardılar. Əti sümükdən ayırardılar. Duzlayıb qurudub qaxac edərdilər. Küpələrə yığardılar. Üstündən də ətin piyini tökərdilər. Belə xarab olmurdu. Küpələri basdırmaq lazım gəlmirdi, çünki temperatur dağ yerində çox yüksək olmurdu.

Ləzgi yeməkləri çox rəngarəng olub. 5-6 cür plov növü olub. Döşəməli, paxlalı, südlü, çobanaşı[1] və s. aş növləri vardır. Aşı bişirəndə heyvanın piyli yerlərini qazan dibinə qoyardılар.

Жад

Цуьлуь нохутзуз охшар битки авай хьи, пабари ин биткизикай фы чирчезей. Имей текдже лезгийриз мехсус е, амай фы гьалыныз акадар авын бедека бези мергьелейра алыжзай. Амай це са бурум йыргырзай. Нохутзуз охшар, нохутзулай цублуб битки е. Ахбала 2 йыгъ мошухрун къене, вацIа хуьзей. Яд мощухрун венелай къвезей. Амай къгъене, къуркъырна, регьвена, гьуьр авына, фы чирчерзей. Ин фы сачзал чирчерзей. Ин фаз лезгийри «жад» лугьуза. Пара доюмлу фы е, ин фы тIуьна ахба гьедреези тух жезе инсан. Кишин чIавара ин факай пара истифаде эйизей.

[1] *Qoyunun içalatından və düyüdən hazırlanan plov növüdür. Bu plova yağ əlavə olunmur.*

Tərcüməsi:

***Cad* (S:16; Tr:1)**

Balaca noxud formasında bir bitki var idi ki, qadınlar bu bitkidən çörək bişirmək üçün istifadə edirdilər. Bu təkcə ləzgilərə məxsusdur. Onu çörək halına çatdırmaq üçün bəzi mərhələlərdən keçməli idi. Bu bitki suda bir burum qaynadılmalı idi. Noxuda bənzəyən, amma ondan formaca balaca bir bitkidir. Sonra 2 gün meşokların içində çayda saxlayardılar. Su onun üstündən axardı. Onu gətirib qurudub, üyüdər, un eləyib çörək bişirərdilər. Bu çörək sacda bişirilərdi. Bu çörəyə ləzgilər ***cad*** *deyirlər. Çox doyumlu çörəkdir. Bu çörəyi yeyəndən sonra axşama qədər tox olursan. O zaman aclıq illərində bu çörəkdən çox istifadə olunmuşdur***.**

Афар

Пенджер, уннуджа, балба, чуьлзуьн кIишниш ва ябани биткийрин веридакай туькезе. Тугьзун мукьаш, ниси овхаламишна венел авадарза. Юхары араза эцине афар чирчезе.

Afar (Qutab, kətə)

Pencər, unluca, balba[1], yağlıca, çöl keşnişi və s. yabanı bitkilərin hamsından doğranır. Ayran şoru, pendir də olsa, yaxşı olar, ovxalanıb üzərinə əlavə olunur. Yuxanın arasına qoyub afar bişirilir **(S:24; Tr:1).**

Къуьлуьн аш

Къуьл кьежирна дибекзе къабых акъацазы михьзе. Ахба ин къуьлуькай чирчезе.

[1] *Əməköməci*

Tərcüməsi:

***Buğda aşı* (S:24; Tr:1)**

Buğda isladılıb dibək[1]də qabığı çıxana qədər təmizlənərdi. Sonra bu buğdadan aş bişirilərdi.

ТIач

Гатфарыз мукъва 2 ведре къуьл джуьджертмишна къуркъарзай. Элаве 2 ведре къуьлни къовурмишна цин регъвел регъвезей. 2 ведре къуьлни сачанал хъсан къовурмишзай. Са ведрени мух къовурмушзай. Ибир кьведни акадарна са чказал регъвезей. Гъедрез са каса, не ни са банка семенизин гъуьруькай къацына са къапыныз авадарна венел акадар эйиз-эйиз йыргыр яд авадарза. Са тIимил къайы хьайына ахба (хъатухзуз чала гузайвал) са истикан хъатух акадарна адан венел авадарна маяландырмышзай. Венел пад кычыдна экуьназы гуьзлемишзей. Экуьнахъ къарагъна килизей, эгер туршаширин дад алынмыш хьанаватIа, демек тIач йыргар авын ези ин куьтле дуру гьалына жезей. Куьтле къатылашдырмыш авын бетека хъсан йыргарзай. Ахба амай чими гьалына незей. Пара доюлмуш са емек е. имей пара са емек е. ивизе шекер нормаллашдырмишза. Тейикьсиз, меде-багъырсакь системзиз хейирли са васите е. ин емек хъуьт1уьн мекьи вахтына чирчерне незе. Инсанзин беденсиз чимел гуза. Ин емекзин феркъли са уьсул мехсети туьркери чирчерзе. Туьркери идез суьлемек лугьуза. Абыры джуьджермиш хьайы семени къуркъар тавына экуьназы акадар эйиз-

[1] *Həvəngdəstə*

эйиз чирчерзе. Абыры авырзы жи емекзила феркъли оларах гьалва фасонза жезе.

Tərcüməsi:

***Taç* (S:24; Tr:1)**

Yaz qabağı iki vedrə buğdanı cücərdib qurudardılar. Əlavə iki vedrə də buğdanı azca qovurub, hər iki vedrəni bir yerdə qarışdırıb yel - su dəyirmanında üyüdərdilər. İki vedrə buğdanı yaxşıca tam şəkildə sacda qovurardılar. Əlavə bir vedrə arpanı yenə qovurardılar. Bunların ikisini qarışdıraraq ayrıca üyüdərdilər. Axşam bir kasa və ya bir banka səməni unundan götürərək bir qaba töküb üstünə qarışdıra-qarışdıra qaynayan su tökərdilər. Bir az soyuyandan sonra (yəni qatığa necə çala[1] vurursansa, o şəkildə edirsən) bir stəkan qatığı qarışdıraraq onun üzərinə töküb mayalandırardılar.

Üstünü bükərək səhərədək gözləyərdilər. Səhər açıb baxanda, əgər turşaşirin dad alınıbsa, deməli taçı qaynatmaq olardı. Bu kütlə duru halında olardı. Kütləni azacıq qatılaşması üçün yaxşıca qaynadardılar. Qatılaşandan sonra isə onu bir qaba töküb üzərinə qovrulmuş arpa və buğda əlavə edərdilər. Qovrulmuş buğda və arpanı tökəndən sonra qarışdıra-qarışdıra isti halda içərdilər. Çox doyumlu bir yemək alınardı. Bu yeməyin faydaları çoxdur. Şəkəri normallaşdırır. Təzyiq, mədə - bağırsaq üçün çox xeyirli bir vasitədir. Bu, soyuq qış aylarında içilir. İnsanın bədəninə istilik verir. Bu yeməkdən, bir az fərqli şəkildə Mesxeti ***türkləri*** *də bişirirlər. Türklər buna* ***sümələk*** *deyirlər. Onlar cücərmiş səmənini qurutmamış, maye yağ əlavə edərək səhərə kimi qarışdıra-qarışdıra bişirirlər. Onların bişirdiyi bizim bişirdiyimizdən fərqli olaraq halva şəklində olur.*

---

[1] *Maya*

Лезгийрин алукьун терз

Хамыникай чарых алукIзей. Венел бадака метел кьадар «патрав» лугьузай хуьсуси дезгагьрал гьазырламишзей. Яд бурахмышзачыр.

Tərcüməsi:

***Ləzgilərdə geyim tərzi* (S:10; Tr:1)**

Dəridən şalam geyərdilər. Üst tərəfi dizə qədər "patrav" deyirdilər. Xüsusi dəzgahda hazırlanardı. Su buraxmırdı.

Гъилин кирар: гъал авына, тебии рангарикай истифаде, хырхынар, нахышзын нёвер

Емишзин терцин къабыхзыкай ранг кити истифаде эйизей.

Tərcüməsi:

***Əl işləri: Sap əyirmək, təbii rənglərdən istifadə, toxumalar, naxış növləri* (S:10, 24; Tr:1)**

Alma ağacının qabığından rəng kimi istifadə olunurdu. Narıncı rəng alınırdı.

Тебии рангарин алынмиш хьун

Зарагъанзын терцин питахар атIана йыргар авырла адакай ранг къацызай. Жулуз яры пещерикайни ранг къацызай. ЧичIегзинни хъвехин къабыхзыкай са чказал ранг къацызай. КипинифечIи рангар акадарна къацы тегьер ранг къацызай. Абыр сестик акадар авына айры-айры рангар жезей. Рангар алындырмиш авырла ахба халыча хырхазай.

Tərcüməsi:

Təbii rənglərin alınması

Zarağan ağacının budaqlarını kəsib qaynadıb rəng alardılar. Payızda qırmızı yarpaqlardan da rəng almaq olurdu. Soğan qabığı və qoz qabığını bir yerdə qarışdırıb rəng alardılar. Sarı ilə göy rəngi qarışdırıb yaşıltəhər rəng alardılar. Onları bir-birinə qarışdıranda ayrı-ayrı rənglər alınırdı. Rəngləri alındırdıqdan sonra isə xalça toxunardı.

Халча, палаз хырхын бедека жулун йысыкай истифаде эйизей.

Са паласзыз 36-40 кило гьал къвезей. Палаз 2,5-5 метр ергъивиле жезей. Гьар дефе 2 илме къацазай.

Tərcüməsi:

Xalça toxunması üçün, palaz toxunması üçün payız yunundan istifadə eləyirdilər. Bir palaza 36-40 kilo civarında ip gedirdi. Palaz 2 m. yarım - 5 m. uzunluğunda olurdu. Hər dəfə iki ilmə götürülürdü. **(S:10; Tr:1)**

Палкамзын венел йигьиз хурджун хырхазай. Когьал лугьузай, лезгийри чувалар хырхазай. Марфаш, фармашни лугьузай, амай хырхазай.

Tərcüməsi:

Atın üstünə qoymaq üçün xurcun toxuyublar. Koğal deyirlər, ləzgilər çuvallar toxuyublar. Marfaş, farmaş da deyirlər, onu toxuyurdular. **(S:16; Tr:1)**

Халчазын нахышар

Чуьлзуьн нахышар, джейранзын нахышар, рышан шикил ва маса.

Кырчарын нахыш

Кьуд гуьл, эрид гуьл, гуьзгуьзу нахышар

Емишзин нахышар, къычазын пешер, гуьзгуь, муьслуьматы, неченник

Черкеззи нахыш

Tərcüməsi:

***Xalça naxışları* (S:13, 23, 2, 21, 26; Tr:1)**

Gül naxışı, ceyran naxışı, qız şəkli və s.

Buynuz naxışı

4 gül, 7 gül, güzgü naxışı

Alma naxışı, Qıca yarpağı, Güzgü, Müslümatı, Nəçənnik

Çərkəz naxışı

Туьркечареяр

Къвал къвазамаз къвалан цив чхенвай чIарар ергьи жезей.

Яманчёпуь биткизикай санджыз вахтине йейкъарны хъвазана санджы атIызе.

Дагъзын чай твар алый са битки ава. Анны элчатмаз къаяйра жезе. Ин биткизи инсан меде хьайна гьемни меде-багъырсакъ хестеликлерикай хилас эйизе.

Чихи Къафкъаз дагъларын этегре муьалиджеви чайызын векь тварина битки ава. Палмазыз ухшар е. Меде-багъырсах хестеликре эн пара истифада ийизайзаз балдыргьан лугьуза.

Туьрянчай къурухза авай надир тарарикай сад къашкъымзын тар е. Къашкъымзын терцикай япышкъан кити шире авахьза. Амай къуркъурна ахба чакIвайна, шамзын дад гуза. Фы туьруьна меде къыджкъырмиш жезеде, гьемин къашкъымызакай чак1вайна

медезин къычкъырты уьтмуьш жезе. Тарзай чка хьайына, гьемин къашкъым цIарна парчазал эцине тарзай чказал эцигейна агъры уьтмуьш жезе.

Чиледагъзын куькIуьнуькайни тарзай чказал эцизей.

Чашыр муьалиджеви битки е. апрелзин вацра акъыжза.

Кеверзин зугъ эгене це къаза. Рекъинин кIиник эцизе. Чуьнки ткьуьл жезе. Амай етишмиш хьайына ткьуьлвал амукьдаш. Адан муьалиджеви хейир пара я.

Чайзын векь тварина битки ава. Лезги чIалал «хуханкъараш» лугьуза къаязын тар лугьуза. Ени амай четин эгезей чкайра эмеле квезе. Чай кити демленмиш жезе. Гьемни пара муьалиджеви эгьемийет ава. Ин биткизин куькуьнуь меде-багъырсахъ, союхдейме муьалидже эйизе. Ама амай пара четин чкайра, дагъзын атды чкайра эмеле квезе хьи, амай эгегьин пара четин е.

Къырхбугъум тварына ябаны битки авай. Амай термусза демлемишзе хъваза, бедензиз хейир жезе.

Итбурну-чирбурну имей демлемишне хъвайна чихи куьмек жезе. Мекьи хьайна хвехин перде демлемишне хъваза вына, чихи куьмеклик жезе.

Фындыхзын къабыхар демлемишне хъвайна инсансыз хъсан тесир эйизе.

Tərcüməsi:

***Türkəçarələr* (S:23, 11, 10, 24, 26 ;Tr:1)**

Yağış yağanda yağış suyu ilə baş yuyanda saç uzanar.

Yamançöpü bitkisindən sancı zamanı qaynadıb suyunu içəndə, sancı kəsilir.

Dağ çayı adlanan bir bitki var. O da əlçatmaz qayalarda olur. Bu bitki insanı soyuqdəymədən, həm də mədə - bağırsaq xəstəliklərindən xilas edir.

Böyük Qafqaz dağlarının sıldırım qayalarının döşündə müalicəvi çay otu deyilən bitki növü vardır. Bir növ palmaya oxşayır.

Mədə - bağırsaq xəstəliyində ən çox istifadə olunan baldırğandır, deyirlər.

Türyançay qoruğunda nadir ağaclardan biri ***saqqız ağacı****dır. Saqqız ağacından yapışqan kimi şirə tökülür. Onu quruyandan sonra götürüb çeynəyirsən, şam dadı verir. İnsan çörək yeyəndə mədəsi qıcqırarsa, həmin bu saqqızı çeynəyəndə mədə qıcqırması ötüb geçirdi. Ağrayan yerlər olanda onu əridib bir parçaya yapışdırıb ağrayan yerə qoyanda ağrı keçərdi.*

Çilədağ*ın kökündən də ağrayan yerə çəkərdilər.*

Çaşır *müalicəvi bitkidir. Aprel ayında bitir.*

Kəvər*in zoğundan yığıb suda tuturlar. Günün altına qoyurlar. Çünki acı olur. O yetişəndən sonra acılığı qalmır. Onun müalicəvi əhmiyyəti böyükdür.*

Çay otu *adlanan bitki vardır. Ləzgi dilində xuxankaras deyirlər.* ***Qaya ağacı*** *deməkdir. Yəni o çətin əldə olan yerlərdə bitir. Çay kimi dəmlənir. Həm də çox müalicəvi əhəmiyyəti vardır. Bu bitkinin kökü mədə - bağırsaq, soyuqdəyəməni müalicə edir. Amma o çox çətin yerlərdə, dağın elə yerlərində bitir ki, onu asanlıqla yığmaq mümkün olmur.*

Qırxbuğum adında yabanı bitki var idi. Onu termosda çay kimi dəmləyib içəndə bədənə köməyi olur.

İtburnu - cırburnunu dəmləyib içəndə böyük köməyi dəyir. Soyuqlayanda qozun pərdəsini dəmləyib içəndə böyük köməklik edir.

Fındığın qabığını dəmləyib içəndə insana yaxşı təsir edir.

Терци бар тегъейна гьеде-къорху шигизей

Шимид исар ей гевелизи терци бар гъезечир. Ёк къацына идез къыджанмиш хьана зын. ТегъейтIе, за вын ин исуз атIыза. Терциз къыджанмыш хьайы вахт зи хва замин кучуна. Ньемин йус гевелизила 35 ведре гевели денлемишне за.

Tərcüməsi:

***Ağac bar verməyəndə hədə - qorxu gəlmək* (S:5, 8; Tr:1)**

Neçə illər idi ki, gavalı ağacı bar gətirmirdi. Baltanı götürüb, buna qıcandım:

Gətirməsən, səni bu il kəsəcəyəm. Ağaca qıcanan vaxt oğlum zamin durdu.

O il ağacdan 35 vedrə gavalı dənlədim[1].

Тар жалах авын

Жыр емишзин питах чепеки чермишзе. Емишзин са питах ёнмишна къабых араламишза, ахба амай аниз кыкырза. Венел дамджы-дамджы яд эличзе хьи, джалахзын чка къуру амукь тавуй. Имейни джалахзын къын къагьлыза.

Tərcüməsi:

***Ağacı calaq etmək* (S:5, 8, 26; Tr:1)**

Cır almanın budağını çəpəki çərtərdilər. Almanın bir budağını yonub qabığını aralayar, sonra onu ora yapışdırardılar. Üzərinə damcı-damcı su tökərdilər ki, calaq yeri quru qalmasın. Əgər orada tumurcuqlar əmələ gəlirdisə, demək, calaq tutub.

[1]*Yığmaq*

Тарихи абидеяр

Сурхай хан къала

Венжи хирий венел чахъ Сурхай хан къала ава. Къазикъумлухлу Чолах Сурхай хан е. къебеле галазын ахырынджы муьдафиэчи е. сурхай хан зы ана уьчуьз истегькам къурмушна.

***Tarixi abidələr* (S:3; Tr:1)**

***Surxayxan qalası*[1]**

Yuxarı kəndin üstündə bizdə ***Surxay xan qalası*** *vardır. Qazıqumuqlu Çolaq Surxay xandı. Qəbələ qalasının axırıncı müdafiəçisidir. Surxay xan orada özünə istehkam, qala qurub.*

Булахар

Эфендизи булах

Tərcüməsi:

***Bulaqlar* (S:26;Tr:1)**

Əfəndi bulağı

Несилзин тварар

Демирчияр

Tərcüməsi:

***Nəsil adları* (S:26;Tr:1)**

Dəmirçilər

Дагъзын, ямаджзын тварар

Чибинликзин дуьзенлик – Дагъзын этегда чибин пара авай дуьзенлик.

[1] *Oğuz rayonunun Filfilli kəndinin şimalında XVIII əsrə aid tarixi abidə*

Гьаджы тIиш дагъы – Дагъзын кукIал инсанзын тIишериз ухшар са чыхынты авай дёйлуь гьемин дагъсыз гьатдын са твар ганава.

Гардан дагъ – Дагъзын венипата чихи дуьзенлик авай дёйлуь гьемин дагъзыз гьитди са твар ганава.

КьIашкьIа гуьней дагъы – Гьемин дагъзын кукIал гуьней, гьегъне пата инсанзын пелез ухшар са дуьзенлик дёйлуь, гьемин дагъзыз гьитди са твар ганава.

Рышары дагъ – Ана пына тыкырт авыр рышар хьана.

Гавур къала – Мена чиб муьдафиэ авын лугьун е. Ислам кьабул тавырбырыз гавур твар ганавай. Яны ислам кьабыл тавырбыры гьан къала дуьзелтмишне, гьана мескунлашмиш хьана.

Мет дуьзуь – Ин дуьзенлик дагъзын этегзе ерлешмиш хьайыдаз гуьре адаз гьитди са твар ганавай.

Рёгьин – Батакъ рёгъ аткай тёйлуь гьатдын са твар ганава.

Юмру дагъ – Къакъазын формаза авай тойлу, дагъзызин твар эцинава.

Бёйуьк Сёюдлуь – Ин хирин твар сёютзуьн терцихъ галаз са элакъени аваш. Ин твар тайфазыхъ галаз элакъедар е.

Филфилли – Филфилли гафынын мена истиот лугьун е. Сив кызай.

Tərcüməsi:

Dağ, yamac və yer adları **(S: 15, 25, 14, 24; Tr:1)**

Çibin[1]lik düzənliyi *– Dağın ətəyində çibin çox olan düzənlik*

[1] *Milçək*

Hacı tiş dağı *- Hacının burnu dağı – tiş ləzgi dilində burun deməkdir və dağın başında insan burnuna bənzər bir çıxıntı olduğuna görə həmin dağa belə bir ad verilmişdir.*

Qardan dağı - gərdan, boyun və ya sinə mənasındadır. Dağın yuxarı qismində və üst tərərfində geniş düzənlik olduğuna görə həmin dağa belə bir ad verilmişdir.

Qaşqa güney dağı - Qaşqa – alın mənasındadır və həmin dağın başında güney, yəni cənib tərəfdə insan alnına bənzər bir düzənlik olduğuna görə həmin dağa belə bir ad verilmişdir.

Qızdağı, Qızlar dağı - Orada binə quran qızlar olub.

Gavurqala[1]- Mənası özlərini müdafiə etmək deməkdir. İslamı qəbul etməyənlərə gavur adı verilibmiş. Yəni islamı qəbul etməyənlər o qalanı tikib, orada məskunlaşıblar.

Met düzü - insanın dizi, ətəyi deməkdir, bu düzənlik dağın ətəyində yerləşdiyinə görə ona belə bir ad verilmişdir.

Röğin - dəyirman güneyi, dəyirmanın yanında gün düşən yer olduğu üçün belə adlandırılmışdır.

Yumru dağ[2] - Sanki yumurta formasındadır. Formasına görə dağa bu adı vermişlər.

Böyük Söyüdlü[3] - Bu kəndin adının söyüd ağacı ilə əlaqəsi yoxdur. Bu ad tayfa ilə əlaqədardır.

Filfilli[4] - Filfilli sözünün mənası istiot deməkdir.

---

[1] *Oğuz rayonunun Xaçmaz kəndi ərazisində XVII əsrə aid tarixi-memarlıq abidəsi*

[2] *Oğuz rayonunda dağ*

[3] *Oğuz rayonunda kənd*

[4] *Oğuz rayonunda kənd*

SÖYLƏYİCİLƏR VƏ TƏRCÜMƏÇİLƏR HAQQINDA MƏLUMAT

Qəbələ ləzgi mətnləri üzrə söyləyicilər:

1. Ağaəli Məlik oğlu Əmiraslanov, Qəbələ rayonunun Dızaxlı kənd sakini, 1957-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

2. Aytəkin Novruz qızı Babayeva, Qəbələ rayonunun Yeni Dızaxlı kənd sakini, 1984-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

3. Azər, Qəbələ şəhər sakini, milliyyəti ləzgi

4. Bahadur Məşədiyev, Qəbələ rayonunun Yeni Dızaxlı kənd sakini, 1956-cı il təvəllüdlü, müəllim, milliyyəti ləzgi

5. Balaxanım Yolçu qızı Sərkərova, Qəbələ rayonunun Mirzəbəyli kənd sakini, 1941-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

6. Bənövşə Zahir qızı Hüseynova, Qəbələ rayonunun Sultannuxa kənd sakini, 1943-cü il il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

7. Bəşir Hatəm oğlu Bəkirov, Qəbələ rayonunun Laza kənd sakini, 1943-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

8. Bəyim Əsmər qızı Mahmudova, Qəbələ rayonunun Laza kənd sakini, 1946-cı il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

9. Cəlil Mikayıl oğlu Səfərçinov, Qəbələ rayonunun Yeni Dızaxlı kənd sakini, 1960-cı il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

10. Cəmaləddin Ovçu oğlu Mahmudov, Qəbələ rayonunun Laza kənd sakini, 1938-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

11. Dövran Müsəllif oğlu Hacıyev, Qəbələ rayonunun Sırtyengicə kənd sakini, 1981-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

12. Dünyamin Şahmur oğlu Şahmurov Qəbələ rayonunun Qəmərvan kənd sakini, 1960-cı il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

13. Eynulla Feyzulla oğlu Əlifov, Qəbələ rayonunun Sultannuxa kənd sakini, 1939-cu il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

14. Eynulla Rəhim oğlu Rəhimov, Qəbələ rayonunun Yeni

Dızaxlı kənd sakini, 1966-cı il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

15. Fəridə Əlifova, Qəbələ rayonunun Sultannuxa kənd sakini, 1950-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

16. Firudun İsrail oğlu Sərkərov, Qəbələ rayonunun Qəmərvan kənd sakini, 1937-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

17. Hacı Şahmurov, Qəbələ rayonunun Qəmərvan kənd sakini, 1943-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

18. Həmid Mahmud oğlu Hacıməmmədov, Qəbələ rayonunun Sultannuxa kənd sakini, 1939-cu il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

19. Hümmət Mürvət oğlu Özbəyov, Qəbələ rayonunun Qəmərvan kənd sakini, 1960-cı il təvəllüdlü, müəllim, milliyyəti ləzgi

20. Kamran Osman oğlu Daşdəmirov, Qəbələ rayonunun Sultannuxa kənd sakini, 1967-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

21. Kamran Vəlyəddin oğlu Müzəffərov, Qəbələ rayonunun Laza kənd sakini, 1971-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

22. Qərib Ərifşah oğlu Hüseynov, Qəbələ rayonunun Qəmərvan kənd sakini, 1958-ci il təvəllüdlü, ləzgi mətnlərinin tərcüməçisi və redaktoru, AYB-nin üzvü, şair, milliyyəti ləzgi

23. Qüdrət Firudun oğlu Sərkərov, Qəbələ rayonunun Qəmərvan kənd sakini, 1973-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

24. Maral Şıxməmməd qızı İsrafilova, Qəbələ rayonunun Duruca kənd sakini, 1945-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

25. Mehman Firudun oğlu Rəhmanov, Qəbələ rayonunun Mirzəbəyli kənd sakini, 1964-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

26. Mirzəbala Əfsər oğlu Yediyarov, Qəbələ rayonunun Bılıx kənd sakini, 1947-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

27. Muxtar Azad oğlu Aşraliyev, Qəbələ rayonunun Yeni Dızaxlı kənd sakini, 1953-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

28. Nadir Nəsir oğlu Nəcəfov, Qəbələ rayonunun Duruca kənd sakini 1940-cı il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

29. Nurəddin Seyfəddin oğlu Vəliyev, Qəbələ rayonunun

Laza kənd sakini, 1943-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

30. Rəşid Muxtar oğlu Rəcəbov, Qəbələ rayonunun Duruca kənd sakini, 1947-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

31. Rövşən Məmmədşah oğlu Hüseynov, Qəbələ rayonunun Sultannuxa kənd sakini, 1940-cı il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

32. Ruslan Ənvər oğlu Məmmədov, Qəbələ rayonunun Duruca kənd sakini, 1972-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

33. Rübabə Məhəmməd qızı Xankişiyeva, Qəbələ rayonunun Laza kənd sakini, 1964-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

34. Rüstəm İsmayıl oğlu Əlimirzəyev, Qəbələ rayonunun Mirzəbəyli kənd sakini, 1951- ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

35. Saməddin Xankişiyev, Qəbələ rayonunun Sırtyengicə kənd sakini, 1958 -ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

36. Sərxan Rəmzi oğlu Babayev, Qəbələ rayonunun Sultannuxa kənd sakini, 1955-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

37. Söhrab Əliəhməd oğlu Əsgərov, Qəbələ rayonunun Dızaxlı kənd sakini, 1943-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

38. Şahsultan Ədil oğlu Süleymanov, Qəbələ rayonunun Sırtyengicə kənd sakini, 1933-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

39. Tahir Nəsir oğlu Nəcəfov, Qəbələ rayonunun Duruca kənd sakini, 1945- ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

40. Vaqif Ağakərim oğlu Zeynalov, Qəbələ rayonunun Duruca kənd sakini, 1953-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

Tərcüməçilər:

1. Aytəkin Novruz qızı Babayeva, Qəbələ rayonunun Yeni Dızaxlı kənd sakini, müəllim, 1984-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

2. Qərib Ərifşah oğlu Hüseynov (Qərib Hüseyn), Qəbələ rayonunun Qəmərvan kənd sakini, 1958- ci il təvəllüdlü, ləzgi mətnləri üzrə tərcüməçi və redaktor, AYB-nin üzvü, şair, milliyyəti ləzgi

Oğuz mətnləri üzrə söyləyicilər:

1. Arzuman Məhərrəmov, Oğuz rayonunun Yenikənd sakini, 1940-cı il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

2. Ayizər Valeh qızı Səfərəliyeva, Oğuz rayonunun Top kənd sakini, 1949-cu il il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

3. Cumar Novruz oğlu Qafarov, Oğuz rayonunun Kərimli kənd sakini, 1937-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

4. Elmira Səfərəli qızı Səfərəliyeva, Oğuz şəhər sakini, 1968-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

5. Əmirhüseyn Əhməd oğlu Həmidov, Oğuz rayonunun Padar kənd sakini,1942-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

6. Fayizət Heydər qızı Səfərəliyeva, Oğuz şəhər sakini, 1941-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

7. Gülmayə Cəlil qızı Səfərəliyeva, Oğuz rayonunun Top kənd sakini, 1954-cü il. milliyyəti ləzgi

8. Həmid Məhəmməd oğlu Səmədov, Oğuz rayonunun Padar kənd sakini, 1932-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

9. Xumar Zahid qızı Əhmədova, Oğuz rayonunun Bayan kənd sakini, 1943-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

10.İsmayıl Qələm oğlu İsmayılov, Oğuz rayonunun Böyük Söyüdlü kənd sakini, 1955-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

11.Kamal İslam oğlu Səfərəliyev, Oğuz rayonunun Top kənd sakini, 1935-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi, hazırda dünyasını dəyişmişdir.

12.Qaratel Abbas qızı Gülməmmədova, Oğuz rayonunun Top kənd sakini, 1955-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

13.Lətifə Yusif qızı Səmədova, Oğuz rayonunun Padar kənd sakini, 1936-cı il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

14.Məhəmməd Kazım oğlu Rəhimov, Oğuz rayonunun Böyük Söyüdlü kənd sakini, 1936-cı il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

15.Məhəmmədiyyə Murtuz oğlu Eyyubov, Oğuz rayonu-

nun Filfilli kənd sakini, 1933-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

16.Naməd Həkim oğlu Ramazanov, Oğuz rayonunun Kərimli kənd sakini, 1940-cı il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

17.Nardanə Saməddin qızı Hüseynova, Oğuz şəhər sakini, 1964-cü il il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

18.Nərminə Saməddin qızı Hüseynova, Oğuz şəhər sakini, 1968-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

19.Osman Dadaş oğlu Dadaşov, Oğuz rayonunun Filfilli kənd sakini, 1962-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

20.Saməddin Əhməd oğlu Hüseynov, Oğuz rayonunun Kərimli kənd sakini, 1930-cu il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi, hazırda dünyasını dəyişmişdir.

21.Sayma Əliosman qızı Babayeva, Oğuz rayonunun Baş Daşağıl kənd sakini, 1943-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

22.Səfəralı Daşdəmir oğlu Səfərəliyev, Oğuz şəhər sakini, 1937-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

23.Solmaz Mirzəbəy qızı Mövlamova, Oğuz rayonunun Yenikənd kənd sakini, 1948-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

24.Solmaz Seyfəddin qızı İsmayılova, Oğuz rayonunun Böyük Söyüdlü kənd sakini, 1958-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

25.Veysəl Abdülkərim oğlu Ağayev, Oğuz rayonunun Filfilli kənd sakini, 1933-cü il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

26.Yəhya Mədət oğlu Yəhyayev, Oğuz rayonunun Kərimli kənd sakini, 1937-ci il təvəllüdlü, milliyyəti ləzgi

Tərcüməçi:

1. Nəzakət Məmməd qızı Qazıyeva, mühəndis, milliyyəti ləzgi
2. Solmaz Seyfəddin qızı İsmayılova, müəllim, milliyyəti ləzgi

MƏDƏNİ İRS VƏ ZƏFƏRƏ APARAN BİRLİK

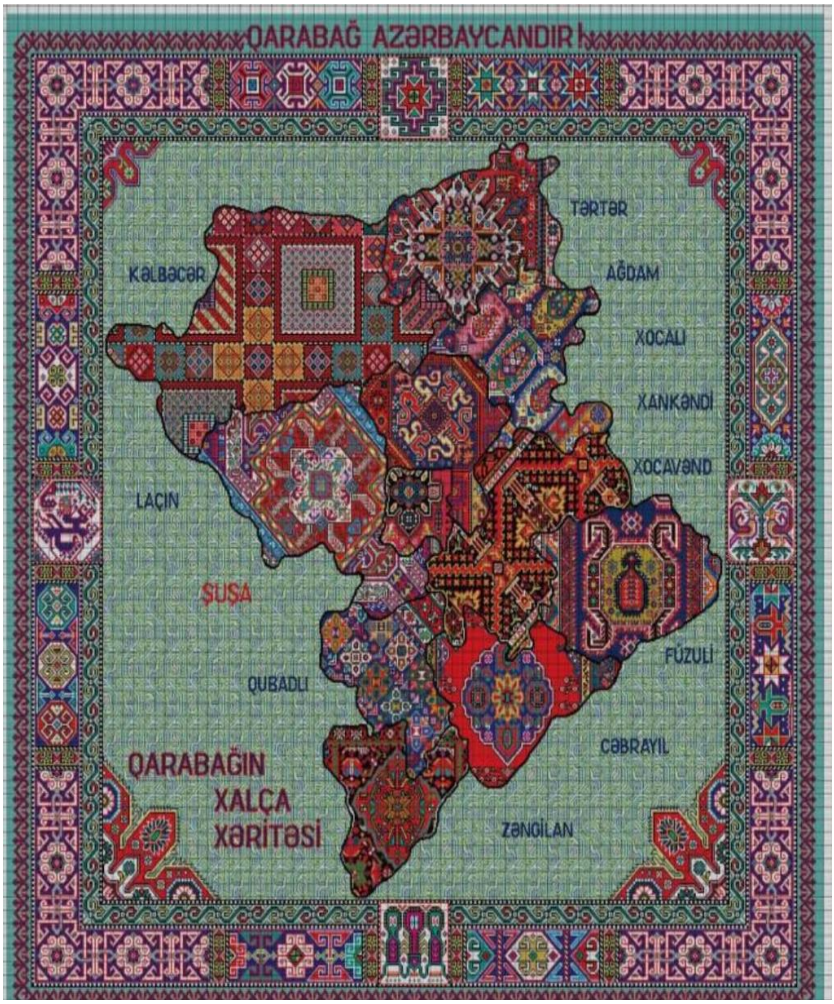
Azərbaycandakı mövcud tolerant mühiti göstərən filmin qəhrəmanlarını əks etdirən fotostend

Oğuz şəhəri Tarix - Diyarşünaslıq muzeyində müxtəlif xalqlar və etnik qruplar üçün ayrılmış guşə

44 günlük Qarabağ müharibəsi zamanı qazanılan qələbə ruhunu təcəssüm etdirən Zəfər xalçası

Ləzgi dili üzrə mütəxəssislər

Ləzgi mətnləri üzrə tərcüməçi və redaktor, AYB-nin üzvü, şair Qərib Ərifşah oğlu Hüseynov

Qəbələ ləzgi mətnlərinin tərcüməçisi Aytəkin Novruz qızı Babayeva

Latın və kiril əlifbaları üzrə mütəxəssis Cavid Əhmədov

Oğuz ləzgi mətnlərinin tərcüməçisi Nəzakət Məmməd qızı Qazıyeva

Oğuz ləzgi mətnlərinin tərcüməçisi Solmaz Seyfəddin qızı İsmayılova

LƏZGİLƏR (OĞUZ)

LƏZGİLƏR (QƏBƏLƏ)

Qəbələnin Qəmərvan kəndində Ramazan bayramı zamanı kənd sakinləri bayram günü sıraya düzülərək bir-birilərini təbrik edir, küsülü olanlar barışır, bu da kənddəki birlik və həmrəyliyi göstərir.

Duruca kənd sakini Ruslan Ənvər oğlu Məmmədovun ev-muzeyi

Ləzgi xalqının şəhid və qaziləri

Şəhid Xeyirbəy Səfərcinov

Suqovuşan qəsəbəsinin azadlığı uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmiş və "Vətən uğrunda", "Laçının azad olunmasına görə", "Suqovuşanın azad olunmasına görə" medalları ilə təltif olunmuşdur.

Şəhid Tural Cəlilov

Murov yüksəkliyi uğrunda, Ağdərə istiqamətində gedən döyüşlərdə iştirak etmiş və "Vətən uğrunda", "Laçının azad olunmasına görə", "Suqovuşanın azad olunmasına görə" medalları ilə təltif olunmuşdur.

Şəhid Mikayl Mikayıllı

Kəlbəcər və Zəngilan uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmiş, "Vətən uğrunda", "Cəsur döyüşçü", "Kəlbəcərin azad olunmasına görə" medalları ilə və "Azərbaycan bayrağı" ordeni ilə təltif olunmuşdur

Şəhid Altay Çiyniyev

1992-ci ildə Birinci Qarabağ müharibəsində Qubadlı, Laçın istiqamətində gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir

Şəhid Röyal Beydiyev
II Qarabağ döyüşlərində iştirak etmiş və "Vətən uğrunda", "III dərəcəli Vətənə xidmətə görə" medalları ilə təltif olunmuşdur

Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı, Şəhid polkovnik–leytenant Əfqan Abdurahmanov
Suqovuşan qəsəbəsinin azadlığı uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmiş və "Vətən uğrunda", "Suqovuşanın azad olunmasına görə" medalları ilə təltif olunmuşdur

Qazi Şəhriyar İsmayılov
Füzuli, Cəbrayıl, Hadrut, Şuşanın azadlığı uğrunda döyüşlərdə iştirak etmiş və "Vətən müharibəsi iştirakçısı", "Füzulinin azad olunmasına görə" medalları ilə təltif olunmuşdur

M Ü N D Ə R İ C A T

Oğuz-Qəbələ bölgəsinin etnik və mədəni müxtəlifliyi 3
Ləzgilər və ləzgi dili haqqında qısa qeydlər 13
Ləzgilər haqqında bir neçə söz 16
Qəbələdə yaşayan ləzgi xalqından toplanmış
folklor örnəkləri 17
Oğuzda məskunlaşmış ləzgi xalqının
nümayəndələrindən toplanmış folklor örnəkləri 243
Söyləyicilər və tərcüməçilər haqqında məlumat 360
Qəbələ - Oğuz bölgəsinin milli müxtəlifliyini
əks etdirən fotoşəkillər 365

Azsaylı xalqların folkloru
(Oğuz-Qəbələ bölgəsinin ləzgi folkloru),
VIII kitab, Bakı, Turan Advertising MMC,
2026, 374 səh.

Nəşriyyat direktoru:
Elçin Ramazanov

Ləzgi mətnləri üzrə tərcüməçi və redaktor:
Qərib Ərifşah oğlu Hüseynov

Kompüter tərtibçisi:
Ləman Abdulxalıqova

Kağız formatı: 60/84 1/16
Mətbəə kağızı: №1
Tirajı: 150

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun Kompüter Mərkəzində yığılmış, səhifələnmiş, "Turan Advertising mmc-də ofset üsulu ilə hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.